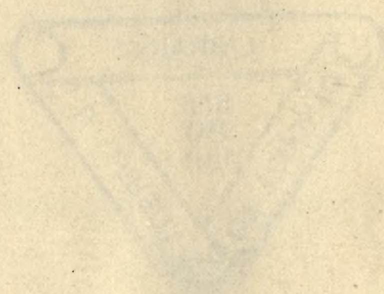

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01551295 7

היינות של „כרמל" ותקוניאקים אשר בדקתי, הנם מן המין המצוין ונקיים.

136 דוקטור-לכימיה נ. קרויסקאל, נויורק.

ה' י. ניסנבוים נושא על הכוס את הנאום הזה:

שנו חכמים בלשון המשנה: ארבע מדות בהולכי בית-המדרש: הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר עשיה בידו, הולך ועושה חסיד, אינו הולך ואינו עושה רשע. ואשנה אנכי ארבע מדות בהולכים לחגיגה עברית ומשתה עברי של עתון עברי. קורא ואינו חותם (בערים הקטנות יש ליד חותם אחד עשרה קוראים) שכר הקריאה בידו, חותם ואינו קורא (בערים הגדולות כבר זכינו לטפוס של חותם שאינו קורא, כלומר: הוא קורא רק את הטלגרמות והחדשות, אולם מה שהעיקר לגבי הסופרים העברים, שבהם הם משקיעים חלבם ודמם: המאמרים הפובליציסטיים והספרותיים — אינם קוראים) שכר החתימה ביד — האדמיניסטרציה. קורא וחותם זה הוא צדיק הדור, אינו קורא ואינו חותם זה — או חסיד או רשע...

והנני מברך את הקוראים שאינם חותמים, שיעשירם הקב"ה ויהיו לחותמים, את החותמים ואינם קוראים—שיתן להם הקב"ה חכמה בלבם ויהיו גם לקוראים, ואת הקוראים והחותמים — שיתמידו בקריאתם וחתימתם, ואת שאינם קוראים ואינם חותמים — שיקראו ויחתמו.

אח"כ דבר דברים אחדים ע"ד העתונות העברית והסופרים, המחנכים את הגדולים, והמורים העברים שמחנכים את הקטנים. חג זה הוא להם יום נדר, קבלה על להבא להגדיל עבודתם, ויהיה נא החג גם ליום נדר של הקוראים והחותמים להתגבר על דרכם.

יחיו המורים העברים, יחיו הסופרים העברים ויחיו הקוראים העברים!

ה' מ. מ. פראם נשא נאום על דבר הספרות העברית, העתונות העברית ועובדיהן.

ה' גרינבוים דבר על אדות „הצפירה" ועורכיה וברך את העתון ואת עורכו, כי יהיו באמת למורי דרך לעם ישראל.

הד"ר ל. קנטור נשא נאום חד מאד כיד החרוז הטובה עליו ובסגנונו הנחמד, ואחר כך ברך ה' פודלישבסקי את עורך „הצפירה" בשם הציוניים.

נשאו עוד נאומים ה' מ. קרינסקי, בעל בתי-הספר למסחר והמורים, ה' מילוקובסקי, ה' דובניקוב וה' היילפרן.

בין הנאומים הגישו ברכה לעורך „הצפירה" היהודים מוכרי העתונים בוורשה וחברת „מכנוגרף".

עולה על הבמה עורך „הצפירה", נ. סוקולוב, ומתחיל את נאומו בספור תולדות „הצפירה":

בשנת תרכ"ב בא לוורשה יהודי אחד מביאליסטוק. בימינו אלו היו קוראים לו בוורשה „ליטוואק", אך אז ידעו, כי שם האיש הזה הוא חיים זעליג והוא „מושלם". ואולם באותם הימים היה קיים בוורשה החק של ה„טאג-צעטיל". כל יהודי אשר בא לוורשה היה מחויב להעלות לקופת העיר 15 קאפ' (אחר כך 10 קאפ') בכל יום. אך יד חיים זעליג לא השיגה לשלם את ה„טאג-צעטיל", ואולם הרב אשר היה בימים ההם בוורשה, ר' בעריש מייזלש, והמטיף לעדת הנאורים, הד"ר יאסטרוב, השתדלו שיפטרו את ה„מושלם" מהמס הזה, באשר הביא אתו מליצה מאיזה „דייטש". ה„דייטש" בעל המליצה הזאת היה — הומבולדט. הפטורים האלה מן ה„טאג-צעטיל" היו היסוד לבנין „הצפירה". ח. ז. סלונימסקי נפטר מן ה„טאג-צעטיל" והיה יכול אפוא לשבת בשלום בוורשה ולצורך פרנסתו המציא המצאות, באשר מטבעו היה איש של המצאות. הוא המציא, למשל, צפוי לקררות והמציא גם עתון בוורשה, עתון למדעים. עתון ליהודים היה בימים ההם בוורשה. הוציא אותו ביהודית חותנו של פעלטין, אשר היה עורכו של ה„איזראעליטא", ונקרא בשם „יודישע צייטונג". אך סלונימסקי המציא עתון למדעים ובשפת עבר בוורשה. בשעה שהעובדה הזאת עולה על זכרוננו ואנו רואים את העתונים היהודים היוצאים עכשו בוורשה, עולה על לבנו הפסוק: „בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה ועתה היינו לגוי וכו'", ואנו יודעים גם כן, כי כבר הגיעה השעה לצאת ממצרים.

הנואם מדבר על-אדות היובל וערכו ועובר אל הציונות.

אומרים, כי עתון צריך להיות מורה דרך, אך את הדרך כבר הורו אחרים, כי אין דרך אחרת, אלא ארץ-ישראל. אמנם לעבוד צריך בכל מקום ומקום, כי רובה של האומה ישאר בגולה, ואולם הסולת שבאומה תעבור לארץ ישראל והיא תשפיע על כל עם ישראל.

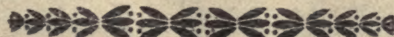
הנואם מדבר אחר כך על-אדות השפה העברית ומסיים את נאומו בדברים אלה:

רוצה אני לברך את כלכם וביחוד רוצה אני לברך את האורחים הנכבדים. אני רוצה לחבק יד כל אחד ואחד מכם, אך איני מוצא ברכה יותר גדולה ונאותה מהברכה: „תחי הציונות!"

בלוית כל הנאספים שר ה' קיפניס את שיר „התחיה", ואחר כך שר את השירים „קרימה" ו„אדיר במלוכה", לפי המנגינה של היהודים ברוסיה הקטנה. השירה מצאה חן בעיני קהל הנאספים, אשר הודו לו במחיאות כפים סוערות.

בשעה 4 כעלות השחר התחילו הנאספים לצאת מן האולם, אך הצעירים נשארו שם עוד שעות אחדות ושרו שירים עברים.

וכך נגמרה חגיגת היובל של „הצפירה".

שהתרכזה כולה בעבודה לגבוה בבית המקדש, מפני שקשתה עליו פרידתם, ובקש מהם להתעכב עוד יום אחד ולשמוח במסבת-רֵעים על כוס-יין ובשר-זבחי-השלמים.

הצלחתה הגדולה של חגיגת היובל, שהיתה בערב הקודם לו, גרמה לזה, שרבים מבני ההמון שבוורשה התאוו גם הם להתענג על החגיגה של „הצפירה" והשתמשו בתחבולות שונות, מותרות ושאינן מותרות, כדי להשתתף בבנקט, והם שגרמו, כי החגיגה השניה היתה—כדבריו המחודדים של הד"ר קנטור — „כעין יום טוב שני של גליות", כי מפאת הלחץ והדחק כמעט שאי-אפשר היה להחזיק את הסדרים באולם כפי הדרוש.

בין מאות הנאספים אל הבנקט שוב ראינו רבים מחשובי עדת היהודים בוורשה, סיפריה וחכמיה וגם אורחים נכבדים רבים בני שאר הערים ובתוכם ה' יצחק דוב מארקון מפטרבורג, הד"ר קנטור, הד"ר מוהילובר, ה' וואלקוביסקי וה' הירשברג מביאליסטוק, ה' ניישול, ה' י. ל. גולדברג, וה' שעסקין מווילנה, ה' אירלסון מפטרבורג, ה' יפה מגרודנה, ה' זלאטופולסקי מקיוב, הרב הד"ר ברוידא, ה' גראוועץ, הד"ר זילברשטרום, הד"ר ברנשטיין, ה' אליאשוב, ה' מ. העלמן וה' מרחיב מלודז, ה' קפלן ממינסק ועוד גדולים ונכבדים.

באולם הגדול היו השלחנות ערוכים לארכו מזה ומזה עד הדלתות ולפני הבמה שבאולם הוצב שלחן גם לרוחב, אשר על ידו ישבו עורך „הצפירה", נ. סוקולוב, ובני משפחתו, חברי ועד היובל ואורחים נכבדים.

בשעה 10½, הודיע היושב ראש של הבנקט ה' פודלישבסקי, כי הבנקט נפתח.

על השלחנות נתחלקה רשימת המאכלים והמשקים, אשר נקראה בשם:

„מְנִי-היום".

וזה תוכנה:

א) דגים — משבת לשבת.
 1) ציר אקונסים ודגים משולקים — שילוק.
 2) שבוטא וזאב המים — כוכבא דשביט.
ב) בישרא דתורא — למרנן ורבנן.
 1) לשון עם קטניות — שיחות.
 2) אפרוחים — נעורי הנשר.
 3) תרנגולי הודו — לרישי גלותא.
ג) ירקות — תבלין.
ד) קומפוט מקונסרווים — אישים.
ה) פרפראות — בין הפרשיות.
ו) גלידה — ידיעות העולם והטבע.
ז) קפה שחור — לקוי חמה.
ח) פירות — פרסי „הצפירה".
ט) קוניאק — מפסח לפסח.
 יין-כרמל — בארץ ישראל.
י) מי-סודה — בראש הומיות.
 פרחים — אותיות פורחות.
 נאומים — דור דור ודורשיו.

אכלו המסובים ושתו והיטיבו את לבם, ובין מאכל למאכל נשאו מְנָאמִים והושרו שירים.

היינות של „כרמל" והקוניאקים הם נקיים וטבעיים, בלי זיופים ובלי חמרי-צבע, אינה מעורבים באלקוהול וממין טוב מאד. 36

פרופיסור של האוניברסיטה האודיסית, א. ווערינא.

ה' זלאטופולסקי נושא נאום, שבתחלתו היה מבורח, אך אחר כך עבר לדבר בכובד ראש על אדות השפה העברית והדבור העברי.

ה' טשמריינסקי (ר' מרדכ'ילה) מברח את המסבים בחרוזיו המלאים הומור חריף (נאומו נדפס כולו בגליון ע"ח של „הצפירה") והקהל מפסיקהו פעמים רבות במחיאות-כפים סואנות.

הד"ר נימצוביץ נשא כוס ברכה לחיי העובדים לתחית העם, שפתו וספרותו.

ה' אליעזר קפלן עולה על הבמה ומרים את כוסו ואומר:

אחת האגדות מנבאת, כי לעת קץ, כאשר תגיע השעה לעמנו לשוב שנית אל ארצו, יעבור את הים דרך גשר של נייר.

גשר של נייר יהי מתוח על כל הַמַּים המפרידים בין עמנו וארצו ודרך בו יעברו שבי הגולה, למען התנחל על ארמתם.

לדעתי, רבותי, גשר הנייר הוא הגשר של הספרים, העתונים, המאספים והקובצים המטיפים לתחיה, הנוטעים בקרבנו את ההכרה הלאומית, את הכרת עצמנו בתור עם חי, שיש לו עבר גדול ועתיד מזהיר, המעוררים בלבנו את האמונה בעתידנו ואת השאיפה לגאולתנו ופדות נפשנו.

כן, רבותי, זה הוא, לדעתי, הגשר של נייר, אשר אליו כִּוְּנָה האגדה הנזכרת.

הבו אפוא נייר הלום! יותר ויותר נייר, רבותי! צריכים אנו לבנות את הגשר לגאולתנו, וגדול צריך להיות הגשר וחזק צריך להיות הגשר הזה. נתמוך נא אפוא, רבותי, בידי המו"לים של הנייר, נחזק את ידיהם בהפצת הנייר הזה במדה שאפשר יותר, למען אשר יוכלו להמשיך את עבודתם ולמען אשר יוכלו לתת לנו חומר מעולה לבנין הגשר, גשר חרותנו.

והריני מרים את כוסי לחיי העברים והחכמים בעלי המחשבה, המה הארדיכלים שלנו, לחיי סופרינו היקרים, המה הבנאים שלנו, לחיי עסקנינו הבונים והמנצחים על הבנין ולחיי קהלנו העברי, החותמים, הקונים ספרים וקוראיהם, אלה העמודים שהגשר נשען עליהם.

כולכם, כולכם לו תחיו לפנינו!

הירד!

וכל קהל הנאספים ענה אחריו: הירד!

מכבים את המאורות באולם וה' לעווקוב מנגן על הפסנתר את הקומפוזיציה שלו „חצות".

ה' קורט מנגן בכנור ולעווקוב מלוה במנדלינה—מנגינה לזכר נשמתו של הירצל, גם כן קומפוזיציה של ה' לעווקוב.

זקן המסדרים של „הצפירה", ר' אליה, קורא ברכה בשם חבריו מסדרי האותיות של „הצפירה".

ואולם כלנו יחד—בלי קהל עשה לא עשיני מאומה. יכולה עתונות להתקיים ע"י סופרים טובים, יכולה גם ע"י פחותים מהם, אבל איננה יכולה להתקיים בלי קהל. ואתם הנכם הקהל! ואם לנו תגידו, כמה עוד עתונינו חסרים, כמה עוד ספרותנו חסרה—תבן תכניסו לעפריים! ויכול אני להגיד לכם, כמה עוד קְהָלֵנו חסר. ואולם גם הדבר הזה לא יהיה מרויק כל צרכו, כי הלא ידעתם את כל העבודה הרבה, אשר עבד הועד להתחרשות „הצפירה", כי כאשר התעה התעו אותי אלהים מחדר עבודתי וטבית מערכתי, ולא יכולתי עמוד בשעות של מהומה, נפסקה „הצפירה", ורק בעמל הועד הזה התחדשה, והועד הזה איננו מן הסופרים בני הספרות, כי אם מְבוֹנֶיהָ ומחזיקיה, וחובתנו להכיר להם טובה, ועל הקהל לעמוד לימינם, ולא בדבר הזה, ולא רק בשביל עתון זה או אחר, אך בעד כל הספרות והשפה, ומעטים המה העושים והמעַשים—אבל יום טוב הוא מלזעיק, ולא בשביל קינות נאספנו הלום, כי אם בשביל נחמה ומעשה.

הגיעה השעה להפרד, אבל בטרם נפ־ד—נתחבר בלבותינו ונפשותינו בנדר גדול אחד לעבודת גאולת עמנו ושפתנו! מורם הנס! חזק ונתחזק!

* *
*

וברעם של מחיאות כפים עוד יותר גדול מבראשונה ובאובציות סואנות לָוָה הקהל את העורך.

החלק הדבורי של הנשף נגמר, ובא סיומו השתקני—אם אפשר להשתמש במבטא זה.

התמונות החיות.

אחרי המומנט של קבלת הדפוטציות היה הרגע של העברת התמונות החיות של סופרי ישראל לפני הקהל—אחד הרגעים היותר יפים ונשגבים של הנשף. חושך באולם ורק על הבמה, על המסך, נראות תמונות חיות—היסטוריה של הספרות העברית החדשה בתמונות דוממות המדברות הרבה הרבה.

הנה יוצר „הצפירה", חיים זעליג סלונימסקי—ולפנינו קמה מקבריה תקופת ההשכלה בראשיתה, השאיפה למרעים, ההסתכלות במה שלמעלה ממנו, בשמים, ולא בארץ; הנה מאפו ותקופת המליצה הביבלית החדשה; הנה אד"ם הכהן, נושא הדגל של ההשכלה וראש הלוחמים נגד צורות החיים הישנות; הנה בנו מיכ"ל, אבי הליריקה העברית החדשה; הנה ש"י פין, אחד הסופרים המדעיים היותר חשובים ברוסיה; הנה קלמן שולמן ועבודת ההשכלה שלו בפועל: הפצת הידיעות הכלליות בספרים מתורגמים מלשונות אחרות; הנה צדרבוים הפזיז, הזריז, העסקן החרוץ, שהכניס גל של חיים ופעולה אל העתון העברי ועשהו לבא־כחו של הקהל בפועל; הנה מנדלי שהתחיל ליצור בדור ההוא ועדיין הוא עומד עלינו ומשפיע מרוחו על ספרותנו וסגנונה ונותן תוכן וצר צורות אמנותיות חדשות במשך של יובל שנים; הנה הלוחם והמשורר י"ל גורדון, שהשפיע על הספרות הצעירה; פרץ סמולנסקין, הרפורמטור של הדור והמניע והמחנך של הדור הצעיר; ד"ר קאנטור, בעל המהפכה העתונאית ויוצר העתון היומי העברי הראשון; הנה ליליענבלום, האפיקורס הדתי בראשיתו והמאמין הלאומי באחריתו, שנתן דחיפה עצומה בהשפעתו להתנועה הלאומית; הנה בן יהודה, סמל התחיה של השפה העברית בארץ ישראל ואחריה גם בגולה; הנה אחד־העם, שהחיה את המחשבה הלאומית המקורית; דוד פרישמאן, הרענן תמיד והחי תמיד, בעל הטעם הטוב, שהכניס ראשונה את האירופיות לספרותנו; הנה פרץ, האמן שבתקופתו הראשונה גדלה השפעתו על הספרות העברית; הנה הסופרים המדעיים המזרחיים הראשונים בלשוננו המקורית: ד"ר ברנפלד, רב־צעיר וד"ר קלויזנר, והנה עוד רבים, רבים. ולאחרונה נצב בתור סמל של העבודה המסורה, עבודת הפועל העתונאי הזריז, הממלא תפקיד חשוב במכונה חשובה זו—ר' אליה, ראש מסדרי „הצפירה", שסדר את „הצפירה" הראשונה בוורשה והוא מוסיף לסדר את „הצפירה" המחודשה באותו עוז הרוח ובאותה ההבנה והקורבה הפנימית הרוחנית אל עבודת העתון, שהיא לו עבודה קדושה.

השעה מאוחרת, השעה השניה אחרי חצות הלילה. הנשף נגמר. אבל הקהל אינו נפרד מן האולם. כאלו מצפה הוא עדיין לאיזה דבר. בלא חמדה עזב את האולם, שבו בלה שעות רבות של קורת־רוח ועונג רוחני.

כנרהמים היו היוצאים. בצער הביטו בפעם האחרונה על מדרגות הבית הגדול והיפה, זה המכון של התרבות הפולנית, המקדש של הנגינה הפולנית, שבו נערך החג הגדול, החג הראשון במינו של התרבות העברית. איזו הדרך באנו הלום? כיצד הצליח בידינו להוציא לפועל בגולה שמחת־מצוה כזו? איזה קוסם הניע במקל־הקסמים והשרה את השכינה הלאומית העברית על האולם הזר והפך אותו לבית־מקדש־מעט לישראל? מה זאת? החלום חלמנו, או כל זה היתה מציאות?

ומלאי רגשות נעימים, אשר לא ישכחו, נפוצו הנאספים על פני רחובות העיר ופיהם מלא שבח ותהלה למסדרי היובל, שזכו אותם ליהנות מזיוו של החג הנהדר, המיוחד במינו!...

ובזה, זכרו הנאספים כי אלמלא העברים הטובים והעסקנים החשובים: ישראל בכרך, ישראל יאסינובסקי, ד"ר שלמה מינץ, הרב ד"ר שמואל אברהם פוזננסקי, אברהם פודלישבסקי ואליעזר קפלן ובעלי המניות של „הצפירה", שבעזרתם ובעמלם הרב הוקמה הבמה העברית הזאת ששמה „הצפירה", זו הבמה שהורדה בימי הבהלה,—לא היינו זוכים לחג נפלא כזה, לא היינו זוכים לחוג את יובלו של העתון החי והמלא כח עלומים.

ובלב מלא ברכה למחרשי „הצפירה" ולמסדרי היובל נפרדו לבתיהם.

הַבַּנְקֶט לכבוד יובל „הצפירה".

אם נשף החגיגה היה כולו קודש, שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אלא תענוג רוחני נאצל והתרוממות הרוח והנפש במדרגה היותר גבוהה—היה הבנקט, שנערך ממחרת החגיגה ב„עמק שווייץ", סעודת מצוה צבורית, מעין העצרת שהקב"ה עצר, לפי האגדה, את אורחיו עולי הרגל, אחרי השמחה האצילית של ימי החג,

לחבריו? לא! אם זאת היא החגיגה—אני מבטל אותה בלב. אם בשביל כך טרחתם לבוא—חבל על הטורח! — לא אחכה, עד שיבואו מתלוצצים אחרים, לפשוט מעל החגיגה הזאת את אדר הקודש ולהראות, כי תוכה נחר, ראשון הייתי למתלוצצים כאלה, אלו היה פה רק מראה מבריק, ולא יותר. אבל חבבי חבטיחוני, כי זה יהיה מקור להתחרשות הרוח והעבודה, והדבר האחד אשר אני יכול להגיד לכם כעת, הוא הרושם החזק, שהתחקה בעומק נפשי בחגינה נפלאה זו, שאין זה פולחן אישי, ושאין זה מראה שטחי וחיצוני, אלא שזה הוא רגע — לא רק נהדר, אך גם גדול ורב-התוצאות.

אמת! הנואמים הנכבדים הואילו לדבר הרבה על אדותַי אָני, והקהל הגדול הזה כבדני נגדה נא לכל עמי. אם אחשה ולא אשיב על כל הדברים האלה, אז תהיה זאת—כלום אני יודע—גאוה יתרה, או ענוה יתרה, ורוצה אני להיות נקי משתיהן. עד כמה שאדם יכול להסתכל בדעה צלולה כל צרכה על דברים נוגעים אל נפשו, רוצה אני —, לכן אגיד לכם דברים אחדים, כמדומני, בדעה צלולה:

אין אני כפוי-טובה. להפך! אני מתרגש מאד מאותה הרגשת-בחבה, אשר נתתם לה ניב ותמונה בקרב החגיגה הזאת. יודע אני, כי שעת-רצון של חגינות מקלקלת את שירת הדין, וכמו שאמרו הקדמונים ע"ד השיר: „מיטב חשיר כזבו“, יכולים אנו לאמר ע"ד דרשות-החגיגות, כי „מיטב הדרשות—גוזמאותיהן“. מקבל אני את הגוזמאות האלה באהבה, ואבטיחכם בערן שתי הבטחות: אחת, שהיין הזה לא יְשַׁכְּרֵנִי, ושנית, שאגדיל את מדת עבודתי ושאזרז את עצמי ביתרון שקידה, למען הֵעָשות, במשך הזמן, ראוי והגון אולי למקצת השבחים, שפזרתם לי בעין יפה.

ככה אנו יכולים לעבור על פני הפרט הזה ולבוא אל עיקרו של ענין. החג הזה איננו חַגִּי שֶׁלִּי; אולי איננו גם חג „הצפירה“ לבדה. יובל „הצפירה“ היה רק פתחון-פה לחגינה זו, שהיא בעיקרה חגיגת העתונות העברית.

לא אני ואתם —, כולנו אך טיפות מן הים באותו הזרם הגדול, אשר בו עמנו שוטף אל האור ואל התחיה, באותה המלחמה האדירה, אשר בה עמנו נלחם עם הכליון והטמיעה.

העם הזה איננו רוצה, שישללו ממנו את שפתו הלאומית, הוא איננו רוצה בחניטתה ובהנחתה בארון בין שברי לוחות, שפה זו איננה רוצה למות, או לפרפר בין החיים והמות. כשַׁמָּשׁ אצל אחרים, פעל עַמֵּנו, כמו בהרבה מקצועות, גם במקצוע העתונות, את הפעולות היותר מפליאות; אבל אם נגזרה גזרה על רוב בניו, שיהיו כל ימיהם שמשים אצל אחרים, — העם, השארית, התמצית שלו, רוצה לשוב אל שלחן אביו. רוצה הוא—אם אצמצם את רעיוני רק בדבר העתונות—לדבר בזוית שלו, בשפתו שלו, לפי טעמו ורוחו הוא. אותם הרבים, המפוזרים, האובדים והנדחים, אינם נמנים; נמנה המועט שנשאר, כמה שיהי מעט. המועט הזה מגין במרירות ובמסירת נפש על מה שיש לו וחותר אל מה שצריך שיהי לו; המועט הזה הוא חלש ועני, ומעשיו הם פעוטים. וכי אפשר, שלשון עתיקה זו עוד תצלח להתחרות עם האחרות? וכי אפשר שיהיו כותבים בה? כל התנאים ההוים עומדים כנגד הרצון הזה, כל התנאים ההוים העומדים, בכלל, כנגד כל קיומה של אומתנו. צרוק-הדין הזה הוא מיתת האומה; ההתמרמרות והמלחמה כנגד הדין הזה הוא חייה. והיא נלחמת! — לשון הקודש — מחברים מחזרים על הפתחים — משכילים — איזה עתון קטן — כמה כל זה דל, כמה כל זה מגוחך! כמה מן התמימות והצער העמוק! ומעט מעט, ובתוך הלעג והקרירות אשר מסביב, אנו חורשים בצפרנינו את חצחית הזה, ושנים עוברות, ואנשים מתים ואנשים נולדים, ויש אשר יהיה מראה מצב הדברים כאלו כבר . . . כבר . . . עוד שנה, עוד שלש שנים, דבר זה לא יוסיף להתקיים, — ועבר יובל, והוא לא רק נתקיים, אבל יש גם דבר-מה, עומדים אנו בתוך עדה גדולה זו, ולבותינו דופקים בהרגשה גדולה אחת, ואנו מדברים ואנו מבינים, וצללי האבות מרחפים על ראשינו, וההברות החביבות העתיקות נעשו להברות חדשות, והננו כעת כמו בעולם החלום! בתוך העולם הגדול והצורר בראנו לנו את עולמנו אנו, ובו — אין הרבה — לא, לא אתאר לכם את הדברים בכחל וסרק — אבל יש איזו עבודה ספרותית, עתונית, חנוכית.

אני ואתם — מה אנו פה? הננו במקרה, ברגע הזה, התגשמות הרצון הלאומי. הרצון הזה הולך ובוחר לו בכל פעם את כלי תשמישו. היום — הננו אנחנו, מחר — יהיו אחרים. אנחנו נוצצים ונובלים — הרוח הלאומי יקום, שפתנו הלאומית תפרח, עבודת הרוח תתפתח, ובשביל שתתפתח — נאספנו הלום, לא לשמוח על המעט שנעשה, כי אם לקיים ולקבל עלינו לעשות הרבה יותר משאנו עושים.

לא אתם לבדכם באתם הלום. ישנם עוד רבים בארצות רחוקות ומעבר לימים, שלבותיהם דופקים ברגש אחד ובקצב אחד לנוכח המטרה המשותפת הזאת. אתם הנכם חלק קטן מאלה, שחפצים היו לבוא ולעמוד במעמד כזה, וששם, מרחוק, הם הוגים ושואפים כמוכם. אתם הנכם, שלא במתכוון, שליחי אותו הצבור החדש, שמתרקם והולך בקרב עמנו, ושהוא הוא תמצית עמנו, התמצית העתידה למשוך אחריה את העם כולו. לא הדרשות הנכבדות פה ולא הקולות והמראות, אך ההכרה הפנימית הזאת היא היא שהעלתה את החגיגה הנוכחית לאותה הטמפרטורה הרוחנית הגבוהה, אשר רק רגעים היסטוריים אדירים הם מוכשרים לה. ואם כך הוא הדבר — ולבי אומר לי, כי כך הוא — זכרו את האחריות ואת החובות, שאתם נוטלים על עצמכם!

חובה להלחם, לעבוד, לבנות, לשכלל! וחובה, שהעם יתן את היכולת לעבוד. ושכוח אל תשכחו עוד דבר אחר, שהוא העיקר. חג של עתון —, אבל חג כזה הוא חל רק פעם אחת ביובל. והעתון איננו חוגג, אך הוא נעשה בעבורה. אח, כמה חפצתי לשוות נגד עיניכם פה את בעלי השמחה העיקריים, את העובדים במערכת, את הסופרים היגעים והעמלים העובדים בלילות, שם, בפנת גג, בין כתבים וגליונות, טרודים ושקועים, מקריבים חלבם ודמם, מחברים, מאספים, מעתיקים, מלקטים, מעבידים את כל חושיהם ואת כל כשרונותיהם, למען המציא לכם גליון, — וכן יום יום, במשך שנים רבות. אם אפשר היה ואם זכינו לכך, להביא לידי יובל של עתון — לחברינו אלה נאוה כל הכבוד וכל התודה! אלה הם אחי ורעי, חברי המערכת, אשר אין מקטר ומוגש פה לשמם, ואין זוכר אותם, בעוד אשר להם נאוה המקום המרום מראשון! ולכן אני עושה את חובתי זאת בשבילי ובשבילכם, בתתי כבוד ותהלה לאלה אשר להם יאתה.

רק אחד מן הראשונים. ומה רב המרחק בין הדברים המרים האלה עד להמציאות של עכשו! בינתים כמה נתפתחה ונשתכללה ספרותנו בכל פנותיה ומקצעותיה! בינתים גם חיים נחמן ביאליק נָתַן לנו, זו המתנה היקרה, זה האוצר הגדול בחסד עליון. ולא עוד אלא שגם היינו לשני מחנות. הלא בינתים צמחו ופרחו וגדלו לנו שתי ספריות: היהודית והעברית. יש שבוכים וכואבים ומצטערים על השניות הזאת, הגורמת לנו עוד יותר פזור הכחות מאשר יש לנו עד כה על ידי פזורם של כחותינו כמעט בכל הספריות שבעולם. וגם אנכי הנני בין הבוכים והכואבים והמצטערים, אבל עכשו לא באתי להעריך את העובדה הזאת, כי אם להראות על מציאותה, שבכל אופן היא מראה לנו, שאין אנחנו עניים ואביונים כל כך, כמו שמונים אותנו אויבינו בבית ובחוץ. יבכו הבוכים, ילעגו המלגלגים, יהתלו המהתלים, ואנחנו נכריז בקול גדול: יש לנו מה! יש לנו רב!

הפילוסוף החליט: אני חושב ובכן הנני. ואנחנו נקרא: הננו בוראים, כותבים וקוראים ובכן הננו!

ואני סוקר על העתיד וחפץ להליט מעט מהמסוה: לאן אנו הולכים? אבל אין אני יודע את דרך הרוח. לו אין גבול וקץ. עד לאין סוף נחיה, עד לאין סוף נברא, עד לאין סוף נשתלם.

ורק זאת אומר לכם, רבותי: הן אתם בכחכם וברצונכם ובתשוקתכם המנצחת לחיות, לחיות באור וחופש, אתם עשיתם מהיצירה לשעה את היצירה לדורות, מידכם לנו הכל ומשלכם אנחנו נותנים לכם, ועליכם, אפוא, מוטלת החובה להתמיד מה שהחלותם ולשפוך מרוחכם ומרצונכם הכביר על „הצפירה". שאו נא את הפנס הזה על כפיכם ובנפשכם והוא יתוה ויאיר לכם את הדרך, דרך התחיה והחיים!

ולעורכי „הצפירה", מנהליה ועוזריה רק מלה אחת: היו ברכה! וברכה ותודה לכם גם מהעברים בגליציה, ההוגגים אתכם את חגכם—חגנו!

* * *

וכעבור רגע ובאולם נשמע קול המולה כהמולת ים הקהל קם ממקומו ומחה כף, כובעים הורמו, מטפחות הונפו, רקעו, התגעשו, המו בתרועת שמחה. כל האולם נהפך ברגע אחד לים שואן ורועש בהמון גליו, זו היתה קבלת-הפנים שנערכה לכבודו של עורך „הצפירה", נחום סוקולוב, שהתראה על הבמה.

רגעים אחדים עמד ה' סוקולוב בלי נוע על מקומו וראשו מורד כלפי הקהל. הוא היה נרעש ונפעם. ואולם בפתחו את פיו לדבר נבעו דבריו ויצאו מקרב לב. זה היה ודוי של סופר ועורך עברי, שעברו עליו תקופות שונות בספרותנו, זה היה ודוי של עובד עתונאי עברי, שראה להיכן עבודתו הגדולה הוליכה: מן הפקפוק וחוסר-הבטחון אל התקוה והמציאות והתגשמות החלומות. ולפני הקהל הלפה תמונה של התפתחות, תמונה של גלגולים רבים ושונים, שנהגלגלה עבודתו העתונאית; נגולו מסתרי העבודה הרידקציונית, במקום שם יושבים בני אדם מורכנים על הנייר ויוצרים ויוצרים בלי הרף ובלי מרגוע ערכין וקנינים לאומיים ומסורים לעבודתם בכל לב ונפש. אך אפס קצהו הראה העורך להקהל מכל הנעשה מאחורי הפרגוד העתונאי וגם זה עורר בקרב הקהל מחשבות רבות, רבות, וקרב אותם אל הבנת התוך והפנים של העתון.

נאומו של סוקולוב.

אחי ואחיותי!

מעיד אני עלי את חברי החביבים, את אנשי הועד, שֶׁסִדְרוּ לנו את היובל הזה, שכשגלו לי את מחשבתם הראשונה לערוך חגיגה זו, נוטה הייתי להתנגד, — לא מפני שהנני מן האבלים ואניני הדעת, שאין להם בעולמם, אשר חשך בערם, אלא צער ויאוש ותמרורים. אוהב אני את החיים החזקים והבריאים בכל קוי זהרם, מחבב אני את התרוממות הנפש, את ההתפעלות ואת ה„שמחה של מצוה", כשהן מתעוררות בתוך קהל גדול ומנשאות אותו מֵעַל לחיי-חולין היום-יומיים המסואבים ונותנות לו כנפים לעוף אל במתי האידיאל, — אבל נמלכתי בלבי, אם יש לנו זכות ומשפט לקרוא מועד בימים נוראים כאלה, בימים אשר תכפו עלינו הצרות ונתרבו הגזרות ונשתרבבו ההגבלות האכזריות והקיפו אותנו המצורים והחרמים והוטלו כבלי ברזל של שעבוד על גופה של אומתנו ואזיקים וחרצובות של יסורין ופורעניות ונסיונות קשים על נשמתה, בימים שאנו כבושים בגולה, שדודים ונלחצים בצבתות של שנאה, גרודים וחנוקים בכל מקצעות החיים, מדולדלים ונטחנים בין הגלגלים החיצונים, ובקרבנו פנימה — שסועים, אולין-ערטילאין, הולכים הלוך ודל, נשמטים לאחד אחד, תועים איש לעברו, מקפחים מעט מעט את הקנינים הרוחניים האדירים שניתנו לנו וְשֶׁחַבְּנוּ לא רק בשמירתם ובטפוחם, אך גם בגדולם והתפתחותם.

אמרתי אני: „מעשי ידי טובעים בים, ואתה אומר שירה"! הרהרתי אני: „מזמור לדוד קינה לדוד מיבעיא ליה—"!

זאת היתה השאלה אשר נקרה במוחי, ומפני כך הייתי נוטה להתנגד.

אבל אמור אמרו לי החברים: היא הנותנת! מפני שאנו מדוכאים ומתיאשים כל כך, אנו צריכים להשתמש בכל שעת הכושר, לעורר את רוח העם, להחיות את שפתו ולחזק בו את רגש הכרת היש הלאומי. המאורע הזה יְשַמֵּש לנו כח-מעורר, החגיגה הזאת תזמין אותנו לא רק למקום אחד, אך גם לשאיפה אחת, — לאותה השאיפה, אשר במדה שתתגבר בנו, בה במדה יתחזק בנו כח-ההגנה העצמית. אנו חייבים בכך! אין זה מעשה-קטורת למי שיהיה, אין זאת עריכת מראה בשביל אחיזת עינים, אך זאת היא עדות חיה וקימת, עדות של צבור גדול בקרב העם, שמעיד על עצמו, שהוא רוצה לשאת ביד רמה את הדגל העברי, את הדגל אשר בו ננצח את אויבינו מבית ומחוץ!

רק זה היה הדבר, אשר בו נצחוני חברי. רק על מנת כן אתם רואים אותי פה, ורק על מנת כן — רוצה אני לראות אתכם פה היום.

לא חגיגה אנו חוגגים, נדר גדול אנחנו נודרים לעמנו ולשפתנו!

האמנם פי הוא המדבר אליכם? האמנם עומד פה לפניכם אדם אחד, שסופג וקולט לתוכו את אותות החבה, שאתם ממטירים עליו? האם זה הוא דבר אשר בין אדם

מחזה עברי.

„היובל" — מחזה-התולים של המחבר הפלאי ה' אחיקם תפס בשרטוטים אחדים את הצדדים הטרגיים של הסופר העברי. מורה עברי, עני מדוכא, מטפל בשאלת החנוך ואומר להביא לה תשועה והוא כלו שקוע בעבודת הקודש, זו, שהיא למורת רוח לרעיתו, האשה היהודית הפשוטה, הממירה את הכל בפרוטה, זו הפרוטה שאינה מצויה בכיסו של מורה וסופר עברי. ופתאם — קרנו פני המורה-הסופר. לפעולתו יש שכר: משכילי העיר הפתיעוהו והודיעו לו, כי הם עורכים ביום זה יובל לכבודו, יובל עבודתו הספרותית. הוא שמח על השכר הרוחני הצפון לו בעולם הזה, ורעיתו עיניה נשואות אל הריוח החמרי שיביא לו הנשף. אך ברגע האחרון נזכרו, כי נעליו קרועות ואינו יכול ללכת אל הנשף. הנעל„ נמסרות לסנדלר והלז אינו יורע את ערך היובל ומאחר להכין את הנעלים, ובינתים ראו מסדרי היובל, כי בושש הסופר לבוא לאולם הביבליוטיקה אל החגינה — והחליטו לבוא אליו. בעצת אשתו מתחלה הסופר היחף ושוכב על הספה בלי נעלים, ובאותו רגע שחוגגי היובל מתחילים להגיש לו אדריסאות של ברכה ותשורות — נכנס השוליא של הסנדלר והנעלים בידו והוא דורש במפגיע לשלם לו מיד את ש:רו ואינו זז ממקומו, עד שאשתו של המורה, מרוב כעסה וצערה, מושיטה לו את עט-הכסף, התשורה שהובאה לבעלה, ומסיימת: „קח! זהו שכרו של בעלי בעד עבודה של כ"ה שנים רצופות! התבין?..."

ומרת אלשוונגר, שמלאה את התפקיד הזה באמונה, הכניסה חיים בטפוס זה של האשה האמללה, והרבה טבניות היתה בנעימה האחרונה שהטעימה במרירות רבה. גם הטפוס של המורה, כפי שיצרו מר אסתרין המשחק, היה מלא חן וענוה ותום ואידיאליות תמימה. ויתר המשחקים: מרת לובארט, מר ד. קליאנסקי, מרת פנינה פעלמאן, מרת שמעלקין וה' גוטמאן השלימו את התמונה והמחזה עשה את הרושם הדרוש על הקהל. הוא הצליף מעין סילון של מים קרים על הנאספים והזכיר להם את חובתם לספרותנו, הזכיר להם, כי לא בחנים בלבד ע:יהם להראות את חבתם, כי אם גם במעשים ובמפעלים...

המסך הורד והוכרזה הפסקה לעשרה רגעים.

הנאומים האחרונים.

מלא חן ונעימות, עוז ויופי, היה נאומו של הד"ר יהושע טהאן, שנתקבל מאת הקהל בסערה של מחיאות כפים. הוא החזיר להאולם את מצב-הרוחות של הפתיחה, מצב-הרוחות של חג, של נצחון. „יבכו הבוכים, ילגלגו המלגלגים, יהתלו המהתלים, ואנחנו נכריז בקול גדול: יש לנו מה! יש לנו רב!" „אנחנו הננו בוראים, כותבים וקוראים, ובכן הננו!"

נאומו של הד"ר טהאָן.

מורי ורבותי!

החגים והיובלים הם תחומים מלאכותיים, שאנו מציבים לנו בכונה ובידיעה, כדי להגביל ולהבדיל בין תקופה לתקופה. הזמן כשהוא לעצמו אינו מתחלק לקטעים ואינו מתפורר לפרורים, — הוא שוטף ושוטף בלי הרף ובלי מעצור. אבל יש שאנחנו בעצמנו מרגישים בנפשנו את הצורך העז והכביר, שבמעט אי אפשר להתגבר עליו, לעמוד ולנוח מעט ולהפנות את פנינו אל העבר ולהביט ולשים את פנינו נגד העתיד ולסקור. וברגעים כאלה אנו חוגגים את חגינו ואת יובלינו.

הנה עתה רגע של מנוחה ועמידה ושל הבטה וסקירה בעולמנו הקטן, בספרותנו העברית. חפצים אנחנו למוד את אורך הדרך שכבר עברנו בה, וחפצים אנו למוד את המרחק אל החוף המקוה, המטרה הנרצה, אל מחוז חפצנו.

יובלו של עתון עברי! חמשים שנה של חיים ושל קיום לעתון עברי! ויש מהתלים ויש לועגים,--והם שואלים: לשמחה מה זו עושה? וכי כדאי הוא היובל הזה להרעיש עליו את העולם ולהכריז עליו בקולי-קולות? הן ב„הצפירה" לא נשאר מאומה מיום הוסדה עד היום הזה, כי אם שמה. התוכן שלה נשתנה זה כמה פעמים, פשטה צורה ולבשה צורה זה פעמים רבות, והמטרה היסודית גם היא נתחלפה במשך השנים עד היסוד. אלמלי קם היום אותו הישיש החביב ר' חיים זעליג סלוניטסקי וראה, מה שנעשה בעתונו, באותו המשחק לגדולים שברא הוא, כי אז בוראי לא הכיר את יצירתו זו. ובכן, מה אתם חוגגים, אם ההמשך נחתך ונקרע פעמים רבות? כה שואלים המלגלגים. ואנחנו עונים להם: כן, דוקא את השנוים העיקריים והיסודיים, שאתם מלגלגים עליהם, דוקא אותם אנחנו חוגגים ועליהם אנחנו שמחים. כלום יודעים אתם, מי הכריח את „הצפירה" להשתנות, לפשוט את צורתה וללבוש צורה אחרת? החיים, החיים המלאים והסואנים הם הם שהכו בפטישם האדיר על העתון הזה וצוו אותו במפגיע: השתנה וחיה! הכנס אל תוך החיים, כדי שתמלא את תעודתך ואת תפקידך. על זה דוקא אנחנו שמחים ואת העובדה הזאת אנחנו חוגגים, כי „הצפירה" נעשית לאומית וציונית וכל כך עברית עד לעומקה של הנפש. ההמון הגדול של מאת אלף קוראים, אותו ההמון האלם והצועק, החלש והגבור, הנשמע ואינו משמיע, הוא הוא ששפך מרוחו הלאומי על „הצפירה", הוא הוא שהכריח את „הצפירה" להעשות מה שהיא עתה באמת: המנהגת, המנהלת והמעוררת את הרוח הלאומי ואת התחיה העברית. ועל זה אנו שמחים, על אותה דעת הקהל, או יותר נכון, על אותה הרגשת הקהל המתבטאת ב„הצפירה" באופן יפה כל כך, נעלה כל כך, נשגב כל כך, מלא כל כך כשרון וגאוניות.

מי יודע? אפשר שמיסדה של „הצפירה" חשב לבריא רק בריאה לשעה, כדי להפיץ מעט הנדסה, מעט השכלה, מעט מילי דעלמא בין איתן השדרות של עמנו, שעוד לא הגיעו לידי הבנה וידיעה בשפית אחרות, בשפות אירופיות. אפשר שחשבו מיסדי „הצפירה" אך ורק להכנים את העם אל תוך עולם התרבות האירופית, ואחר כן, כה חשבו, או גם קוו, יבטל עתונם מאליו, אחרי אשר לא תהיה לו שום אחיזה בחיים. והנה באו החיים האלה בכל כחם ועוזם ועשו את „הצפירה" לבריה לדורות. על העובדה הזאת אנו שמחים עד לעומקה של הנפש, ואותה אנו חוגגים היום.

ואם תחפצו לָמוד את אורך הדרך שעברנו בה בחמשים שנה, הא לכם אמת המדה: יל"ג. זה המשורר הגאוני, כשקפצה עליו זקנה בלא עת, נהם מתוך יאוש מר:

„מי יודע? אולי האחרון במשוררי ציון הנני,
ואולי גם אתם הקוראים האחרונים".

האם אין אנו צוחקים מתוך דמעה על היאוש הנירא הזה? יל"ג חשב, שהוא כבר האחרון, ובאמת הי:ה

את העתיד האנושי על סרן עמנו. אז גם בצחנה והבאשה, שאנו נתונים בה עתה, עולה באפנו ריח הפרחים מחלומות ילדותנו, שכולה סודות, כולה אגדות, כולה טובלת בים של זוהר. אם שפתנו אתנו, אז אף בהיותנו אסקופה הנדרסת לעמים ולגוים, הננו בכל זאת נושאי ה„יהדות", זו היצירה היותר גדולה בעולם, אשר נצוצות אחדים שנתזו ממנה העלו את האור המאיר עתה לכל עמי התבל. אם שפתנו אתנו, אז יינקו ילדינו את האור הזה הגנוז אתנו בנרתיקו העתיק ואז הם יספגו ויקלטו אל תוכם את רוח עמם, רוח העם בן ארבעת אלפים שנה, את חלומות העבר ותקוות העתיד שלו, אשר כלן הן רקמות האור הזה, ואז יקום ויהיה לנו הדור הגדול עם מעוף הנשר ורצון הברזל ונשמת היוצר, יורש היוצרים הגדולים שלנו, והוא ימשיך ויגמור את עבודת התחיה שהחילונו אנחנו, יחצוב בסלעים, יפלש שבילי־אור, יסיע אבני־יסוד ויקים את היכל האומה, היכל היהודי־העברי על ארצו ואדמתו.

* * *

מחיאות כפים של הנאספים הפסיקו כמה וכמה פעמים את הנואם בדבריו.

ואם היה נאום זה הימנון לשפה העברית — היה נאומו העז והמעורר של ה' הלל זלטופולסקי שירת־הנצחון, שירת התקוה לשפה, שאחרי בלותה היתה לה עדנה.

נאומו של הלל זלטופולסקי.

החג, שאנו חוגגים היום, איננו של „הצפירה" בלבד, ואפילו לא של הספרות העברית בלבד, כי חג של חמשים שנות קיום לעתון עברי בשפה העברית — זהו חג לעם העברי כולו. ולא עוד, אלא שזהו אחד הנצחונות היותר יפים של תנועת התחיה בכלל, כי מהלכה וסבובה של „הצפירה" במשך כל ימי קיומה אינם אלא תמונה פוטוגרפית וציור נאמן מאופן התפתחותה של תנועת התחיה כולה. וכמו שאי אפשר היה לרגש לאומי שלם ומפותח שיבוא, מבלי שיקדם לו רגש אנושי כללי גמור, כך לא יכלה „הצפירה" לפלס נתיב לתנועה הלאומית בטרם שפתחה חלונות בבית האפל ובטרם שהכניסה את המדע וההשכלה אל תוך אותן השדרות, שיכולות היו לספוג אל תוכן את קניני האנושיות רק באמצעותה של השפה העברית. ו„הצפירה" היא שעשתה עת השפה העברית למתוֶּכֶת בין האנושיות והיהדות, ואשר על כן אנו רואים את „הצפירה" מתחלת במאמרים על הטלגרף, על לקוי חמה ועל איזה יאור פלא ונגמרת במאמרים חשובים בכל ענפי החיים הלאומיים שלנו. „עם ספרותי אפשר לקרוא לזה, שחייו וחיי ספרותו, הדורות עם הספרים, מתפתחים יחד, הספרות לפי צרכי הדור, והדור לפי רוח הספרות". את המשפט הזה, שחרץ אחד העם, מאמתת „הצפירה" במשך שנות התפתחותה. בשנות הששים והשבעים, כשרוח ההשכלה היתה הרוח החיה באופנים, עסקה „הצפירה" במדע והשכלה, ומשנות השמונים, כאשר התרגשו ובאו לעולמנו מאורעות קשים ומרים, כאשר נזדעזע בסיס קיומנו והתחילה הנדידה, אז היתה „הצפירה" לכוכב מאיר על דרכם של המהגרים, בבררה להם את כל מה שנקשר עם שאלת ההגרה לארגנטינה ולאמריקה; ופתאם זרח הרעיון הלאומי במלוא רחבו והיקפו, אחרי שיצא מתתוליו ונתבשר מעל במת הקונגרס הראשון, — אז היתה „הצפירה" לשופרה של התנועה הלאומית; והנה על ברכי הרעיון הלאומי נולדה ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית, ו„הצפירה" היתה לכלי שרת ולכלי מבטא גם לתנועה זו. ככה ראינו את „הצפירה" כשהיא הולכת שלובת יד עם החיים העבריים ומתפתחת עמהם יחד. ואשר על כן, בשעה שאנו חוגגים את חג היובל הזה, הננו משתפים בו את כל הסופרים והחכמים, את כל הבנים הבונים והעוסקים בתחיתו של הלאום העברי, לכולם אני אומר כעת: יומא טבא! וחגים כאלה נחוצים לכולנו, חגים כאלה משמשים לנו חזוק וסיוע בעבודתנו הקשה, כי הלא אין מי שיחלוק ע"ז, כי בכלל אין דרכנו סוגה בשושנים, בשעה שמחוץ יארב האויב, ובבית איש לעברו יתעה בלי סדר ובלי תכנית, ואשר על כן צריכים אנו מאד לחזוק וסיוע, וחגים כאלה מרוממים את הנפש ומעוררים את הלב. והנני מביע את תקותי, ש„הצפירה" עוד תשוב ותלך בדרך אשר התוותה לה, וכל הסופרים העוזרים על ידו של העורך המצוין, מר נ. סוקולוב, כולם כולם יוסיפו לעבוד ביתר שאת ויתר עז, להפיץ את הדעה בתוך כל שדרות בני עמנו ולהכנים בלבם את ההכרה, כי סוף סוף רק בשביל קניני רוחנו הורגנו כל היום, ואשר על כן הלא כל קרבן לא ישוה לנו בשעה שאנחנו אומרים להביא את אלה לידי תחיה. וחלילה לנו לסגת אחור מפני קושי העבודה, וחלילה לנו להתיאש בשעה שאין הנצחון ממהר לבוא. כי סוף סוף כבר אנו רואים נצוצות של אור עילאה מהבהבים פה ושם, כבר מבהיקים זיקי אש קדש, אש של נבוה מתחת שכבת הגלות ומתוך ערמות גלי האפר של המזבח השמם! אמנם ראשיתנו מצער, אמנם גדל לע"ע הצורך מן היכולת, אך אל נא יפול לבנו עלינו. אגדה שפרתנית מספרת: גבור צעיר אמר לאמו: מה אעשה, אמי, לא אוכל להשיג את האויב, כי ח ר ב י ק צ ר ה! ע"ז ענתה האם: צְעַד צַעַד אחד קדימה, בני, אז תשיג את המטרה. גם לנו אומרים: אמנם נפשנו גחלים תלהט, חפצים אנו בהשגת המטרה אשר התוינו לנו, אך י ד י נ ו ק צ ר ה מהושיע! ועל זה אנו עונים: עוד צעד אחד קדימה, עוד התאמצות אחת גדולה, אז תושג המטרה, אז ננצח!

על הבמה עולה מקהלת „הזמיר", תחת הנהלתו של המנצח בנגינות המצוין ה' שניאור, ומזמרת בטעם ובחן את הזמירות „הללויה", „שיר המכבים" ו„עורי עורי" — זו המנגינה המתאימה למצב הרוח הטוב של הנאספים, המלאים רוח תחיה, אמונה ותקוה.

הס כל יאוש! וחסל כל פקפוק!

* * *

עוד הפעם הוכרזה הפסקה קטנה בשביל המשחקים של „הבמה העברית", שיוכלו להתכונן להצגת המחזה: „ה י ו ב ל". אכן — „זכור את יום המות"! זהו הכלל המקובל בחיים. גם ברגעי האושר היותר נעלים צריך להעלות על לב, כי יש גם מות, ואז יתאמץ האדם לשכלל ולהיטיב ולהנעים יותר את חייו ולהוציא מהם את התועלת הדרושה לחיי הנפש, למען לא ירים לבבו. וכשמסיידים יפה יפה את הבית — נוהג היהודי להשאיר זכר לחורבן. וטוב היה אפוא הרעיון של ועד היובל: להזכיר לקהל החוגג מה שמאחורי האולם היפה של הפילהרמוניה, את האתמול ואת המחר של הספרות העברית, את המצב הנורא של הסופרים העברים, את חייהם המחוסרים תקוה, מחוסר מעמד קבוע ומצוק להספרות, שהיא אך נחלת יחידים וזקוקה היא עדיין לתומכים ולמחזיקים ולמפיצים, שלא רב מספרם.

לשפתנו הלאומית, אז יחד עם זה פור התפוררה נפש האומה הישראלית וחדלנו מהיות עם אחד. כי מה הלאומיות שלנו, אם לא האחדות שבכל הדורות ובכל המקומות, האחדות, שתחלתה נעוצה בהר סיני וחוטיה הולכים ונמשכים אלפי שנים מבעד הדורות והארצות והגבולים והדיאליקטים השונים שלנו, והחוטים האלה נטוו ונארגו רק מהשפה העברית והמושגים שמצאו את בטוים בשפה הזאת. את מושגינו ע"ד הטוב והרע, הטהור והטמא, האלהים והאדם והעולם, ע"ד האומה, וזכרונותיה, תקוותיה ושאיפותיה, — כל אלה שאבנו וינקנו רק משפתנו העברית, מהתורה והנביאים והכתובים, מההלכה והאגדה, מהתפלות והפיוטים. את שיר הערש שרה לי אמי בלשון המדוברת, אבל מה היה פזמונו של השיר הזה? „בני, תגדל ותלמוד תורה", ולמוד התורה הרי אך בשפה העברית הוא.

האלכסנדרונים, בלמדם את תורתנו בתרגומה היוני, רכשו להם רק את המושגים כמו שהם תלושים מהקרקע שלהם, מחוסרי הסביבה המלוה את המושגים האלה בעברית, וע"כ לא היה ביכלתם ליצור ברוח הלאומי של התורה הזאת ונתנו לנו יצירות זרות להשקפת העולם היהודי, כמו היצירה הניו-פלטונית.

אבל האפשר ליצור עתה בשפה העברית, הנרצעת לאותם המושגים שהתהלכו בקרבנו לפני אלפים שנה וכעת אינם מספיקים עוד לצרכי החיים, העיון וההרגשה שלנו? הן יחד עם התפתחות האדם מתפתחים ומתרבים גם המושגים הדורשים את בטוים בלשון?

אבל גם שפתנו לא נשארה קפואה במצב אחד, היא התפתחה במשך הדורות ומתפתחת גם בימינו עתה.

עם הנביא מלאכי פסקה הנבואה בישראל, ואת מקום הנביאים לקחו הסופרים. האידיאלים של הנביאים, של היחידים האלה, הבודדים, נעשו לקנין העם. אבל בהתפשטם ובהתרחבם בתוך השדרות הרחבות, בהכרח קָצצו כנפיהם ואבדו הרבה מן הגובה והעומק והמעוף שלהם. לאומה יש עתה תוכן גדול ועשיר, מזון מספיק לדורות אין מספר, והיא עמלה לעשות את התוכן הזה לחלבה ודמה, להעבירו דרך כל צנורות הנשמה שלה, להגשימו בחיים, בשוק, בבית, לגדור גדרים ולעשות סיגים, כדי לשמור עליו מפני הרוחות הרעות ומהשפעה זרה. את כל השנוי הגדול הזה, שבא בחיי עמנו בתקופה ההיא, אנו רואים גם בשפה העברית אז. שפת הנביאים, האיתנה כסלע ועמוקה כים, פנתה את מקומה ללשון חכמים, לשפת המשנה, המצטינת בפשטותה, בדייקנותה, בברור מושגיה הנצרכים לסדר את חיי יום ויום של היהודי לכל פרטיהם ודקדוקיהם, הנצרכים להביא את הסיד והחמר והלבנים, אשר מהם הולך ונבנה הגדר הגדולה, אשר מעתה הוא תקיף ותגין על האידיאלים של הנביאים שנעשו לקנין כל האומה. פה הננו רואים את כל כחה וספוגיותה של השפה העברית המתכַוצת ומתרחבת, מתעמקת ומתרוממת ומשתטחת, הכל לפי צרכי העם.

והנואם מדבר על דבר תקופת חכמי ספרד והתקופה של רמ"ח לוצאטי ועובר על מצבה של השפה העברית בזמן הזה ואומר: כמה עשירה היא השפה העברית בעת הזאת, אם יודעים להשתמש בה, מראה לנו עורך „הצפירה" מר נחום סוקולוב, זה האירופי שבאירופיים והיהודי שביהודים, אשר מבחר היצירות האירופיות, בעברן דרך הפריזמה של מוחו, מקבלות תיכף צורה עבריה לאומית ובצורתן זו הן מונחות תמיד לפנינו בכתביו. היוכל איש להגיד, כי הלשון העברית איננה מספיקה לסוקולוב להביע בה מה שהוא חושב ומרגיש? הנופל הוא סגנונו מסגנונם של המשובחים והמפורסמים בסופרי העמים בעשרו, ביפיו, בשפעת צבעיו וגַוניו?

לא, השפה העברית לא נשארה קפואה על מקומה, היא התפתחה תמיד לפי צרכי העם והולכת ומתפתחת בימינו עתה. לא צר בה המקום ליצירה מקורית, ומי שנגעה אל פיו הרצפה מעל המזבח ומי שיש לו ניצוץ אלהים בלבבו, יכול ליצור בשפה זו, ומי שחפץ כי יצירתו תהיה לא חקוי, אלא עברית מקורית, ולא נשמה דאזלא ערטילאית, אלא בת-קימא הקשורה באלפי נימין אל נשמת האומה כלה, — עליו ליצור אך ורק בשפה זו, כי רק בה כח היצירה הלאומית שלנו.

למה נעשה שקר בנפשנו? בלי השפה העברית, שהיא לבושה של היהדות ונארגה מארג-העבר שלנו, מה אנו ומה חיינו ומה יצירותנו? עם מפוזר ומפורד על פני כל הארץ, שנשמתו נעקרה משרשה זה דורות רבים והיא נודדת ותועה בארצות נכריות תחת שמים זרים, מתחבאת בחורים ובסדקים, מתכוצת כתולעת ביום סגריר, מתקפלת בפנה אפלה, חסרת-אויר, אור ושמש, עם המלקט את הפרורים תחת שלחנות זרים, נושא הכבלים של עבדי עבדים, עומד אצל הדלת והמזוזה ומחכה ל„זכות אזרח". אתם אומרים: „היהדות"? אבל יהדות בלי ארץ מולדת, בלי ציון, בלי בית המקדש, בלי הנביאים והכהנים והלויים, הן כעשן תנדוף לכל רוח, אם לא תגין עליה החומה הבצורה שבנו אבותינו ביבנה ובציפורי, בנהרדעא ובפומבדיתא, בסורא ובמחוזא, — זו החומה, אשר אלה האומרים להעביר מן החיים את השפה העברית, אומרים להרוס גם אותה?

אתם אומרים: „היצירות העממיות החדשות"? אבל מה הן היצירות האלה, אם הן אינן יונקות מעברנו, אם הן אינן נכנסות בתור חמר ולבנים אל הבנין העתיק הלאומי שלנו, — מה הן, אם לא התחלות לקויות לגבי היצירות של עמים אחרים אפילו הצעירים שבהם?

אתם אומרים: „הלשון המדוברת" שלנו? אותה השפה בת מאות שנים, שנולדה וצמחה וגדלה בגלות, בפנה צרה וחשכה, שלא הריחה מעולם את פרחי האביב שלנו, שלא ספגה אל תוכה את תכלת השמים הנטוים על הררי ציון, שלא ראתה את הברקים והלפידים על הר סיני, שלא שמעה את המית מימי הירדן ואת רעש עצי הלבנון, את תרועת הנצחון של החשמונאים ואת פרכוסי-הגסיסה של הגבורים במְצָדָה, שלא נכותה מלשונות האש שהשתרבבו מהר הבית ולא נתחממה מגחלתן של המדורות, שעליהן נדונו בשרפה אבותינו בספרד, — האותה השפה תהיה הבסים לקיומו של עם בן ארבעת אלפים שנה? ההיא תקשר ותאחד ותאגד לגוף אורגני אחד את בניו הנפוצים לכל ארבע רוחות השמים והמדברים כלם בשפות מדוברות שונות?

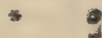
אם השפה העברית אתנו, אז יש לנו אותו החוט הנארג מארג-הנצח: ה„יהדות", החוט המשזר את ההוה עם העבר ועם העתיד והמלפף את נדחי ישראל בכל מקומות מושבותיהם. אם השפה אתנו, אז מתחת לצלצלי כבלי-העבדות שלנו עדיין שומעים אנחנו את רשרוש הפורפוריה של מלכינו, את הד פטיש-הברזל של נביאינו בקלָמָם

העתון וקבלו את הקריאה בו בירושה מאת אבותיהם. „חסידים" כאלו יש ל„הצפירה" למכביר והם הם רובי קוראיה ותותמיה.

והנה גם העתידים להיות מורים ומורות עבריות— צירי הקורסים למורים עברים בגרודנה והגננות של אלטרמן והיילפרן.

באחת: מי לא עבר על פני הנאספים? דורות, זקנים וצעירים, קטנים וגדולים, מחונכי התרבות העברית ומושפעי התרבות הזרה, חרדים וחפשים, ציונים ואי-ציוניים, יהודים סתם, בני העבר ובני ההוה ובני העתיד — זה היה קַלֵידוסקופ של הדורות, תמונות שחלפו במהירות הבזק והזכירו את אשר היתה לנו העתונות העברית ואת אשר תהיה, שעודדו, אמצו וחזקו את הרוחות ונתנו לנו תקוה לעתיד.

וכל אלו הצירים היו עוברים על יד השלחן, היו נגשים לעורך „הצפירה" ומחבקים את ידו ועוברים הלאה ונותנים מקום לאחרים. וכשעבר הד"ר קנטור בשם „דוברי עברית" בריגה וחבק ונשק את עורך „הצפירה"—עשה החזיון רושם גדול על הקהל. שני העורכים (של „היום" ושל „הצפירה") סמלו בתוכם את העתונות העברית היומית ואת התפתחותה.

הנאום של הד"ר מוהליבר, שבו התחיל החלק השני של הנשף, היה מעין הימנון להשפה העברית, זה היה חזיון טבעי. ביום-טוב כזה, ביום החג הגדול, חג העתונות והשפה, — צריך היה להשמיע שיר-תהלה לכבודה של השפה, שמבלעדיה „מה אנו ומה חיינו ומה יצירותינו? יהדות בלי ארץ מולדת, בלי ציון, בלי בית-המקדש, בלי הנביאים והכהנים והלוים, הן כעשן תנדוף לכל רוח, אם לא תנין עליה החומה הבצורה, שבנו אבותינו ביבנה ובצפורי, בנהרדעא ובפומבדיתא, בסורא ובמחוזא, זו החומה, אשר אלה האומרים להעביר מן החיים את השפה העברית, אומרים להרוס גם אותה".

נאומו של הד"ר מוהליבר.

בין היסודות העיקריים של הרוח הלאומי תופסת השפה את המקום היותר חשוב. היא פרי הבכורים, היקיצה לחיים של הרוח הזה, כל מה שברא ויצר הרוח הלאומי השפה סופגת וקולטת אל תוכה ועושה את היצירות האלה למעין נובע של יצירות חדשות. היא מסמנת וסוללת את דרך האומה ומטביעה את חותמה על כל מה שעתידה עוד האומה להוליד. השפה משפיעה באופן זה השפעה בלתי פוסקת על מהלך רוח האומה כפי שהוא מתפתח ביצירותיו העתידות. אולי מגוזמים הם במקצת דברי הומבולדט, כי השפה קודמת להרוח הלאומי, אבל נעלה מעל כל ספק, כי היא הבטוי היותר שלם, המראה לנו את כל נטיותיו של הרוח הזה, ולא עוד אלא שהיא בעצמה יצירה היא, יצירה הנמשכת בלי הפסק דרך כל הדורות, הקולטת אל קרבה את כל התכנים החדשים הנולדים באומה, והיא גם נצמדת אל כל הרשמים של הנפש הלאומית.

הנואם מדבר על אודות התוכן והצירה, והוא בא לידי מסקנא, כי השפה מראה לנו א ־ק את ההסתכלות בעולמה של האומה, אבל היא ההסתכלות בעצמה. דרך השפה שוטף הדם הרוחני תדיר אל ההכרה, כמו אל שלחופיות הריאה, ומשם הוא חוזר מזוכך ומצורף אל עמקי הנפש ומשפר ומעדן את קרקע-עולם זה. ועל כן צדקה ההגדרה: השפה היא המטפיסיקה והלוגיקה הלאומית.

לכל אומה ואומה בתור אישיות רוחנית מיוחדת יש השקפת-עולם מיוחדה. אבל מה היא השקפת-עולם, אם לא פעולה של יצירה נפשית, כלומר: בריאת-עולם? אין עולמות אחרים בלעדי העולמות שיש ציורים ומחשבות על אודותיהם, והציורים והמחשבות האלה הם הם השפה; הם אינם קרומים לה, רק יחד אתה הם הולכים ונולדים, ובאופן זה השפות הן השקפות-ויצירות-עולם מיוחדות, וע"כ אין לדמות ולהשוות שפה אחת אל אחותה, כי לכל אחת יש אופי מיוחד והיא בריאה בפני עצמה.

המלים: „אנטראָפאָס" ביונית — „הֹאמא" ברומית, „אדם" בעברית—כלן מביעות מושג אחד, את המושג של ה„אדם", אבל באמת אין במציאות וגם בהכרה „אדם" מוחלט, רק בני-אדם שונים ומושגים שונים על אודותיהם, וע"כ „אנטראָפאָס", „הֹאמא", „אדם" הם שלשה מושגים לאומים שונים. מושג אחד הוא ה„אנטראפאס" היוני, האדם בן-האלים, בן השירה והזמרה, עִם עולם היופי שלו, המשחק במשחקי האלימפוס ועוטר זר של דפנים, ומושג אחר הוא „הֹאמא" הרומי עִם המגן והרומח, בעל זרוע—ודיסציפלינה של ברזל, עם הפאטריציים והפלביים, עם הגלדיטורים שלו, ומושג אחר לגמרי הוא ה„אדם" העברי, אשר „מן האדמה לֻקח", או ה„אנוש", אשר „אז הוחל לקרוא בשם ד'", עם יציאת מצרים, הר סיני ועולם הנביאים שלו.

המלים שבשפה אינן אותיות מתות, אברים מדולדלים. לכל מלה ומלה של השפה הלאומית יש סביבה שלה, שפע של ציורים המלַוים אותה עם רגש ונִגון מיוחדים לאותה הסביבה. היא חוליה אחת בשלשלת גדולה וארוכה, אשר קצותיהן מונחות בערפלי אותם חיי הנפש הנמצאים מתחת למפתן ההכרה; ובהגיע המלה של השפה הלאומית אל ההכרה, אז היא גוררת אחריה את כל הסביבה שלה, אז החוליה הזאת מושכת אחריה את כל השלשלת ומעוררת לתחיה המון רגשות וציורים הנרדמים בעמקי הנפש. ע"י דחיפה קטנה מתחיל להתנועע גלגל קטן והגלגל הזה מניע עוד גלגלים, ובן-רגע וכל המכונה הגדולה הולכת ומתנועעה— וזו היא היצירה הנפשית, ויצירה כזאת אפשרית רק בשפה הלאומית, כי רק למלה של השפה הזאת יש בנפשו של בן האומה סביבה המלַוה אותה עם צבע ונִגון ורגש מיוחדים לה.

אבל השפה העברית — תאמרו — איננה חיה בפינו, הלשון המדוברת שלנו היא שפה אחרת.

בכל הכבוד והחבה שאני רוחש לשפתנו המדוברת, זו הלשון, שבה מדברים מיליונים של אחינו, שבה דברו אבותי במשך מאות שנים, שבה שרה לי אמי את שיר הערש שלה, בכל זאת עלי להגיד, כי הלשון הזאת היא רק דיאליקט עממי שלנו, או יותר נכון, אחד הדיאליקטים היותר נפוצים שלנו, אבל לא השפה הלאומית ולא בה מונח כח היצירה הלאומית שלנו. במשך ההיסטוריה הארוכה של עמנו היו לנו דיאליקטים רבים: יוני, ערבי, ספרדי, איטלקי ועוד. גם עתה יש לנו דיאליקטים שונים, ולו נהיה דיאליקט כזה

תלמידי בתי־ספר, סטודנטים, בעלי־בתים, „קוראים נכבדים" אשר העתון העברי הוא להם הכל, וקוראים אשר העתון העברי הוא להם כפרפראות לעתון האירופי שאינו מש מעל שלחנם, אבל „הצפירה" עולה על כלם; היא יש לה טרדיציה, לה יש יחס של חבה מכל עברים, וכאהבת בנים את אמם הזקנה כן יאהבוה גם האבות, הזוכרים את ראשיתה, גם הבנים, היודעים רק את קִצָּהּ האחרון, רק את „הצפירה" של היום.

הנה העדה היחידה — עדת ישראל בווילנה (הצירים: ל. גולדברג, אריה ניישול ויעקב שפקין). לא לחנם נזדרזה. חג הספרות והעתונות העברית החדשה — הוא חגה. האם לא היה בה קן ההשכלה והאם לא חיו ולא פעלו בה גדולי הסופרים והמשוררים: אד"ם הכהן, מיכה יוסף לבנזון (מיכ"ל), ש. י. פין, קלמן שולמן, מרדכי אהרן גינזבורג ועוד רבים, רבים? מיוחסת היא בת ווילנה, מקבלת נחת והשמחה היא שלה. היא זכתה לראות פרי־הלולים. הקבוצה הקטנה של הסופרים גדלה והתפתחה והספרות הצנועה, שהיתה מוקדשת רק ליחידי סגולה, חוגגת את חגה במעמד קהל של אלפי אנשים ויש עתונות לספרות זו ועשרות אלפי קוראים.

והנה „חובבי שפת עבר" (וורשה — „איש יהודי ספרא", ש. ל. גורדון וש. פונטשוב; פטרבורג — ר' יצחק דוב מארקון; ביאליסטוק — ש. הרשברג וה' וואלקוביסקי; לודז — ד"ר ש. ברנשטיין ומ. מרחיב; גרודנה — ליב יפה והלל איסר יאנובסקי; רובנה — הרב גולדנברג; קונוטופ — בן ציון פראדקין; לובלין — עובדיה שיינברון; לאסק — מ. רוזנצווייג; רוזאני — נח דוד פינס; קניגסברג — „עבריה" — א. רוזנצווייג; לומז'ה — „התחיה" — מאר־קוויטש; ראדום — „התחיה" ה"ה דימנט וצוקר; ריגה — „דוברי עברית" — ד"ר יהודה ליב קנטור; פלונסק — ה' זילברפניג; מינסק — ה' קפלן; בריסק — „חובבי הספרות" — ה' בענון ונייmרק). הם עוברים לפני הכלה „הצפירה", שגם הם עזרו לשגשוגה והתפתחותה. הספרות והעתונות שלנו יקוקות עדיין לחבה ולחובבים ואין הן נושאות עדיין את עצמן ואינן חודרות אל הקהל בלי עזרת האנשים המשתדלים להפיצן. והנה לזה ראיה: דפוטציה של מפיצי „הצפירה" בלודז (בשם הקבוצה להפצת הספרות — ה' ישעיהו עלבינגר). והנה גם החברות הקולטוריות השונות („הזמיר" בוורשה — שמואל קרינסקי ונחמיה פינקלשטיין; „הזמיר" בסוסנוביץ — ורשון סטאווסקי ו„הזמיר" במלאווה — ה' ווארשאווסקי; האגודה הספרותית בבאראנוביץ — י. יאסינובסקי ו„מוקירי ספרות ישראל" ברובנה), חברות, שאינן מוקדשות לשכלול הספרות העברית בלבד, ויש מהן שהן נוטות לתנועה ה„אי־דישטית" הצעירה, ובכל זאת הן מתאחרות עם הספרות העברית ביום חג היובל שלה, כי גם הן חוגגות כבוד לספרות הגברת ולעתון שזכה לגדל דור ולהשפיע על תקופה שלמה.

והנה צירי הציוניים (בריסק — הארונים לוי ויענקוב ב"צ נייטרק; מינסק — ה' קפלן; וולאצלאווק — הרב אב"ד קובלסקי *) ובערליץ; פטריקוב, פלך מינסק — ה' רוטנברג; רובזין — י. גלוזמאן; לודז — בית־הכנסת הציוני „אהל יעקב" — ש. לעוו ואוריסון, שהגישו תעודה של „ספר הזהב", שבו רשמו את היובל של „הצפירה"; ו„צעירי ציון" — עלבינגר ובירנבוים; ליפובה — מ. גליק; וורשה — ה' טויזנר, פרופס ומינץ בשם „צעירי ציון", ד"ר מונזסון ושטיינפלד בשם „התקוה", ודפוטציה בשם „חלוצי ציון"); להם, להציוניים, יקרה „הצפירה" בתור קנין לאומי, והם עזרו הרבה במשך ימי קיומה של התנועה הציונית להתפתחות ספרותנו, כי כל הספרות העברית החדשה נוצרה כמעט בתקופה זו על ידי הציוניים והלאומיים החובבים. והנה גם ציר המרכז להסתדרות של השפה והתרבות העברית (הלל זלטופולסקי) וציר האגודה לתרבות העברית בוואריא, פלך קיוב, — זו היצירה החדשה המתאמצת לכבוש לה מקום בתוך הקהל העברי ולתת דחיפה לספרותנו ולעתונותה ע"י ניצני התחיה שתכנים ההסתדרות והמוסדים החדשים שהיא אומרת להקים.

הנה גם צירי מערכות העתונים „העולם" ו„העברי" (ה' י. ל. גולדברג ומ"מ פראם) וה„ראסוועט" (אידלסון). והנה גם צירי העתונות היהודית („מאמענט" צבי פרילוצקי והלל צייטלין ו„פריינד" ש. רוזנפלד ויצחק גרינבוים). והנה שליחי הדור הצעיר (תלמידי בתי־הספר של קרינסקי ושוורצמן ותלמידי הפרוגימנסיה של בלקינד, תלמידי בתי־הספר לרפואת שנים של שימנסקי וטימרקין) — ואתה רואה לפניך תקוה פורחת, כי יש גם דור־דעה, דור עברי, בקרב הצעירים; והנה ברכה גם מפי „עוללים ויונקים" — תלמידות פעוטות של בית־הספר לבנות „יהודיה". דמעות נוצצו בעיני רבים, כשעברה ילדה קטנה על המנהג הכללי והתיצבה על הבמה וקראה בקול צלול ומצלצל, קול ילדותי, את הברכה העברית השלוחה על ידה. והנה הדור הצעיר בתקופתו השניה, הדור הגָדֵל בין הגוים, בתוך סביבה זרה לגמרי — הסטודנטים (האוניברסיטה בוורשה: וואלמן, הינדס וקצנלסון; האגודה לספרות ולתולדות ישראל שבפוליטכניקום הוורשאי — לוסטרניק וקבריל; הסטודנטים של האינסטיטוט לרפואת בהמות — פיינשטיין וגילדר; אגודת הסטודנטים בלודז — ש. כהן), הן גם בתוכם הכתה שורש החבה להספרות העברית — עולה מחשבה על הלב — וגם הם הונים כבוד לה ולעתונות העברית, ואולי יהיו הם צפרי־הדרור המביאות את רוח היהדות והלאומיות אל הסביבה הזרה, במקום שהרבה צעירים יהודים נבלעים ושוכחים את כל העבר היהודי, את מסורת האבות, את הטרדיציות הלאומיות, שהוציאו מבית אבותיהם?

והנה מופיעים צירים מאת חברות הוצאות הספרים העבריים הראשונות, „אחיאסף" ו„תושיה" (מר אליעזר קפלן וה' בן־אביגדור) ומתנה טובה הגישו ל„הצפירה" ליום חגה: החלטתם להוציא לכבוד היובל אנתולוגיה של העתונות העברית מיום הוסדה, שתהיה מעין היסטוריה חיה של העתונות ושל הספרות העברית הצעירה.

והנה צירים מאת חברת המורים בוורשה (— הוזי־פוט, דובניקוב וכהן) ומאת חברת המורים בקיוב, — מי כמורים, מגדלי הדור, מכירים ויודעים את הערך החנוכי הרב שיש לספרות העברית ולעתונות העברית? והנה שלוחים מאת קוראי ומעריצי „הצפירה" — (ד"ר מ. זילברשטראם וא. אלישוב מלודז, ומקאלא — י. שוורצמן) — זהו טפוס חדש של אנשים המסורים לעתון ולשמו, אנשים שהתחנכו על

---

*) מבני סבה חשובה בלתי תלויה לא בו ולא במנהלי הנשף, ב"א בתנאי המקום, ושאי אפשר היה לראותה מראש — לא יכול הרב הגאון הנכבד הזה לזכות את הקהל בנאום לכבוד היובל, כפי שהיה מוחלט ומסודר מקודם.

אספף וידותן, עם קהלת ועם בן סירא, מיודעו של ר' יוחנן בן זכאי ובעל שיחתו של ר' יהושע בן חנניה, שומע למשליהם של בעלי המדרש ומתפעל משיריו של גבירול ושל המשורר מטולידה, מתפלסף עם ר' עזריה בן האדומים ומקמט את מצחו לפלפוליו של ר' שמואל אידלש, וביחד עם זה הוא בוחן את מחשבות ר' זלמן מלאדי, בא בחשבון עם שיטתו של אברהם גייגר, משוחח עם הרמן כהן ומקשיב להגיונין של ברגסון.

סוקולוב הוא שומע ומקשיב לקול ההיסטוריה הישראלית ובלשונה הוא מדבר — וזהו החוט של חן המשוך על פני „הצפירה" של ימינו, „הצפירה" של סוקולוב.

והנה, גבירותי ואדוני, נאספנו היום לתת כבוד ל„הצפירה" וליוצריה. יהי שם היוצר הראשון מבורך בפינו ומנוחת כבוד, כאשר יאתה לאיש הגדול ההוא. וכה נאמר לסוקולוב לחי: יוסיף לך ד' שנות חיים וארך ימים יתן לך ואת כחך הגדול ואת כשרונותיך הנפלאים יחזק ויאמץ, והיית למופת לסופרי הדור לכתוב עברית ברוח עברי, בלשון עברית, בלב מלא הרגשות עבריות, מלא געגועים לארצנו העברית ולכל חמודותינו העבריות. תחי „הצפירה" העברית ויחי העברי הגדול רבי נחום סוקולוב!

* *
*

— והד"ר ש. א. פוזננסקי (בלוית מר פודלישבסקי) עולה על הבמה, לקול תרועת הנאספים.

נאומו היה קצר, אך בו הביע רעיון חשוב. הוא השוה את „הצפירה" ל„כל-בו", לאוצר ספרים שהכל בו, גם חכמה, גם דעת, גם יהדות, גם עולמיות, וברכתו לעורך „הצפירה" ולהעתון נתקבלה מאת הקהל בתשואות חן.

נאומו של הד"ר פוזננסקי:

היום תמלאנה חמשים שנה מיום הוסד „הצפירה", ובהעבירנו לנגד עינינו את מספר השנים האלה, נצבה לפנינו ביבליותיקה שלמה, עשירה, רבת הגוונים. וקשר חזק ואמיץ וקורבה רוחנית ונראית יש בין „הצפירה" ובין אוצר ספרים. אוצר ספרים הוא מקום, אשר בו יאָצר כל אשר הרה והגה עם ישראל ורוחו במשך אלפי שנות קיומו, הרעות אשר הוליד, השאיפות אשר חולל והתקוות אשר הביע. וגם „הצפירה" היא כראי מוצק, אשר בו נחזה את כל אשר עבר על עמנו במשך יובל שנים. „הצפירה" לבשה צורה ופשטה צורה כמו החיים, „הצפירה" עברה גלגולים שונים כמו שאיפות החיים, ב„הצפירה" נשמע הד קול הזרמים והנטיות והשאיפות אשר נולדו במשך עתה. ועוד שנית, באוצר ספרים נחזה את כל צדי החיים, את כל הצרכים והדרישות של עמנו, וגם ב„הצפירה" התלבשו והתגשמו כל צרכי היהודי באשר הוא יהודי והאדם באשר הוא אדם, היא למדה את הקורא לא רק להיות „אדם בצאתו ויהודי באהלו", כי אם גם אדם בצאתו ואדם באהלו, יהודי באהלו ויהודי בצאתו. ועוד אחת, באוצר ספרים עברי ימָצאו ספרים בכל הלשונות והשפות, וברבות הפזור והפרוד יתרבה מספר השפות, אבל כל הספרים האלו נובעים ממקור אחד, כולם יונקים את לשדם מאותם הספרים, שנכתבו בלשון העברית, החל מהתנ"ך וכלה ביצירות היותר חדשות. גם „הצפירה" היא אחד העתונים הרבים, אשר יצאו ויוצאים לאור בלשונות שונות, אבל „הצפירה" הוא העתון היותר זקן מהיוצאים לאור, שהם מדברים אלינו בשפתנו, שפת עמנו, בשפה הקדושה, אשר תמיד תהיה נסנו לעיני העולם. ובדברי על דבר אוצר ספרים עלינו לזכור, כי מיסד „הצפירה", סלונימ-סקי, היה גם אחד מיסדי בית אוצר הספרים אשר על יד ביהכ"נ שלנו וכי עורך „הצפירה" עתה, נחום סוקולוב, הוא חבר הועד הנוכחי, אחד השואפים להרחבת אוצרנו, לשכללו, להרימו על המעלה היותר גבוהה, למען יהיה להפארת קהלתנו. ולכן אני נושא את ברכתי בשם הועד של אוצר הספרים ל„הצפירה" ועורכה. את „הצפירה" אברך, כי תמלא את תפקידה גם להבא, ואת עורכה אברך בדברי המלאך אשר אמר לגדעון בן יואש: לך בכחך זה והושעת את ישראל

* *
*

ועוד הפעם נראה מר סיראָטא על הבמה לקול מ"כ. הוא מזמר בלוית הפסנתר את התפלה „אשרי כל ירא ה'" וקהל הנאספים אינו נמנע, כמובן, מהודות לו הודאה ראויה לכשרונו.

אחרי כן מודיע מנהל הנשף, ה' אליעזר קפלן, על-דבר הפסקה קצרה והוא מבקש את ראשי הדפוטציות שיסתדרו במסדרון המוביל אל הבמה, וכל דילינציה לבדה תעלה על הבמה, כאשר תקָרא בשמה.

(המסך תורד).

קבלת הדפוטציות:

המסך הורם.

כורם חשמלי עבר באולם למראה המחזה הנהדר. הבמה היתה כלה מלאה רוח חגיגה והדרת-קודש חופפת עליה. על יד שלחן ערוך ישבו כחצי גורן עגולה חשובי העיר, אחדים מחברי ועד היובל ואיזו מן האורחים שבאו לכבוד החג מקרוב ומרחוק, ובאמצע יושב עורך „הצפירה", מוכן לקבל את ברכות המברכים.

ורבו הדפוטציות שבאו להביע ברכה: כשבעים חברות ואגודות וקהלות, ואי-אפשר היה לתת לכֻּלן רשות לקרוא את אגרות הברכה, אם שרבות מהן יפות ומלאות תוכן, כי הזמן קצר ותכונת הנשף רבה והקריאה בלבד תגזול עת רבה. ובצער רב ולמרות רצונו הזכרח ועד היובל לותר על הקריאה ולהמעיט את הדמות של קבלת הדפוטציות ולהעביר לפני המסובים אל שלחן הנשיאות ולפני הקהל את כל הצירים ולהכריז על שמותיהם בלבד.

ואולם זו לא היתה המעטת הדמות. ונהפוך הוא. הצירימוניה היפה, העברת הדפוטציות בדומית-קודש לפני הקהל—עשתה רושם אדיר אשר לא ימחה. הקריאה היתה מפריעה את ההרמוניה, את הרגע הנהדר. ברמעות על עינים הביט הקהל על החזיון המצוין הזה, וכל דפוטציה עוררה מחשבות וסמלה איזו תקופה, שמשה סמל למפלגה ולאגודה, שמאתן היתה שלוחה.

ומה לא ראה הקהל בתוך הצירים? ואת מי לא ראה? היהדות בכל גְוָנֶיהָ וצורותיה, בכל שאיפותיה, מגמותיה וזרמיה, כל הזרמים אשר בתוך היהדות, חוץ מזרם ההתבוללות, אשר את עמו לא ידע ואת קניניו לא יוקיר. יהודים חרדים על דת, חסידים במלבושים ארוכים, אינטלי-גנטים ומשכילים, יהודי רוסיה ופולין, צעירים וצעירות,

רבנים מטעם הרשות בקהלות ישראל. גם שני מ"ע עברים כבר היו לנו ברוסיה, מלבד האחר בחו"ל. ובכל זאת עשה האורח החדש, אשר בא אל תוך הז'ורנליסטיקה העברית, רושם אדיר וחזק על הקוראים העברים, וביחוד על הקוראים היותר מבינים. מה"ע החדש לא הקדיש את עצמו למלחמת ההשכלה עם מתנגדיה, לא ברוח המתונות של „הכרמל" ולא ברוח הקנאה וההתלהבות של „המליץ". הוא לא דבר כלל בשבח ההשכלה ולא קרא את „מורדי האור" למלחמת הבינים הוא פנה אל ענינים אחרים לגמרי.

במה היה אפוא גדול כח „הצפירה" למשוך את לב העם אחריה, ביחוד את ראשי נבוני העם, את בעלי התורה ובעלי הדעת בקרבנו?

גבירותי ואדוני! הננו באנו כיום אל האולם הזה לתת כבוד ל„הצפירה", למה"ע המצוין הזה, העומד לנס בספרותנו. אולם מ"ע לא יולד באפס יד, לא יגדל למטר השמים כצמח השדה, כי אם הוא יליד רוח אנשים היוצרים אותו, קורמים עליו עור ובשר, מפיחים בו רוח חיים, נותנים לו קלסתר פנים. ע"כ עלינו לשאל היום:

מי הם האנשים תהם, אשר יצרו לנו את „הצפירה" ואשר העמידוה בימים ההם ובזמן הזה? האנשים האלה הם: חיים זעליג סלונימסקי זכרו לתפארה ונחום סוקולוב. סלונימסקי יסד את „הצפירה" וסוקולוב הציב דלתיה.

כבר בגליון הראשון יצא עורך „הצפירה" לפני חמשים שנה לבאר לקוראיו לא פסוקים קשים ולא אגדות תמוהות, כי אם את—הטלגרף. והטלגרף היה אז דבר חדש, ושם חיים זעליג סלונימסקי כבר היה ידוע אז כשם איש מומחה גדול לאותו דבר, ע"כ עשו הקוראים את אזניהם כאפרכסת לשמוע, כיצד יבאר התוכן סלונימסקי את היכולת לדבר ע"י חוטי ברזל עם איש יושב בארץ רחוקה, כאשר ידבר איש את רעהו בביתו! וסלונימסקי אמנם הסביר להם את הדבר וקרב אותו אל השכל הבינוני, עד כי כל העם הבין אותו כדבר פשוט לגמרי.

ולא את הטלגרף לבדו הסביר להם סלונימסקי, כי עוד חדשות ונצורות רבות מעולם המדע. כי היתה התקופה ההיא עת ברוכה להחכמה, זה בא וגלה את חק התמרת הכחות, ובא רעהו ועבר מזה אל תורת החום החדשה והיו כחות המכניקה וכחות החום לאחדים בידו, ובאו חוקרים גדולים ומצאו את כחות החשמל בגוף החי ומצאו את התחלת הפרדת האור ע"י השפקטרום—ולא תשבע העין הסוקרת מראות ולא תמלא האזן הבוחנת משמוע. את התקופה הזאת בחר לו סלונימסקי לעבורתו החדשה, ומה זה יפלא, כי נקבץ עליו העם לשמוע את דבריו, וכי השאירו חמשה ועשרים הגליונות של „הצפירה", אשר יצאו אז, רושם גדול ועמוק אחריהם!

והנה, גבירותי ואדוני, על יום טוב באנו היום ולא אוכל להלאות אתכם בקורות „הצפירה" בכל ימי עבודתה כי אם עלי לקפוץ קפיצה גדולה ולעבור אל הימים החדשים האלה, אל „הצפירה" שבימינו ואל עורכה, אשר לשמחת לבבנו הננו רואים אותו חי ורענן ומלא כח עלומים בקרבנו.

אם „הצפירה" של חז"ם היתה „הצפירה" של עת הטלגרף, „הצפירה" של סוקולוב היא „הצפירה" של האניות השטות באויר. סלונימסקי באר את הטלגרף וגם צייר אותו; לסוקולוב אין חפץ לצייר: רוחו בעצמו הוא אניה כזאת, אשר אין מעצור בפניה, אין תחומין וגבולין בעדה, סוקולוב בא אלינו בבחינת „אורח לשבת" אחת; אך הוא אינו מבקש מאתנו מזון שלש סעודות. כי אם אורח הוא ממין האורחים, אשר פי העם יוצר האגדות יקרא להם אליהו הנביא; הוא בעצמו מביא לנו בילקוט: מזון הרבה. אל אלהי אבי, מה לא נמצא בילקוטו! „יפה כל נוף ומשוש כל אי, הדר כל חוף ויקר כל צי". הוא, ה„אורח לשבת", כמעט קרא לנו לשלום, כמעט אמר שבתא טבא למרי, והנה כבר נהפך ליצור אחר, כבר הכה בכנפיו והתרומם מעל הארץ וכבר רואים אנחנו אותו פורח באויר, עובר מענין לענין וממחשבה למחשבה, מדור לדור, מעם לעם, מספרות לספרות, מפתח לפנינו תמונה מרהיבה, רבת צבעים ורבת הגוונים, פעם מרעיש אותנו בדמיון מפליא, פעם בשיחה נאה, פה מגלה לנו רעיון מבריק, שאולי קרבנו אליו פעמים אין מספר. אך לא ראינוהו בכל חמודותיו, כאשר נגלה לנו פתאם בקסם עטו של סוקולוב.

עוד אנחנו מתפלאים על החזיון הזה, וסוקולוב רוכב על עב קל ועובר הלאה הלאה, אל הציר הדרומי, אל חופי אספמיה, אל התנין הרובץ ביאור מצרים, אל הר חרמון או אל תורת בודרא ומסתרי היכלי יון; ורואים אתם ומרגישים, כי הוא איננו זונח לגמרי ענין אחד ועובר אל השני, כי אם חוט פנימי, חוט של חיים ושל יופי ושל הרמוניה, עובר דרך כל החזיונות, אשר הוא מגולל לפנינו, והחוט הזה הולך ונמשך ממקור אחד ושב אל המקור ההוא, והמקור הזה הוא בעיקרו איזו מחשבה יהודית, איזו הרגשה יהודית, איזו תקוה יהודית או התעוררות יהודית, וניצוץ אחד מנשמה יהודית מאיר את כל הדרך, אשר עבר בה „אורחנו לשבת" בעוז מעופו האדיר, בעצמת סקירתו הנפלאה, יודע תעלומות הוא ידע מאין יקח לו סוקולוב מלים, שמות. סדרי מלים והרכבת מלים, אשר כמדומה לנו שלא השתמש בהם אדם מעולם ואשר יתנו למעוף דמיונו של סוקולוב את היכולת לדבר על כל רעיון וחצי רעיון, על כל מחשבה וחצי מחשבה, על כל טמיר ונעלם, לוטה בערפל של חצי-הכרה, ולדבר על כל זה עברית גמורה, יפה ומשוכללה. סוקולוב איננו ממניחי הלשון שבקרבנו, הוא רק לעתים רחוקות מחדש מלים, ובזמן שהוא מחדש, הנהו עושה זאת באופן כזה, אשר אנחנו הקוראים לא נראה בזה כל זרות, כי אם שמוש חדש חד ונמרץ של ניב ידוע לנו מכבר; הוא מוצא במהירות נפלאה מלים וניבים דרושים לחפצו מכל קצות ספרותנו, פעם מן התלמוד והמדרש, פעם מספרי ימי הבינים, פעם מספרי הקבלה ופעם מסופרי לעז, אלא שבהרף עין הוא מגייר אותן, מכנים אותן לשכינת ישראל ומשעבד אותן לרעיוניו. סוקולוב איננו יושב אהלים ואיננו בורח מחברת אנשים; הוא ראה ארצות שונות ויושביהן, דרכי חיים שונים וסדריהם, גם קרא הרבה מאד בכל מקצעות הספרות, ובמסבת רעים הוא בעל שיחה נאה מלאה חיים וענין, שמעטים כמוהו, וגם בשעה שהוא מדבר מעל במת הסופרים הוא בעל השיחה הנעלה, ששיחתו חיה, יפה, מחודדה וכל דבריו לוקחים לבות הקוראים, אלא שבצבור הוא קורא את דבריו בטעם העליון, והם לא רק יפים ונעימים, כי אם גם מעוררים את הרוח, מרימים את המחשבה, מולידים הרגשות נאצלות ומושכים את הלב אל הרוח העברי, אל הלשון העברית ואל הסופר העברי. על פני דבריו של סוקולוב מרחף תמיד רוח ההיסטוריה שלנו לכל ארכה ורחבה; הנך רואה לפניך איש, שהטה אזנו לדברי ישעיהו בן אמוץ, שהיתה לו היכרות עם

ובפתחנו עתה את נשף החנינה, אנו עומדים נרעשים למראה החזיון הנהדר של התחיה הלאומית. ובגאון לאומי אנו יכולים לקרוא: אכן יש לנו רב!

אמנם רחוקה וכבדה היא הדרך, אשר עלינו עוד לעבור בה, עד אשר נגיע אל מטרתנו, אבל עם עולם כעמנו, החי ומתעורר לתחיה,— עומד מעל למרחק המקום והזמן. ועמנו אמנם חי הוא וחיה יחיה, הוא וספרותו ושפתו.

והנני מסיים בדברי השירה, אשר עוד מעט תושר לפנינו:

שפת שירי ותפלותי
וקינת דור ודור—
בפיות בני ובנותי
היי שפת חיי-דרור.

בשעה שהזכיר הנואם את שמו של מיסד „הצפירה", חיים זעליג סלונימסקי, עמדו כל הנאספים על רגליהם לכבוד נשמתו. כאשר קרא בשם האורח הנכבד הד"ר קנטור, נשמעו מחיאות כפים. קול רעש של מחיאת כפים נשמע זמן רב, בשעה שהנואם הזכיר את שמו של עורך „הצפירה", נחום סוקולוב.

כך הפסיקו את הנואם פעמים אחדות במחיאות כפים ואחרי כל פעם ופעם השלך הס באולם וקולו של הנואם נשמע בכל הפנות של האולם הגדול. ובגמרו נשמע רעם של מחיאות כפים סוערות.

פרק של זמרה.

הש"ץ המפורסם ה' סיראטא, בלוית המקהלה, תחת הנהלת המנצח על המנגינות המהולל ורב-הכשרון ה' ליאוו, טזמר את השיר, שנתחבר לכבודו של ה„יובל".

שְׂפָתֵנוּ.

המקהלה:

שְׂפַת שִׁירַי וּתְפִלּוֹתַי.
שְׂפַת אֵשׁ וָדָם וּכְאֵב
עִם דְּמֵי אֲבוֹת אֲבוֹתַי –
אַתְּ חַיָּה בִּי בַּלֵּב!

אַתְּ בַּת־קוֹל שֶׁל צַעֲדֵי הַדּוֹרוֹת
בַּחֲלָלוֹ שֶׁל פְּרוֹזְדוֹר הַנֶּצַח;
שִׁקְשַׁקְתְּ בִּכְנָפַיִךְ הַצְּחוֹרוֹת
מִמַּעַל לְבָמוֹת הָרֶצַח...

המקהלה:

„שפת שירי ותפלותי"
וכו'.

נוֹלַדְתְּ בִּדְמְדוּמֵי הַיְצִירָה,
טִפַּחְתֵּךְ עֲרָבַת בְּרָהַב...
הַלְּבָנוֹן לִמְּדֵךְ הַשִּׁירָה
וְהַיָּם–גַּם שַׁלְוָה גַּם זַעַף...

המקהלה:

„שפת שירי ותפלותי"
וכו'.

וְאִם אֶצְנַח מִתְבּוֹסֵס בְּדָמִי,
בְּדַרְכִּי, כִּי יִכָּשֵׁל כְּבָר אוֹנִי—
שִׁירָתֵךְ לֹא תִתֵּן לִי דְמִי
וְזַעְפֵּךְ יָשִׁיב יְשָׁאֵנִי.

המקהלה:

„שפת שירי ותפלותי"
וכו'.

כָּל עוֹד חַיָּה אַתְּ בִּלְבָבִי,
אַתְּ שְׂפַת הָעֲרָבָה וְהֵדָהּ,
כָּעֲרָבָה לֹא תִזְקַן נִשְׁמָתִי
וְכָמוֹהָ לֹא תָמוּת עִם סוֹדָהּ...

המקהלה:

„שפת שירי ותפלותי"
וכו'.

שְׂפַת זְקֻנָה וְנֹעַר וּתְחִיָּה,
וּמְקוֹר הַחֶזְיוֹנוֹת הַגְּדוֹלִים,
יְחִידָה אַתְּ, שָׂפָה עִבְרִיָּה,
בְּכָל פִּנּוֹת אַחַי הַגּוֹלִים...

המקהלה:

שְׂפַת שִׁירַי וּתְפִלּוֹתַי
וְקִינַת דּוֹר וָדוֹר
בְּפִיּוֹת בָּנַי וּבְנוֹתַי
הֲיִי שְׂפַת חַיֵּי־דְרוֹר!

הקהל מוחה כף ולדרישתו הנמרצה חוזרים על השיר שנית והקהל חוזר ומביע את תודתו במ"כ סוערות.

* * *

והנה נע האולם וכעין גל הוטל בו: על הבמה עולה (בלוית מר קפלן, מנהל הנשף) הד"ר קנטור, יוצר „היום", בעל הפנים המלאים חן יהודי ומפיקים פקחות עברית.

גם הוא, הד"ר קנטור, חגג זה לא כבר את חגו: יום מלאת כ"ה שנה לעתון היומי — זה הגורם החשוב להתפתחות הספרות העברית. וליום טוב זה של „הצפירה" בא אף הוא לתת כבוד להעתון, שהיה המבשר של העתונות העברית ברוסיה. הוא מדבר בנעימה קלה ובהומור חי על החבדל שבין „הצפירה" של חז"ס ובין זו של נ"ס. ובסגנון חי ומלא ליח ורעננות מסר בשרטוטים אחדים כרקטריסטיקה נאמנה של שני הסופרים שעמדו בראשה של „הצפירה".

נאומו של הד"ר קנטור.

נבירותי ואדוני! לפני חמשים שנה יצא בוורשה גליון קטן, אשר בראשו נדפס שמו באותיות גדולות: „הצפירה", ועורכו היה חתום עליו בשמו: חיים זעליג סלאָנימסקי. מ"ע עברי לא היה אז דבר חדש לגמרי בקרבנו. הימים היו ימי הפרחת ההשכלה בארצנו. בתי-מדרש הרבנים כבר עמדו על מכונם שמונה עשרה שנה, ומספר התלמידים אשר יצאו מקרבם כבר עלו למאות; מהם היו מורים, מהם

והעינים נטויות אל המסך. אלפי עינים בוחנות, מצפות, מיחלות ותאבות.

וכמו הן כלות העינים האלה, הן הולכות וכלות אל המסך. ים של עינים, שחורות, כחולות, שחומות ובהירות. ספר חיים מיוחד יש לכל זוג של העינים הרבות האלה, ואולם המבט הזה הוא אחד, הוא משותף לכלן...

רעם של מחיאות-כפים וקריאת „הידד" עצומות. ברגע הזה נחצה המסך לשנים ונמשך לשני קצות הבמה. על הבמה עומדת בשלש שורות ארוכות המקהלה של בית הכנסת הגדול ועל גבה החזן—ס י ר ו ט ה.

וממעל לראשיהם של חברי המקהלה מזהירה באותיות של אש המלה: ח מ ש י ם!

פתיחת החגיגה.

התראה על הבמה לקול מחיאות כפים האיש, אשר הרבה כל כך לעבוד לטובת התחדשותה והנהגתה של „הצפירה" ואשר גם בעריכת היובל לו עשר ידות — ה' אליעזר ק פ ל ן.

דממה השתררה באולם. נרמו הקולות והשאון ששררו לפני רגעים אחדים. הקהל הרב, שלשת אלפי האנשים, שבאו מקרוב ומרחוק להשתתף בחגיגה, הקשיבו בחרדת-קודש, ברומיה והוסיפו לוית-חן ליפי הרגע, מעמד הפתיחה.

וה' קפלן מדבר בהטעמה. לפני הקהל עוברים גלגולי „הצפירה" תקופותיה השונות, הרפתקאותיה. גם היא היתה תלויה בזמן ובתקופה, גם עליה עברה כוס, בימי הבהלה וה„חוטפים" של הרוח העברי נקטפה גם „הצפירה", עד שהתעוררו האנשים הטובים, הדואגים לבמה ספרותית זו, והקימוה.

נאום הפתיחה.

אספה נכבדה!

מטעם חברי בועד-היובל נפל בחלקי הכבוד הרב לפתוח את נשף החגיגה.

ובגשתי למלאות את חובתי זאת, הנני קורא ראשונה: ברוכים אתם בבואכם, אורחינו הנכבדים, הרבנים, החכמים והסופרים והעסקנים, אשר עזבתם איש איש את עירו וביתו ועבודתו ותבואו להשתתף בחג הלאומי הזה, חג שפתנו העברית! וברוכים הבאים! — הנני קורא אל קהל הנאספים, אשר נאסף היום לתת כבוד לשפתנו וספרותנו, ברוכים תהיו כלכם לעמנו!

עתה, הרשוני נא, רבותי, להעביר לפניכם בקצור נמרץ את תולדות „הצפירה", אשר לחג יובלה נאספנו כלנו פה היום.

גם על „הצפירה" עברה כוס, דרך גלגולים רבים שונים עברה עדי הגיעה הלום.

לפני חמשים שנה, ביום ד' לחודש אדר שנת תרכ"ב, יצא בוורשה הגליון הראשון של „הצפירה", שנוסדה בתור עתון שבועי ע"י המנוח חיים זעליג סלונימסקי. תכליתה היתה „להפיץ בין בני עמנו את המדעים ההכרחיים". כעבור חצי שנה פסקה הוצאת „הצפירה", וכאשר נגש מיסדה המנוח לחדשה לא ניתן לו הרשיון הדרוש והיה אנוס להוציא את „הצפירה" בשנתים בברלין. ורק בחודש טבת תרל"ו שבה „הצפירה" לצאת בוורשה. ג"כ בתור עתון שבועי. גם בצאתה בברלין בעזרתו של החכם המצוין הד"ר קנטור, אשר לשמחתנו ולמרבה הכבוד הנהו נמצא עתה פה בתוכנו, וגם בצאת „הצפירה" מחדש בוורשה בעזרתו של הסופר המנוח שפ"ר, כבר התחילו חכמים וסופרים לקבוע בה גם מאמרים העוסקים בשאלות היום, אולם זרם של חיים ואורה במדה מרובה נכנס ל„הצפירה" רק בשנת תרמ"א, בהכנס אל המערכת בתור עוזר ראשי ומנהל המערכת נחום סוקולוב. היא הקציע מקום רחב לשאלות הזמן והחיים של עמנו בכל ארצות פזוריו. רבים מאחינו זוכרים עוד בגעגועים את פרקו הקבוע „הצפה לבית ישראל", שבו נתן השקפה והארה על הרבה מאורעות בחיי עמנו המפוזר והמפורד. ומאמריו עשו תמיד רושם חזק על הקהל, עד שבצדק אפשר להגיד, כי הוא היה בין ראשי המחנכים של דור הקוראים העברים.

בחורש ניסן תרמ"ו התחילה „הצפירה" לצאת בכל יום ונ. סוקולוב כבר היה לעורך ומו"ל רשמי, ומאז שמשה „הצפירה" כלי-מבטא לכל הכחות המעולים שבין סופרינו, שהיו מדברים יום יום אל העם והשתדלו לשמוע את העם מדבר אליהם. העתון „הצפירה" היה נפוץ כמעט בכל ארבע כנפות הארץ, עד כי שם „הצפירה" היה במקומות רבים לשם נרדף עם עתון בכלל. כה הלכה „הצפירה" הלוך וגדול, הלוך והתפתח, הלוך והפץ את המחשבה העברית ואת המלה העברית באלפי בתי אבות בישראל, עד שהגיעו אותם הימים הרעים והמרים, שזכרם נחרת בכתב של דם ואש בלבות כלנו, ואז נפלה גם „הצפירה" ופסקה לצאת.

יותר משלש שנים ארכה ההפסקה הזאת, אבל בכל משך הזמן ההוא לא נמח זכר „הצפירה" מלבות רבים מבין הסופרים, החובבים והקוראים המעולים ולא חדלו געגועיהם אליה. וכשהתאחדו בחורף שנת תר"ע כמה מטובי סופרינו ואחדים מעסקנינו ופנו בקריאה אל הקהל העברי לקומם הרוסות „הצפירה", מיד נמצאו תומכים וחובבים, עושים ומְעַשים, וביום י"א תשרי תרע"א יצא הגליון של „הצפירה" המחודשת לשמחת כולנו, בעזרתו של נחום סוקולוב, זה הכשרון הגדול, הפורה והמפרה, המאחד בקרבו את כל השפע הרב של הסגנונים והרעיונות, הסופר המצוין בהתמדתו המרובה, שכמעט אין לה גבול, ושעטו הוא כמעין המתגבר. בעזרתו ובעזרת חבריו במערכת, המסורים לעבודתם איש איש במקצוע שלו, נעשתה „הצפירה" לכלי מבטא חזק וקשור של הקהל העברי. בו זקנה ובחרות נפגשו, עשיר בנסיונות כזקן שקנה חכמה, ומלא כח עלומים — הוא נושא ביד רמה את דגל תחיתנו, תחית העם העברי, התרבות העברית והשפה העברית. זאת שמו אל לבם רבים מחובבי ספרותנו והחליטו לבלי עבור בשתיקה על החזיון הזה המיוחד במינו אצלנו, בהגיע עתון עברי אחרי גלגוליו ויסוריו הרבים לשנת החמשים להוסדו, והחליטו לחוג את החג הזה, שהוא גם חג לשפתנו וספרותנו.

ולשמחתנו נוכחנו, כי יובל החמשים של „הצפירה" היה לחג לאומי לכל המעולים שבעמנו. כמעט שאין מספר להמון הטלגרמות והברכות שבאו אלינו מכל פנות הגולה, מקצוי ארץ ואיים רחוקים, מגדות האמור עד גדות הנילוס והירדן, מסמרקנד ועד מכרות הזהב בטרנסוול, מפנות ליטא הנדחות ועד פאריז ולונדון ועד נויורק— הגיעו ומגיעות ברכות לכבוד החג הזה. בהרבה ערים ומרכזים שונים ערכו נשפים לכבוד החג הזה. המציאות עברה את גבול תקותנו!

ה.

אל הפילהרמוניה.

אנחנו נִשאִים בכרכרה לאולם ה„פִילהרמוניה“.

השעה השמינית ומחצה בערב. הרחובות הומים ושוקקים, שעת התנועה היותר גדולה בכרכים. לבי מהסס: אֵחרנו את הפתיחה, אֵחַרנו, אחַרנו!

אבל הנה אחד מחברי במערכת מורה לי באצבע על אחד הסופרים המיודעים, הנה גם הוא עולה עתה על המרכבה לנסוע; הנה אחד ממכרינו; הוא ממהר ונחפז, הנה עוד אחר ועוד ועוד. פני כלם כאנשים המרורים בשמחה של מצוה גדולה. הם נוסעים ועוברים על פנינו. אנו קוראים להם, שורקים אליהם ושולחים אצבע למולם—אבל הם אינם רואים ואינם שומעים כלום... —

הלאה, הלאה, רחוב המרשלים בשורות פנסיו ואוריו כמו קבל אף הוא צורה של חג. שורות שורות של מרכבות נוהרות ועוברות בחפזון לצדנו. בכלן יושבים אנשים לבושים בגדי מועד, ואנו בטוחים, שפניהם מועדים גם הם לאולם החנינה.

קרן־מאניושקי, עוד רגעים אחדים. הבריקו המנורות הגדולות ליד מבוא ה„פילהרמוניה“. המון גדול על הכבר לפני המדרגות, על המעלות, על יד פתח המסדרון. אנו יורדים מעל המרכבה ונדחקים בין שתי שורות של אדם רב. מבטי־קנאה מצליפים עלינו. וכמו סילון של דם רותח מודקר לתוך לבנו. אנו מכירים בנו באותה השעה, שמאושרים אנחנו, מאושרים בלי סוף, שאנו מן הזוכים להכנס.

כל האטמוספירה מסביבנו ספוגה התפעלות והתרוממות הנפש. העינים של ההמון הגדול מסביבי היו תאבות ונרעשות כל כך. בהן נראה רק חפץ אחד, רק משאלה אחת: להכנס!

שלא במתכון מהרתי למשמש בידי בצלחת מעילי: הישנם הכרטיסים? אָשרי באותה שעה היה גדול כל כך, עד שיכולתי להטיל ספק במציאותם. אבל תודות לאל, הם ישנם.

נכנסנו אל המסדרון ונפעמנו. ההרגשה הראשונה מלאה נחת: עוד לא התחילה החנינה, לא התחילה! בזה הכרנו תיכף. כל המסדרים הראשיים והברי ועד היובל היו עוד פה, בין הקהל הנדחק ליד מלתחות הבגדים. אבל, אֵלי שבשמים, איזה קהל! זהו אוקינוס ממש של בני אדם: אנשים, גבירות, בחורים, בתולות, תלמידי בתי־ספר. הכל צרים על שבכת הגרדים, איש ומעילו, איש ומעילו. ואולם על שורת הצרים הראשונים נוספה עוד שורה ועוד שורה. שני הרבועים הגדולים של המלתחות אינם נראים כבר לעין. אנשים, אנשים ואנשים. המשרתות אינן יכולות כבר לקבל את הבגדים למשמרת. כבר מרחוק אנו רואים, שמלתחות הבגדים מלאות. כבר אין אף כלונסה אחת, אף יתד אחת, שלא נתלו עליה מעילים ואדרות אחרים.

והנה התחיל הקהל לעלות כשטף במדרגות השיש הרחבות המנהלות אל האולם פנימה. אנו נסחפים בזרם ההמון וכמעט שאיננו מרגישים את רגלינו. „כאלו צמחו לנו כנפים!“ —הריני מעיר דרך הלוכי לרעי, והלה נענע לי דום בראשו. ההמון עולה וזורם לצדנו, מלפנינו ומאחרינו. אין מרוצה ופזיזות של צוהלים ושל המון משתובב, אך קול המולה דקה בוקעת ועולה, כהמולת מים שאננים, כחרדת־קדש מתהלכת.

אך הנה מסכי הפרוכת של מבוא האולם. הסטודנטים הסדרנים מבקרים את הכרטיסים. פניהם סריוזיים ומרורים, הם פורשים את כף־ידם:

— אנא! — — — —

ואנחנו באולם החנינה.

ברגע הראשון אנו מוכי־סנורים. האור האיליקטרוני השופע מכריח אותנו למצמץ זמן מה בעינינו. אנו מביטים סביבותינו. כל האולם המרווח הוא מוצף אנשים. אנו נושאים את עינינו למעלה: התאים והיציעות מלאים מפה לפה.

והקהל מגומר ורב הגוונים: הנה רב זקן באיצטלת־משי וכובע שעיר. ולצדו גברת צעירה בדיקולטה של נשף מחולות. הנה יהודים בעלי־בתים, בעלי זקן ופאות מסולסלות, הנה צעירים מגולחים למשעי ומבושמים והנה יהודיה פשוטה, בשבים ושהרונים, סבתא מיוחסה עם עינים שברק יום־טוב להן. הנה חבר בחורים של עיר קטנה —דפוטציה, לבושים ארוכות ופניהם צנועים ונלהבים, והנה שתי בתולות טרקליניות „עולימתות“, אצילות יהודיות אמתיות עם עיני־השחור העמוקות והריסין הארוכות המטלילות עליהן. ושוב המון רב של זקנים וצעירים, בחורים ובתולות. וההמון שוטף דרך המבואות, והסדרנים מובילים ומושיבים את הבאים, ואנשים מתגודדים ומתיצבים כנופיות, כנופיות, והמפקחים מפזרים אותן. ונשמע קול הדורשים בשלום: „שלום!“ „חג טוב“, „יובל טוב!“ והעונים לעומתם: „שלום“, „ליובל־המאה בארץ התחיה“.

ואולם כמו משיקות כנפי קדושה על האולם הגדול. השפה העברית שלטת מסביב וכמעט לא תאמין לעצמך, שאינך מדבר בשפה הזאת מיום הולדתך ועד הנה. כי חיה ופזיזה היא השפה עתה בפיך. אני פונה אל רעי ואולם גם הרעיון, גם מבט־העין, אם יכולים לומר כך, היה כבר עברי.

— צריכים לשֶׁבת! — הוא עונה על מבטי נ"כ בעברית.

והמונים המונים מסביב: „שלום“ „אל יום־טוב באנו!“, ואנו נדחקים ונגשים למקומותינו סוף כל סוף.

אני עוצם את עיני: כל המראות והרשמים האלה אשר מסביב הם נהדרים ונשגבים כל כך! ואם כן, אמת הוא הדבר! קם ויהי המחזה הנפלא הזה. חג־היובל העברי בעיר הזאת. וכל האנשים השונים האלה, כל ההמונים האלה, שנקבצו ובאו מערים נשכחות, מארצות נכריות, כל הלבבות הפועמים והחולמים מסביבי... מרגישים רק אחת:

— חג הספרות העברית, חג התחיה, תחית העם הזקן, העם הנצחי, העם—האב הגדול של כלנו הנדחים...

ואם כן, לא יתומים אנחנו. לא, לא נתיתמנו עדיין... וכמו ים של נהרה מציף אותי עוד הפעם. הלב מסתער ומתרגש ואומר להתפרץ החוצה. אני מביט אל המסך החוצה בין הבמה והאולם, עוד מעט וירום.

כבר ניתן האות והמולת הקהל הגדול שככה. כמו עברה רוח קסם על האולם. רגע עוד נשמעים פה ושם שריקת שמלת משי, שעול עצור, שאיפת־רוח כבדה, ומשנהו נָדם הכל. כמו נקפאה צפיה ענקית באויר, בחלל האולם וכבן התלכדו כל הנשימות לאחת.

החותמים החדשים, גזרו, שאך מי שיחתום על „הצפירה" לחצי שנה יקבל כרטים.

ואולם עד מהרה היו מוכרחים לפקוד על האדמיני־סטרציה, שלא תקבל עוד חותמים אפילו לשנה שלמה, אם החותמים החדשים האלה רוצים בכרטיסי כניסה.

והדרישה הלכה הלוך וגדל מרגע לרגע. בין המוני האנשים, אשר נאספו בבית מערכת „הצפירה" להתחנן לכרטיסים, ראינו במה וכמה זקנים וזקנות, אנשי שם, חכמים ומשכילים וגם גדולי התורה, וכלם הפצירו, באו בטענות, דברו קשות, דברו רכות. וכאשר אנשי האדמיני־סטרציה לא יכלו להשמע לאלה, מפני שאחרו את המועד, באו אל המערכת, אל בני משפחת העורך, אל חברי ועד היובל ואל בני משפחותיהם והפצירו.

בין המתחננים והמפצירים ראינו גם אנשים, אשר באו מערים רחוקות לחגיגת היובל. הרבו בהוצאות ובטרחות גדולות, ובלבד שיוכלו להשתתף בחגיגת היובל.

וכרטיסי כניסה אין!

היו אנשים, אשר אמרו לחתום מראש על „הצפירה" לשנים אחדות, ובלבד שיזכו לקבל כרטיסי כניסה, נמצאו גם כאלה, אשר אמרו לשלם בעד כל כרטים כניסה עשרות רובל — וגם לאלה לא נמצאו כרטיסים.

ובעיר — מלא כל עולם היהודי כבודו של יובל „הצפירה".

בכל מקום שבא אדם היה שומע מדברים אך ביובל של „הצפירה", בחגיגה שלו, בהמוני הדפוטציות והאורחים שיבואו לכבודה של „הצפירה".

ולמכתבים ולטלגרמות של ברכה הבאים מכל קצוי ארץ ואיים רחוקים — אין קץ.

ד.

יום היובל.

ושוב מסובים היינו בבית מערכת „הצפירה".

היום יום היובל ואל בית המערכת נקבצו ובאו גדולי האורחים והנואמים לסדר ביניהם, מי יעלה ראשונה לנאום ומי אחריו.

נקבצו ובאו, אך הכניסה אל בית המערכת מה מאד קשה היתה!

במצור ממש היה בית המערכת באותו היום.

בשער ועל המדרגות נדחקו המוני אנשים, צעירים וצעירות וגם זקנים וזקנות — כלם לדרוש כרטיסים באו.

המסדרון של בית המערכת וחדריו מלאים היו אנשים ונשים, אשר צעקו, התאוננו, התחננו.

בכבדות רבה הצליח ביד אנשי האדמיניסטרציה לפנות מקום לישיבת הנאספים בלשכה שבצד, והבאים — בכבדות נדחקו אל הלשכה הזאת.

מסובים היינו: עורך „הצפירה" וחברי המערכת והרבנים החכמים ד"ר קנטור, ד"ר פוזננסקי, ד"ר טהון, ד"ר מוהליבר ושנים מחברי ועד־היובל: מר א. פודלישבסקי ומר א. קאפלאן.

הסתכלנו בפניהם של חברי ועד היובל, והנה רחמנות, פשוט, רחמניות נתמלא כל מי שהסתכל בהם. העינים אדומות והן נסגרות מאליהן, הפנים — מה נוראה העיפות שעליהן!... ישבו על הכסאות ולעמוד לא יכלו, אפילו להניע יד קצר כחם.

זה ימים אחדים עברו כל הימים וכל הלילות; אל עסקים, אל אכילה ושתיה, אל שנה!... אכלו ושתו כלאחר יד, נפנו לעסקיהם לשעה קלה ומיד שבו אל עבודת ההכנה לחגיגה, נמנמו ותיכף התעוררו ושבו אל העבודה.

מסובים היינו ודנים בפרטי הסדרים של החגיגה והדלת סגורה בעדנו. דופקים ואין מאתנו פותח. —

הרי אנו יודעים דפיקות הללו מה הם. בכרטיסים רוצים לזכות, להשתתף בחגיגת היובל שלנו הם שואפים ואנו, „בעלי השמחה", מה מאד היינו רוצים לקדם את פני כל אחד ואחד מהם בכבוד, לחבקם בחבה ובאהבה כראוי להם, לפתוח לכלם את שערי אולם החגיגה: הלא אך לחלק כבוד לשפת עבר ולספרותה הם שואפים. אך מה לעשות והאולם אינו מכיל אך כאלפים ושלש מאות מקומות ומקום פנוי אין עוד!

תמו הכרטיסים ותמו המקומות ומוטב אפוא לכלנו להחבא ולבלי ראות את פני האנשים הראוים לכבוד ולחבה ואנו מוכרחים להתאכזר ולהשיב את פניהם ריקם.

מסובים היינו ודנים ומחוצה לנו מה גדלה ההמולה!

— עשרים, ארבעים, חמשים רובל הא לכם, אך כרטים, כרטים! — אנו שומעים צעקות מן החוץ.

ופתאם וקול בכי אנו שומעים.

נבהלנו. כסבורים היינו, שאיזה אסון קם בתוך הרחק הגדול.

נתעורר אחד חברי הועד, אזר כח ויצא לראות את אשר נעשה.

והנעשה: — ממקום רחוק באו אנשים שונים להשתתף בחגיגת היובל. המה שאלו מראש במכתבים, אם ינתנו להם כרטיסי כניסה, והשיבו להם: הן. אך באשר באו אך עתה במסע האחרון, ניתנו בינתים כרטיסיהם לאחרים, אשר הקדימום, ועתה ספק הוא, אם יוכלו להכנס אל האולם. שמעו האנשים כך, ונפש אחד מהם עגמה עליו עד מאד. קול בכי התפרץ מפיו ולא יכול לרתאפק מבכי.

אך כמעט נפתחה הדלת וכולם התפרצו ובאו אל הלשכה והם פונים אל הרבנים המסובים, כי ידונו את דינם עם ועד־היובל. דרך רחוקה הלכו למען השתתף בחג הגדול הזה, חג יובל החמשים של „הצפירה", אשר הרבה השתדלו לטובתה ותחיתה, ועתה אומרים להם, כי ספק הוא, אם יהיו מקומות פנוים בשבילם! המסובים בארו להם, כי הדבר הזה אינו טעון בירור, אחרי כי לא ברצון תליא מילתא, אלא ביכולת, ומה בצע אם יזכו בדין; ואם אך תהיה איזו אפשרות להועד להכניסם לאולם, בודאי שיעשה זאת בחפץ לב. אבל אותו הבוכה לא חדל וברמעות שליש הרבה תחנונים, כי ימלאו רחמים עליו ויתנו לו היכולת להכנס אל האולם לו גם לאיזו קרן־זוית, שיוכל לעמוד שם בדוחק.

נכמרו רחמיו של חבר המערכת מר טשרנוביץ ומיד הוציא את כרטים הכניסה, שלקח בשביל רעיתו, ומסר לו, ועיני הבוכה האירו משמחה.

אמנם צערנו היה גדול מאד, גדול מן הצער של אותם ההמונים, אשר התאמצו להשתתף בחגיגת היובל ולא יכלו, עד שבאה החגיגה והביאה אותנו לעולם מלא עדן ואצילות, שאין בו שום צער ושום דאגה...

לתכלית זו מאמרים מבין המעולים שבחכמינו וסופרינו ממקומות שונים, להזמין מקהלות משוררים ומנגנים, שישמיעו מעל הבמה שירים עברים; להציג על הבמה מחזה עברי; להראות ע״י פנס-קסם את תמונותיהם של גדולי חכמינו וסופרינו, אשר פעלו ועבדו במשך התקופה הזאת על שדה ספרותנו ואשר השפעתם נִכֶּרֶת על שפתנו וספרותנו.

כדי שהחגיגה תהיה ברב עם ושלא אך בוורשה בלבד תהיה ערוכה, הוחלט לערוך קול קורא ולשלחו אל כל גדולי חובבי שפת עבר וספרותה ואל כל ראשי הצבור והמוסדות הקולטוריים הגדולים אשר ליהודים, להזמין את כל הגדול והחשוב בספרות העברית להשתתף בחגיגה ולהציע לפני חובבי השפה העברית שבכל מקום, כי יקדישו את יום החגיגה של היובל „לקריאות והרצאות על דבר ערכה של התקופה שעברה על ספרותנו ועל דבר הערכים החדשים שהכניסה העתונות העברית ושעליה להכניס עוד לעולמנו״.

חברי הועד חלקו ביניהם את העבודה הרבה הזאת, ואמנם מלא כל אחד את המוטל עליו בזריזות הדרושה. אבל למרות כל אלה אי אפשר היה לערוך את החגיגה בחודש אדר, מפני שאולם ה„פילהרמוניה״, כמו כל יתר האולמים הגדולים שבעיר, כבר היו מושכרים לכל ימי החודש הזה ומקצת ימי החודש שלאחריו. צריך היה אפוא לדחות את החגיגה ליום ג׳ ערב ר״ח אייר ואז התחילו להשתדל בדבר הרשיון הדרוש.

זה הרשיון, זה הרשיון! מי שאינו בקי בטיב עניני הרשיונות לאספות ולחגיגות גדולות, אינו יכול לשער בנפשו בכמה עמל, בכמה טורח עולה רשיון שכזה...

לא חשבו עמל, לא מנעו את עצמם מן הטורח — והרשיון נתקבל.

וכיון שאולם כבר נמצא, יום החגיגה כבר נקבע הרשיון נתקבל — התחיל אז העיקר של עבודת הועד: לערוך את החגיגה בעצמה.

וגם העבודה הזאת ושאר ההכנות לחגיגת היובל נעשו בזריזות גדולה.

היובל הוא של „הצפירה״, והסברא נותנת, שבחגיגה צריך לשתף את חובבי „הצפירה״ הנאמנים לה והתומכים בקיומה והם — חותמי „הצפירה״. ועד היובל הבין זאת היטב, ולכן הודיע ב„הצפירה״ של יום ה׳ אדר, כי כל חותמי „הצפירה״ שבוורשה יקבלו חנם כרטיסי כניסה לחגיגה, וגם החותמים בשאר הערים, אשר יודיעו מראש, כי הם נכונים להשתתף בחגיגה, יכין הועד בשבילם כרטיסי כניסה.

באותו הגליון של „הצפירה״ נדפסה הטלגרמה של ברכה הראשונה, אשר באה ל„הצפירה״ בעצם יום היובל האמתי (ד׳ אדר) מאת אחד הראשונים לעוזרי „הצפירה״, שלום יעקב אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים).

זקן ספרותנו זה לא המתין עד יום חגיגת היובל, אך היה זריז ושלח את ברכתו ביום ש„הצפירה״ התחילה לצאת לפני חמשים שנה.

והועד היה מרבה בישיבות, שלח מכתבים, ענה על המון השאלות, אשר הגיעו מערים וממדינות על דבר פרטיה של חגיגת היובל, ודן בכל פרט ופרט של החגיגה.

ואולם אך נדפסה ההודעה הראשונה על דבר חגיגת היובל וכרטיסי הכניסה והנה — כמעט אין מספר להמון הברכות, אשר הגיעו כמעט מכל הארצות שבעולם ואפילו מאיים רחוקים ונדחים.

והדרישות לכרטיסי הכניסה, אשר באו מערים שונות, קרובות ורחוקות — מה מרובות היו!

אלמלי היו מצרפים את כל האולמים שבוורשה ועשו אותם לאולם אחד, לא היו מספיקים כלם יחדו לכל ההמונים, אשר בקשו ודרשו כרטיסי כניסה!

והדרישות — לא דרישות, אך תחנונים היו, ראשי חברות ואגודות וציריהן מערים שונות התחננו אל הועד כי ישלח להם כרטיסי כניסה. לא יחוסו על הוצאות הדרך וטרחו ובאו להשתתף בחגיגת היובל, אך— כרטיסים ינתנו להם, כרטיסים בעין, כדי שידעו לבטח, שיוכלו להכנס אל החגיגה.

ובאותה מדה הלכה עבודת הועד הלוך ורבה הלוך וכבדה, וע״כ נוספו עליו רבים מן הצעירים, ובתוכם סטודנטים ותלמידי בתי הספר, אשר עזרו על ידי הועד ושקדו על עבודתם בזריזות ובתשומת לב.

ג.

לפני החגיגה.

קרבו ימי החגיגה והמוני הטלגרמות והמכתבים של ברכה רבו מיום ליום. מערכות עתונים עברים ושל לשונות שונות, ובתוכם מאת גדולי הסופרים והאמנים, ראשי חברות ואגודות של כל המינים אשר בכל ארצות תבל.

אלמלי באנו להדפיס בפעם אחת אך את השמות בלבד של כל השולחים את הברכות, היינו מוכרחים להוציא כרך גדול מאד.

עוד ועד המסדרים טרוד בסדור המכתבים והטלגרמות, והנה עוד חבילות גדולות מלאות טלגרמות ומכתבים באות.

והעתונים—כלם הדפיסו מאמרים גדולים וידיעות על דבר היובל של „הצפירה״ וערכו.

והדרישה על כרטיסי הכניסה מיושבי העיר וגם משאר הערים הלכה וגדלה כל כך, עד אשר ועד היובל היה מוכרח להודיע, כי אין לו שום אפשרות למלא את כל הבקשות המגיעות אליו.

הועד מצדו עשה כל מה שהיה ביכלתו להגדיל את מספר המקומות שבאולם, ועוד גם זאת עשה: בטל את החוזה שעשה עם בעל האולם של אחד התיאטרונים וע״י השתדלויות שונות עלתה בידו לרכוש לחגיגת היובל את הגדול באולמים שבוורשה: האולם הגדול של ה„פילהרמוניה״ המפוארה בטיב סדריה, האקוסטיקה שלה ורהיטיה. ומאשר האולם הזה לא היה פנוי ביום שהחגיגה נועדה להיות, ותרו על הזמן ודחו את החגיגה ליום שלאחריו, הוא יום ד׳, א׳ דר״ח ניסן.

הגיע השבוע של היובל והדרישה על כרטיסי הכניסה הגיעה למדרגה שלא קוה אליה איש.

ראו הרוצים להשיג את הכרטיסים והנה אינם, ויבואו אל האדמיניסטרציה של „הצפירה״ והרבו בתחנונים ובהפצרות להשתדל בעדם ולהמציא להם כרטיסי כניסה.

מי שהיה נוהג לקנות את „הצפירה״ גליון גליון בכל יום, באו וחתמו.

ראו אנשי הועד, שלא יוכלו להספיק כרטיסים לכל

א.

בראשית.

במערכת „הצפירה" מסובים היינו: חברי המערכה ושני ראשי העוסקים בתחיתה של „הצפירה", אשר עניניה קרובים אל לבם עד היום: ה' אברהם פודלישבסקי וה' אליעזר קפלן.

בתקונים ב„הצפירה", בשכלול פרקיה, בהטבת ההדפסה והסדרים מסיחים היינו.

הימים ימי דצמבר, זמן החתימה על העתון, וראשי מנהלי העסק של „הצפירה", המרבים גם עתה לעמול לקיומה, בדקו את החתימה ומצאו, והנה טובה היא מאד.

כמה יגיעות יגעו שני אלה, כמה הרבו לעמול ולטרוח, עד אשר זכו לראות את „הצפירה" יוצאת יום יום, תמיד כסדרה. אך עוד הדאגה רבה. עוד מכשולים מונחים על דרך ההצלחה, עוד הם רואים בעיני דמיונם והנה על קיומה של „הצפירה" פס יד כותבת: „מנא, מנא, תקל ופרסין". עכשו בדקו, שקלו ומצאו, כי לא לריק היה עמלם: העתון העברי שנתחדש — בן קיימא הוא, קהל קוראים מצא לו, קוראים הדבקים בו, ומספרם של אלה הולך וגדל מרבע לרבע.

זה האמון, אשר קהל קוראי עברית נותן בנו, זו החבה, שהקהל הזה מראה לנו, מחייבים את „הצפירה" ללכת הלוך והשתכלל, הלוך והתקן את עצמה בפנימיותה ובחיצוניותה ככל האפשר וכפי מדת היכולת. כל אלה הדבקים בעתון העברי, כל אלה, אשר נשארו נאמנים לשפה העברית, לא נספחו בזרם החדש והנחשול אשר קם בים חיי עמנו בשנים האחרונות לא הטביע את חבתם זו — יהיו יודעים, כי אמנם העתון העברי יודע את חובתו וממלא את תפקידו באמונה.

מענין לענין באנו לדבר על אדות התקופות השונות אשר עברו על „הצפירה" במשך ימי קיומה, התקופות לרעה והתקופות לטובה.

— אבל! — קרא פתאם אחד המסובים — יובל שלם!...

חמשים שנה! חמשים שנה כלות בשנה זו למיום אשר יצא הגליון הראשון של „הצפירה"! פשטה צורה ולבשה צורה, התפתחה היא והתפתחו קוראיה, גדלה ומספר קוראיה גדל גם הוא, מהפכות התחוללו ובאו לעולם ומהפכות באו גם ל„הצפירה"...

כמה מועטים הם העתונים בכלל, אשר המהפכות הרבות שבמשך חמשים שנה לא הכחידו אותם מעל פני הארמה, והעתון העברי חי וקיים!

מערכת „הצפירה" ומנהליה החליטו מצדם לכבד את היובל הזה בהוצאה ספרותית, כחק לכל מערכת של עתון בשעה שהוא זוכה לחוג איזה חג. נגשנו אפוא להוציא „לוח זכרון קטן" לזכר היובל, הוא הלוח, אשר זה חדשים אחדים כבר הנהו ביד כל החותמים על „הצפירה",— וגם את „ספר היובל", הוא הספר, שאנו מוסרים עתה לקוראינו.

ואולם היובל של „הצפירה" הרי לא אך חגו של עתון זה הוא, כי אם גם חג יובל לשפה העברית, לספרותה ולעתונותה. כי הן חמשים שנות קיומה של „הצפירה" לאות הן בין שפת עבר וספרותה ובין העם העברי, כי הן לא תשכחנה מאת עם העברים, למרות כל המכשולים העצומים, המונחים על דרך התרחבותן והתפתחותן. אות הוא היובל הזה, כי השפה העברית, הספרות העברית והעתונות העברית די כח להן להתיצב בקשרי המלחמה עם כל הזרמים השואפים לבלעה, כח להן להלחם ולנצח.

בגלל הדבר הזה נקראו לאספה מיוחדת בבית מערכת „הצפירה" כמה מחשובי קהלת היהודים בוורשה, חובבי שפתנו וספרותה ומכבדי „הצפירה", כדי לדון על המאורע הזה, ופה אחד החליטו לערוך חגיגה, חגיגה גדולה, לעשות פומבי לנצחונה של השפה העברית: ידע העם, כי שפת עבר חיה וקיימה, ידע ויבין, כי חיה וקיימה תהיה השפה העברית, כל זמן אשר עם העברים יהיה חי וקיים.

ובאותו מעמד נבחר „ועד היובל", שעליו היתה שומה לדון ולהחליט, בדבר תכונתה של חגיגת היובל, תכניתה, מקומה וזמנה, לקבוע פרוגרמה ולסדר את החגיגה לכל פרטיה וסעיפיה.

אל הועד הזה נכנסו האדונים האלה: גורדון ש. ל., גורדון סטודנט, דונייעווסקי י., הורודישץ, הינדס ט. ד"ר, הינדס סטודנט, טויזנר, יוסילוב, לוויטא ל., לעווין גרשון ד"ר, מונוסזון ד"ר, ניסנבוים י., פודלישבסקי א., פינקל־שטיין נח, פינקלשטיין נחמיה, פרופס ש., קפלן אליעזר וקרינסקי שמואל.

ב.

הועד ועבודתו.

מרובה היתה מאד עבודתו של ועד היובל, מרובה ורבת הגוונים.

בישיבותיו הראשונות החליט: לקבוע את החגיגה באחד מימי החורש אדר, שבו (ד' אדר) יצא לפני חמשים שנה הגליון הראשון: לערוך באותו יום בוורשה, באולם ה„פילהרמוניה", נשף ספרותי־זמרתי גדול, שבו תהיינה נקראות הרצאות על־דבר התפתחותן של הספרות העברית והעתונות העברית במשך התקופה הגדולה, תקופת קיומה של „הצפירה", על דבר התרחבותה של דעת השפה העברית ועל־דבר תפקידה של „הצפירה", ולהזמין

לוח זכרון.

השמטות.

לצערנו נשמטו מלוח=הזכרון של „הצפירה". שהוצאנו לכבוד היובל, שמותיהם של העסקנים הנכבדים הללו, שהשתתפו בהתחדשותה של „הצפירה":

בריסק=דליטא — בן=ציון נימארק.
וורשה — מ. ח. טויזנר.
דובנא — מ. בליי.
זוואנעץ — אלתר גולדשטיין.
יליסוועטגרד — י. שולמאן.
מינסק — מ. היילפרין.
מליטופול — אלטשולר.
סמולינסק — א. י. דובקין.
סמורגון — ק. נ. שפיר.
קאוונ"ל — העניך העללער.
קישינוב — ל. ש. בלצן.
קורסק — ד. הורוויץ.
רוזינאי — ד. נ. פינס.

השמטה מרשימת העתונים.

בלוח=הזכרון הנזכר, בין העתונים היומיים העבריים שהתקיימו, נרשם:
„הצפה", וורשה, 1902—4 א. לודוויפול.
לצערנו נשמט בטעות שמו של עורך ומו"ל „הצפה" ומיסדו ר' אליעזר פרידמן.

פרשת החגיגה

של יובל „הצפירה", שהוחגה באולם פילהרמוניה

בווארשא, ביום ד' (א' אייר) תרע"ב.

הן גם בימיו עצמו היה מביט כמו על משוגעים על כל האנשים אשר מצאו להם די סבלנות לעסוק בהשכלה ובמליצה ובשירים וברגש חוק ובלימוד התנ"ך וכרומה. איזו צורה היתה לו בעיניו לאיש כמו לעטערים או מיכה יוסף לעבענסאָהן? לאיזו תכלית בעצם חי בעולם-אדני יצור אמלל כזה?—

ואיש כזה עמד בראש מכתבי-עתי והיה על ידי זה ממילא לבא-כחה של הספרות, ולא עוד אלא שבמשך זמן ידוע היה מכתב-עתו שלו, „הצפירה", האחד והיחיד, שהיה לנו. המגע הראשון, שהיה לי עם סלאָנימסקי, היה, כמובן, על ידי עתונו. הייתי נער צעיר מאד, כשכתבתי בשבילו את מאמרי הראשון, שהיה בכלל הראשון בחיי. מובן מאליו, כי מאמרי הראשון היה קורספונדנציה. מובן מאליו, כי קורספונדנציה זו היתה על דבר התנהגותה הרעה של איזו חברה קדישא ועל דבר אכזריותו של הרב שבעיר. מובן מאליו, כי הדברים, שכתבתי על הרב ההוא, היו דברים עזים מעט יותר מדי—אלא שחתמתי על הקורספונדנציה איזה פסידונים. ואולם כשנדפס „מאמרי" זה ובא לנגד עיני, השתוממתי לא-מעט, כשראיתי, כי תחת הפסידונים, שחתמתי אני, חתומות עתה שתי המלים „שֵם הכותב". ורק אחר ימים רבים, כשהכרתי את סלאָנימסקי פנים אל פנים והוא נזכר באותו מאורע, נתברר לי הדבר. תרעומות היו לו עלי על דבר הסגנון החריף, שהשתמשתי בו כנגד רב מפורסם בישראל, ולכן אמר לענוש אותי לכל-הפחות בזה, שיהיה שמי חתום תחת הקורספונדנציה במלואו, ולתכלית זו כתב בעט-עופרת על גוף הכתב את שתי המלים „שם הכותב", כלומר, שהמסַדר ידפיס את שמי האמתי ולא את הפסידונים. ואולם המסַדר לא הבין וסִדר והדפיס את המלים „שֵם הכותב"—ובין כך וכך ואני ושמי נמלטנו בשלום.

ואני זוכר את התקרבותי הראשונה אליו. סלאָנימסקי חגג את יום הולדתו. כמדומה לי את חג יום הולדתו השבעים וחמשה. בין הקרואים הייתי גם אני, הנער הצעיר, וכאשר התאספנו כלנו בחדר הצר במעונו ברחוב דזיקא נומר 27, מסרתי לו את ברכתי. כמובן מאליו. היתה ברכה זו מין שיר אשר כתבתי לכבודו. וכפי שאני זוכר, נמצאו בו גם המלים „אל תשליכני מלפניך לעת זקנה", כלומר: לעת זקנתו הוא, זקנתו של סלאָנימסקי, לא ישליכני אותי, את הנער הצעיר, מלפניו. המליצה המחוכמה הזאת, כמובן, מצאה חן בעיני הקרואים, ורק סלאָנימסקי לבדו עמד ולא יָדע מָה אני שואל מעִמו ומדוע אני מבלבל את מוחו. סלאָנימסקי ושיר — שני הפכים יותר גדולים אי אפשר כלל להעלות על הדעת. ובכל זה הרגיש את עצמו מחויב להכיר לי טובה, ומאחרי שיָדע, כי הנני ממעריצי אהרן בערנשטיין והייתי לו גם למעתיק, נתן לי או במתנה את מכתבי בערנשטיין אליו, שהיו כתובים עברית.

וזוכר אני את סלאָנימסקי, כשראיתיו בפעם האחרונה בגן הוקסי, והוא זקן בן תשעים וכמה, קרוב לפני מותו. מאה פעמים ואחת כבר עברתי עליו והוא לא הכירני, והפעם הזאת הכירני פתאם ואני הייתי מוכרח לשבת על ידו. אז התחיל לדַבר, וידבר בלי הרף, ואני, כמובן, לא הבינותי את קישור הדברים. בשטף לשון ובסערה גדולה סִפר לי מעשה ארוך, שקרה לו זה ימים לא רבים — רק זה לפני שמונים או שמונים וכמה שנים — ומעשה בגלח אחד ובהלויה אחת ובשרה אשתו, ופתאם הזכיר את מלחמתו עם פינעלעס ופתאם הז[illegible] התקוטט ב„הצפירה".

— אותו הנער הצעיר! באמת אין הוא צעיר כלל כל-כך. בן ארבעים הוא כבר בודאי, ואולי בן ארבעים וכמה. עוד מעט והיה בן חמשים ובמהרה יהיה גם בן ששים. הלא תראה: עוד מעט ואהיה פטור גם ממנו...

ומקץ שבועות אחדים מת.

מיד קם אותו חנוני והיה מאיים, כי יבוא עליו תיכף בקובלנא אל הבארון ורק עוד רגע והוא ישלח טלגרמה אליו לפטרבורג. ומושג כזה, בערך, היה להם להיהודים בדור הקודם גם בנוגע לסלאָנימסקי. אם נראה איזה כוכב-שבט בשמים, שהעולם היהודי ברחובות הקטנות התחיל להתירא מפניו, או כשהיה איזה רעד-אדמה או כשבא איזה לקוי-חמה ובלבל את המוחות, מיד היו משליכים את הדאגה הזאת על ראש סלאָנימסקי. הוא שם כבר יעשה את כל אשר יש לעשות. קודם לכל—אלהים, ואחריו סלאָנימסקי. הוא כבר יפשפש במעשי אותו הכוכב הפוחז או יביט לארץ ולא תרעד עוד או יאיים באצבעו על החמה ולא תוסיף עוד להרגיז את בני האדם בלקוייה. יָדעו והרגישו כי יש להם איזה צד ב„קערה" ומסרו תמיד את דינם לו. סלאָנימסקי היה להם עיקר התמצית של כל ידיעות הטבע והתכונה והאצטגנינות וההנדסה וההמצאות, ומכיון שלא הבינו את עצמותן של אלו, לכן יָצא אצלם כל הענין זר ומשונה קצת. כמעט שהיה סלאָנימסקי לאיש, שהיו מספרים עליו לגנדות.

אם באמת היה סלאָנימסקי אותו המלומד הגדול? הדבר הזה בעצם אינו מעלה ואינו מוריד. לא מה שהיה הוא העיקר, אלא זה מה שנחשב. אפשר שהיה נח זה רק צדיק בדורותיו, אפשר שההנדסה שלו אינה זו, שהיתה יכולה לעשות רושם בעולם המדע הגדול. ואולם מן הצד השני ברור הוא, כי נמצא איזה דבר מיוחד באדם זה, שאלמלא כך לא היה יכול למשוך אחריו את לבו של איש כאלכסנדר פון הומבאָלדט או גויס או בעסעל.

ועלי להזכיר פה את אהרן בערנשטיין, זה בעל „ידיעות הטבע" המפורסם, ואת כל אשר סִפר לי בדבר סלאָנימסקי. בערנשטיין האשכנזי, שעל ידי ספריו בשביל העם היה לאחת הפיגורות היותר פופולאריות שבברלין, היה קרוב ברוחו יותר אל היהודים הפולנים ואל דרכם, כמו שהוכיח למדי בספוריו מחיי היהודים „פייגלי מגיד" ו„מנדלי גבור" (הוא בעצמו היה בנו של רב בפלך פוזנא, ופוזנא לפנים היתה קהלה יהודית פולנית ממש), ולכן הבין יותר גם את איש כמו סלאָנימסקי, ומה גם כי בעצמו היה תלמודי ותיק. מובן מאליו, את ההומור המתוק, שהיה שפוך בדבריו של בערנשטיין, לא אוכל לחַקות; הומור זה אינו נִתן להיות מחוקה. הוא רק שאלני, אם יודע אני מה זה „למוד דבר כהוגן", ואז סִפר לי, איך שבשעה שכבר יָצאו לו מוניטין בכל העולם, היה אביו הרב אומר לו פעם: „אהרן, אלמלי למדת איזה דבר כהוגן, היית נעשה בודאי אדם הגון למדי", וכונתו היתה, שהיה נעשה בודאי רב מפורסם, ואולם בטענה זו עצמה בא אליו פעם גם בנו מאקס, הפרופיסור שישב בקתדרא בהאלע, ואמר אליו מלה במלה גם כן כך: „אבי, אלמלי למדת איזה דבר כהוגן, היית נעשה בודאי אדם הגון", כלומר: היה נעשה פרופיסור גדול ומפורסם. וגם בנוגע לסלאָנימסקי, הוסיף, היה הכל תלוי רק באותו הלמוד כהוגן. סלאָנימסקי, אמר לי, דבר זה אינו מוטל בספק, היתה בו נשמה של ממציא גדול. אלו היה האיש הזה „לומד כהוגן", היה נעשה בודאי לממציא מפורסם. כל סימניו היו סימנים של ממציא. ואפילו אותו הפיזור מענין לענין, אותו הריחוף, שהיה מרחף ממעל לכל ענין והיה נוגע ואינו נוגע, אותה הנטיה ערב ובוקר וצהרים לחַדש איזה חידוש, אותה התאוה לניקור ולחיטוט תמידי, אותו היובש, שעשה אותו כמעט לשונא לכל דבר שיש בו חן ורוח, כל אלה בעצם הם סימנים לממציא. חבל, חבל על אדם זה, שלא למד את דבריו כהוגן!

והוא מסַפר לי דרך-אגב את המעשה, שקרה לסלאָנימסקי עם הומבאָלדט, בשעה שהביא אליו לברלין את מכונת-החשבון שלו. החזיון היה חזיון משונה מאד, והומבאָלדט השתאה לו. יהודי פולני לָבוש קפוטה ארוכה ואינו מדַבֵר שום לשון של בני אדם כהוגן, וזה — המציא מכונה של חשבון. בתור קוריוזום היתה עם לבו פתאם מין תשוקה להציג את „הפלא" הזה לפני המלך פרידריך ווילהלם הרביעי. אז עשה את ההכנות הדרושות והודיע לבסוף לסלאָנימסקי, שיהיה נכון ליום פלוני ולשעה פלונית. מובן מאליו, כי שלשה ימים ושלשה לילות לא נח סלאָנימסקי והיה נרגש מאד. פשט על פני ברלין כולה ובקש לו איזה פראק ואיזה צילינדר, שיקח לו בהשאָלה. ודרך-אגב עשה את זקנו וספר את שפמו. אבל מכיון שבא כך להומבאָלדט, התחלחל זה לטראהו. „מה זה עשית לנו, סלאָנימסקי החביב", צעק אליו. „אדונים לבושי פראק וצילינדר כבר ראה הוד-מלכותו למדי. הלא כל החידוש בדבר היה, שיראה הוד-מלכותו ממציא לבוש פולנית עם זקנו הארוך ועם פאותיו!"

אם היה „ממציא" זה אדם, שהמצאותיו היה להן גם איזה ערך ממשי בשביל החיים בכל יום? — אפשר באמת, אלו נולד סלאָנימסקי איזו עשיריות שנים באיחור ובסביבה אחרת והיה מקבל חנוך אחר, מי יודע אם לא היה נעשה לממציא מפורסם, מין עדיסון יהודי. הנטיה להמצאות חדשות בכל יום היתה באמת חזקה בו מאד. אם שהתעסק בהמצאת מכונה של חשבון ואם שהמציא איזה טלגרף חדש ואם שתִקן איזה „מדליק" חדש לעששית ואם שהרכיב איזה סם חדש לצִפוי של כלי חרס. בדבר המצאת הטלגרף הנזכר התחבר עם בערנשטיין יחד, אלא שהתעקש קצת וחפץ דוקא, שטלגרף זה יעבור מתחת למים, ועל זה קרא אליו בערנשטיין במכתביו, שהיו כתובים עברית, את הקריאה, „למה תשליך במצולות ים את המצאתך?" — ובנוגע להמצאת אותו הסם לצִפוי כלי חרס התחבר עם שותף קפיטליסטן: שהניח בעסק זה עשרת אלפים רובל ועשה את הקדרות ההן וצִפה אותן את הצפוי על פי המצאתו של סלאָנימסקי, אלא שלבסוף קרה אסון קטן. הציגו קדרה אחת על גבי האש אשר על האח, נבקעה הקדרה ונשברה לרסיסים, הציגו קדרה שניה, נבקעה ונשברה, וכן השלישית והרביעית וכו'. בקיצור: קדרות במחיר עשרת אלפים רובל נבקעו ונשברו על גבי האש אשר על האח, אחת אחר האחת, עד הקדרה האחרונה. המצאותיו של המלומד הזה, המצומצם בתוך ארבע אמותיו של חדרו, לא היה להן, כפי הנראה, ערך מעשי מיוחד.

מובן מאליו, חוש מיוחד בשביל דברים שבפואיזיה לא היה למהנדס זה. מלומד, שהיה משוקע בשס"ה גידיו בחשבון התקופות והמולדות, שוב לא היה לו פנאי לפַתח את לבו גם לדברים שביופי. מסופקני מאד, אם מכונה חיה זו של חשבון בקרה אפילו פעם אחת בחייה באיזה תיאטרון. מסופקני מאד, אלו היה סלאָנימסקי חי בימינו והיה רואה ושומע את כל השאון בדבר הרינֵיסנס שלנו ובדבר האמנות ובדבר האמנות בשביל האמנות, אם היה נוטל חלק במלחמה גדולה זו, כשם שנטל את החלק הגדול באותה המלחמה שהיתה לו שלשים שנה עם פינעלעס בדבר קידוש החודש

לא מדרכו הוא להשתפך בדמעות ותחנונים, וגם בציורו החותך הזה הוא עומד כמו בקר רוח ומתאר בלא רגשנות יתרה את התמונה המרגיזה, אך סוף סוף לא עצר גם הוא כח ובעיניו התנוצצה דמעה חמה. בדברים לוהטים וצורבים כאש אוכלת הוא גומר: „וגם אתם, הרוקמים רקמת תהו, מדי תתעו להתראות בעולמות שאינם שלכם, בציצת ראשכם אתפשכם והנשתיכם אל הדיביזיות שלנו ואל המלחמות שלנו–אני הדמעה הבוערת, הניצוץ המאיר על השכול והגולה–אורח לשבת“. באחד ממאמריו („הצפירה“ 116 שנת 1911) מתאר לנו נ"ס את הרשמים שעשה עליו בקורו את פראג, „עיר ואם בישראל“, מרכז גלותי מהמעולים והמצוינים. בעמקות וברקות, אשר רק כשרון מקורי ומזהיר כנ"ס מסוגל להן, הוא מנתח לנתחיה את האוטונומיה הגלותית ומראה לדעת את כל אפיסת הכחות והוריעה לרוח, אשר הגלות בעצם מהותה, גם בתנאים היותר טובים, לא תוכל להמלט מהן. כי זו היא לא רק פראג, זו היא גם אמשטרדם, גם פוזנא, גם פרנקפורט, גם ווילנה, גם ברדיטשוב, כל הגולה מכף רגל ועד ראש. — ומהעבר השני, באותה העמקות והרקות יודע נ"ס לעמוד גם על נצני התחיה, ההולכים ונקלטים על אדמת אבותינו. בציורו הנפלא „הקרקע“ („הצפירה“ 71 שנה זו) הוא מתאר בצבעים כל כך יפים ומרהיבים לב ונפש, כל כך חדשים ורעננים שלא הורגלנו להם, את רוחו של „הפועל העברי“ — זה הטפוס הלאומי החדש, ההולך בראש האומה לבקש לה ישע ונחומים מאסונה הנורא. הציור הזה הוא רקמה יפה ליסוד היסורות של התחיה, ובקראנו אותו בשים לב, הננו חשים, כאלו נוטלים מעל שכמנו את סבל המשא הנורא בן אלפים השנים ומיַשרים בחוקת היד את גבנו הכפוף ללכת קוממיות...

נ"ס עומד עתה במבחר ימיו, כשרונו הגיע למרום השגשוג וההפרחה, ועלינו עוד לקוות ממנו הרבה בעבודתו הפוריה על שדמת ספרותנו.

דוד פרישמאן.

חיים זעליג סלאנימסקי.

מעט זכרונות.

כששמעתי את השם הזה בפעם הראשונה, ואני עדיין ילד קטן, שמעתיו בתנאים מוזרים ומשונים קצת, שעל ידי כך נשאר הדבר חרות עמוק בזכרוני. נראה כי הייתי נער משונה ומובדל מעט בדרכי, אם שלא הייתי להוט כל־כך אחרי שעשועים ואם שאהבתי להתבודד מעט והייתי יושב לפעמים משוקע בחלומות או בהרהורים, אבל איך שיהיה: אחת מדודותי הטובות, מכיון שֶׁרָאַתְנִי בכך, ראתה חובה לעצמה לקרוא לי שם־כנוי של גנאי והיתה אומרת עלי: הנה החוזה־בכוכבים. חוזה־בכוכבים היה בעיניה, כפי הנראה, שם־נרדף עם שוטה מופלג או עם בריאה שאינה כלל מן הישוב. ודודי, זה בעלה, שהיה המיר רק מין פירוש־בקונטרס לאותו הַכִּנּוּי הנקרא דוֹדָה, היה חוזר על דבריה מיד והורה באצבעו עלי והוסיף: מין סלאָנימסקי...

יכול אני להבטיחכם, כי דודי זה לא היה לו שום עסק עם גימטריאות ותקופות ומולדות, אלא אדרבא, עסקו היה עם צמר ועם צמר־גפן ועם מכונות־אריגה ועם מאות הפועלים שהיו לו בבית־הפבריקה שלו, ומסופק אני מאד, אם אפילו בשבתות וימים טובים, כשהיה נוטל לו איזה ספר לתוך ידו כדי להתנמנם עליו מתוך תענוג, היה זה דוקא הספר „מוסדי חכמה“ או הספר „יסודי חכמת השיעור“. כל זה מורה, כי היה אז השם ההוא מפורסם כל כך ברחוב היהודים, עד שהיו מספרים בו גם יושבי הקרנות ביחד עם הסוחר ועם החנוני מן השוק.

אבל גם מושג זה, המושג מפורסם, אינו עוד זה, שהיה לפני כמה עשיריות שנים. מה יודע אדם בן־דורנו על דבר הדרך הארוכה והגדולה, שהיה על אדם לעבור, ועל דבר העבודה הגדולה והרַבה, שהיה עליו לעבוד, עד שנודע שמו ברבים ונעשה למפורסם? עכשו, רוצה אדם, הולך הוא וקונה לו את פרסומו במשך ימים, לכל היותר במשך שבועות. בעזרת המכונה הגדולה של העתונות היומית עם גלגליה וידותיה וכליה הרבים העובדים באמונה הן עושים עתה בכל־יום כך וכך אנשים מפורסמים, כמו שעושים כך וכך זוגות של נעלים. כותב הסופר שנים או שלשה מאמרים באיזה עתון, ואחר כך עובר מעיר לעיר וקורא הרצאות אחדות ב„זמירים“ אחדים ובאגודות „חובבי שפת עבר“ אחדות, ואחר כך מדפיס את „כל כתביו“ בקובץ, ואחר כך מפיץ את התמונה הפוטוגראפית שלו ברבים, ואחר כך, מכיון שהוא מגיע ליום העשרים וחמשה לעבודתו הגדולה והפוריה הזאת, הוא חוגג את חג יובלו, ומיד אחר זה הוא נעשה לאדם גדול ומפורסם. אבל לא כך היו הדברים בעת הישנה והטובה, לפני שלשים שנה. אז, כשאדם נעשה ידוע, היה זה סימן, שבאמת עשה אדם זה איזה מעשה רב, עד שמעט מעט ובמשך עשיריות שנים ארוכות הגיע לבסוף בשמו גם עד לַפִּנָּה היותר נדחה שברחוב היהודים. אם נעשה שמו של סלאָנימסקי פופולארי, לא היה זה פרי המכונה של הריקלמה. ולא רק פופולארי, אלא שאין אני יודע שֵׁם שני, שהיה מקובל וידוע כל־כך ברחוב היהודים כשמו של סלאָנימסקי.

הַרְבֵּה אין אני יודע לְסַפֵּר על אדותיו. כשהייתי אני בין הבאים אל תוך הספרות, כבר היה הוא בין היוצאים. נפגשנו רק עוד רגע אחד על הסף. עמדתי מרעיד ומשתאה והבטתי אליו ביראת־כבוד משונה וכמעט שלא ערבתי את לבי לגשת. אני נער בן שש־עשרה או בן שמונה־עשרה עם צרור חלומותי הסוערים ועם אלפי שִׁירַי ותקוותי, והוא בן שבעים וחמש: מהנדס, תוכן, חימיקן, חוקר טבע, ממציא ועוד ועוד. מה לא היה האיש הזה? אנציקלופדיה שְׁלֵמה. לכל־הפחות האמינו כך. אם קראו היהודים את ספריו ואם למדו ממנו הרבה, אין אני יודע. הפופולאריות שלו היתה מין פופולאריות, שדוגמתה מצאנו במקצוע אחר אצל אדם אחר, אצל הבארון גינצבורג. כל יהודי ברוסיה היה רגיל מימי ילדותו לקחת את צרור צרותיו השונות ולהשליך את יהבו זה על כתפי הבארון, שיראג הוא לו. הוא בפטרבורג כבר יעשה את כל אשר יש לעשות. קודם לכל — אלהים, ואחריו הבארון. אם בא איזה אורואדניק בעָיָרה האחרונה וסגר ביום הראשון בשבת את חנותו של איזה חנוני שלא כדין,

אל תבקשו פה. יש גם לפעמים חטאים נגד כללי הנאות והיופי המקובלים. אך כל זה איננו מעכב, כי התמונה בכללותה תתנוצץ בכל צבעי הקשת. לחקות את נ"ס הוא דבר שאי אפשר. לכו וחקו את הסער, את המבול השוטף, את נוגה הברק! ע"י צרופי מלים ומושגים באיזה אופן טבעי מיוחד, ע"י קלוח דבורי אדיר שאינו פוסק, הוא נותן נשמה גם לחזיונות הטבע וגם להזעזועים היותר דקים של האדם, לחצאי הנגינות, להרמזים של הלב המרגיש וההומה, באופן כי הקורא נשאר נבוך למראה שפעת העושר, הפורצת ונוזלת, כמו מעצמה ע"י יד קוסמת, מכלי ראשון של הטבע היוצר ...

אם נבוא לשפוט על נ"ס מנקודת ההשקפה של החיים הצבוריים, עלינו להבחין מראש, כי בעל הכשרון הגדול הזה לא נועד להיות חוזה הצופה למרחוק ולברוא ערכין חדשים בחיי האומה. בתור מ ס ב י ר ההויה המציאותית הוא שקוע כלו בהעבר ובההוה, המספיקים לרוחו הכביר ונותנים לו די חומר להסתכל, להתבונן, לשפוט ולהסביר בכל כך השכל ודעת, בכל כך כשרון וטוב טעם. ולכן בראשית תנועת התחיה עמד מרחוק. כפקח חרוץ, החוצה עד צואר בהמציאות כמו שהיא ויורד לעומקם של דברים, ראה בעין חודרת את הצללים ואת כל חלקי השלילה—והתנגד. אך עם ישראל הוא עקשן ורגיל לנצח. הוא לקח את סופרו הנפלא וימשכהו בבלוריתו אל המחנה. יהודי שביהודים, כשרון גאוני, מלא וגדוש מתרבותנו העתיקה והחדשה גם יחד, כח יוצר ופורה—לך אפוא אל המחנה ועבוד, כי פה מקומך ולכך נוצרת! והוא לא סרב והלך. עתה עומד הוא במערכות מטיפי התחיה, ושומעים אנו ממנו לפרקים קולות נאדרים, המצודדים את נפשותינו ומכים גלים בכל מהלך רוחנו. הוא כל כך יודע להסביר ולהטעים את נולותה של הגלות, את כל ענינו ומרודנו, שאין להם תקנה על אדמת נכר, ומהעבר השני—גם את הרעננות ואת ההוד שבהוד של התחיה! והבנה עמוקה זו של שני הצדדים הקיצוניים מחיינו — היא היא שעומדת עתה אצלנו על הפרק בתור הגורם הראשי לעורר את העם מקצהו לפעולה ענקית לדורות, לשחרר את עצמו מהכבלים המבישים. לא דמעות ולא רגשנות והתרגזות, רק — הבנה שלמה ותוצאותיה המאירות: שאיפה לנקודה אחת ומעשים בלא ליאות -- ויהי מה. מחוקקנו האלהי ואחריו הנביאים הראשונים לא בכו. המה הרעימו ולמדו ודרשו והורו. ירמיהו היה הראשון שבכה תמרורים והתמוגג בדמעות על מפלת עמו, ומני אז אנו בוכים והולכים זה יותר מאלפים שנה. בכה בשם כל ישראל גאון שירתנו הלאומית ר' יהודה הלוי בה„ציון" הנפלא שלו, בכה העם כולו בסליחותיו וקינותיו, בכה כביכול בהאגדה הישראלית גם הקב"ה בעצמו, ואין קץ לדמעות, ואין קץ ליללות... ורק על מפתן התסיסה של התחיה נשמע ברמה קול אחר לגמרי של משורר דור-המעבר, אשר לא יבכה ולא יתחנן, רק מתמרמר ומוחה וחמס ושוד יזעק כביכול כלפי מעלה: „בשביל מה? במה נשתנינו לרעה מכל אומה ולשון?" אך לשני מצבי-הרוח הללו הקיצוניים, שכשהם לעצמם לא יביאו להעם תשועת עולמים, צריכה לבוא סינתזה: הבחנה שקטה עמוקה, כי יש רק דרך אחת יחידה, שאליה צריך לכונן ולכונן את כל הכחות — וזה הוא הכל. ביאליק השני, אשר אחד הדורות הקרובים יעמיד לישראל ואולי גם מתוך שבי הגולה על אדמת אבותינו, יהיה לפה להסינתזה הלאומית

הזאת והוא שישיר לישראל את שירת התחיה הגדולה, מעין אותה השירה העולמית הקדושה ששר לעמו ישעיהו השני, אשר עד היום הננו שואבים ממנה תנחומות יה ולא נפול ארצה למרות הכל. ביאליק הראשון, ביאליק שלנו, עטרת תפארת דורנו, כפי הנראה לא לכך נוצר. אין מלך אחד משתמש בשני כתרים. כמטיל עופרת רובצת על רוחו של משוררנו הגדול הגלות האיומה בת אלפים השנים ולא יוכל להשתחרר משירי זעמו, אשר בעמקי תהומם יש גם אשר יהמו בחשאי נגינות אבל של שפק ויאוש... משורר התחיה יצמח לנו מעפר אחר ועל ראשו יהל לא שמש הצפון הקר והענום, רק שמש המזרח הלוהט, ושירתו הנאדרה תהיה כולה מרוקמת מתקוה ועוז, מאמונת אומן בנצח ישראל ומגאון הנחמה הגדולה, נחמת הגאולה האמתית, שבוא תבוא בשמחת עולם, בצהלה וברינה, ועל הכל, על הכל תכפר, ונשכח אז העבר הנורא...

מעין התחלה, או למצער הקדמה, של הסינתזה ממצב הרוח של ישראל החדש נותן לנו נ"ס בעת האחרונה בכל עוזו של כשרונו המצוין. לא יבכה ולא יתרעם ולא יתרים, רק יבחין ויסביר. וזה יהיה ישראל החדש, שיברא את עולמנו ההרוס. האנגלי לא יבכה ולא יתרגז. הוא רק ממלא את חובתו בשלמות — וזה מספיק. הנה שביתה של מיליון אנשים, האומה מפסידה בזמן קצר חצי מיליארד, כל הקיום הכלכלי של המדינה בחזקת סכנה. אך דם לא ישפכו וסדר החיים הנהוגים לא יעבט ארחותיו. אין מקום למהומות ולהתמרמרות בלתי תכליתית של כעס וגרוי עצבים סתם. כחות האומה פועלים איש איש על מקומו במסגרת החוק והמשפט והשכל הבריא — והכל יסודר. הנה אניה גדולה יורדת תהומה בלב ים. אסון נורא בן רגע, אשר השערות תסמרנה. אך החובה האזרחית, בתמונה כל כך יסודית, שוקטה ובטוחה, לוקחת חלק בראש. הפקיד הממונה על הטלגרף בלא חוטים. איזה בן בלי שם, לא יניח את מקומו עד הרגע האחרון ונותן להעולם החיצוני חשבון מפורט מכל הנעשה, כאלו החיים הולכים במעגלם התמידי. ככה חי ועובד עם בריא בגו וברוח ולכן הוא מצליח בכל אשר יפנה ובונה לתלפיות את עולמו הנהדר. ואנחנו, עמא פזיזא, אשר גם בימינו הטובים הקדמנו „נעשה לנשמע", הלא גם לבחור רב או חזן בעירה קטנה איננו יכולים בלא אנדרלמוסיה. להרגשנות היתרה, המונחת אולי במדה ידועה בתכונתנו הכללית, באה הגלות האיומה והוסיפה את כל החלאה והרקבון שיש ברשותה ותביא אותנו עד מנחם מנדיל מיהופץ עם כל החבריא הברוכה של „שלום עליכם". אין מתום באורגניזמוס הישראלי הגלותי ופצעיו האנושים חודרים ונוקבים עד התהום. ה„אורח לשבת" („הצפירה", ראשית 1904) מתאר באחד מציוריו את ה„דיביזיה שלנו", אשר עם ישראל שילח מעבר לים, לאמריקה. הלב יזוב דם למקרא הציור הזה. זו היא פרשה ששית של „איכה". מסתכלים אנו בפצעי האומה השכולה, אובדת הדרך בחיים, מוץ נודף ברחבי התבל הגדול, והננו נמקים בכאב אנוש על ענינו ועל מפלתנו. ה ד י ב י ז י ה ש ל נ ו! נ"ס בכללו איננו מרכי הלב ובאטור

וידבר העורך גם על הליכות הספרות העברית ושפעת ...יה החדש ועל עבודת התרגומים בין ישראל לעמים, אשר ...תה בה דרך אחרת: היהודים חדלו להביא את פרי רוחם, כרוכלים המביאים את רכולת ידם, לכל זר הביתה — לתרגם את מיטב פרי ספרותם ללשון עם ועם (רק מלשונות הגוים הם מרבים לתרגם כל מבחר וטוב, וביחוד כל פרי רוח ישראל אשר נשקע בהן, ללשון העברית), כי הנה היתה רכולתם דרושה לקרובים ולרחוקים: הגוים מרבים לדרוש לספרים העברים, אשר שמעם הולך וגדול על ארץ רבה, ולקרוא אותם איש בביתו וללמדם את התלמידים בכתבם ובלשונם במחלקות ללשון העברית ולספרותה אשר נוסדו במכללות אירופה.

עוד דברי חֵפץ כאלה וכאלה, מן החדשות אשר נעשו בישראל בתקופה האחרונה, הודיעו והשמיעו ביום חג היובל שנת השבעים ל„הצפירה" בירושלים — אך בטרם תקח אזני שמץ מהם ובטרם יתבררו ויתלבנו הדברים והיו למחשבות והנה קולות אחרים עולים באזני מקרוב: קול שועת בת עמי מארץ צפון, אנקת עשוקים ורצוצים מגליציה ומרומיניה, קול נושקי השבט הנותנים גֵוָם למכים ואזנם — למַרְצֵעַ וקוראים: „אהבתי את אדוני, לא אצא חפשי"; קול מצהלות החסידים המתחברים עם המתבוללים עוכרי עמם בפולין ובגליציה; קול דברי הריבות והנאצות והשערורות והנבלים ושריקות הצפעונים עברי פאריז המפרישים בארץ מזרח בין הספרדים ובין האשכנזים ובין עם היהודים ובין אדוני הארץ; קול עניי ירושלים החרבה המתבוססת בבוץ החלוקה עד צואר וקול שחוק הגוים ולעגם על משבתינו ועל שוממותינו ועל רפיון ידינו — כל הקולות האלה עלו באזני פתאם ויבהלוני ויהממוני ויעל מעלי המראה אשר ראיתי

„וּמִגְּדַּל הַכְּאֵב מֵרֹב הַקֶּרֶץ
נָפַלְתִּי רֶגַע מִשָּׁמַיִם אָרְצָה".

זלמן עפשטיין.

„הצפירה" ועורכה נחום סוקולוב.

(נאום שנִשא באספת „חובבי שפת עבר" בפטרבורג ביום ד' אייר תרע"ב לכבוד חג היובל של „הצפירה").

לעם החי חיים שלמים ומתוקנים—חג היובל לעתון, ולו גם יהיה העתון מן המשובחים, עפ"י רוב אינו אלא חג מקומי ומוגבל לחוג ידוע; אבל בחיינו אנחנו ההרוסים והמטושטשים מבית ומחוץ מקבל חג כזה צורה של חג כללי, כמעט לאומי, בהיותו לנו לסימן של חיים גם להעם וגם להשפה. ובגלותנו המרה הלא אנו כל כך זקוקים לסימנים כאלה, לחזק בנו את ההכרה הפנימית, כי אמנם עם חי אנחנו ולחנו הלאומי עוד לא נס.

„הצפירה" החלה את עבודתה בעת אשר הקהל העברי עמד בהתפתחותו הכללית בשפל המדרגה, ובהתאמה לאותו המצב הביאה „הצפירה" הרבה אור ודעת במחשבי נאות יעקב. אך במשך יובל שנים הלכה „הצפירה" הלוך והתפתח, הלוך והשתלם, עד כי עתה, בחג יובלה, היא מופיעה לפנינו בתור עתון הגון ושלם במובן האירופי, פה לדעת הקהל ובעלת השפעה מרובה על השדרות הרחבות של צבורנו. „הצפירה" אמנם לא הלכה לפני הזרם, לא סללה מסלות חדשות ולא העמידה את עצמה בקשרי מלחמה, בעת שהנצחון לא היה בטוח. למען האמת צריך לציין זאת. היא הלכה עם הזרם ולפעמים גם אחרי הזרם. אבל העיקר הוא, כי ה ל כ ה — והלכה בכשרון ובטוב טעם ובהבאת פרי. צריך לציין גם זאת, כי „הצפירה" מצטיינת תמיד בעברית טובה ויפה, ולאו מלתא זוטרתא היא בעתון יומי בלשון בלתי-מדוברת.

אך ביחוד הגדילה „הצפירה" לעשות, כי גדלה לנו על ברכיה את גאוננו הספרותי — את נחום סוקולוב, היחיד אצלנו במינו. וזהי לא תהלה סתם. בכלל אנו רגילים בספרותנו בהפרזות של שבחים, אשר נחלנו מהרבנים, אצל האחרונים, כידוע, יש כמה וכמה רשכב"הג"ים בכל דור ודור. אך אנכי דייקתי בדברי. הבקרת שלנו עוד לא העריכה את נ"ס כראוי. אמנם מרגישים גם משמיעים דרך העברה, כי לפנינו כשרון אוריגינאלי מצוין, אך לא עמדו על אפיו ולא בררו מהותו ורבוי צדדיו המזהירים.

נ"ס הוא חזיון חדש לגמרי בספרותנו. זהו העלוי הטפוסי בנוסח התלמודי, נוצר מאותה העיסה, שממנה נלושו בעלי ה„משנה למלך", „שאגת אריה", „אורים ותומים" ודומיהם. עד הנה פנתה העלויות היהודית להפלפול התלמודי, ועתה זכתה לכח כזה גם ספרותנו החדשה. ובתור עלוי סלל לו נ"ס דרך לעצמו. הורגלנו ללמדנים חוקרים או לאנשי רוח ל ו ח מ י ם ומורי דרך בחיים, כי אם לא הא ולא הא— מאי קמ"ל? והנה בא נ"ס וצמצם את כשרונו המבריק ב ה ס ב ר ת החיים לאיש ישראל הבינוני. וההסברה הדקה והחותרת — מצד אחד מוציאה את הקורא העברי מרחובנו הצר ומביאה אותו להעולם הגדול על כל שפעת חזיוניו העצומים, ומהצד השני אותה ההסברה מצטיינת דוקא באופי כל כך ישראלי, כל כך עממי, במובן היותר מלא והיותר עמוק. עם ישראל חי את חייו העצמיים זה יותר משלשת אלפי שנים, והמוח הישראל המפותח הלא לא חדל לעבוד ולברוא, כל דור הוסיף נופך משלו להעמיק ולהרחיב את המחשבה העברית, והנה על גבה של השדרה הרוחנית משדרות הדורות, התלולות זו על גב זו ומתלכדות יחד, עומד סופרנו גדל-הכשרון, סוקר על כל היקום, על כל חיי האדם, דרך שפופרת, אשר קבלה לתוכה את ניצוצי הגוגה מכל השדרות ההן, וממרום אותה המצפה הוא בא אל הקורא העברי ומסביר לו את החיים אשר מסביב.

להעושר של סגנון נ"ס אין ערוך. זהו עושר משנה: עושר השפה העברית בכל סגולותיה, שרכשה לה באלפי שנות קיומה, ועושר רוח האדם בכל ברק כשרונו. כעל דוגמה קטנה נוכל להראות בזה על הפיליטון „שיר של פגעים" (או „משא מדבר ים") מ„אורח לשבת", שנדפס ב„הצפירה" בראשית שנת 1904. פנינים מזהירים כאלה ממדרגה ראשונה לא הרבה תמצאו בספרותנו ואולי גם בספריות הגדולות של עמי המערב. להביא קטעים מאותו הפיליטון אי אפשר. נחוץ לקרוא אותו כולו — ולהשתומם. ומה שמפליא אותנו ביחוד הוא, כי לפנינו מתגלה פה מעין כח טבעי מימי בראשית, על דרך אותו הכח הנערץ, אשר יצר את ספר איוב הקדמוני. לטוש ועבוד בזהירות אמנותית

בכל לב ובכל נפש, את עון מעלם ואת עונות אבותם, אשר הרחיקום בחנוך נפתל ועקש מעל כל קדשי ישראל וינכרו את נשמתם.

ואחד סופרי „הצפירה" מבני הגולה, והוא עורך מכ"ע זרגוני לפנים, ספר על המלחמה הגדולה והקשה, אשר היתה לבעלי התחיה העברית ו„הצפירה" בראשם, עם העתונות ועם הספרות הזרגונית, על הנדיבים, אשר מלאו אחריהם ביסדם מהונם שעורי ערב בעיר ועיר לאנשים ולנשים, ללמד עברית את העם לכל פנותיו, על סופרי ישראל, אשר מהרו לעת זקנתם לתת גאולה לנשמתם, אשר נשבתה אל בין הגוים או אשר נשקעה בטיט היון, בתרגמם את פרי רוחם, הכתובים בלשונות הגוים או זרגונית, עברית לעברים, ועל שוב כל טובי הסופרים הזרגוניסטים (אשר היו משחיתים את פניניהם ארצה, כי ראו אשר „עטם קרובה לבית לחם", כמליצת יל"ג) אחד אחד לכתוב עברית לבדה, אשר מעתה גם עושר גם כבוד גם חיי עולם בימינה, והספרות הזרגונית עם הקבעת הנשארה התמוטטה לבלי קום.— כדברים האלה דברו סופרי „הצפירה" אשר בערי אמריקה ויגידו, כי אמנם עוד המלחמה חזקה בנויורק ובכל אמריקה הצפונית והדרומית בין העתונות הזרגונית, היורדת מטה מטה, ובין העתונות העברית הדורכת על במותיה, אך לא רחוקים הימים, אשר תבנה ותכונן העברית לבדה בכל רחבי הארץ הזאת וצרתה כליל תחלוף.

ואחד הצעירים, והוא מיוצאי בית-הספר לחברת „כל ישראל חברים" בבגדד, דבר על החליפה ועל התמורה אשר היו בבתי הספר לחברה הזאת מאז הכריעה חברת „כל ישראל חברים" הברלינית, אחרי התחברה עם „עזרה", להיותן לחברה אחת, את רעותה הפאריזית ומאז פרשה כנפיה על כל בתי הספר אשר סרו למשמעת פאריז לפנים. כל הבתים האלה הנם עתה מעוז לתרבות העבריה, תחת היותם מרבץ לתרבות הצרפתים; חמשים אלף התלמידים המבקרים בם נתונים בכל לב ובכל נפש לשפתנו ולספרותנו ולעבודת התחיה הלאומית, בתי הספרים, אשר ליד כל בתי הספר האלה, היו עתה לאוצרות הרוח העברי, כאשר היו בימי ממשלת פאריז מאספים לספרי צרפת ולרוח צרפת. והמנהלים והמורים, אשר היו הראשונים לפרוק מעליהם את עול פאריז, נותנים לילדי ישראל חנוך עברי בשמחה ובטוב לבב ומברכים נפשם בחייהם, כי נחלצו מהיות עוד כלי משחית ביד עריצים רחוקים לדור החדש הנתן על ידם.

ואחד הערבים קם וידבר עברית צחה ויברך את בעלי „הצפירה" בשמו ובשם אלפי הקוראים עברית מבני עמו, ויביע את תודתו ואת תודתם על החנוך העברי ועל התרבות העברית, אשר היו כטל על נפשותם היבשות ואשר הועילו לכונן את האחוה בין שני העמים האלה הקרובים למולדתם ולרוחם ולשרש את זרע השנאה, אשר זרעו בתוכם אנשים רעים מאחיהם. ויספר את אשר עשו הערבים יוצאי בתי הספר העברים או בעלי ברית לצעירים עברים ציוניים מימי בקרם עמם יחד במכללות אירופה, ואת אשר הצליחו לפקוח עיני בני עמם על דרכי היהודים הטובים להם ועל דרכי בני הנכר האחרים המבקשים רעתם ורעת היהודים גם יחד, ולהפוך גם את היש"ים בערבים הנוצרים לטוב על היהודים ועל משאות-נפשם — מלבד אחדים מן הרעים החורצים עוד לשון ושומע אין להם.

ובאחרונה קם אחד העורכים לברך את קהל החוגגים ולדבר דבריו באזניהם. והעורך הראש וחבריו העורכים הישנים — הם הם אשר חגגו את יובל שנת החמשים בשנת תרע"ב בגולה, בוורשה — והחדשים, מטובי הסופרים העברים, אשר נלוו עליהם אחרי כן בהרחיב „הצפירה" יריעותיה פי שלשה וארבעה (כי היא יוצאת עתה פעמים ביום, שלשה גליונות בבוקר וגליון אחד בערב), עוד ינובון בשיבה, בריאים וטובים כלם ומראיהם טוב מאשר לפני בואם לעבוד עבודתם בארץ הפלאות הזאת, הארץ אשר ככחה לעם ישראל כולו לחדש נעוריו כקדם כן כחה לאיש ואיש יולד בו להשיבו בעת זקנה לימי נעוריו ולאיתנו. גם המכתב העתי, אשר הם עובדים בו, התחדש כמוהם וישב לימי עלומיו. תכנו כולו נבחר וטוב שבעתים מבראשונה ושפתו — עברית צרופה, כאשר בימי היות שפתנו חיה בפי בני הנביאים ברחובות ירושלים או — כשפת סוקולוב ופרישמאן לפנים.

וישא העורך מדברותיו על החדשה, אשר נעשתה בשנים האחרונות בשפתנו, אשר שבה גם היא לקדמתה, ויזכר את התהפוכות אשר נראו לסופרי עברית בשנים — שלשת הדורות האחרונים: בדורות ההתבוללות, בכתוב המשכילים עברית לעברים, למען הרחיקם מעל גבול ישראל, נשמרו לכתוב עברית טהורה; ובדור האחרון הזה, בנוח הרוח הלאומי, הרוח המחזיק והמשטר על ספרותנו ועל כל העושים בה, היתה הלשון העברית למתבוללת וסופרינו „חצים מדברים אשדודית וכלשון עם ועם" והדוברים צחות — אין העורכים אובים לקבל דבריהם, ואם יקבלו — ישנו פניהם ויהפכו בם כמהפכת סדום. ואולם — הוסיף הנואם לספר — כאשר הרחיקו המנכרים את לשוננו ללכת עד הקצה האחרון, עד אשר לא הבין העם, היודע את כתבי הקדש אך לא את שבעים הלשון, דבר בלשון אבותיו, ועד אשר מלאה השפה קמשונים — שגיאות קטנות וגדולות, ועד אשר הוכיחו הסופרים והעורכים גם הם איש את אחיו לעיני הקהל על שומם את לשוננו כעיר פרוצה; וכאשר שבו באו גם אחינו החכמים בני המערב אל שפת עמם, אחרי נעזבה מהם כימי דור אחד, ויהי בבואם — והיא מתנכרה, וברבות גם היהודים הספרדים וגם הערבים, הרחוקים מלשונות אירופה, גם הגוים באירופה ובאמריקה, הרחוקים מדעת הספרות התלמודית-הרבנית, לדרוש לשפתנו ולספרותנו — והנה סגר השער מבוא... אז היתה רוח אחרת עם הסופרים, אשר מאסו בכתבי הקדש ובלשון הנביאים, וישובו לכתוב עברית צרופה, אשר יסודתה לשון התנ"ך ואשר לא יבואו בה מלים ומבטאים הלקוחים מן הספרות המאוחרת או מלשונות הגוים, כי אם לפי היות המלואים האלה נחוצים באמת, למלא מחסורת. „הצפירה" היתה הראשונה לשוב לטהר ולחדש ככה את לשוננו וכתבי העתים האחרים יצאו בעקבותיה; כי לפי רבות העורכים המפקדים איש על מחלקתו והנותנים את כל לבם אך לכרמם שלהם — כרם בן שמן, המשביע בטוב עובדיו — כן נקל להם לערוך ולכלכל דבריהם בשובה ונחת, תחת אשר לפנים בגולה היו כל חיינו חיי מהומה וכל מעשינו — מעשה חפזון ופזרון הנפש, עין אחת על שבע אבנים, ועבודת הסופרים העברים קשה וזועמה והעושים במלאכה — רוכבים על כרובים רבים ועפים...

והנואמים ספרו בנאומיהם, אשר נשאו באזני הקהל, והקרואים ספרו איש באזני רעהו על כל החדשות. אשר צמחו בעשרים השנה האחרונות במערכות ישראל בגולה ובארץ ישראל, חדשות, אשר יד „הצפירה", המושלת ממשל רב בדעת הקהל, היתה בכלן. ודברי ימי היהודים אשר לחיי המעשה ואשר לחיי הרוח, בתקופה הפוריה הזאת נגולו כספר לפני הצעירים והצעירות, אשר הקשיבו רב קשב ואזנם לא מלאה משמוע.

ויספר האחד על תחית הארץ בתקופה האחרונה לאמר: אחרי אשר גבר הלחץ ברוסיה, בגליציה וברומיניה לאין תקומה, והנלחצים והנרדפים—אלה נודדים כצללים על פני ארצות וַיַמים רחוקים אלה נמקים ואובדים תחתם ובעֲנִיָם ואלה נואשים מעתידות עמם ונופלים אל האויב המונים המונים, ואחרי אשר נגלתה שנאת הגוים אותנו בצרפת, באיטליה, באנגליה, ובאריקה, עד אשר דמו הכל, כי יזעזע הסער המתחולל גם את השאננים ואת הבוטחים וימריצם כי יתנו לב להבין לאחרית הזעם, — שבו ראשי הציונים וינסו דבר אל אצילי ישראל ואל גדוליו אילי הזהב, אולי יאותו להם בפעם הזאת לתת יתד לעם במקום קדשו; אך המה הכבידו את לבם גם הפעם ולא אבו שמוע. אז התעורר הזקן שבחבורה ויסע וילך ויבוא נויורקה וימתק סוד עם אנשי לבב מנכבדי הציונים אשר שם וישם לפניהם את הדבר הגדול, אשר רחש לבו. והמה שמעו, הקשיבו, בחנו את דבריו ויופיעו על עצתו. וימהרו ויערכו ספר זכרון אל אחד אילי הזהב הנוצרים אשר באמריקה, האיש אשר עברה עליו רוח נדיבה להקדיש כל הונו הרב והעצום לטובת בני האדם והמפזר פעם בפעם אלפי רבבות לכל דבר טוב. ונביא הקונגרסים הציוניים, אשר נקרא ממחרת היום ההוא לבוא אל האיש, מִלא במדברו הלוקח נפשות את דברי הספר ויט את לבב הנדיב הנוצרי להקדיש הוא ואחוזת מרעיו את כל כחם לתחית עם ישראל בארץ ישראל, כאשר הקדישו אנשים מגדולי אירופה לפני מאה שנים את כל כחם לתחית העם היוני; ובזאת ייטיבו את הרעה, אשר עשו העמים הנוצרים, מימים קדמונים ועד היום הזה. לעם אשר נתן להם את האלהים ואת הנביאים ואת התרבות ואת המוסר. יעמידו רֶוַח והצלה גם לעם האמלל הזה גם לעמים האחרים, אשר היהודים להם כאבן מעמסה בכל מקומות מושבותיהם, ולהם תהיה זאת לצדקה, לשם ולתהלה בדברי הימים עד עולם. הנדיב ראה, שמע ויתן אל לב ועוד מעט וַתִּוָסד חברה נוצרית לישוב ארץ ישראל ביד היהודים ובראשה—רוקפֶלר, וַנדרבילד, קרנֶזֿ'יו ועוד אחדים. והמיסדים באו בדברים עם ממשלת טורקיה והיא נאותה להם ויקנו מאתה את אחוזות הממשלה, אשר בארץ ישראל ואשר על גבולותיה בסוריה, וגם מאת יחידים קנו כברות ארץ גדולות וטובות, ובטרם יעברו שלש שנים וחצי ארץ ישראל נקנתה ונבנתה ביד יהודים. וכל כתבי העתים, אשר באירופה ואשר באמריקה, הרימו את נדיבות הנדיבים הנוצרים וצדקתם עם ישראל על נס ויציגו אותם ואת החברה היהודית, המפזרת נדחי ישראל בערבות ארגנטינה וברזיליה, זה לעומת זה בדברים חוצבים להבות אש ובדִי בזיון וקצף על גדולי היהודים המתנכרים לעמם ולכל משאות נפשו. ויק"א שמעה וַתַּקשב (כי על כן פי הגוים המדבר אליה) ותכָּלם מדרכיה וממעשיה—וַתֵּהָפך פתאם, בקנאתה בחברה הנוצרית, ותלך ותקן שני מיליון דונם ותיסד גם היא מושבות רבות לישראל בארץ ישראל. ואחד מראשי נדיבינו, אשר הגדיל לעשות לציון לפנים, בא בדברים עם הגרמנים בעלי המושבות בא"י, כי שמע כי נושאים הם את נפשם (בעצת אנשים גדולים מאחיהם בני ארצם). אחרי הסכינם מימי דור אחד עם ארץ חֲמת מארצם, לצאת ולהאָחז בארץ ממשלת גרמניה אשר באפריקה; ויקן מידם את שש המושבות ויושב בהן את פליטי היהודים הנודדים מארצות המזרח והצפון.

ואחריו קם השני, והוא משָׁבי פשע ביעקב, לספר על תחית העם, אשר נגלתה בכל עוז בארצות הגולה בתקופה האחרונה הזאת, וישא כוס ישועות ויברך את האלהים, אשר עשה נפלאות בישראל, ויתודה את עונו ואת עון רעיו ואת עונות אבותם, ואחר סִפר כדברים האלה לאמר: „והימים ימי צאת חכמי הגוים פעם בפעם לתת דופי בהתבוללות ובמתבוללים ולהטיף ללאומיות ולציונות (והלא נודע, כי דברי אחד הגוים נשמעים ליהודים משבעה משיבי טעם מקרב אחיהם) וימי עבוד ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית את עבודתה הגדולה והנמרצה לניר ניר בישראל ולהכין הכל לזרע התחיה. אז נגלה גם הזורע ויצא ויזרע זרעו לברכה: כי התנדב ה' נחום סוקולוב ויעבור, בשנות תרע"ב, תרע"ג, בקהלות ישראל הקרובות והרחוקות, הָחֵל ברומיניה וכַלה באמריקה, עָבור והפיח ברוח פיו על שביבי אש הקדש הנשארים והנסתרים בתוך האפר, עבור ועורר את קהל שומעיו בעיר ועיר, מדינה ומדינה לשוב אל שפתנו ואל תרבותנו הלאומית. וחֵפץ ה' צלח בידו וביד חבריו מלאכי התחיה העוזרים על ידו, ורוח חדשה, רוח א"י, לבשה את כל הגולה ואבות ובנים התעוררו ויודיעו וישמיעו בכל הארץ, כי עַם היהודים אומר לחיות מעתה על פי דרכו ובגוים לא יתערב. ובתי ספר עברים, תחתיים ושניים, נוסדו לבני ישראל בכל ארצות אירופה ואמריקה, ובערים הגדולות—גם מכללות עבריות, וילמדו בהם את הלשון ואת הספרות העברית באר היטב, עד היות כל באיהם יודעים את לשון עמם לאשורה. והקהלות ומוסדותיהן, אשר היו שרידי המתבוללים נוהגים בהן, נכבשו לפני הצעירים והרוח העברי נשב בכל פנה וַיְיַבֵּש את הרקבון, מורשת הדור האחרון. וכִתבי עתים עברים נוסדו בכל הארצות, אשר היו לפה לעם ישראל כולו, תחת רעיהם, אשר יצאו לישראל בלשון עם ועם ואשר היו לכלי שרת לקהלה וקהלה לבדה, להתוכח עם צוררי בני שם, לעשות חונף לעם הארץ ולכל הדבר הקטן, למען מַלא את קוראיהם שממון או להפיל עליהם חבלי שֵׁנה ביום השבת אחר הצהרים. ואלה נאספו מפניהם אחד אחר אחד ככוכב נשף מפני אור שחר בהבקעו.

והרוח החדשה צררה בכנפיה את הבוגדים ואת הנופלים מעמם ואת רעיהם, הרבים מהם שבעתים, אשר גם בטרם ימירו את דתם היו כעצמות יבשות לבית ישראל, מבלי דעת גם הם גם כל הקרב אליהם, הלנו הם אם לצרינו, — וימהרו וישובו אל עמם ויעזבו את משמרותם ואת מרכבות כבודם ויתחמקו ויצאו ארצה ישראל להתחדש עִם העם השב לתחיה ולכפר בעבודתם, אשר נדרו ואשר קימו וקבלו עליהם לעבוד מעתה את עבודת ארצם ועמם

בשם „הצפירה". אחרי התבונן הועד בתנאים האלה וימצאם כי בכלל נאותים הם להחברה ולפי מטרתה, החליט להסכים עליהם באיזה שנויים קטנים וכפי הדברים האלה. 1) הסופרים העוזרים במכה"ע הזה יקבלו שכרם בעד יגיעתם בזה שינתן להם מספר ידוע חוברות, מאלה המאמרים אשר יגעו בהם, עפ"י הסכמת המו"ל. 2) ה' סלונימסקי מקבל על עצמו לתת להחברה 400 חוברות מכל ענין נפרד הבא במכה"ע, אשר החברה תשלם עבורן רק את מחיר הנייר להדפסתן, ומלבד זה ישלח 50 כרכים ממכה"ע אל בתי הספר אשר תבחר החברה מבלי קבלת פרס. 3) כל החבורים והמאמרים אשר החברה תו"ל על חשבונה תוכל לשלחם לה' סלונימסקי להדפיס במכ"ע במחלקה הראויה להם, למען אשר גם החותמים על „הצפירה" יוכלו לקרוא בהם — ואח"כ ידפיסם בחוברות מיוחדות וישלחם אל החברה בלי כל תשלום מצד החברה, רק את מחיר הנייר הנחוץ להדפסת החוברות האלה. 4) מחיר „הצפירה" לא יעלה על 4 רובל לשנה עם המשלוח, והחברה מצדה מבטחת להשתדל לפני הרשות להוזיל את מחיר המשלוח על ידי בי-דואר לפי היכולת. 5) למשען על הוצאת מכה"ע תתן החברה לה' סלונימסקי סך אלף רו"כ בשנה וכו' להודיע כל זה לה' סלונימסקי ולהוסיף להגיד לו כי אין ביכולת החברה לקבל עליה את ההשתדלות אדות הרשיון לה' סלונימסקי להיות בעצמו המבקר (צענזאר) על מכתב-העתי שהוא חפץ להו"ל, יען כי הדבר הזה יוצא מחוג פעולת החברה, לפי תקנותיה".

חז"ס עושה נסיון חדש כדי להחלץ מן המצר ומציע קומבינציה חדשה לפני הועד, באופן שיהיה הזאב שבע והעז שלמה—אבל ג"כ בלי הצלחה יתרה. בהפרוטוקול מיום 28 אפריל ש"ז [18]) הננו קוראים: „ה' חז"ס הודיע במכתבו להועד כי לא יכול לקבל עליו את עריכת מכ"ע „הצפירה" כי אם באופן שגם הבקרת (צענזור) תמסר לידו. ואם כדבר הזה לא יעשה, הנהו מציע למסור עריכת „הצפירה" לידי ה' אבראמאוויץ וה' סלונימסקי יהיה העוזר על ידו. נחלט להודיעהו: כי עפ"י החוקים הקבועים מן הנמנע להשיג הרשיון שהעורך יהיה גם המבקר את מכה"ע הנערך על ידו. וכן אין הועד יכול להסכים למסור עריכת מכה"ע ליד איש אחר, יען כי התקוה להצלחת מכה"ע נשענת רק על זה ששם סלונימסקי הנכבד ונודע בעיני כל אחינו יקרא עליו; ע"כ יכפל הועד לבקשו להודיעהו את החלטת דעתו אם חפץ הוא לקבל עליו את עריכת מכה"ע „הצפירה" עפ"י התנאים שהסכים עליהם הועד או לא".

ההתיחסות העקשנית הזאת של הועד עשתה רושם מרכא על חז"ס. האם סבת הדבר היא שידידותו עם הפרופ. חוואלסון נתקררה בימים האחרונים, משום שלא חפץ לתת שלטון מיוחד והשפעה לרוחו של המשומד בקרב חניכי בית מדרש הרבנים? או אולי ידו של צדרבוים, זה האיש בעל ה„תנועה הנצחית", באמצע? הפרוטוקול מיום 28 אוגוסט [19]) נותן לנו ידיעה קצרה: ... „ה' סלונימסקי הודיע במכתבו כי איננו חפץ לקבל עליו עריכת מכה"ע „הצפירה..." וככה נשארה תקות חז"ס לתחית „הצפירה" מעל.

אולם לבו של האסטרונום הזקן לא נפל עליו. מתוך

[18]) שם, דף 20.

[19]) שם, דף 22.

הכוכבים קרא, כי יש עוד מקום להשיב את „הצפירה" ילידת רוחו לתחיה לעתיד לבוא. הוא ישב דומם ויחכה. ויומו בא.

מבש"ן.

יובל שנת השבעים.

בכל אשר הוסיף קהלת חכמה וכעס, דעת ומכאוב על כל אשר היו לפניו, לא ראה רעה רבה תחת השמש, אחרי אשר מצא את לבבו לאמר: „טוב מראה עינים מֵהֲלָךְ-נפש". ולו ראה את אשר יראה היום אחד היהודים, אשר נתן לו אלהים עינים לראות ולב לחוש, כי אז אל נכון הפך דברו לאמר: טוב הלך נפש ממראה עינים.

ומדי ראותי כה וכה, כמעשים בכל יום, את כל העמל ואת כל האון ואת כל התלאה, אשר מי יודע אם ראה קהלת כהמה כל ימי חייו, עצום אעצים את עיני, ארומם אנשא על כרובי, כרוב החזון, ובהלך-נפש אשקיפה מעל פני הישימון, אשר נגד פני, הלאה, הלאה למרחוק, אביטה, אקוה, אאמינה ואמצא נחומים לנפשי—ואת אשר אראה אגיד.

ירושלים, פורים שנת תרצ"ב.

ובמערכת „הצפירה", היוצאת זה עשר שנים בעיר הערים, רבה התכונה ליובל שנת השבעים, אשר יחוג זקן כתבי העתים העברים ביום הזה. ויום החגיגה הגיע ומלאכים באו מקרוב ומרחוק אל ארמון המערכת, אשר ממול המִכְלָלָה העברית, לברך את העורכים ולשוש אִתם משוש; והשולחים אותם—הלא המה: מאת המערכות לכה"ע העברים, אשר במאת המושבות הנמצאות בשני עברי הירדן מזה ומזה מלוא אורך ארצנו; קוראי „הצפירה" הערבים—אשר היו לפנים בתלמידי בתי הספר התיכונים והעליונים העבריב — היושבים במצרים, בארץ-ישראל ובסוריה; שלש מאות אלף היהודים אשר בירושלים העיר הישנה ואשר ב„ירושלים החדשה" (הוא שֵׁם הכולל לשלשים המגרשות, אשר בנו וישבו מסביב לעיר אחינו הספרדים והאשכנזים, אחרי התאחדם יחד להיות לקהל אחד בקושטא, בירושלים ובטורקיה כולה, מכסף החלוקה, אשר תעודתה, לפי הסדרים החדשים שנעשו בה, אך „לבנות ולנטיע"); ומלאכים ומכתבים וטלגרמות באו ממאה וחמשים כתבי-העתים העברים — לימים, לשבועות, לחדשים ולתקופות, ומשלשים הוצאות הספרים העברים, אשר בארצות הגולה, וישמחו ויעלצו וישתעשעו יחדיו כל קהל החוגגים את החגיגה העברית הזאת שלשה ימים ושלשה לילות.

ספקותיו ופקפוקיו של חז"ס בההבטחות מצד צדרבוים החלו, כנראה, לחדור גם אל תוך הועד של החברה. הועד כבר שלח לצדרבוים את הסכומים הדרושים להנהגת ההוספה וכו' — אבל את ההודעה, שסלונימסקי, ולא הוא, צדרבוים, הוא עורך את ההוספה, אינה מורפסת לפי שעה. סוף סוף פקעה גם סבלנותו של הועד. בהפרוטוקול מיום 26 דקבר אנו קוראים: ..."היות כי ה' צדרבוים לא הודיע עוד במכתבו העתי כי ר ק ה' סלונימסקי הוא העורך האחד של ההוספה בידיעות הטבע וכי הסופרים השולחים את מאמריהם אל ההוספה ההיא יפנו בזה אל ה' סלונימסקי, ע"כ הוחלט לבקש את ה' צדרבוים כי ימלא מחדש בשלמות את התנאי אשר קבל עליו בדבר הזה"[13]). כמובן, התפעל צדרבוים מעט מאד מהחלטת הועד הזאת. ככה ובתנאים כאלה נולד הגלגול השני של "הצפירה" ובאופן כזה נוצרו היחוסים בין חיים זעליג סלונימסקי ואלכסנדר הלוי צדרבוים.

סכסוכים של צרות ותלאות אין קץ התחילו אז בין האינ־ספקטור מזיטומיר והעורך השתדלן באודיסה. צדרבוים לא רק שלא הודיע ב"המליץ", למרות הבטחותיו, שעורך ההוספה "הטבעית" הוא סלונימסקי, אלא שלא נתן לרפוס אפילו את המאמרים שנתקבלו כבר ע"י חז"ס. במשך כל הזמן הזה, מיום ההחלטה בדבר ההוספה עד ראשית שנת 1865, היו ישיבות הועד מתעסקות כמעט אך ורק בדבר הסכסוכים שבין שני העורכים. חז"ס מריץ להועד מכתבים מלאים תלונות וטענות כנגד צ"ב — וזה, צ"ב, מוכיח באותות ומופתים, שהכל הוא על צד היותר טוב. סלונימסקי שולח בשביל ההוספה מאמר ארוך ע"ד כוכבי דשביט היותר חדשים — ובמקום זה מדפיס צדרבוים מאמר ארוך ע"ד מצב הישיבות בערי ליטא. "גם הישיבות אינן מחוץ לגדר הטבע" טוען הוא לפני הועד. סלונימסקי שולח להוספה מאמר גדול ע"ד תולדות "אלכסנדר פאן הומבאלד"[14]). מה עושה צדרבוים? גונז את המאמר הזה בארגז ומדפיס במקומו מאמר ארוך ע"ד תולדות החזן הווילנאי המפורסם בשם "ווילנער בעל־בית'ל". בעמל רב עלתה ביד חז"ס להשיג את כל הידיעות והפרטים הנחוצים ע"ד תעשית המתכת בארצות המערב ולשמח בזה את הקוראים העברים הצמאים, אבל צדרבוים מחליט, כי "הוספה מיוחדה בשביל זה רבת־הוצאות היא והתורה חסה על ממונם של ישראל; את כל "ספורי המעשיות" בדבר המתכת והזאוואדין אפשר לקנות בעד ארבעים קופיקות" והוא ממלא את כל הגליון בדבר המחלוקת שבין היהודים והקראים ע"ד תורה שבע"פ.

סלונימסקי ראה ונוכח, שרעיונו בדבר גלגולה השני של "הצפירה" שלו לא יצא באופן כזה לפעולות. בינתים נזדמנה לצדרבוים עבודה חדשה. בימים האלה יצא ספרו של החכם ר"ש פינסקר "ליקוטי קדמוניות", אחד הספרים היותר חשובים בתולדות הספרות הקראית. בעיני חכם הקראים באודיסה, בעל שם המשפחה האשכנזית ב אֶ ה ם. מצא הספר חן גדול ובקרב חוגים משכיליים שונים נולד הרעיון שאינו חדש: לעשות את הנסיון ל א ח ה א ת ה ק ר א י ם. בלי ידיעתו של צדרבוים

[13]) שם, דף 15.

[14]) חז"ס הוציא אח"כ את הספר הזה ג"כ בעזרת הועד. שם דף 108.

[15]) תולדות חברת מרבי השכלה, דף 15.

נדפס "מכתב גלוי לחכם הקראים באודיסה" בשם חברת משכילים בבקשה שיעשה את הצעדים הדרושים. מצד החכם נתקבלה תשובה מ ס כ י מ ה. צדרבוים היה מתנגד נלהב של רעיון ההתאחדות ויצא כנגדו בכל כחותיו. והמלחמה בדבר זה העסיקתהו כל כך, עד ששכח לגמרי את סלונימסקי, את הועד עם כל ההוספות הטבעיות שלהם. בפטרבורג עשתה התנהגותו של צדרבוים רושם רע עד מאד וסלונימסקי חזר בהחלט מן החווה. ככה הננו קוראים בהפרוטוקול מישיבת הועד ביום 2 יא־נואר 1865:[15])

"החבר הנכבד ה' סלונימסקי מודיע להועד, כי יען שעורך המליץ איננו ממלא את התנאי אשר קבל עליו ביחס הדבר שהערכת מאמרי ההוספה המיוחדה בידיעות הטבע תהיה ביד ה' סלונימסקי לבדו ולא יתערב אחר בה, ע"כ מושך הוא את ידו לגמרי מהערכת ההוספה ההיא. לכן חרץ הועד ל ב ט ל א ת כ ל ה ח ל ט ו ת י ו אשר החליט בדבר הזה במועצותיו הקודמות ולהציע לפני ה' סלונימסקי. אולי יסכים להוציא לאור בזיטומיר מכתב עתי מיוחד בשם "הצפירה", ואם יסכים על הדבר הזה, לבקשהו להודיע להועד מחדש את תנאיו בדבר הזה; ולהודיע לעורך "המליץ", כי עפ"י הסבה הנזכרת נאלץ הועד למורת רוחו לחדול מהדבר הזה ולבקשהו לשלוח חשבון מהחוברות אשר הדפיס מהאותיות הסדורות אשר כבר בההוספה בידיעות הטבע ולשלם לו". אולם לא במהרה כל כך עוזב היה צדרבוים את שדה המערכה. מבלי שים לב אל החלטת הועד הנזכרת, בא אליו מחדש עם הצעות שונות וחדשות בדבר הוספות לידיעות הטבע. בהפרוטוקול מיום 17 מארט הננו קוראים:[16]) "ה' צדרבוים הציע במכתבו לפני הועד תנאים חדשים בדבר הדפסת הוספה מיוחדה ל"המליץ" בידיעות הטבע תחת הערכתו. נחלט: להודיע לה' צדרבוים כי אין הועד יכול לבנוס עמו בדברים עוד בענין הזה, יען כי כבר בא בדברים עם ה' סלונימסקי להוציא מכה"ע "הצפירה" לתכלית הדבר הזה".

ככה נתפרדה החבילה ה"טבעית" או, יותר נכון, האי־טבעית, בין חז"ס וצדרבוים וככה חיו מחדש תקותיו של חז"ס לתחית "הצפירה".

אולם מזלה של "הצפירה" עוד לא עלה.

חז"ס בא לפני הועד בפרוגרמה ערוכה ומסודרת של "הצפירה" המחודשה. הפעם בחר לו בעוזר יותר נאות בשבילו מצדרבוים. הוא מציע בתור עוזר את הפדגוג החשוב, שכתב והעתיק הרבה ספרים בידיעות הטבע, את ה' אבראמוביץ, הלא זה מי שהיה במשך הזמן למנדלי מוכר־ספרים שלנו. אולם מניעה אחת גדולה עוד רואה חז"ס בדרכו: איך יהיה הוא, הצנזור בזיטומיר, למבקר את מכתב העתי היו"ל על ידו? הוא מבקש את הועד שישתדל אצל הממשלה להרשות לו את הדבר הזה. בנוגע לזה מספר לנו הפרוטוקול מיום 17 מארט 1865[17]): ה' חז"ס שלח במכתבו את אופני התנאים אשר יסכים עליהם להוציא בעזר ה' אבראמאוויץ מכתב עתי מיוחד בידיעות הטבע

[16]) שם, דף 19.

[17]) שם, דף 20.

החלה להאפיל מחדש את התקוות היפות. אולם במוחו של צדרבוים עלה רעיון חדש. בבקר לא עבות אחד ישב ויחבר שיר עברי לכבוד רוסיה ארץ המולדת היקרה בתרגום אשכנזי של הד"ר גולדנבלום. חיש מהרה נשלח השיר להקיסר אלכסנדר השני, בבקשה נמרצה להרשות בחסד הרוממות ל ה ד פ י ס את השיר הזה במכ"ע „המליץ". מקץ זמן־מה נתקבל רשיון הרוממות ל ה ד פ י ס את השיר בשביל הקוראים העבריים. ועד שהגיע פשתגן הכתב ליד' צדרבוים, כבר התבונן הגראף סטרוגאנוב אל רשיון הרוממות „ל ה ד פ י ס" ובמשך חצי שעה נתמנה היהודי גענוקעס, חניך בית מדרש הרבנים בווילנה, לצנזור העברי הראשון באודיסה. בעוד ימים אחדים יצא הגליון הראשון של „המליץ".

דבר הוצאת „המליץ" עשה על חיים זעליג סלונימסקי רושם עז מאד. קנאה גדולה החלה למלאות את כל חללו של עולמו. שאיפותיו וחלומותיו להו"ל מכ"ע מיוחד, שלא עזבוהו כל הזמן, התעוררו עתה בקרבו ביתר עוז. הגליונות הראשונים של „המליץ" עוד הוסיפו בקרבו את הכרתו העמוקה בצורך עתון לפי הפרוגרמה שלו. „המליץ" לא השביע אותו רצון כלל וכלל. עוד הפעם הוא מתעסק בראשו ורובו בתורה ורוח, במלחמת מצוה כנגד „מורדי־האור" ו„זאת דרכם כסל", ולהשמים ולכל צבא הכוכבים, להים ומלואו ולכל ידיעות הטבע אין איש שם לב. ולהרבות הדאגה הנה גם מכתב־העתי החדש, שהחל להופיע בווילנה, „הכרמל", „היוצא לחדשים להפיץ אמרי בינה, חקרי דעת וידיעות מועילות", עוזב לגמרי את הידיעות המועילות ומעניק לבני ישראל ברובי תורותיו וחכמותיו. הכרה פנימית הגידה לסלונימסקי, כי הוא רק הוא היחידי, שיוכל לתת לבני עמו את כל „ידיעות הטבע והדר גאונן". ובעוד שתי שנים לערך הננו רואים את חז"ם מו"ל את הגליון הראשון של „הצפירה" בוורשה. באודיסה קבלו את הגליונות הראשונים של „הצפירה" בלי חבה יתירה, בקרב המשכילים האודיסיים המו „החיים" יותר מדי, ובדרך הלצה היו אומרים על הגליונות הראשונים של „הצפירה": „ולכל בני ישראל היה אור עלעקטערי במושבותם". עברו רק ירחי מספר והננו עומדים כבר על הריסת „הצפירה". שנוי בא בחייו הפרטיים של חז"ם. הוא נתמנה לאינספקטור בבית מדרש הרבנים בזיטומיר ויחד עם זה לצנזור עברי. בהיותו צנזור אי־אפשר היה לו להו"ל מכתב־עתי הנערך על ידיו. ומחדש מתעוררות בקרבו השאיפות הבלתי פוסקות ליצור אורגן תמידי להפצת „ידיעות העולם והטבע" בקרב היהודים. — באותה שנה נוסדה בפטרבורג „חברת מפיצי השכלה". בספר התקנות של החברה החדשה הזאת מצא חז"ם סעיף אחד האומר: „החברה תוציא בעצמה או תעזור לאחרים להוציא לאור ספרים מועילים, העתקות ו מ כ ת ב י ־ע ת י ם, כן בשפת רוסיה וכן בשפת עבר, אשר מגמת חפצם להפיץ השכלה בקרב היהודים". בחברה הזאת שם הז"ם את עינו ותקוות חדשות החלו לשגשג לפניו.—

ותקוותיו אלו התחזקו במדה מרובה בקבלו אח"כ מאת ועד החברה את הידיעה, שהוא נבחר ל„חבר נכבד" של החברה [9]). ואולם כמו „להכעים" נודע לו, שבאותה ישיבה נבחר לחבר נכבד גם אלכסנדר הלוי צדרבוים עורך „המליץ". חז"ם ידע והבין, שאם רק תהיה האפשרות להוציא איזו תועלת מהחברה בשביל איזה מכתב־עתי, אז ישיג אותה צדרבוים ולא הוא. אולם הרעיון לחדש את „הצפירה" אינו מניח את חז"ם לישון. הוא פונה לפט"ב לידידיו ומעריציו, וביחוד לידידו הפרופיסור חוואלסון, בהרצאות ארוכות ע"ד נחיצות ידיעות הטבע לבני ישראל. וצעריו, כנראה, עושים פרי. ככה הננו רואים, כי עוד בשנת 1864 בישיבת הועד מיום 8 פברואל מחליטים [10]): „למען הפץ ביחוד ידיעות הטבע והחשבון ממלא הועד את ידי הפרופיסור חוואלסון לבוא בדברים את ה' סלונימסקי ל ח ד ש את הדפסת מכתב העתי „ה צ פ י ר ה". ובאמת התעוררה אז בפט"ב אגיטציה נמרצה לטובת התחדשית „הצפירה".

אולם את אשר יָגוֹר סלונימסקי בא לו. רק הגיעה השמועה לצדרבוים, שחברת מפיצי השכלה חולמת ע"ד הוצאות זמניות לידיעות הטבע בשפ"ע, והנה בישיבת הועד הבאה כבר יכול היה היו"ר לקדם בברכה את ה„חבר הנכבד" ה' צדרבוים בפט"ב. ואת תוצאות הדבר הזה הרגיש חז"ם תיכף אחרי זה. במכתב כתוב וחתום מאת גזבר החברה יהודא (לעאן) בהר' משה הלוי ראזענטהאל מקבל סלונימסקי ידיעות ורמזים, שאחרי אשר מ ע ר כ ת „ה מ ל י ץ" ה ח ל י ט ה ז ה ע ת ה ל ת ת מ ה י ו ם ו ה ל א ה ה ו ס פ ה „מ ע נ י נ י י ד י ע ו ת ה ט ב ע", לכן תשמח החברה, אם ר' חיים זעליג סלונימסקי יקבל על עצמו את עריכת ההוספה הזאת בשכר 500 רו"כ לשנה. חז"ם הבין, כי לפי שעה בא הקץ לכל תקוותיו ויקבל את ההצעה.

ככה הננו קוראים בהפרוטוקול מישיבת הועד מיום 14 נויאבר [11]):

„אחרי שבארו הפרופיסור חוואלסאן והגזבר את דבר משאם ומתנם את ה' צדרבוים וסלונימסקי ע"ד ההוספה „מעניני ידיעות הטבע", החליט הועד להציע לפני ה' צדרבוים: ... „התנאי הראשי, שהחברה מתנה אתו, כי ה' סלונימסקי יהיה ל ב ד ו ה ע ו ר ך ה י ח י ד של ההוספה ל„המליץ" בידיעות הטבע, וע"כ יקבל עליו ה' צדרבוים לבלתי הדפיס בההוספה הזאת מאמרים טרם שיסכים עליהם ה' סלונימסקי, ולמטרה הזאת תהיה נדפסה ב„המליץ" הודעה' כי כל החפץ להדפיס בההוספה הזאת את מאמריו, ישלחם אל ה' סלונימסקי". חוזה הכוכבים בבית מדרש הרבנים בזיטומיר, כנראה, לא האמין הרבה להבטחותיו של צדרבוים, וכבר מקץ שבועות מספר הננו רואים בו סימני חרטה על הזווג החדש שלו. במכתב לועד „חברת מפיצי השכלה" מיום 2 דקבר (1864) הוא עושה את הנסיון הראשון להפטר מן הזווג ומבקש את הועד „כי במקום משכורתו מצד החברה בעד היותו עורך הוספה מיוחדה למכה"ע „המליץ" בידיעות הטבע, יתן לו הועד משען כסף להדפיס את חבורו „יסודי חכמת השעור" אשר חבר בשפת עבר". הועד ממלא במדה ידועה את בקשתו, ואולם מוסיף: ... „כל אלה נחרץ להודיע לה' סלונימסקי ולהוסיף להגיד לו כי אין ביכלת הועד ל ש נ ו ת מ מ ח ש ב ת ו הקודמת בדבר הדפסת ההוספה המיוחדת בידיעות הטבע למכתב העתי „המליץ" ושהוא, ה' סלונימסקי, יהיה העורך אותה (פרוטוקול [12]) מיום 26 דקבר).

[9]) עיין תולדות חברת מרבי השכלה, I דף 2.

[10]) עיין שם דף 3.

[11]) שם, דף 11. [12]) שם, דף 14.

מיני השתדלות ע"ד יצירת מכתב־עתי עברי. איש אחר, מפוס מענין, עסקן צבורי עברי יחיד ומיוחד במינו, זה היה אלכסנדר הלוי צדרבוים. מנהג קבוע היה בידו להתיצב ולהתחנן בכל ערבי החגים והמועדים הרוסיים לפני הגנרל־גוברנטור הגראף סטרוגאנוב, אולי יחוס וירחם עליו הפעם ויתן לו את הקונצסיה הדרושה להו"ל מכ"ע בשפת עבר. ומנהג קבוע היה גם להגראף סטרוגאנוב לגרש מפניו את המבקש מדי פעם בפעם. אולם לקטנות כמו אלה לא היה צדרבוים שם לב. מדי פעם בפעם בהגרשו מאת הקנצלריה של הגנרל־גוברנטור, היה שב הביתה בפנים עליזים ומבטיח, כי סוף סוף לא יפטר ממנו הגראף סטרוגאנוב. ולפעמים, כשידידיו ורעיו יעקב א י י כ ע נ ב ו י ם או הנוטריון העברי א ק ס נ פ ל ד היו מפוקפקים בדבר ולבם נפל עליהם בדבר השגת־הרשיון, היה צדרבוים לועג ממש לתמימותם ולפקפוקיהם.

סוף סוף האם דבר קטן הוא? המעט „פרוטקציות" ומכתבי־מליצה מוכנים בידו לחג הרוסי הקרוב, בכדי „לדבר" עם ה„גראף"? אין כל ספק, שהפעם יהיה הגראף „מוכרח" לשים לב לבקשתו. מכתב מליצה מהפרופיסור של הליציאום־הרישילאי, אלכסנדר איבאנוביץ ניאירגובסקי,[6] כבד מוכן בידו, עוד איזה גנרל בוגדנובסקי[7] נתן לו ג"כ הבטחה לדבר איזה „דבר טוב" לטובתו, ואם נחוצים יהיו עוד גנרלים אחדים, האם לא ימצאו? כלום יש יסוד לדבר שיפול לבו עליו? בדמיונו של צדרבוים היתה גם המערכת כבר ערוכה ומוכנה. הנה יש עמו אותו ה„דייטש", הלא זה הד"ר אהרן גולדנבלום, שבא זה לא כבר מברסלוי לאודיסה, מלבד זה הנה התודע זה לא כבר בבית־המדרש לשני בחורים משכילים מצוינים, האחים סמאָלנסקין, כלומר: פרץ סמולנסקין ואחיו אריה ליב, שהוא עוזר לעושה־שעונים; שניהם תופשים עט סופר מהיר, ובטוח הוא, שגם הם יוכלו להביא תועלת למערכת. אמנם מה שנוגע להבחור האחד, פרץ סמאָלנסקין, הנה מסופק הוא, צדרבוים, אם יעלה בידו לכתוב איזה דבר כהוגן. אמנם לפני הבחורים בבית־המדרש הוא קורא מעשיות של הבל ורעות־רוח, שהוא מכנה אותם בשם „רומאנים". אבל זהו פרא־אדם, עז־פנים, וממנו לא יצא דבר טוב. אולם בטוח הוא, שאחיו, עושה־השעונים, יהיה, לכשיחפץ, לסופר עברי טוב[8]. במלה אחת, הכל

[6] פרופ. גיאורגיובסקי זה היה ידידו ואיש בריתו של פינסקר הזקן, אבי הד"ר לעוו פינסקער (מחולל התנועה הלאומית). הוא היה אוהב ישראל ומשתתף הרבה בעתונות הרוסית־יהודית. באהבה וחבה מיוחדה היה מתיחס להסטודנט הצעיר לעוו פינסקר ותמיד היה מהתל בו מתוך חבה ע"ד חלומותיו על־אדות פלשתינה. כשנולד לגיאורגיובסקי בן, קרא לו, לאות אהבה וידידות למשפחת פינסקר, שם לעוו, והוא הסינטור לעוו אלכסנדרוביץ גיאורגיובסקי, מי שהיה סגן המיניסטר של שווארץ.

[7] הד"ר הנזכר גולדנבלום מתכוון פה, כנראה, אל הפרופ' בוגדנובסקי, שהיה ג"כ ידיד היהודים ומתענין הרבה בהשכלתם. בה„ראזסוויעט" ובה„רוסק. יעווריי" מוצאים אנו הרבה פעמים את שמו.

[8] לצדקתו של צדרבוים מבטית הד"ר גולדנבלום, שזה היה באמת בעל כשרון, ואלמלא מלאכתו, ששעבדה אותו לגמרי, היה נעשה בוראי לסופר הגון.

יש. חסר רק השם. אקסנפלד הנוטריון חפץ דוקא בשם „המליץ". ורשיון? מה בכך! בימי הפסחא הבאים „יסור" עוד הפעם להגראף. בודאי יתקבל הרשיון.

והימים הבאים הצדיקו את הבטחותיו ובטחונו של צדרבוים. בשנת 1858 יצאה הפקודה מפטרבורג, המוסרת את הזכות לתת רשיונות להו"ל ז'ורנלים ומכתבי־עתים להמפקחים על גלילי־הלמודים. רוח חדשה נשבה אז בספירות הגבוהות. ודוקא באותה שנה נתמנה למפקח על גליל הלמודים באודיסה אחד מן הטובים שבחכמי אומות העולם, האדם הטוב והפרופיסור למדיצינה המפורסם פ י ר ו ג ו ב. איזה חוש פנימי הגיד לצדרבוים, כי פה מתחיל שמשו לזרוח.

פירוגוב בא לאודיסה בלב טוב ובכונה טובה להיטיב את מצב־החנוך בקרב היהודים באודיסה. שימת לב מיוחדה הקדיש ל„חדרים" ולתלמוד־התורה שבאודיסה, וקודם כל חפץ לברוא פרוגרמה חדשה לטוסדות החנוך העבריים. אמנם ידע פירוגוב, כי בנידון זה אין דעתו של הגראף סטרוגאנוב, המנין על דעותיהם ושאיפותיהם של היהודים החרדים „רודפי ההשכלה" ו„מורדי האור", כדעתו הוא. ואולם פירוגוב קוה הרבה מהפרופיסור גיאורגיובסקי „ידיד היהודים ובקי בחייהם". מתוך המשכילים קוה פירוגוב למצוא לו עוזר ולהעמידו בתור „יהודי מלומד" על ידו.

אך דרכה רגלו של פירוגוב על סף הקנצלריה שלו, והנה לנגדו פתאם האיש המשונה קצת אלכסנדר הלוי צדרבוים. לבקור זה „הודיין" צדרבוים מעט יותר מדרכו הרגילה. הוא לקח עמו לעוזר ולתורגמן את ה„אשכנזי" הד"ר אהרן גולדנבלום. השפה הרוסית היתה „המקום היותר כואב" של צדרבוים. ומאחורי הפרגוד כבר נודע לו, ש„המפקח החדש" חלש קצת בנוגע לשפה האשכנזית. מצב קשה באמת. אולם זוג של דוקטור ופרופיסור — בטוח היה צדרבוים, שהם כבר ימצאו ביניהם איזה פשר. במשך הבקור נתבאר הדבר, שהאופן היותר בטוח ונקל להבין איש את רעהו הוא להשתמש ב ש פ ה ה ר ו מ י ת, ששניהם, הד"ר והפרופיסור, ידעוה במדה מספיקה. אחרי שקלא־וטריא ארוכה בשפת רומי נתבאר הדבר לפירוגוב, כי כוונת היהודי בעל הזקן הארוך היא להו"ל עתון עברי עם הוספה אשכנזית, כדי להיטיב בזה את החנוך העברי. בעיני המפקח מצא הפרויקט חן, ומקץ שני חדשים (דצמבר 1859) נתקבל רשיון מפט"ב להו"ל מכ"ע בשם „המליץ" והוספה „на жидовско-нѣмецкомъ языкѣ" בשם „קול־מבשר".

הכרוז בדבר הרשיון של „המליץ" עשה רושם אדיר במחנה המשכילים העבריים באודיסה וחוצה לה. משכילי אודיסה ערכו בנקט לכבוד צדרבוים. בינתים נתגלו „צרות" חדשות. „מורדי־האור" גם הם לא נמו ולא ישנו. כשנערך הגליון הראשון, נתגלה הדבר, כי אין צנזור עברי באודיסה. הדבר היה תלוי בהגראף סטרוגאנוב, וזה לא הסכים, בכונה כמובן, בשום אופן למנות איזה מבקר עברי. ענגה חדשה

להבהיק בו את צורת האדם. אולם ישראל, הלא ידוע, עמא פזיזא הוא, אשר לא ידע לפלס את דרכו במדה ובמשקל, ופתאם היינו לבני אדם יותר מדאי, עד שכמעט נטשטשה בנו צורת היהודי. ועל כן ייטיב סוקולוב לעשות בצפירת השניה להבהיק בנו את צורת היהודי.

בואו אפוא, אדוני, בואו ונחזיק טובה לזכרון סלונימ־סקי המת ולסוקולוב ידידנו החי אתנו — כן יחיה לאורך ימים הוא עם „הצפירה" גם יחד!

ד"ר ש. ברנשטיין.

חיים זעליג סלונימסקי ואלכסנדר הלוי צדרבוים.

רשימות היסטוריות.[1]

השאיפה להפצת „ידיעות מועילות", ידיעות הטבע, האמונה בערכן הרב של הידיעות האלה בשנות הששים למאה שעברה היו גדולות וחזקות כל כך בקרב ה„משכילים" בישראל, עד שכמעט כל השאיפות הרוחניות בחיי ישראל נהדפו אחור מפני ההכרה הראשית הזאת. אך ורק „ידיעות מועילות", כלומר, ידיעות הטבע, היו עלולות לתת צורה חדשה לחיי ישראל ולהכנים שנוים כבירים לתוך מהלך המחשבה הישראלית. רוחו של פיסַרֶב היה השליט ברחוב היהודים[2]. זהו חזיון היסטורי בלתי־מובן, שפתגמו הידוע של פיסרב: „זוג נעלים שלמות מענין אותי יותר מכל שכספיר שלכם", שהפתגם ממית־הרוח הזה נתקבל בהתלהבות מיוחדה ובהכרה מיוחדה דוקא מאת חבורות המשכילים בישראל. אמנם לא באופן קל כל כך נתנה הספרות העברית מסלות בקרבה להרעיונות החדשים האלה. סקירה כל שהיא על הספרות העברית מתוך התקופה ההיא נותנת לנו מושג נכון מכל אותה המלחמה העזה, שהתחוללה אז במחנה ישראל, מלחמת החומר והרוח[3].

אחד הלוחמים היותר מסורים ל„השיטה הטבעית", אחד המצדדים היותר מסורים בזכותן ובבכורתן של ידיעות הטבע בספרות העברית היה ר' חיים זעליג סלונימסקי. באמת אין המלה „לוחם" מקבילה לצורתו הטפוסית של

1) במאמרי זה, מלבד מה שהשתמשתי לצרכי בחומר שהיה תחת ידי, השתמשתי גם בזכרונותיו ורשימותיו של אחד ממיסדי „המליץ", חתנו של ה' צדרבוים, הד"ר אהרן גולדנבלום, היושב בפטרבורג. בזה אני מביע את תודתי להד"ר גולדנבלום הנכבד בעד החומר והידיעות שהמציא לי בהכתו בנוגע להותנו ה' צ"ב ועבודתו הספרותית־צבורית.

2) עיין מאמריו של ש. צינברג: „Пережитое" I, 233. וביחוד מאמרו החשוב, שם, כרך II בשם: „Писаревшина въ еврейской литературѣ". עיין גם: П. Марекъ, „Борьба двухъ воспитаній", שם, כרך I; „המליץ" 1868, גליון כ"ג, כ"ו.

3) עי' „צרור פרחים" דף 120-30; „הכרמל" 1867, גליון כ"ד, כ"ו; „פרחי המליץ" לקובנר.

חז"ס. אדם זה היה מטבעו מלומד שקט, חוקר ודורש בידיעות הטבע בחדרו הנחבא והתמיד היה מתרחק מכל מיני מלחמות סופרים ומלחמות מצוה. למרות היותו בן לאותה התקופה, אין שום ספק, שלא רק שלא עמד מעולם תחת השפעת ההשכלה המזו"חית, בתה של הספרות הרוסית העממית, אלא שהיה תמיד ובכל שעה יוצא כנגדה וכנגד שאיפותיה בחיים ובספרות. חז"ס היה אחד מיחידי שרידי המשכילים ששאבו מים ורוה מן המערב. את התנגדותו להשכלה היהודית־הרוסית לא היה מכסה כלל. רק בקולטורה האשכנזית ראה את הגאולה. יהדות תחת כנפי שכינת הקולטורה האשכנזית — זה היה האידיאל שלו[4], אם בכלל אפשר אצל סלונימסקי לדבר על אודות אידיאלים. ומענין הדבר, שבמקצוע זה, בתורת הפצת ידיעות הטבע בשביל היהודים, התאחדו המזרח והמערב. כאמונתו של צונץ, שהחכמה והמדע הפילולוגי עלולים להביא את הברכה והגאולה לישראל, כן האמין במדה ידועה גם חז"ס, שאם יקבל ישראל את התורה של ידיעות הטבע, קרובה גאולתו לבוא. לקול־הקורא של משכילי הדור, לתת לבני ישראל רק ידיעות מועילות, נתן חז"ס את כל לבו[5].

אולם הז"ס הביט על ערך הפרובלימה הזאת, על ערך השאלה החנוכית הזאת, בהשקפה יותר רחבה ובמבט יותר עמוק מאשר הביטו עליו חבריו הסופרים. הוא לא האמין בכל אותם הקונטרסים והמחברות ע"ד כל מיני ידיעות הטבע, שצצו ככמהין ופטריות בספרות העברית ונפוצו בקרב כל בחורי הישיבות במספר רב. אפילו לספריו המחכימים של הר"ר שלמה רובין ולמחברותיו ע"ד חברת התכונה של ה' יוסף ליב זוסניץ, בעל מחבר הס' „אכן יש ה'" ו„השמש", הראה לא אחת ולא שתים יחס של התנגדות ובטול. שאיפתו הוא היתה לעשות את ה ה ש ק פ ה ה ט ב ע י ת לשליטה בחיי ישראל, לתת לידיעות הטבע את ה ש ל ט ו ן בספרות העברית, לתכלית זו חקר ודרש אחרי אמצעים ודרכים יותר רחבים ויותר מקיפים, ואת ההגשמות שאיפתו ראה אך ורק ביצירת אורגן מיוחד לשיטתו, ביצירת מכתב־עתי ספציאלי ל„חכמת הטבע ומכמניה". וחז"ס רואה לפניו דרך ארוכה, מלאה קוצים ודרדרים. לפעמים היה מרהיב בנפשו לחלום גם ע"ד השגת „קונצסיה" להוצאת מכתב־עתי. ואולם כרגע הבין את כל הקושי ואת בלתי־האפשרות שבמחשבה זו, והוא פנה לחכמים וגדולים ברוסיה ובחו"ל לבקש עצות והוראות, מה עליו לעשות, ולפי שעה חי בתקותו. אכן יש להודות, כי התיחסות הממשלה להעתונות היתה אז קשה ומעיקה עד למאד. להשיג רשיון להוצאת מכ"ע היה אז באמת מן הדברים הנמנעים. גם „הכרמל" לרש"י פין, שהיה מכה"ע היחידי היו"ל בארץ רוסיה (נוסד בשנת 1860), הורשה אך בהשתדלות מרובה אצל הממשלה מצד הפרופ. חוואלסון ובמליצת ה ס י נ ו ד ה ק ד ו ש, וגם זה רק בתנאי, שיתן גם הוספות בשפת רוסיה ויתעסק אך ורק בעניני מדע וחכמה ולא בשאלות החיים.

אולם באותה שעה שבווארשה ישב האסטרונום העברי ומנה מספר לכוכבים, הוזה וחולם ע"ד האפשרות ועל כל מיני אי־האפשרות להשגת הרשיון המקווה—הנה ברחיבות אודיסה הלך ונדד לו ג"כ תפוש בחלומות ובכל

4) עי' „Пережитое" I,107.

5) „תולדות חברת מרבי השכלה בישראל", חלק א' וב'.

כמותם בדיוק, מבלי שיאבד גם משהו לבטלה. המאמר הזה, שנוסד כלו על יסוד הוכחותיו של החוקר הגדול הלמהאָלץ, שקולישר ובאקסט היו מן המצוינים שבתלמידיו, המאמר הזה נכתב בשפת עבר צחה ומדויקה, אבל גם ברורה כל כך, עד שגם אנכי, נער בן שש עשרה שנה, נער נעור מכל מדע, יכולתי להבין את הרעיון הפילוסופי הלוטה בו.

נפלא הדבר: סלונימסקי, ר' מנדלי מוכר ספרים וקו-לישר, שלשה עמודי התוך של „הצפירה" הראשונה, לא התאוננו מעודם על דלותה של שפתנו, לא הוציאו עליה את הלעז, כי היא איננה מוכשרת לכתוב בה עניני מדע, גם לא שאפו להרחבתה, אף על פי שבאמת היו הם, בלי-דעת, המרחיבים היותר נפרזים. הם בראו ויצרו שמות ובטויים חדשים, אבל עשו זאת כלאחר יד, כמו שחייב אותם טבע הענינים, בלי לדעת ובלי להרגיש, כי עוסקים הם בהרחבת השפה. לשלשת רבותי אלה, שעבודתם היתה לי למופת במעט אשר כתבתי בימי חיי בעניני מדע, הנני מכיר טובה היום ברגשי תודה ובהדרת כבוד הראויה להם.

אבל הרשוני, אדוני, לשוב אל הרושם הראשון, שעשתה עלי „הצפירה" ביום הגלותה. את שלשת הגליונות, אשר קבלתי, קראתי אחת, שתים ושלש, ומדי אוסיף לקרוא, כן תפקחנה עיני. הנני רואה לפני עולם חדש, עולם שכולו מלא נסים ונפלאות, אך לא נסים לוטים בערפל, כי אם כזוהר הרקיע מזהירים. נדמה לי ביום ההוא, כי מאחורי כתפותי צומחות לי כנפים, ככנפי החסידה, הנני מתרומם על, הנני שם באויר, בדברים קצרים — אנכי הייתי כמשתגע.

בלילה ההיא נדדה שנתי. הטלגרף, יסוד החמצי, יסוד החנקי ושאר היסודות לא נתנו לי מרגוע. כאור הבקר רצתי אל בית המדרש, בכליון עינים הוחלתי עד אשר יכלה העם את תפלת השחרית. התפלה ארכה אז בעיני עד אין קץ ותכלית. אבל האח! הנה העם חולצים את תפיליהם, הנה הם מניחים אותם יחד עם טליתותיהם בילקוטיהם עוד מעט והעם עזב את בית המדרש, והחבורה הקטנה העוסקת בפוליטיקה התאספה כבר מסביב להשלחן הארוך על יד התנור. ברגלים רועדות נגשתי אל החבורה, ואקרא בקול ענות גאה וגאון: — „רבותי! סוד הטלגרף נגלה, נגלה סוד הטלגרף!" — „האמנם?" קראו כל בני החבורה פה אחד, ויקומו בתמהון מעל מושבם. — „כן כן, הנני ואבאר אותו לפניכם". כרגע נשכחו גם נפוליון, גם מלכת אנגליה, ואנכי, שידעתי כבר את מאמרו של סלונימסקי בעל פה, הוצאתי פחם מן התנור וציירתי על השלחן הלבן את הסוללה החשמלית ואת המפתח, את מטיל המגנט ואת המכונה הכותבת—דבר דבור על אפניו. הרעיון, כי אני, הצעיר שבחבורה, הייתי היום לראש המדברים, נתן בפי לשון למודים לבאר כל פרטי הדבר מפורש ושום שכל. בכל עת דברי, ישבו כלם משתאים ומחרישים מבלי לשסעני בדברים, ואחרי כלותי לדבר החלו הוכוחים, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, אבל כלם נמנו וגמרו, כי ענין הטלגרף הוא דבר מחודד מאד, ויש בו מעט מעין הויות דאביי ורבא, ורק ר' אבינדור החקרן לבדו התעקש לפקפק בדבר: „וכי אפשר הוא, שבעלי מוחות נסים כאומות העולם יוכלו למצוא דבר מחודד כזה? אין זאת כי אם סלונימסקי, שלמד גמרא הרבה, בדה כל זאת מלבו, והטלגרף האמתי הוא דבר אחר לגמרי" (ר' אבינדור נבא ולא ידע מה נבא — כי באמת בדה סלונימסקי מלבו מכונה טלגרפית חדשה, שבעזרתה יוכלו לשלוח ארבע בקשות בבת אחת דרך חוט ברזל אחד — את ספרו בשפע רוסיה קראתי אחרי כן בפטרבורג, אבל את גורל המצאתו איני יודע). אולם בני החבורה כלם השתיקו את ר' אבינדור באמרם בצדק: כי במילתא דעבידה לגלויי לא משקרי אינשי.

לא כך עלתה בידינו לשכך את חמת החקרן בנוגע למאמרו של אברמאוויץ. בהציעי ממחרת לפני שומעי את תורת ההרכבה וההפרדה, מצאתי לנכון להסביר להם את התחבולות, שעל ידיהן נוכל להפריד ליסודותיהן לאויר יסוד החמצי ולאויר יסוד המימי (כך היא הטרמינולוגיה שהשתמש בה אברמאוויץ).

— לדבריך, אם כן המים אינם יסוד?

— כן, המים מרכבים משני אוירים.

— והרוח?

— גם הרוח אינו יסוד, גם הוא מרכב משני אוירים: מיסוד החמצי ויסוד החנקי.

— והעפר?

— גם הוא מרכב מיסודות רבים ושונים.

— כמה אפוא יסודות ישנם בעולם, לדבריך?

— ששים (עתה עולה מספרם ליותר משבעים).

— השמעתם, רבותי? קרא ר' אבינדור בקול מר צורח, השמעתם רבותי? אוי לאזנים שכך שומעות! ר' יצחק ערמא אומר, שיש ד' יסודות, הרמב"ם אומר, שיש ד' יסודות וגם אריסטו אומר שיש ד' יסודות, והנה בא איזה עז ומחוצף פנים ואומר: ששים יסודות! הלא זה הוא אפיקורסות גמורה, שיש לקרוע עליה.—כה דבר האיש ויקפץ ויצא החוצה.

מני אז היה עוין אותי ר' אבינדור החקרן ויחל להטיל עלי אשמות אשר לא אשמתי, עד כי עלתה בידו להבאישני בעיני כל בני החבורה ובעיני כל באי בית המדרש ההוא. הוי, אדוני, רבות נשאתי, רבות סבלתי בגלל ששים היסודות, רבות נרדפתי על צוארי בגללם, אבל במדה שרבו צרותי כן הוספתי לאהבה אותם. אמנם כן, אנכי אהבתי את ששים היסודות, אהבתי את „הצפירה", אהבתי את חכמת הטבע ואהבתי זו הביאתני עד האקדמיה לחכמת הרפואה בפטרבורג.

גבירותי ואדוני! סלחו לי על אשר הוגעתיכם היום בזכרונות מחיי איש פרטי. אבל חושב אני, כי אני עבדכם לא היחידי הייתי שדחפה אותי „הצפירה" הראשונה מן השלחן אשר על יד התנור בבית המדרש אל העולם הגדול, אל עולם המדעים. דור שלם נשקף לכם מזכרונותי אלה. אמנם, אדוני, רעיון תוגה אחד יעכיר לפעמים את הזכרונות הנעימים האלה: יש אשר היתה הדחיפה חזקה יותר מדאי, והאנשים נדחפו לצאת הלאה, הלאה מגבול עמם וחוצה, עד כי שכחו את השלחן על יד התנור עם „הצפירה" ועם שפתה גם יחד. המשל הרוסי אומר: „גרזן כי יחצוב ביער, כפיסים יעופו". והכפיסים עפו למרחוק ויאבדו מאתנו. ננחם אפוא בזה, כי באה „הצפירה" השניה לתקן את אשר קלקלה הראשונה.

הלא ידעתם, אדוני, את פתגם המשורר: „היה אדם בצאתך, ויהודי באוהלך". כבר השחיזה הבקורת את שיניה על הפתגם הזה, ובצדק. חפצים אנחנו, כי יהיה כל בן עמנו גם בסתר אהלו גם בצאתך החוצה אדם ויהודי כאחד. אבל לפני חמשים שנה היינו רק יהודים בלבד ואולי יהודים יותר מדאי, עד שנטשטשה צורת האדם בנו. והנה באה „הצפירה" הראשונה, ומבלי לגעת ברשמי פני היהודי, השתדלה

אמר לא בי הן, והישיבה אמרה אין עמדי; בשפת עבר לא היו ספרים כאלה, ושפה אחרת לא ידעתי.

אז עברה הרנה במחנה: השכלה השכלה! אצל מוכרי הספרים החלו מעט מעט להֵרָאות, מלבד סליחות ומחזורים, גם ספרים קטנים המדברים בשבח ההשכלה בת-השמים: היא תגולל חושך מפני אור, היא תפוצץ את כבלי הפאנא=טיזמוס אשר עלינו, היא תביא גאולה שלמה לעם ישראל וכו' וכו'. אולם הספרים הקטנים רק הטיפו להשכלה, אבל את ההשכלה עצמה לא הראו לי. בקשתי את ההשכלה בכל ספר שבא לידי, בקשתיה ולא מצאתיה. עד כי החילותי להטיל ספק, אם באמת ובתמים אמנם נמצאת יפיפיה זו בעולם.

סור הטלגרף וסוד ההשכלה התלכדו יחד לחידה אחת גדולה ועצומה בקרב לבי; לשניהם יחד ערגה נפשי הנבוכה והשוממה. ופתאם והנה הופיעה „הצפירה" בעולם, ואור זהרה הגיה גם חשכי.

אחד מקרובי, פוליטיקן מטבעו, בהיותו בוורשה לרגלי מסחרו ובשמעו, כי גאזיטה עברית החלה לצאת שם לאור, קפץ וחתם את עצמו עליה, ויביא אתו בברויסקה שלשה גליונות בבת אחת — „במקח טעות נכשלתי הפעם, — התאונן האיש לפנַי, באחזו את שלשת הגליונות מקופלים יחד כשפופרת: — במקח טעות נכשלתי. אני חשבתי, כי נכבדות מדובר בה על אודות נפוליון השלישי ומלכת אנגליה, והנה תחת זה המה מדפיסים, השטן יודע אותם, דברים משונים עם תמונות וציורים, כאותם הציורים אשר במסכת כלאים ועירובין שהייתי מתיירא מהם תמיד. צר לי מאד כי הוצאתי את כספי לבטלה, ושלמתי בעד חצי שנה. הא לך אפוא את הגליונות האלה. אתה, שהנך בקי במסכת עירובין, אולי תמצא בהם חפץ".

כה דבר האיש וילך לו. פרשתי את הגליון הראשון לפני, והנה—אל אלהים משגבי! באותיות גדולות ומזהירות יאיר לפני בראש המאמר הראשון השם טלגרף! האמנם זהו הטלגרף שאליו התגעגעתי זה שנה תמימה? הנני קורא את המאמר של סלונימסקי, חוטף ובולע כל מלה ומלה, כמי שאחזו בולמוס, עד כי מרוב גיל ועליצות הנפש כמעט לא נותרה בי נשמה.

בדברים פשוטים, יפים וברורים, בדברים קצרים, אבל מספיקים למי שלמד מעט גמרא והתרגל להבין דבר מתוך דבר, באר בעל המאמר את ענין הזרם החשמלי, את מעשה הסוללה האלקטרית ואת כח המגנטי, אשר יולד בברזל פשוט על ידי הזרם החשמלי הסובב אותו, ואחרי אשר באר הכותב, איך על ידי דפיקות רצופות על מפתח עשוי לכך יכול אדם היושב כאן להפוך ברזל פשוט הנמצא בקצוי ארץ למגניט, ולשוב ולהפכו כרגע לברזל פשוט, תאר לפנינו את מעשה המכונה הכותבת של מארזע, שעל ידה אדם היושב כאן רושם על רציעת נייר הנמצאת באספמיה קוים ונקודות, שצירופיהם השונים יתנו לנו אלפא=ביתא שלמה.

ידעתי, גבירותי ואדונַי, ידעתי כי בסתר לבכם תלעגו ברגע זה עלי: מה זה בא האיש הזקן הזה לספר לנו? את סוד הטלגרף? אבל הלא „זיל קרי בי רב הוא" וגם תינוק דלא חכים ולא טיפש הלומד בגימנזיה יודע את הסוד הזה; ולשמחה מה זו עושה?

אחלי, אדוני, אל נא תלעגו לי. העשיר אשר ימצא את שלחנו ערוך לפניו עוד בטרם יבוא לו התיאבון לאכילה, לפעמים לא ישים גם לב להמעדנים אשר ישימו לפניו, ולא יתענג עליהם. הוא לא יזכור מה אכל אתמול בערב ובמה סעד שלשום בצהרים. לא כן העני, אשר במשך כמה ימים רצופים סבל חרפת רעב, ופתאם והנה הגישו לפניו מטעמים, אשר לא ראה אותם גם בחלום חזיון לילה, אשר ערגה אליהם נפשו, מבלי אשר ידע אף לקרוא אותם בשם, הוא לא יוכל להתאפק מלספר לכל עובר=אורח את השמחה אשר אנה ה' לידו, וגם עד זקנה ושיבה יספר לניניו ולנכדיו את העונג, אשר זכה לו פעם אחת בימי חייו הרעים.

לא אקנא, אדוני, בבניכם ובנותיכם הגימנזיסטים והגימנזיסטות, שבבתי הספר ילעיטו אותם כל החכמות שבעולם עוד בטרם יצמאו לדעת, בטרם ירגישו את מחסור הדעת, בטרם יבינו את הצורך לדעת. ועל כן, לדאבון לבנו, יש אשר תהי הדעת לזרא באפם, דומים הם בעיני לאותו הברבור, שאשת ר' אבינדור החקרן פטמה אותו, כדי למכור את שמנו לחג הפסח, והלעיטה אותו בעל כרחו לביבות גסות, עד שכמעט פקעה מוֹרְאָתוֹ. ובהביטי בפני הברבור העצובים, נדמה לי, כי חפץ הוא להגיד לי: הוי, מה מאושר היה חלקי, לו נתנו לי למות ברעב! אדונַי, בניכם ובנותיכם לא ידעו לעולם את העונג אין-קץ, אשר ימלא לב נער עני ועזוב, הצמא לדעת וָאָיִן, ופתאם ימצא מקור לא=אכזב לרוות צמאונו.

כי אמנם מקור לא אכזב היתה „הצפירה" לי במשך ירחי מספר שיצאה לאור. אם לא יטעני זכרוני, כבר נמצא בגליון הראשון התחלת הספר הנחמד של אהרן ברנשטיין, שאת שנת המאה להולדו חגגו שלשום אחינו בארץ אשכנז. את הספר הזה תרגם ב„הצפירה" סופר צעיר אחד, שלום יעקב אברמאוויץ. הידעתם את שלום יעקב זה? הלא זה ר' מנדלי מוכר ספרים מודענו. את כל ספריו המחוכמים של ברנשטיין, שהמועיל והיופי חוברו במו יחד, תרגם אחרי כן דוד פרישמאן לשפת עבר, וברכה תחול על ראשו, אולם את כפת התמרים, את כפת התמרים הושיטו, אדוני, לר' מנדלי; אחרי סלונימ=סקי היה הוא הראשון לטעת את ידיעות הטבע בספרותנו העברית, וכמו סלונימסקי כן הצטיין גם הוא בסגנון ברור ונקי, מבלי לחטוא לא לדרישת הדיוק המדעי ולא לדרישת רוח השפה.

מכל יתר המאמרים הרבים, כאוריגינלים וכמתורגמים, שבאו ב„הצפירה" בכל ענפי ידיעות הטבע, רושם עמוק בזכרוני השאיר גם כן מאמרו של הד"ר ראובן קולישר ז"ל „על הכחות הפועלים בבריאה ויחוסם זה לזה". אחרי כן נודע לי, כי זה האיש קולישר היה אחד מן הרופאים הראשונים בין העברים ברוסיה, ואולי גם המובחר שבהם; הוא לא למד את חכמת הרפואה כדי לעשותה קרדום לחפור בו, כי אם מאהבתו העזה לחכמת הטבע; הוא לא עשה עושר בחייו, אף על פי שתהלתו מלאה ארץ כרופא מלומד ובעל נסיון, ואם לא נתמנה לפרופיסור באחד האוניברסיטות ברוסיה, הלא הוא עצמו היה אשם בדבר: הוא נולד יהודי, ובקשיות עורף חפץ להשאר ביהדותו. כל זה נודע לי אחרי כן ממכתביו בשפת עבר לידידי המנוח להפרופיסור באקסט ז"ל. המאמר, שאת שמו הזכרתי זה מעט, היה מלא חקירה דקה ועמוקה על דבר אחדות כחות הטבע, כלומר, על דבר הרעיון, כי האור, החום, החשמל, המגניט והתנועה המיכנית אינם כחות נפרדים בטבע כי אם צורות שונות של הכח הכללי והיחידי השורר בבריאה, ובשעה שהם פושטים צורה ולובשים צורה הם שומרים את

יותר גדול מעשרה הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות? או האמנם כבר נודע בגוים סוד „קפיצת הדרך" שהשתמש בו הבעל־שם־טוב ז"ל, בשעה שנסע ממעדזשיבוש לעיר וויען כדי לבטל גזרה קשה שהתרגשה לבוא על ישראל? אבל גם הבעש"ט נזקק היה לשעות אחרות ללכת לוויען ולשוב לביתו, בשעה שהטלגרף יעשה זאת ברגעים אחדים.

הטלגרף היה שנה תמימה לשיחה בין הבריות על יד התנור בבית המדרש בבאברויסק, שבאתי שמה ללמוד תורה. ר' אבינדור המלמד, שהיה חקרן גדול, והיה בקי בספר העקרה לר' יצחק ערמא כמעט בעל־פה, ר' אבינדור זה התעקש וכפר בכל, באמרו, כי הדבר הזה הוא נגד טבע המציאות. וגם קרא עלינו את הפסוק „פתי יאמין לכל דבר". אבל סוחר נכבד אחד, איש שונא התולים, שנטפל אלינו, העיד בפנינו, כי הוא בעצמו שלח טלגרמה לוורשה ואחרי שתי שעות קבל עליה תשובה, תשובה נכונה, תשובה כהלכה, שאין לחשוד אותה בזיוף חס ושלום. אז נאלץ ר' אבינדור החקרן לשים יד לפה, ככלי מלא בושה וכלימה, והתנחם רק בזה, שלפי דעתו, שלמה המלך עליו השלום, בשעה שתיקן ערובי חצרות על ידי חוטי ברזל, כבר ידע מסוד הטלגרף, אלא שבעוונותינו הרבים נעלם הסוד הזה מאתנו ונתגלגל לבין אומות העולם.

בעצמו של דבר לא אוכל עתה להבין, מדוע הרעיש אותנו ככה הטלגרף. עם ישראל, וגם לא הצדיקים שב בלבד, היה אז מלומד בנסים מאד. וגם אני בעצמי, בעודני נער בן שלש עשרה שנה, כבר נסיתי לעשות נפלאות, אף על פי, שלדאבון לבי, לא עלו בידי מעולם. סלחו לי, אדוני, אם אעל ה לפניכם נרגרים אחדים מזכרונות ימי חיי שלא מן הענין. טוב ונכון לפי דעתי, שתדעו במה עסקו ילדי עמנו לפני חמשים שנה ובמה שמו את מעינם, למען תבינו את ערך השנוים העצומים שפרצו למו דרך בחיינו במשך יובל שנים. צעירי הדור הזה, בשעה שהם חפשים מבית הספר, מתעסקים בדברים גשמיים, מחליקים על פני הקרח, בנשפי חשק המה יוצאים במחול נערים ובתולות יחד, לא כן צעיר הדור לפני חמשים שנה. המה היו צנועים גם במשחקיהם, גם ברגעי חפשם מן הלימוד היו עוסקים בדברים שבקדושה.

אחד מדודֵי הרבים, בעל מקובל גדול, נתן לי במתנה ספר אחד בשם „מפעלות אלקים". הספר הזה היה יקר בעיני מכל הון, עד כי לא זזה ידי ממנו בשבתי ובלכתי, בשכבי ובקומי. הספר הזה, קטַן־הכמות וגדל־האיכות, היה מלא דברים נפלאים ומתמיהים לא פחות מהטלגרף. בין יתר הדברים נמצאה בו תחבולה בדוקה ומנוסה, איך „להוציא יין מן הכותל" על ידי השבעות וצרופי שמות וגמטריאות. הדבר הזה בעצמו הוא קל ופשוט מאד, אלא שהסכין שמשתמשים בו לכך צריך להעשות לשמו של דבר, ודוקא בידי חרש־ברזל יהודי כשר, ודוקא לאור הירח, ודוקא אחרי טבילות והכנות רבות וקשות מאד. מן הפרוטות המצומצמות, שנתנו לי לארוחת הבוקר, קבצתי על יד סך מסוים לשלם בעד הסכין לחרש־ברזל יהודי שהיה בשכונתנו. הסכין לא היה יפה יותר מדי, אבל עשוי כלו על טהרת הקודש כמצה שמורה בשעתה. אז קראתי לאחוות מרעי אל המשתה, אשר אני אומר לעשות להם, ובחצי הלילה, לאור נר כהה, נתאספנו יחד בעזרת הנשים על יד בית הכנסת, ונחל לנקוב בסכינים חור בכותל. אחד מחברי כבר דמה לראות טפה ארומה של יין מפעפעת מן החור (אפשר שהיתה זאת טפת דם מאצבעו שנפצעה), אבל פתאם נזכרתי, כי לפי דברי הספר „מפעלות אלקים" צריכים אנחנו מחר בבקר לשלם בכסף מלא בעד היין לבעל החנות, שאת יינו אנחנו מוציאים מן הכותל. ואם לא נשלם צפוים אנו כלנו לסכנה גדולה. כסף לא היה לאיש מאתנו, ולהעמיד את עצמנו בסכנה לא חפצנו, ועל כן סלקנו את ידינו מן הדבר, והחור בכותל עזרת הנשים בודאי עומד וקיים שם עד היום הזה.

שוב פעם אחת החלטנו אני ואחד מחברי להעשות „רואים ואינם נראים". לדבר הזה לא היינו נזקקים גם למכשירים מיוחדים. די לו לאדם להטבל ש"י (כלומר שלש מאות ועשר) פעמים במקוה, לצאת אל היער ולהתפלל שם תפלה קצרה בכוונה, ומיד הוא נעשה „רואה ואינו נראה", ואינו מתירא לא מפני הגזלנים ולא מפני הכלבים, לא מפני שוטרי הפוליציה ולא מפני כל פגעים רעים ונאצנים שבעולם. אחרי אשר התבודדנו איש איש תחת אילן מיוחד להתפלל בכוונה, יצאנו איש לקראת רעהו. „הרואה אתה אותי יעקב?"—„רואה ורואה אני אותך, בנימין, הנך עומד כמו חי לפני"! —„אבל גם אני רואה אותך! מה זאת? האמנם לא עשינו כהלכה?" רגעים אחדים עמדנו נכלמים, מביטים איש בפני רעהו, אחרי כן התעוררתי ואשאל אותו: „הטבלת ש"י פעמים במקוה?" — „אמנם כן, ולא רק ש"י פעמים, כי אם גם ש"ך פעמים."—„הוי שוטה שבעולם, האינך יודע, כי כל המוסיף גורע? ולא עוד אלא שש"ך עולה למנין „שוטה". ואמנם על אמתתה של גימטריה זו נתן חברי בעצמו מופת חותך, כי לא שאלני, מדוע לא עלתה בידי אני להעשות „רואה ואינו נראה", אם מספר טבילותי היה בדיוק נכון. ובכן שבנו אבלים וחפויי ראש העירה.

התלאות האלה עברו עלי עוד בהיותי בן שלש עשרה שנה בטשרניגוב עיר מגורותי אז. אבל מעט מעט נבונותי, כי הנפלאות אשר בספר מפעלות אלקים אינם דברים השווים לכל נפש. „להוציא יין מן הכותל" יפה לשכורים, ולהיות „רואים ואינם נראים" יפה לגנבים, אבל הטלגרף—הטלגרף הוא דבר אחר לגמרי, הוי מי יגלה לי שורש דבר נמצא בו! את מחצית ימי חיי אתן בעד סוד הטלגרף!

אז שמתי אל החקירה את פני. יכול להיות, כי היתה זאת תחת השפעת ר' אבינדור החקרן, אבל לי נדמה אז, כי עושה אני זאת למען השיג את סוד הטלגרף. יחד עם התלמוד התחלתי להגות בסתר גם בספרי המחקר, ואקרא את „הכוזרי", את הספר „חובת הלבבות" ועוד ספרים כאלה. רבות קראתי, אבל מעט הבנתי (ואת האמת אגיד לכם, אדוני, כי גם היום רק בקושי אוכל לרדת לסוף דעתם של הספרים האלה; סגנון הלשון של התיבונים, מעתיקי הספרים האלה, קשה לעיכול מאד), רק זאת נודע לי, כי העולם כולו מֻרכב מארבע יסודות: אש, מים, רוח, עפר, ומארבע תכונות: קור וחום, יובש ולֵחַ. נסיתי לצרף את היסודות ואת התכונות האלה זה לזה ולהוציא מהם, כיד הפלפול הטובה עלי, את סוד הטלגרף—אבל לשוא.

בימים ההם נקרו לפני ספרי אבי המשכילים ברוסיה, ר' יצחק בער לעווינסאן. ביד חזקה ובזרוע נטויה הוכיח לעווינסאן, כי מותר לו לאדם מישראל ללמוד מלבד תלמוד ופוסקים גם חכמות חיצוניות. טוב הדבר, אמרתי אז אל לבי; אבל מי יתן ואדע מה הנה החכמות החיצוניות האלה, מה טיבן ומה מהותן? ומה בצע בדעתי, כי מותר ללמוד את החכמות האלה, אם איש אַיִן ללמדן לי. בית הכנסת

מסלות גם אל היודעים אך מעט - ולדבר הזה סייע הנ"ץ במפלגה ידועה.

סגנונו לא היה לפי הטעם המעודן, אבל היה לו סגנון. לעתים, כשפסק לכתוב, ולא רציתי שֶׁיִּפָּקֵד מקום ה„בראש הומיות", מלאתי את מקומו במשך איזה זמן, ורשמתי שלשה כוכבים, אך לא עלתה בידי. נסו אחרים — היטיבו, הִרְבּוּ לכתוב יותר ממנו, לא כָּוְנוּ. אותו מין של פיליטונים היה לו לבדו. מה היה? משונן וממורט כ„צלוחית של פיליטון" היל"גית? לא! צוהל ויפה ומאיר וחם כפיליטוניו של לווינסקי? לא! או דק-שבדק, או עשיר ושופע ורבי-הגוונים, או כביר ונערץ? לא אַח מאחת מאלה. סגנונו של הנ"ץ היה מוגבל, כשרונותיו מצומצמים, הלצתו לפעמים רק „שחוק-מלים", כאבעבועה של בורית שנפקעת ונרפת, השקפתו עפ"י רוב תלויה בתנאי המקום, אבל היתה בו טבעיות ופנימיות. הוא היה יליד תקופה ידועה ותחום ידוע, וכך הצטלם בכל מה שכתב.

הוא נסה את כחו בכמה מקצועות. כתב ספורים קטנים שאין להם ערך, הו"ל איזה מאספים קטנים, שבהם נראתה רק התמימות, שאמנם היא מדה טובה, אבל אינה מספקת. הדבר הקיים שעשה, היצירה שיצר בספרות העתית, הקובעת לו זכרון, הוא — ב„ראש הומיות", הר המשכיל מביהמ"ד שנכנס לתוך חיי הכרך. אין זה דומה אל פיליטוני יל"ג וחבריו הטובים והגדולים ממנו שבעתים: אין זה דומה בעיקר, מפני שאותם הפיליטונים האחרים לא היו כלל דברים של כרך, של מרכז, של מקום, אלא דברים שעלו בהרהורו של סופר, שיכול היה לכתבם במקום זה, או במקום אחר. אך מה שכתב הנ"ץ היה מ ת ו ך עיר זו ו ח י י ם הללו. זו היא קטנותם, אי-הבנתם מצד הקהל הגדול, יכול אני לומר, במדה ידועה, אי-אפשרות הבנתם והערכתם המיוחדת, — וזו היא גם חשיבותם החדשה, כמובן, בתור נסיון.

ואולי היה זה הדבר הכמוס, שהקוראים הקרובים רק הרגישו, אבל לא ידעו ב ר ו ר, וזה הוא הדבר שצריך לְהִזָּכֵר! בעת הזאת, כשאנו עמלים בדבר תחית שפתנו, צריך להזכיר, כי אם היה בן-יהודה בארץ ישראל ההוגה והמקיים, במרכז יהודי גדול של וורשה היה הנ"ץ אחד מעשרה ראשונים, ואולי גם אחד וראשון ממש, שעורר ודרש ודפק וכתב ואסף אספות וחזר על הפתחים, והיה מיגע את הבריות ומשים עצמו לצחוק בעיני רבים, בהקהילו עדות עדות של בחורים ואברכים, ובכתבו להם תקנות ופנקסאות בשביל „שפה ברורה". אם לא אמרו בפירוש: זקן זה עושה מעשי ילדות, חשוב חשבו כך בלי שום ספק.

והנני זוכר ערב אחד של מוצאי שבת בחורף, וְשָׁבְתִּי אז בדירה שהיתה לי ברחוב דזיקה בבית אחד עם רחז"ם, והנ"ץ בא אלי ומדבר על לבי ומשדל אותי בדברים, ללכת אל אספת „שפה ברורה", אשר תהיה באחת המבואות האפלות ברחוב מילא, בחדר אשר בו יתאספו חצי תריסר בחורים, ואני טרוד וקטן-אמנה, ומחאות קובלות במוחי על אבור-זמן זה, והוא איננו זז ממני, עד שאני הולך עמו, והננו בוססים בשכבת-השלג הגבוהה, והנ"ץ מתנהג בכבדות, כי פִּסֵּחַ היה רגלו האחת, ואני שומע את נשימתו הכבדה והיגעה, ובין צללי ערב ושלהבת פנסי הגז המלבינים אני רואה את פניו, ורטט עובר בכל גוי, כי חושב אני לראות את פני אביו כאשר ראיתיו בווישוגרוד. ככה הלכתי אני עמו מן החצר.

ככה אנו הולכים, וככה אנו נפרדים בדרך. היהודי הטוב ההוא — איננו. המשכיל מזאוויחוסט זה כבר הלך, והמשכיל הזה, ה„בן", אשר על אדותיו שמעתי גדולות בווי-שוגרוד, כבר הספיק לבוא, לעבוד עבודתו, ללכת וגם להשכח כֻּלּוֹ.

להשכח? האם ידע העם אותו גם בחייו? את עבודתו, את עמל משפחתו, גם את עָנְיוֹ נשא לבדו — באצילות, בכבוד. זה היה יהודי נאה, נקי, רך כמשי, עם זהרי חדוה בעינים וצחוק תמיד על השפתים, עָנָיו כאזוב, אבל גֵּא ויהיר — לבלי הראות קמט של דאגה ולבלתי השמיע הברה של גניחה. נסה הלום והנה: „איספירנטו" — דבר זה של ד"ר זמנהוף, הוא היה הראשון שהפיץ בין קוראי עברית, ומיטודות ומכתבים ללמד, כפדגוג מצוין הכשרונות במקצוע זה, ולא הגיע עד זקנה, וילך, ואין יודע.

ועושה אני חובת-לב, בהקימי זכרון לְהֶע זה, במקום זת, ביובל „הצפירה", אשר בה שָׁקַע את עיקר הויתו הרוחנית, ובעת הזאת, כשמזכירים את חלוצי התחיה העברית.

בוקי בן יגלי.

זכרונות פורחים מימי „הצפירה" הראשונה.

(המשא אשר נשא ד"ר ל. קצנלסון באגודת „חובבי שפת עבר" בפטרבורג בחג יובל „הצפירה").

לא אקנא בכם, אחי ואחיותי הצעירים, לא אקנא עד מה. אמנם עולמכם עוד לפניכם, מכם והלאה. עוד חדשות ונצורות רבות כמוסות לכם בחיק העתיד, ואני—עולמי כמעט כלו מונח מאחורי. את אשר תראו אתם, לא אזכה אני לראות, אבל את אשר הרגשתי אנכי — אותו לא תרגישו לעולם.

יום יום אתם רואים מפלאות הקולטורה לחרושת המעשה חדשים לבקרים. הטיליפון, הגראמופון, האוירופלאן וגם כל קסמי הראדיה בעצם לא יפליאו אתכם עוד, לא ירעישו את עצביכם ולא יכניסו סופה וסערה בלבבכם. מכל הנפלאות האלה אתם אינכם מתפעלים ואינכם מזדעזעים עד כמלוא השערה. בעיניכם המה כלם בבחינת „עולם כמנהגו נוהג"; ואם עוד אלפי נפלאות כאלה יתגלו בימיכם, הנני יודע מראש, כי לא תשתוממו וגם לא תתענגו עליהם, ועל כן גם לא אקנא בכם.

אתם, ילידי הקולטורה קרי-הלב, לא תוכלו אף לשער בנפשכם את אשר הרגשתי אני, נער בן חמש עשרה שנה, בראותי בפעם הראשונה בימי חיי את עמודי הטלגרף ואת חוטי הברזל הנמתחים עליהם, בתמהון גדול שמעתי אז אומרים, כי על ידי החוטים האלה, יוכל אדם היושב כאן לשלוח מכתב לאספמיה במשך רגעים אחדים. האין זה פלא

של פרטים, ההבדל הסמוי מן העין בין **העצמיות והזרות** מסתמן ומתבלט תכף.

היתה בהנ"ץ מדה הגונה של עממיות בנוגע אל יהודי פולין, ושקילנא הרמנא ורשותא לומר, כי אלו היה כותב בל' יהודית-מדוברת, אזי היתה עממיותו זאת מובהקת עוד יותר. למען תת לשפה העברית את כל הֶגנש העממי החי, די הביע את כל אמתת אופיו ואת כל תוקף הרגשתו של הכותב, דרוש היה שלטון בשפה זו, אדיר ונמרץ יותר משולט בה הנ"ץ. היה לו אוצר גדול של מִלים, אבל זה איננו מספיק עוד, לזה — צריך אדם להיות כמעט שותף במעשי בראשית של השפה. בשביל כך נראתה בהנ"ץ רק בבואה-דבבואה של עממיות, אבל גם זו היתה מעלה יתרה לגבי מקצוע ידוע וקהל ידוע.

התחילה אז „הצפירה" להכנס יותר ויותר אל החיים, לפני ולפנים. צריך היה לרכוש עֶמְדָה בתוך הקהל, שהיה רגיל עוד לקרוא את המאמרים בשביל תפארת המליצה, אבל ככר התחיל לתהות גם על תוכנם. ביחוד בפיליטון — **אפשר** היה לעבור בפעם אחת אל צורה אירופית, אבל אלה שגזרו כך, לא מחכמה גזרו כך. צורה אירופית! וכי יש צורה אירופית? אינו דומה הפיליטון הרוסי אל האשכנזי, ושניהם אל הפאריזי או אל הווינאי! הצורה האירופית מתחלקת למאה צורות, וכל אחת מהן יש לה מְשֶׁלָּהּ, ומה שהוא משובח בה, מה שמציין אותה הוא רק מה שיש לה מְשֶׁלָּהּ. זה הוא סוד הספרות והאמנות. אין לך דבר קל יותר מן החקוי, אבל לעולם אין החקוי קולט את החן והקסם של המקור, אלא מקלישם וּמְנַוְּנָם. ספרותו של עם צריכה להיות קלסתר רוחו עם כל גווניו ונטיותיו, אפילו עם הלקוים והפנימות שבו. למען הגיע אל צורה משוכללת צריך לעבור ממדור למדור, וצריך שתִּשָּׁמענה גם כל ההברות החלושות, הצרודות והכבדות של אותם העולים אל השלימות, השואפים אל בטוי ההרגשה.

שואף כזה היה הנ"ץ. הוא **רצה**, ובמקצת גם קיים. הוא מצא קהל, שחבב אותו. אטו דא מילתא זוטרתא היא? יש שֶׁדָּשִׁים את הדבר הזה בעקב. פלוני מצא קהל, פלוני מתפנק על הקהל, מלבב, מושך, לפיכך הוא מוצא. אל נרמה את עצמנו! ההתחבבות-בחשבון היא מדה לא-הגונה; אבל ישנם בין המ[?]ביחים רבים, שמתחבבים גם הם, אבל אינם מוצאים קהל, ובשביל כך הם מותחים נזר דין על ההתחבבות. אי אפשר לדון על הדברים האלה כלל. אין קנה-מדה להכיר על פיו, אם זה שנתחבב על הקהל נתכוון לכך, או לא נתכוון. הרבה פעמים אנו רואים, שהמתכוונים להתחבב אינם מתחבבים כלל, כמו שהרודפים אחרי הכבוד אינם מכובדים.

יש קנה-מדה אחר, והוא דבר של ממש ומילתא דעבידא לגלויי: הסופר חביב הקהל, שמשתמש בחביבותו זאת, לזעזע את החושים ההמוניים הגסים — הוא מנוול, ומי שמשתמש בה, לעדן ולצחצח את החיים, לְיַשֵּׁר את העוותים ולפשט את העקמומיות ולהכניס לתוך טרדות היום ובלבולי החיים פלָגים של הרגשות רכות ותמימות וטובות—הוא אמן נדיב-הנפש ואציל-הרוח. אושר הוא, אם איש כזה נעשה לחביב-העם. חביבות זאת, השפעה זו נעשית כח, נעשית חלק של הון-האומה.

אין רצוני להפריז על המדה, שהיה כח זה להנ"ץ בפלגות רבות של העם, אבל רשאי אני לאמר בדַיקנות גמורה, כי בתוך מפלגה ידועה, ביחוד בפולין, היה לו ניצוץ של השפעה כזאת, והיה משתמש בו לכל מה שהוא טוב ומועיל, יען כי כל נים מנימי נשמתו היה ארוג ומרוקם עם היהדות הלאומית.

בעינים שחופות, חמות, טובות, מְהַתְּלוֹת-קצת, הַלָּלוּ השתקפו חיי וורשה היהודית באופן מיוחד. הוא לא הבין את כל הצרופים הכמוסים בין החזיונות -- אספקלריתו הסוציו-לוגית היתה קרומה ובעלת שפופרת אחת, שממנה היה מסתכל. הוא לא שחרר את עצמו עדיין מהמילי דבדיחותא, והמשכיל בן העיר הקטנה היה קובע את חותמו על מאורעות שהיו זרים לו, ויש שהיה מאחה קרעים שאינם מתאחים — אבל כך היה רואה, וכך היה מספר ומתבונן אל הרבה דברים בסקירות מפיקות תמהון של תום, וכך היה מושך את הלבבות להרבה רעיונות ישרים ומעשים טובים בעם ובעדה. ראוי לדעת את רוח העת ההיא. מדברים עתה על אדות ספרות ועניותה וחולשתה וכו' וכו'. לספרות יש תנאי אחד: קוראים. ספרות בלי קוראים היא דומה לספרותם של נזירי הבינידיקטינים בבתי מקלטיהם או לחרט-החרטומים. התכוונו למשוך את הקהל, או לא התכוונו, הֱוֵי לֵיהּ צריקים שבדור וכתבו קמיעות אשר רק יודעי ח"ן יבינום, או היו תגרים — על דבר אחד אי אפשר לדלג: צריך שנאסוף מסביב לנו איזו אלפים של אנשים, שיחשבו את הספרות הזאת או את מכה"ע הזה כדבר-של-צורך, ושיביאו ראיה על מחשבתם זאת, **בקנותם**. בימים ההם החל הקהל העברי להתמתח. המנין שהספיק בדוחק למכה"ע השבועיים לא הספיק ליומיים, וצריך היה „לפשוט-יד בגדוד", כלומר, לְסַפֵּחַ מן המחנה הרחב של לא-קריין קוראים עברים חדשים. הפרוצס שנעשה בשנים האחרונות **בהמון** ע"י מכה"ע ביהודית-מדוברת, התחיל להעשות אז, כמובן, בשיעור פחות, מסביב למכה"ע העברים. צריך היה שהקהל של אלפים מנוים יתגדל עכ"פ, לפי הצורך אז, לקהל של ששת-שבעת אלפים, בכדי שמכה"ע יוכל להתקיים לו גם במדה קטנה. זה היה מסע-הנצחון של השפה. אלו לא היתה בנו הפזיזות והרגזנות, חוסר ההתמדה ואומץ הרוח, שיש בנו, ואלו הלך הפרוצס ההוא הלוך והתפשט והתרחב, אזי במשך הזמן היו שבעת האלפים לעשרים והעשרים לחמשים אלף וכו'— לא למכ"ע זה או למשנהו, כי אם לספרות כולה, אבל הלא הכל הוא מדולדל ומרוסק בינינו, מתפורר לפירורים ומתבזבז ונוטה לצדדין, — על כל פנים אז היתה תקופת ההתפשטות, ובה צריך היה, בתור תנאי הקיום, לא לרחף בעולמות העליונים של חזיונות, כי אם לחתור אל מעמד בקרב העם; ואת המעמד הזה צריך היה לכבוש ביחוד בפולין, וביחוד שביחוד בוורשה. כל מכ"ע הוא קשור במדה ידועה אל מקומו, גם כשהוא פורש כנפיו על כל העולם, והמקום הוא מקום הַכּוֹשֶׁר. וורשה העברית עוד לא יצאה מן הכח אל הפועל, אבל הלא אנו מרגישים אותה בכח' הלא אנו יודעים, שהיא צריכה להתבקע מביצתה! הגדולה שבקהלות אירופה, עם 60% יהודים שהם עוד סמוכים לביהמ"ד, בתוך פולין עם הישוב היהודי הַצָּפוּף — כמה מכ"ע עברים, כמה מקצועות שבספרות היא צריכה לפרנס, אלו לא יהיה בינינו הכל נהרס ומנופץ, נשבר בפנים ונשבה בין הגוים מחוץ! צריך היה לסול נתיב למלה העברית, להעיר את היחידים הזוכרים עוד גירסא דינקותא ולמצוא

ילד, ונקבעה בזכרוני דמות איש זקן, צעיר ונלהב בהרגשותיו, יושב מחוץ לעיר בחצרו של אותו הנגיד, שהיה בעל אחוזה, ומראהו היה — חֲציו יהודי חציו פריץ, זקנו מקֻצץ ונעליו גבוהים, מגיעים עד הברכים, ושם, באחד החדרים, לפני ולפנים, מלמד השכלה לבניו של בעל החצר — איש נעים מאד ומשונה מעט, איש זקן שהתחבר אלי להגות בספרו של ש"ר מקנדיאה, ולפרקים היה מספר לי ע"ד לובלין וזאמושץ וקראקא וברוד, ובספוריו היה קל, מלא חן, מלבב, מפיק רוך ופיוט, דמיון ורגש, וכאלו אמר לי: אני ואתה—הננו חברים, אני ואתה—אין איש מבין אותי פה כמוך; גם אביך הזקן מסכים עמי קצת, אבל זה הוא מדור ההולך, ואני ואתה—העתיד, אני ואתה—והבן! ואת הבן לא ידעתי. והיה משאיל לי את ה„משא בערב" לרומאנילי ואת ה„גן נעול" להרנה"וו, והחסידים היו חורקים שן ואומרים: זה הוא המסית והמדיח, ואבי הזקן היה סומך עליו.

וזוכר אני יום קיץ אחד: סמוך לחצר ההיא היתה חצר אחרת, חצר ממש, ארמונו של אציל פולני זקן, ושמו ד אָ ב ס ק י, והאציל ההוא היה ממיודעי אבי הזקן, והיה מבקר לפעמים בביתו ונוהג בו כבוד, ואבי זקני הֶחזיר לו שלום של בקור, וילך עמדי אל החצר ההיא, ודאָבסקי קבל אותנו, והוא היה לבוש בגדים כאשר לבשו אצילי פולין מכבר, ובחדר-האורחים ארון מלא ספרים, ובזוית — שלחן קטן, ובו תקועות מקטרות בעלי תבניות שונות, ודאָבסקי עָשן במקטרה אחת, ואת השניה הגיש אל אבי זקני, ושני הזקנים ישבו וינסוני בחידות, ודאבסקי נתן לי את ספרי קורז'ניובסקי, ובצאתי משם, ואני טעון ספרים, ואירא לשאת יחד את הספרים העברים עם הכתובים בשפה אחרת, ואשא מימיני את „המשא בערב" ואת ה„גן הנעול" ומשמאלי את ספרי קורז'ניובסקי, והזקן נימנוביטש פגע בי, ויעזוב עמי.

ועברו שנים, שנים רבות, הלך אבי הזקן לעולמו, הלך נימנוביטש לעולמו, אך עקבות בנו של נימנוביטש לא אבדו לי. הייתי קורא את מאמריו ב„איזראעליטא" מהשנים שעברו, וה„איזראעליטא" בשנים שעברו היתה מביאה עוד מאמרים של יהודים, ונימנוביטש היה כותב פולנית, אך זאת היתה פולנית יהודית: רוך, לצון קל, טבעיות ועצמיות של יהודי; ובימים ההם הלא היה כל מאמר—מאורע, וכל דבר שנדפס—מונח בקופסא ונשמר בזכרון. ואני הוספתי ואקרא גם במכ"ע משנים שעברו, ואמצא את מאמרי ה„בן" ב„ווארשאווער יודישע ציטונג", אשר יצאה לאור בראשית שנות הששים ע"י ה' גלאטשטערן, שהיה חותנו של ה' פעלטין, יסד ה„איזראעליטא". כלום אני יודע, ההתענג התענגתי, עוד היום על המאמרים האלה, אבל בעת קראי אותם אז היו בפי כדבש למתוק. זאת היתה שפת אמי, כי אמנם כן דברה אמי, זאת היתה השפה היהודית בתמותה ופשטותה, כמו שהיתה בפי יהודי פולין וכמו שכתב אותה הד"ר אֶטינגר בזאמושץ, שיחה קלה, עממית, אינטימית שיש בה אהבה, והיא מוצאת ספוקה במלים שגורות וישנות, שהרבה זכרונות קשורים בהן.

והיה הדבר בשנת תרמ"ו—תרמ"ז, לערך, ואני הייתי בלובלין, וכבר אני עורך ומאסף, סופר ומקבציאל, וחברה של משכילים מבקרת אותי, ובתוכם - הירץ נימנו-ביטש, האדם המתוק, הקופא בעירו שם כחמרא על דרדיא, המשכיל שהיה כותב לפעמים מעט פולנית, ומכבר מעט יהדית, ועיקרו כאביו, משכיל ו„בעל לשון קדש", ויודע

לברח את הלבבות כבר-קפרא בבית רבי. זה הוא האיש אשר נפשי דבקה בו לאהבה אותו. טעמי הספרותי אז כבר היה רחוק תכלית מרחק ממחיצתי של האיש הזה, אבל חפצתי שיכתוב, חפצתי שהיהודי הזה יבטא את כל מחשבותיו והרגשותיו, מפני שבמחשבותיו והרגשותיו מתבטא דור שלם, מתגלה תקופה שלמה. אמרו לי רבים: זאת היא בטלנות. אני ידעתי, כי זאת היא גם בטלנות, אבל גם בטלנות זו שלנו היא, יש בה חם-לב, יש בה אמת-שבחיים, הוּמר טבעי ידוע, חֵן מקום ידוע. חשוב חשבו הטועים, שהנני עושה בזה מטעמים לקוראים. זאת היתה טעות גסה! אם היה קהל להנ"ץ, הדבר הזה בא אח"כ, מפני שהוא ברא לו קהל, או מצא לו מין את מינו. בהעירי את הנ"ץ לכתוב עשיתי זאת בלי שום השערה, שהדבר יצליח מצד הקהל, וכשהתרעמו אחרים—לא שמתי לב. חפצתי כי Genre זה יתבטא, כל זמן שעוד נמצאה שאריתו.

ולא קל היה לי הדבר. הנ"ץ העתיק את מושבו לוורשה; רציתי לתת לו פרק קבוע ב„הצפירה", ורחז"ס לא היה עסקן בדברים כאלה, והעסק עדיין לא היה ברשותי. על דעת עצמי ולפי טעמי מניתי את הנ"ץ, ובמשך איזה זמן הייתי משלם לו את שכרו, הוי, המועט, מכיסי, והוא היה נותן לי שטרי קבלה, השמורים עוד בין הכתבים. הקימותי מעשה, ובדיעבד צריך היה להסכים. באופן זה היה הנ"ץ לפיליטוניכטן של „הצפירה". איש לא ראה יותר ממני את הלקוים והפגימות שהיו באותו מין של פיליטון: שיורי מחלת המליצה, ההומר שנטה לפעמים לצד הבדחנות, הטעם היהודי הפולני ממפלגה ידועה, שאין יהודים אחרים יכולים להפוס את מהותו—אבל חפצתי בזה, מפני שזה היה מין בפני עצמו ונאמן לעצמו.

באופן נפלא נתגלגלו המסבות, בהזמינן עמדי את בנו של המשכיל הזקן, מיודעי מבית אבי זקני מוווישוגרוד, בתקופה אחרת שבחייו ובעבודתי. אולי היה בזכרון הזה מעין שוחד, אבל זה היה שוחד מעודן שבמעודן, שלא הנותן ולא המקבל נתכון אליו. זה היה דבר שבא מאליו, שלא במתכוון ושלא בהזמנה לכתחלה.

הסגולה המיוחדת, שהקנתה את לבי להנ"ץ, לא היתה בספרותו, כי אם בתכונת רוחו, בהרגשותיו ובחייו. הוא היה איש נקי מכל פניה צדדית, מכל מחשבה זרה, מכל תאוה להשתרר, להתגדר ולהתפרסם. הוא היה איש-העם בתחום מוגבל, בפולין, בין ביהמ"ד והשוק ושקקיו ורחובותיו, מבואותיו וסמטיותיו, אבל בתחום הזה היה בן-בית. הפרצוף היהודי מתפצל לאלף פצלות וניצוצות, וקשה לכלול את כולו. היודע את כולו הוא הסופר הלאומי, המאחד והמאגד, המובן והמורגש במדרגה שוה בכל הארצות ובכל המפלגות, מי שיש לו במוחו אותו עדשת הזכוכית המלוטשת, המקבצת את כל הניצוצות. זה הוא דבר יוצא מן הכלל, עומד מֵעל לכלל, ואפילו הסופר הזה, כשיכנס לתוך פרטי פרטים, חוששני, שלא ישמש בבקיאות שוה בכל קרנות-הזויות. לבינונים אין לך מדה טובה מקביעת תחומין והבדלת מחיצות. מובן, שאין זה מן הצורך, כל זמן שמדברים ע"ד האומה סתם, או דורשים ע"ד הלשון או התחיה או תקון הקהלות סתם, מרפרפים למעלה, נוגעים ואינם נוגעים, כלומר, כל זמן שאין עוברים מן הכללים אל הפרטים ומן ההקדמה אל גוף הספר, אבל ברגע של כניסה לתוך הסבך

נ. ס.

הִירְץ נֶימַנוֹבִיטְשׁ.

(תנ"ץ)

יהודי טוב, לא מן הצדיקים, שחסידיהם קוראים להם ככה, אך יהודי טוב, פשוטו כמשמעו: לב־יונה תמה, אוהב את הבריות, חונן ונותן מה שיש לו, ורוצה לתת מה שאין לו. מקבל כל אדם לא רק בסבר פנים יפות, אך גם בסבר נפש יפה, אדם רך לרצות, נוח ומתון, מרחם ונכנע, נאמן ומסור וּכַפּוּת למכיריו, מרבה רֵעים, קונה על כל צעד חָבֵר, עושה לו רב, לומד מתלמידיו, התמימות של תינוק, פשטות של מלמד דרדקי, עדון ומתיקות של „שרה בת טובים", שלום ושלוה, טובה וברכה של אֵם אוהבת בשעה ששפתותיה דובבות: אלהים של אברהם, כשצְלָלֵי מוצאי שבת שרויים בחסד וברחמים על החדר ועל הסימטא ועל העָיָרה, וכשנעגועים נעימים, נונים ונבאים באים כחלומות מארץ נעלמה ומחבקים ומלטפים כל חלל העולם; ענותנות וצניעות ביישנית של איש נחבא אל הכלים, שאיננו רגיל בחיי הכרך המזועזעים, כי אם בחיי העָיָרה השלוים, שמדבר בקול נמוך ורך, ועל דבריו שפוך חן צנוע מיוחד, עם ההברות העדינות והנעימות, הנוחות והרכות של ביהמ"ד הישן, שהיה בו לפעמים מעין בטלנות, אבל לא היה בו מן הקפאון והקְהוּת, הכעס והמרירות מפני שהיה כולו טוב.

ויהודי זה ממצמץ לפעמים בעיניו הערומות. יש כאן גם ערמה, אבל גם ערמה זו איננה רעה. אופקה של ערמה זו הוא צר ומוגבל, אבל יש לו שייכות טבעית ואורגנית אל הארם. ערמה זו היא גם ליצנות, אבל ליצנות זו, יותר שהיא דוקרת ועוקצת, היא מעַדנת ומפנקת, ויותר שהיא מורטת את הבשר בצבתות לוהטות וסורקת במסרקות של ברזל, היא מַחְלִיקָה ומטפחת. אין להיתול זה צפרני החתול, כי אם כנף נוצה רכה, שמעבירים אותו על מקום הפצע, ונוח לו. לא לחישות ונשיכות של סטירא וסַרְקַזמוס, אלא ההוּמֹר הרך והנעים כשמן הטוב, ואין בו הפרכוס והפקיסה והסממנים והפוך והבשמים של לעני השפות והספריות האחרות, אין בו גם הבָּרָק והנוי האמנותי, אבל הוא בא כהויתו מביהמ"ד ומהשכלה בילדותו, לפני חִתּוּך שִׁנָיו, ובשביל שהוא טבעי כל כך, יש בו גם מטבע המקום: מבינים אותו ביותר יהודי פולין, ויותר מכלם — יהודי פולין שהיו גם הם חובשי ביהמ"ד ומשכילים. יש בו שמינית־שבשמינית ברחנות, אבל גם ברחנות זו היא חביבה, מפני שהיא ילידת בית; היא לפעמים חולנית, חלושה, צנומה, מגמגמת, מסתייעת ב„לשון נופל על לשון", מפיקה חדות־לב ואושר בלי מְצָרִים כשהצליחה למצוא את הצרופין שהיא מבקשת, ונעימה היא גם בעניותה זאת, מפני שהיא כך דרך גְּדוּלָּה, מפני שהיא מראה לנו מדרגה ידועה בהתפתחות השפה והספרות.

כך היה הפיליטוניסטן של „הצפירה", הנ"ץ, בעל „בראש הומיות", במשך שנים רבות. כך היה בעצמו, כך היה בפיליטוניו. הוא היה בטלן חביב ופקח, וממנו שֶׁטֶף פֶּלֶג של הוּמֹר בית־מדרשי משכילי, מאותם נחלי שמן ואפרסמון ששטפו בדור העבר בין משכילי קראקא, לובלין, אפטא ואביזרייהון. אדם כשר זה היה בעל ידיעות, לא פחות ולא יותר מן המדה, אלא בשעור מכוון אל מה שהיה צריך בשביל

קהל זה ובשביל מדרגה זו של ספרות. הוא היה מושלם, יודע איזו לשונות, בקי בפולנית ובעניני פולין, חי בקרב עמנו, דבק בכל מנהגי־החיים היהודיים, מגפף אותם במין חמימות ערבה; איש שהיה אוהב את רחוב היהודים ומקושר ומאורג בו בכל נימי לבו, יודע את כל שיחותיו, הברותיו, חצאי הברותיו ורמזיו, מפני שבעיקרו היה בן־תורה אשר חוש נכון בו לטעום טעם הדעת, מאותם בני־תורה שאוהבים את המילי דבדיחותא, ושיש להם מה להגיד. והאיש הזה לא התכוון להיות סופר, ואולי חסר היה גם כמה מן ההכנות והסגולות הדרושות לסופר. הוא היה בעיקרו בע"ב מבין, משכיל, רחים ומוקיר רבנן. והתכונה הזאת מתחה עליו חוט של חן מיוחד שיש ל„אינו מְצֻוֶּה ועושה".

סקירה קלה על יחוסי אל הנ"ץ אולי תתן לקוראי מושג שלם יותר מספורים ארוכים.

בש' תרל"ג—תרל"ד, ואני עודני כמעט ילד בבית אבי בפלוצק, הייתי מבקר לעתים את אבי זקני הרב רבי איטשי, שהיה יושב ומרביץ תורה בעיר מצערה לא רחוקה מפלוצק, ווישוגרוד, ע"נ הוויכסל. לעתים הייתי שוהה שבועות וירחים בבית אבי זקני ההוא, שהיה מחבב אותי ומטפל עמי ומלמד אותי תורה ומתקן את חסרונות מלמדי האחרים ומעמיד אותי על דרך האמת בכמה פנות. באחד הזמנים ההם פגשתי שם אחד מבאי ביתו של אֲבִי־אָבִי, לא מילידי המקום, נבדל מהם מעט בהליכותיו ובהברת לשונו, ויתודע אלי בשם נימנוביטש. הוא היה, כמו שספרו אז, בע"ב יורד, בעל תורה ומשכיל מובהק, ויהי למורה בבית אחד מנגידי העָיָרה. עם אבי זקני היתה לו נקודת־מגע אחת: ההתנגדות אל החסידים. אבי זקני, ממוצא הדינַסטיה הרבנית המפורסמת שהיתה בעיר סוקולוב בפולין, היה בעצמו מתנגד לוחם, וכבר היתה לו נטיה קלה אל ספרי החקירה, ויהי יודע בע"פ את ס' אקלידוס, וכל שערי ברכי הגמרות היו מלאים ציורי מדידותיו, וגם את ס' המדות לאריסטו, ואצ"ל את ס' האמונות והדעות ואת ס' המורה ואת ס' העיקרים. ספר ההשכלה הראשון שלמדתי מפיו היה ס' האלים ליש"ר מקנדיאה. אל שיעורי ס' האלים היה גם המורה נימנוביטש בא, ושם קשר עמי את חבלי הידידות, האיש הזקן עם ילד שכמותי. באחד מקונטרסי, השמורים אתי, כתוב שיר שהקדיש לי.

נימנוביטש זה היה ת"ח גדול, מדקדק, חוקר, חפשי בדעות, וכנהוג, גם שומר מצוה. החסידים היו לוטשים אליו עיני חשד, אבי זקני היה מקרב אותו, במקצת, בשביל שהחסידים חשדוהו. חוץ מההתנגדות והחקירה לא היתה אחוה־לרעה בין אבי זקני ובין האיש הזה. בעד אבי זקני היתה הַפִּסְגָּה האחרונה של ההשכלה: יש"ר מקנדיאה. הוא היה מסכים גם על ר' נפתלי הירץ וויזל, אך רבי משה מדעסוי כבר היה מוטל בספק. לא דבר עליו מטוב ועד רע. ונימנוביטש היה משכיל נלהב, כל ספרי ההשכלה והשירים היו שגורים בפיו, כל ההלצות ודברי החדורים, כל ההשפעות מז'ולקיב, מברודי, מלבוב, מזאמושץ. הוא היה יליד זאוויחוסט, חברו של רייפמן, של נ. י. ליכטנפלד, של אייכנבוים, של נטע שפירא — והיה מספר לי ע"ד בנו.

הבן הזה היה הירץ נימנוביטש: למד בבתי המדרש, נעשה משכיל, נתמנה לרואה חשבון בבית מסחרו של גביר אחד, וכתב מאמרים לעתים. כשהיה הזקן מספר ע"ד מאמרי בנו, קרני אור היו מתמלטות מגבות עיניו — ואני הייתי אז

על שרשי רגליו יתחקה והוא לא ישמע ולא ידע להזהר. אם נקרא אליו: הימונה, השמאילה, קולנו כקול קורא במדבר ולא יבין לשכל מלינו. הלא קול מלחמה במחנה, קול מלחמת החיים, ומה נעשה לענק הזה אשר קול שופר לא ישמע ולחצוצרות התרועה לא יכרה אזן?"

או מאמר בדבר החומר והרוח:

„הכח החומרי לבד, בלי רוח מוסרי יצוק בו, הוא מוגבל עד מאד ולא יגבר חילים. גם אם שורש בארץ גזעו, הנה לא לעולם חסן ואחריתו עדי אובד, שרשו ירפה ולפתע ישבר ואין מרפא. לא כן הכח המוסרי. הוא יתן עוז ותושיה, הוא יפח רוח גבורה ואמץ לב, עד כי גם הנכשלים יאזרו חילים וחסרי אונים עצמה ירבה".

הפיליטון השנתי בדבר מעונית-הקיץ, שהוא חל תמיד בעונה אחת, אחרי הפסח, מקבל בפי הפיליטוניסטן של אז צורה כזו:

„כי יתפוש איש בבן-כפר לאמר: מלונה לך בית קיץ תהיה לנו, ומשכורתך שלמה אשקול על ידך, ישא ביום ההוא לאמר: לא אוכל למלאות בקשתך ובביתי אין חדר עוד ללון וכל דירה פנויה, כי כבר קדמוך רבים. יענה בן העיר: אין לי חפץ בחדרי ביתך, גם את רפת צאנך ובקרך אל תמנע ממנו, רק יקרא שם בית-קיץ עליו ואסף חרפתנו".

ובכל משלה המליצה, אפילו באותו החלק של העתון, הנדפס בכתב רש"י: הפלפולים, הוכוחים והחדושים בעניני תורה וחכמת ישראל.

הנה, למשל, תשובה לאיש-נעמי:

„נמצאו דבריך ואוכלם ויבאו בקרבי כמשתה שמנים ובעצמותי כפצעי אוהב נאמנים, כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, כן אתה על מאמרי. לא אכזר אתה כי תערערנו, כי אם תעיר ותרחף עליו, נוגע ואינו נוגע, אולם בעצמי ובבשרי לא נגעת ולא יגע בו כל מבקר לרעה ולא יסור אפוא דבר אחד מדברי עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ויקהת אמנו-שפתנו, סגולתנו וחמדת נפשנו".

ברור ופשוט!

V.

כמדומה, שאני יכול לפטור את עצמי מלהביא דוגמאות מ„הצפירה" של היום האחרון, למען הוכיח, כי אינו דומה סגנונו של העתון בזמן הזה לסגנון העתון בראשית ימי התקופה שאנו מונים. דבר זה ידוע לכל קורא עברית בזמננו. וכאמור יש גם אשר תעורר העתונות של עכשו תרעומות והרבה קוראים מהדור הישן מרגנים בסתר ובגלוי על העתון שבלע את הסגנון המליצי ומזג אותו, עד כי לא נודע שבא אל קרבו.

אולם אין אנו יכולים לקבוע גבולין ולומר: עד כאן היתה פרושה ממשלתה של המליצה, ומכאן ואילך — מתחיל סגנון חדש. השנוי נעשה מעט מעט והוא עדיין לא נגמר. יחד עם המון מלים מחודשות וסגנון מודרני, אתה פוגש לפרקים גם בעתון של היום מאמר, או פיליטון, או שירה בפרוזה, הכתובים לפי רוח הימים ההם, אופן-כתיבה כזה יש בו עכשו גם משום חדוש והרבה סופרים מודרניים משתמשים בו, בנוח עליהם הרוח. סגנון זה הוא גם נוח יותר ויפה הוא לעניני שירה ולדברי אמנות. לא הכל סגלו להם את הסגנון התלמודי החדש וכמעט כל סיפרי הזמן הזה עומדים עדיין תחת השפעתה של הספרות המליצית. ואם הסתגלו הרבה סופרים צעירים לרוח הזמן, — לא יוכלו הסופרים בני הדור הישן ללכת בדרך זו והם מכניסים אל העתון את שלהם.

ובכל זאת יכולים אנו לומר, כי אנו עומדים בתקופה של ריאקציה במובן הסגנוני, ריאקציה הבאה בעקבי ההתקוממות נגד גבוב הכתובים והמליצות השדופות. „הצפירה" לפני חמשים, או גם שלשים שנה — וסגנונו של „האור" הירושלמי, האם יש לנו הפכים גדולים מאלו? פה השתעבדות גמורה להכתוב ולרוח הכתוב, ושם — התפרצות גמורה, ריבולוציה נגד הכללים ונגד החוקים המעיקים, חירות שאינה יודעת שום מָרות. רדיפה גם אחרי חדושי-מלים וצרופי-לשון, שאין להם לפרקים כל יסוד ושורש ברוח השפה העברית.

ריבולוציה זו טבעית היא. קיצוניות אחת מולידה קיצוניות שניה. אבל לא מפיה אנו חיים. אין מצב זה של דמדומי-סגנון יכול להתקיים ימים רבים. הוא מוכרח להביא לידי סגנון קבוע ומקובל. הן יש לנו עכשו בליל-סגנוני, שקשה לסמן את מהותו ולקרוא אותו בשם. זהו לא סגנון ביבלי ולא סגנון תלמודי, כי עם ערבוביה, ערבוביה ולא התמזגות.

כי ההתמזגות — זהו דבר שאנו צריכים ליחל לו. הסגנון החדש, שיבוא בעבור תקופה, יהיה בודאי מעין סינטיזה של הסגנון העברי הישן, הביבלי, ושל הסגנון התלמודי החי, בצרוף המלים המחודשות, שיש להן שורש בשפתנו. הדבור העברי, החיים העבריים ותכנית הלשון העברית בארץ ישראל יביאונו סוף-סוף לידי יצירת הסגנון החדש והקבוע הזה. אולם ברור הוא רק זה: אין דרך לשוב עוד לתקופת המליצה הישנה. הסגנון העתידי יהיה חי, שוטף, וביחוד מדויק, לא ילך סחור-סחור ולא ינבב אמרים, כי אם ישתמש בלשון בני אדם, כשם שמדברים בשפה חיה.

יצטער על זה מי שיצטער, אך החיים עושים ויעשו את שלהם!...

וכפוליטיקה ניתן מקום רחב למליצה. הפוליטיקה לא היתה נכתבת אז, כעכשו, למטרת ברור ולבון ולמוד, כאדם העומד מן הצד ורוצה להבין וללמד לקוראים את המאורעות הפתומים בעולם הגדול. לא. הם נכתבו באופן ובסגנון כזה, שכל הקורא אותם עכשו ידמה, כי כל מושלי אירופה ישבו בעת ההיא וצפו לשמוע מה שיאמר בעל „הצפירה" על ענין זה או אחר. „הצפירה" היתה „צד" ידוע ב„קונצרט האירופי", לה היו נטיותיה, מחשבותיה והשקפותיה, לה היו אוהבים ושונאים.

ביחוד היה הדבר ניכר בעת המלחמה בין רוסיה וטורקיה. הבשיבוזוקים האמללים שקלו למטרפסם מ„הצפירה", שהיתה מצדדת בזכותה של רוסיה והיתה מקטינה את ערכו של כל נצחון מצדם.

המליצות היו מונוטוניות במקצת, אי יותר ממקצת. מליצה אחת שמשה על פי רוב התחלה לכל המאמרים הפו-ליטיים, או רובם. זריחת השמש — זה היה אות של הצלחה או מצב ברור, ועננים כבדים — מצב מפוקפק ומלא סכסוכים, או ערבי מלחמה.

„בעוד אשר השמים לא הטהרו עוד מן העלטה הרבה הרובצת עליהם מעבר מזה, והנה מעבר השני עלתה עב קטנה ככף איש, אשר בתחלה לא שמו אליה לב ולאט לאט תתגדל ותתרחב, עד כי לפי דברת רבים תוכל היא לבדה להקדיר שמש השלום בימים האלה".

או:

„בחליפות השמש ביום סגריר, כן הימים האלה ליושבי אייראפא; רגע יתקדרו השמים בעבים ושמש תשים ערפל חתלתה, יכסו העננים את עין הארץ וממטר סוחף יכסה פני אדמה; ורגע יבוא רוח צח ויפזר את העבים לכל רוח והשמש תצא ממחבואה להאיר לארץ ולדרים עליה".

או:

„שמש התקוה להקים שלום אייראפא על מכונו, אשר כמעט אספה נגהה בימים האחרונים, החלה עוד הפעם להאיר לאוהבי השלום והמנוחה".

„אחרי התקדרו השמים עבים הטהרו כספיר, ואחרי הגשם נראה אור בהיר בשחקים. אחרי יום האבל בא יום השמחה והשמש אשר בערב באה בבקר היא שבה".

לפרקים שוכח בז"ל הפרק המדיני את השמש ואת העננים ומתחיל לדבר במליצות אחרות:

„בלב מלא תקוות חגגו אחינו הסרבים את חג היובל מאז נגעל מגן גבורים ועם לבבם ישיחו כי עוד יבוא היום ויושב אליהם הכבוד אשר גלה מהם". „אחרי כל הקורות העוברות על העם הזה לא השח, לא השפיל את ראשו ולא אבד נצחו ותוחלתו. עוד לבו ער, עורקיו לא ישכבון ודם הגבורים אנשי השם, אשר נפלו על שדה קרב, עוד יזל בגידי בניהם אחריהם".

או:

„הבאהמים בני הדור הישן מתנהגים בכבדות, בדרך המלך ילכו, לא יטו ימין ושמאל, ואדיר כל חפצם להגיע אל המטרה בדרכי נועם, בשלום ובמנוחה".

או:

„נחלה זעומה ומבוהלת השאירה השנה החולפת, פחד ומגור, עמל ונדודי נפש, אייראפא לא תדע שלום ב ע צ מ י ה". אייראפא — ועצמיה!

IV.

במאמרים ה מ ד ע י י ם איננו מוצאים על פי רוב את מבול המליצות, שבהן מצטיין החלק המאמרי והפיליטוני. סגנונו של הרחו"ם בעצמו היה מדויק ככל האפשר וכך היה גם סגנונם של רובי הסופרים המדעיים, שהתכוונו לבאר באופן פופולרי דברים הרחוקים מבינתם של הקוראים הפשוטים.

אולם מובן מאליו, שבדור ההוא לא נמלטו גם הסופרים היותר טובים מהסגנון הקפנדראי — אם אפשר להשתמש במבטא זה, — אותו אופן הכתיבה שבחר לו לשון ערומים, ללכת סחור סחור ולא לפרש מיד את הכונה הסתומה. ובנידון זה מענין הוא, כי גם אבי היוצרים של הסגנון העברי החדש, ר' מנדלי, שהיה אחד ה ס ו פ ר י ם ה מ ד ע י י ם ה י ו ת ר ש כ י ח י ם „ב ה צ פ י ר ה" ושמאמריו נקראים אף עכשו בעונג, גם הוא, ככל חבריו בני הדור הוא, היה מתחיל את מאמריו בהקדמות ארוכות וסתומות, בטרם שנגש אל הענין.

הנה, למשל, מאמרו הראשון ב„הצפירה" נו' 4 לשנת תרכ"ב „עוף השמים יחכמנו".

„הלא ידעת אם לא שמעת, קורא יקר, כי גדול כבוד המשוררים בלאומים, ולדור אחרון הם מספרים תהלת מעשיהם ופרשת תולדותם ומפעלם, הלא הם בספרתם; ע"כ אמרתי אערכה לעיניך גם אני תולדות משוררים נפלאים וידועים, אף אמנם אינם יודעים עשות ספרים ושיריהם לא נדפסו מעולם; אשמיעך תולדות מיטיבי נגן בתרועה ומשמחים כל לב, אף כי לא ידעו להג הרבה בחקות חכמי השיר והמליצה; שיריהם נעימים לאזן שומעת, אף אמנם לא נאמו בחרוזים ולא ישכילו לעשות לרוחם משקל ולאסרהו בכבלי לפ"ק וחו"ק ובזיקי כל החקים החדשים גם ישנים; אודיעך תולדות מזמרים, אשר מעודם לא השפילו לפניך הקורא ולא לפני כל נדיבי עמי לבקש כי תבאו על החתום לקבל ספריהם, כיתר המשוררים חבריהם"...

וכך הולכת ונמשכת ההקדמה גם להלן, עד אשר הוא מגיע לסוף דבר: „אספר לך תולדות עוף השמים".

אולם אלו מאמרי-המדע, הבאים ברוב הקדמות, ברורים סוף-כל-סוף ומטרתם ברורה והקורא הגומר לקרוא בהם יודע מה שסח הסופר ולומד מפיו איזה דבר או מקצוע, שלא ידע תחלה. אבל ה„מאמרים"—זה היה אסון ממש! לפרקים אתה קורא מאמר עד תומו, אתה משביע במליצות נפשך, ולבסוף אינך יודע מה רצה הסופר לחדש. מה השמיע ולאיזו נקודה הוא שואף?

„הוה אל הוה ושבר על שבר יביא בכנפיו כל יום, כל שעה, כל רגע על ראש אחינו יושבי צלמות, קול יליל חודר חדרי לבב, כקול נשמה בשעה שיוצאת מן הגוף, עולה אלינו מן המבואות האפלות ורק זועה הבין שמועה. היום בת קול מנהמת כיונה במחנה ישראל כי כבר כשל כח הסבל. כבר נלאו לשאת חמת תנינים וראש פתנים, זוהמת כותבי־פלסתר, עשק ולחץ, בוז וקלון, חקקי און מגישים לחרצבות, ומחר—קול ענות חלושה חודר ורוצע אזנינו, כי כל מטה לחם נשבר" וכו', וכך עד תמו.

או משל לכנסת ישראל:

„מה נעשה לגבור ערל שפתים? הנה הוא כחרש שאינו שומע ואינו מדבר. כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו, אך ישחק לרעש כידון, כי עד אזניו לא יגיע האסון

שבמכתב אנו מבקשים רק את גופה של העובדה, את המעשה עצמו. אבל בימים ההם היה גם הקורספונדנט שותף במעשי יצירה, מנבא בלשון ישעיהו וירמיהו על „בקור חולים" ועל השמש אשר בבית-התפלה ועל בית-המרחץ וכדומה.

„ישראל עם לא עז, נודד בגוים זה אלפי שנים, שבט מושלים סר ממנו ומחוקק מבין חכמיו, וישם בסלע הצדקה והחסד משכנו ושם חביון עוזו, צדקה תרומם גוי, אשר עוללו בעפר קרנו, וכסאו אשר מגר לארץ יכון בחסד, החסד והצדקה הם עמודי התוך וכו'. אשריך, ישראל, עם נושע בצדקתך תשועת עולמים".

וכל זה למה?

בית-חולים נוסד בעיר!

כשהזמן לידו של הקורספונדנט איזה מקרה היוצא מגדר הרגיל — היה נותן חופש גמור לאוסם מליצותיו והקוראים נהנו למקרא קורספונדנציה מעין זו, למשל:

„את תוגת לבבי היום אשיחה וישאו גם כל קוראי „הצפירה" במגנת לבי, כי כבדה ממני, כי למקרה נורא אשר קרה פה מעי כחלילים יהמו ולב בריסק כלה ייליל". יום ה' לסדר „ואש יצאה מאת ה'" ושמי בריסק לבשו קדרות ויהי חשך וענן וערפל, כמו מצהרים יקום ליל אמש, מטר סוחף נתך ארצה, בעים רוח וקולות אלהים נעורו מקצה השמים ואחריהם הלך ברק לפיד-אש ויאר את המאפליה וכו'. והנה פתאם קפדה באה, כי הרעים ה' בקול רעם אדיר וחזק נורא מאד, אשר נתן חתיתו על כל שומעיו, יצא רשף לרגליו!"...

הקורא יוכל לחשוב על פי הציור הזה, כי נשרפה העיר, או כי רעד-אדמה בלע אותה, אבל לא. סוף דבר הוא, כי הברק פגע באנשים אחדים, שעמדו על הגג והם נפצעו ונבהלו.

ובשביל זה צריכים כל קוראי „הצפירה" לשאת ב„מגנת לבו" של הקורספונדנט „כי כבדה ממנו".

שרפה פשוטה פורצת „באישון לילה ואפלה, עת כל בני האדם הוזים שוכבים בחיק התרדמה לנוח מעמל יומם", „ועוד ידה היתה נטויה לכלות חמתה גם על בתי-אוסם רבים, אבל ה' הטוב בחמלתו אמר: „עד פה תבואי ולא תוסיפי", והנותרים נצולו ממלתעות האש המטרפת".

דוקא „ממלתעות האש".

בדבר תקונים רגילים בעניני העיר בוחר לו הקו-רספונדנט גם הוא מליצה:

„עירנו חדשה כנשר נעוריה... כי הממשלה הטיבה ליסד פה בית-דואר". או: „הגלגל המנסר עתה ברקיע עירנו הוא: שאלת בקור-חולים".

לפרקים מתחיל הקורספונדנט את מכתבו בסגנון-נפשי, בסגנון של קורבה להמערכת, כעין מכתב פרטי.

„החיים והשלום והברכה מאלהי המערכה יחולו ויאתיו כנחלים נטיו על ראשי וכו' המו"ל את הצפירה ה' עליהם יחיו מעתה ועד עולם אכי"ר.

„הנה יצאה הצפירה לצפירת תפארת בני עמה ואבוא גם אנכי שעריה לתת זכרון עולם לאיש אשר היה עטרת צבי" וכו'.

ויש אשר הוא מתחיל את הקורספונדנציה, בבואה מחוץ לארץ, בסגנון כזה: „טפת דיו זו מה תהא עליה? האכתוב בה או לא אכתוב? לא אכתוב! הן כבר ירדתי מעולם האצילות לשכון בעולם העשיה ונפשי ובשרי מכרתי לעבודת עבד, לעבוד ולישא, ולא אוכל עוד להשתעשע ולהתעלם באהבים ברוחות ובנפשות פורחות (!), כלפנים בהיותי בארץ מולדתי. אבל מה אעשה ומלאך ספריאל, מלאך הממונה על כל הסופרים, הוא המלאך הדובר בי היום, עומד עלי ומכה אותי ואומר לי: כתוב! ומי יוכל לשור אל המלאך ההוא ויוכל לו?"

סופר אחר מספר את כל פרטי חייו, לשם מה נסע לחוץ לארץ, לאיזו מטרה: „טלטלני ה' טלטלה גבר (דוקא טלטלה גבר!) לא לבקש לחם איה (דוקא לחם איה!), לדרוש ברופאי וויען ואחרי הנדודים ששבעתי מנסיעתי תרתי לי מקום לנוח מעמל דרכי".

אבל ביחוד נתנו הסופרים חופש לרוחם, כשהודיעו מעירם על דבר הנוגע להשכלה. או כשהטיפו מוסר לבני עירם על אשר הם עומדים מרחוק לתנועת ההשכלה.

„... שמה, בהתאסף ראשי עם גם ממקומות אחרים אשר נהרו לשמוע קול ה' מתהלך בשפת רוסית מפי איש אשר רוח אלהים ורווז היום בו, הטיף המטיף הצעיר אמרותיו כטל בשפת ארצנו, כל העומדים פערו פיהם למלקוש וכמים באו בקרבם כל דבריו, כי לא בלשון אחרת, רק בלשון עמנו האורחים ידבר אליהם. וגם הוא דבר טוב על העבריה באזני הרוססים וישוב לב האבות והבנים אל חיק הורתם ודבריו היו רצוים לרוב שומעיו. הקול נשמע, כי עוד ידו נטויה להעריף כמטר לקחו ויוכיח בשער כי רמה קרן העבריה, גדולות ונצורות עשתה לא רק בשמים ממעל, כי גם על הארץ מתחת ידה בכל משלה".

וכל זה — הנאום של הד"ר מגדלקרן באודיסה בדבר נחיצות ההשכלה!

III.

הפוליטיקה, שהיתה בשנים הבאות אבן-הפנה של „הצפירה", עד כי „דברי הימים" של העורך נתפרסמו ונתחבבו על כל הקוראים, — לא תפסה בימים הראשונים מקום חשוב ב„הצפירה", כאותם „שני הבוינן על נייר שרייב טוב בתבנית פאליא", שהבטיח הרחו"ס לפני צאת „הצפירה". העיקר היה: התכלית. ו„תכלית כונת „הצפירה" היא: להפיץ אור המדעים ולהראות נועם יפים וטובם אשר תתענג עליהם הנפש, או להמציא תועלת להעוסקים בישובו של עולם בעניני המסחר, המלאכות וההמצאות החדשות". ולפיכך היתה „הצפירה" מטפלת הרבה בתולדות הצפרים, בתולדות המכונות וההמצאות, הים ומלואו, שפת בעלי חיים, יסוד הפנינים, כתות האמונות, מסור העבדים, המים הרעים, כדומה ענינים כאלו שהיו מתורגמים מאשכנזית או מלשונות אחרות. בשאלת היהודים לא היתה „הצפירה" בימים הראשונים מטפלת כלל, וגם הפוליטיקה באה בה רק בתוך אינפורמציה קצרה. זו היתה כרוניקה, שבה נמסרו המאורעות האחרונים ב„פרייסען", „עסטרייך", „יאנישע אינזעלען" וכדומה. (משום איזו סבה בלתי מובנה היו ה„יאנישע אינזעלען" וכל הנעשה בהם ענין ל„הצפירה" כמעט בכל גליון). ורק בשנת תרל"ז התחיל העורך להדפיס „רעפעשען האחרונים" ו„ידיעות תלגרפיות להממשלה" ומני אז היתה הפוליטיקה אחד הפרקים הקבועים כמעט בכל גליון.

והוא מוסיף ופונה לכאן ולכאן לראות אם אין זר שומע את ה„סוד״:

— גם מודעות אסור היה להדפיס! אסור באיסור גמור! הדבר נודע לאחד הבריונים ותמיד בא ואיים שילשין. נתנו לו ממון; והוא לא היה פוסק מלבוא ולאיים, עד שהזקן הפסיק את הוצאת „הצפירה״ ונסע לפטרבורג ואחרי שעברו שני שבועות שב ופרוגרמה חדשה בידו. מותר להדפיס מודעות! ו„הצפירה״ שבה לצאת.

ר׳ אליה זוכר גם כן, שהיו עתים, אשר אותם ה„קוים האדומים״ הביאו טובה רבה. מזויפים היו הקוים האלה. היֹמים ימי הסכסוכים ב„הצפירה״. אל הדפוס היו מובאים מאמרים, שלא היו רשאים בשום אופן להכנס אל „הצפירה״.

ר׳ אליה שוחק, בשעה שהוא מספר הדברים האלה:

— חא, חא, חא! מי שלא ראה מה שהיה כתוב באותם המאמרים!...

— מה עשו? העבירו קו אדום על המאמרים ואמרו לאותו שכתב אותם, כי הצנזור מחק.

אין ר׳ אליה מתגעגע על אותם הימים שעברו. העבודה היתה מרובה מאד, מרובה וקשה. אך אותו הזקן! חבל על דאבדין!... אומרים, שהזקן היה כעסן. אם הפריעו אותו מעבודתו בשעה שהיה טרוד, או שהיה משוקע במחשבות — הרי אדם גדול שכמותו צריך להשתקע במחשבות — היה כועס. אך הלא אדם טוב היה. בשעה שלבו היה טוב עליו, שם את ידו בכיסי בגדו, זקף את קומתו וסח אתנו. מנהג של פריצים לא היה נוהג בעצמו מעולם.

יודע ר׳ אליה לספר עוד דברים רבים, אך הוא טרוד אץ הוא וממהר, רץ מתבה לתבה בבית סדור האותיות, מקבץ את חלקי הסדור ומעמיד את העמודים: אותיות גדולות, אותיות קטנות—הכל הוא רואה, ואפילו בלילה ובלי שום משקפים

ספוג.

גלגולי הסגנון ב„הצפירה״.

I.

כרכי „הצפירה״ משנת תרכ״ב עד שנת תרע״ב מעונים לא רק עיון, כי אם גם למוד. זוהי, אם תרצו, תורת החיים היהודיים ברוסיה עם כל גלגוליהם, חליפותיהם ותמורותיהם במשך יובל שנים. כשאתה עובר על הכרכים זה אחר זה, מתגוללים לנגד עיניך, כמתוך פסי-הקינימטוגרף, במהירות הבזק, דורות ותקופות, יהודים שונים ומשונים, בעלי שאיפות ומאויים ומחשבות שונים. הקפיצות של הדורות — מפליאות. הנה נשקפים פני יהודים חצי-קונסרווטיבים וחצי־משכילים, שהשכנת האורה במבואות האפלים היא מטרתם העיקרית בחיים וההשכלה ברחוב היהודים — זוהי המגמה שאין אחריה כלום. ושוב משתקפת תמונה של יהודים נבונים, אשר אמרו לאכיל את פרי ההשכלה ותקוה נשקפה להם להיות לאזרחי המדינה ולזכות לזכיות ככל בני הארץ; הנה דור אשר ההשכלה כאלו נעשית לו לזרא, אחרי שהביאה לו רק מפח-נפש; הנה דור הנלחם בעד קיומו ומתחיל לבקש פתרונים לשאלת היהודים והיהדות, ולבסוף קם דור, אשר כאלו כבר מצא את דרכו והוא הולך אליה בצעדי־און, אלא שהוא מתאזר, מבקש אמצעים, דרכים יותר קצרות ואמצעים יותר קלים, שבעזרתם יוכל להגיע למטרתו.

אולם הפעם אין זה מעניני. החיים היהודיים וחליפותיהם ותמורותיהם, כפי שהשתקפו בכרכי „הצפירה״ בחמשים שנות קיומה, או בעתונים העבריים האחרים אשר במשך התקופה הזאת — זהו ציור קולטורי חשוב בפני עצמו, שאולי עוד אשוב לטפל בו. ובפעם הזאת הייתי רוצה לתת רק ציור קטן, על פי דוגמאות, של הסגנון העברי ב„הצפירה״.

אם „הסגנון הוא האדם״ — אפשר לאמר בבטחה, כי הסגנון הוא גם התקופה. על־פי הסגנון אפשר לעמוד על אופים של בני הדור, על אופן מחשבותיהם ומהלך רוחם. ומה גם שהסגנון היה בימים ההם, בראש הדורות של שנות היובל האלו, עיקר העיקרים, האל״ף-והתי״ו של הספרות העברית. הצורה היתה העיקר, שהתוכן טפל לו. התוכן ההוא נראה לנו בימינו עכשו כעין תוכן של חריסטומטיה לילדים גדולים, הנותנת לעמי-הארצות מושג ע״ד ענינים הידועים עכשו לתינוקות של בית רבן ושמקומם בשבועונים לתינוקות. והסגנון בא אז בערפלי מליצות ליפות את התוכן ולהכשירו בכלים נאים ובצורת נאה למקרא לעם, למען השפיע עליו ולמשוך את לבו אל הדברים הנאמרים.

בין קוראי עברית בזמן הזה, ביחוד בין אלו שהתחנכו על „המגיד״ ו„הלבנון״, יש רבים הנמשכים אחרי סלסול הלשון ואחרי הדר המליצות שחופף על העתונים בזמן ההוא. יש ביניהם אשר יתרעמו גם על הספרות העברית החדשה, שהורידה את גברת-המליצה מכסא ממשלתה. ואמנם אין לכחד, כי יש הרבה יופי והוד באותו הסגנון הערפלי והמסולסל. העתון של היום הוא פשוט יותר מדאי, מטפל בעניני חול, מדבר בלשון בני ארם פשוטה, בעוד שהעתון ההוא היה על־פי סגנונו כלו קודש, מעולף במלבושי הוד-קדומים, בתבנית נבואה. אולם כשנתבונן מקרוב אל הסגנון ההוא וכשנתחקה אחריו צעד אחר צעד — לא יהיה לבנו נוטה אחריו בימים האלה, ימי הפשטות והבהירות, כשלמדו בני האדם לדבר בסגנון נוח ומובן לכל. הן סוף־סוף אין החיים כלם קדושים. יש בהם גם קדושה וגם חול, והיו המליצות לעניני-שמים והסגנון הברור — לעניני החיים.

II.

המליצות היו שולטות בכל, בכל מקצעות הספרות. הנה הקורספונדנציות.

הקורספונדנט בזמן הזה אינו אלא מספר, בלי פרטנזיות יתרות לאמנות ולצירות, ואין אנו דורשים מאתו יותר. בחומר אשר בקורספונדנציה יוכל אחרי כן להשתמש הסופר, היוצר, האמן, המשקיף על חיי היהודים, בעוד

ר' אליה.

„ר' אליה" זה הוא „שֵׁם־דבר"..

בשעה ש„הצפירה" עולה על זכרון מי שסמוך, או מי שהיה סמוך אל „הצפירה" מיום היותה ועד עתה, אי אפשר שלא תתיצב לנגד עיניו דמות דיוקנו של אותו הזקן, קל התנועה ומהיר הדבור עם עיניו הנוצצות מתוך פניו המלאים קמטים ועם השחוק הקל שעל שפתיו — ר' אליה.

קשור הוא ר' אליה אל „הצפירה", כשם שהאותיות שלה קשורות אל הגליון. הוא ראש מסדרי האותיות של „הצפירה" ובתור מסדר הוא עובד בה מיום יצירתה, ומאז גורל „הצפירה"—גורלו, חייה — חייו. ואמנם הוא מסור אליה בכל לבבו ונפשו.

צעיר לימים מאד היה ר' אליה בשעה שהתחיל לעבוד ב„הצפירה". מאז עברו על העתון חליפות ותמורות שונות ור' אליה לא הפסיק את עבודתו בכל ימי קומה — חמשים שנה.

ר' אליה.

עובד הוא את עבודתו בחריצות ובזריזות. מזרז את המסדרים חבריו ועוזריו ויש גם שהוא נכנס למערכת ומזרז את הסופרים:

— מה אתם מתמהמהים! — הוא כועס — הדפסתו של הגליון תתאחר וההפסד!

„הפסד!" — אין ר' אליה יכול לסבול כלל וכלל ש„הצפירה" תפסיד ממון. טעות הדפוס, אותיות מטושטשות, שבושים בסדר השורות — צריך להזהר שלא יהיו כאלה, אך בעת שהשעה דוחקת, מוטב שהגליון יצא בשעתו ולא יהיה בו הפסד של ממון, משיהיה הכל ברור ומתוקן, ורק יתאחר לצאת ויהיה הפסד.

כך אומר ר' אליה תמיד, כשהוא רואה, שכבר הגיעה השעה למסור את עמודי הסדור לעשות מהם טבלאות של עופרת לדפוס, ואינו מניח לתקן את השבושים.

היו ימים, שר' אליה היה כעין עורך שני של „הצפירה". מה אני אומר עורך שני? לא, עורך ראשון היה, הקדמה לעורך, כל־ולך של הגליון, ברצותו—מהר לקבוע איזה מאמר בדפוס, וברצותו—השהה אותו.

— זה לא יחמץ! — היה אומר.

שרה'שי בעצמה — היא האשה הגדולה, אשת סלונימסקי, שהיתה מנהלת את „הצפירה" ימים רבים — היתה מיעצת לסופרים, שהתרעמו על שמשהים את מאמריהם ימים רבים, כי ילכו אל ר' אליה וישתדלו אצלו בענין זה...

וגם עכשו יש שמאמר נחוץ ליומו בא בשעה מאוחרת אל המערכת ואל הדפוס. מסדרי האותיות מתרשלים, מסרבים לסדר. כבר עברו דים. עיפים דם. אך ר' אליה נותן עיניו במאמר, מבין שהוא נחוץ ומיד הוא כועס:

— עיפים! וכי יש עיפות בשעה שיש הכרח!

זוכר ר' אליה את הימים הראשונים, בשעה ש„הצפירה" התחילה לצאת יום יום. מי מן המסדרים היה עיף? היו יודעים, שצריכים לעבוד ועבדו. והעבודה מה מרובה היתה! הסופרים והעורכים לא היו רגילים בעבודתם. האם היו יודעים מה לתת לסדר וכמה לתת? כתבו ומסרו לדפוס, באו מאמרים מן החוץ, מסרו לדפוס. כמה יכיל הגליון — מי ידע זה? והמסדרים סדרו מן הבוקר ועד הלילה, עד שעות אחדות אחרי חצות הלילה עבדו ואחר כך צריכים היו לפזר עמודים שלמים. הוא בעצמו, ר' אליה, לא יָצא מבית הדפוס ממוצאי שבת ועד יום ו' לפנות ערב. הרי לא היה יכול לצאת ולבוא אל ביתו לשכב על מטתו. אפשר שתבאנה טלגרמות בלילה ומי יסדר אותן? מי יקבע אותן בדפוס? היתה לו איזו שעה פנויה, שכב על הארץ ליד תיבת האותיות ונרדם מעט. עכשו הם נעשים תיכף עיפים! שעות אחדות עבדו וכבר עיפו!

— סדרו! — הוא מצוה — מוכרחים אתם לסדר!

יש שגם עלינו הסופרים יש לו לר' אליה תרעומות.

הם, הסופרים של עכשו!... במערכת הם יושבים ואינם זזים ממקומם. את הכ"י הם שולחים על ידי שליח. אם אין שליח, הם משהים את הכ"י. והרי הזקן (סלונימסקי) בודאי ובודאי שהיה גדול מכל אלה, ובעצמו ולא ע"י שליח היה מביא תמיד את הכ"י אל הדפוס ובעצמו היה מוסר אותו לידי ואגב היה סח, מספר, מתאונן על סופר פלוני ואלמוני, דבר בשבחו של האחר ובגנותו של השני, ועכשו—

— פריצים!

בכלל הננו כלנו בעיני ר' אליהו כ„פריצים גמורים".

הזקן — כמה וכמה פעמים היה נשמע למרפים גולדמן. הביא הזקן כתב־יד אל בית הדפוס ומיד לקח אותו גולדמן בידו וקרא אותו. מה שלא היה טוב בעיניו, אמר: לא טוב. הזקן התוכח; קצת עקשן היה. לכשיצא לקח גולדמן את העט ומחק ותקן ככל העולה על לבבו והזקן לא התרעם כלום. עכשו כשמשנים דבר בתוך דבריכם — מיד אתם כועסים!...

ואותו השעבור של הקוים האדומים—

עוד עתה, בשעה שר' אליה מעיף עין על כ"י או על עלה ההגהה, כמדומה, שהוא מחפש את הקו האדום של הצנזורה!...

יש שהוא קורא כ"י או עלה ההגהה והוא נגש אל אחד מאתנו ושואל בחרדה:

— והצנזורה!

זוכר ר' אליה היטב את הצנזורה, הוי זוכר!

„הצפירה" התחילה לצאת בשנת 1862, היא השנה, שהמהומות בארץ רבו מאד. הריבולוציה הוכנה. ומה כתבו אז ב„הצפירה"? על הכל כתבו, אך לא על מה שקרה בוורשה ובמדינה.

— צימרמן הצנזור! — כועס ר' אליה — הם כתבו וצימרמן העביר קו ארום על כל מה שכתבו.

ובשעת הפוגרום של שנת 1881! אז גם כן מוחק הצנזור כמעט כל מה שכתבו.

— חפשו ב„הצפירה" וראו, אם תמצאו בה אף מלה אחת מן הצד על דבר הפוגרום! — מזכיר ר' אליה נשכחות

הצבוריים ועומדת בראש כל שאלה וכל תנועה, שהתעוררה בעם ישראל. וכאשר קצר הגליון מהכיל את רוב החומר, הגדיל סוקולוב את מדת הגליונות וגם נתן ספרים יקרים לתשורות. אמנם כל התקונים האלה דרשו הוצאות מרובות, אבל הזרע הביא במהרה פרי ויכנים כפלי כפלים. חותמי „הצפירה" הלכו ורבו משנה לשנה, עד כי כבר הגיעו לעשרת אלפים וגם לשנים עשר אלף, ואחרי שנות רזון באו שנות שָׂבע (קודם שנברא „הצפה" והתחיל להתחרות ב„הצפירה"). חו"ס לא התערב עוד בעניני המערכת, ויחי חיי בודד, ורק בנו הד"ר סטאניסלאוו ס ל ו נ י מ ס ק י היה בא לעתים תכופות למעונו של סוקולוב (ששם היתה המערכת) להתחקות על הליכות העסק.

מהמון הסופרים, אשר מאמריהם נדפסו בקביעות ב„הצפירה" והועילו לא מעט להתחבבותה על הקהל, הנני להזכיר את הד"ר י. פ ר ע נ ק ע ל ז"ל, אשר במשך עשרים שנה הדפיס ב„הצפירה" כמעט מדי שבוע בשבוע מאמרים בחכמת הרפואה ותורת שמירת הבריאות, וכמו שהיה חו"ס הראשון לכתוב מאמרי מ ד ע כ ל ל י י ם פופולריים בעברית, כן היה הוא, פרענקעל, הראשון לכתוב מאמרי ר פ ו א ה ו ה י ג י י נ ה בסגנון קל, בלי חקירות עמוקות, ורק כעין שיחה נעימה, בהיותו יודע את נפש קורא העתון ה י ו מ י, שאין דעתו פנויה להעסיק חקר ולהוגיע את מוחו על ענינים קשים.

ד"ר פרענקעל היה יליד עיר קטנה בפלך פלוצק, וימי בחרותו עברו עליו בלמוד התלמוד ב נ ל ו י והמדעים ב ס ת ר. בפלוצק עמד למבחן בידיעות למודי הגימנזיום, ובוורשה נכנס לאוניברסיטה. את השפה העברית חבב מאד, ועוד בהיותו תלמיד בימ"ד המדעים כתב מאמרים ב„הצפירה". גם בשנים הראשונות אחרי המנותו לרופא היה כותב בעצמו עברית, ומאמריו נדפסו ב„הצפירה" אחרי תקונים קטנים. אפס הכתיבה עלתה לו באבוד זמן רב, כי חסרה לו הטרמינולוגיה המדעית בעברית, והעיקר, כי עמל להוציא מתחת ידו כל מאמר ממולח ומתובל במבטאים נאים, בחדודים ובפלפולא חריפתא. במאמריו ב„הצפירה", וביתר שאת — בחריצותו ובפקחותו הגדולה, עשה לו בקרב שנים שם גדול בין העם בוורשה, וירבו החולים המשכימים לפתחו והשואלים בעצתו, ויהי טרוד כל הימים לענות לשואליו במעונו ולבקר את החולים במעונותיהם (ביותר — ברחובות מושב עניי העם), ואז לא היתה לו עוד שהות לכתוב מאמריו בעברית, ויחל לכתבם פולנית, ואותו לקח למעתיקו. ואולם גם בכתבו פולנית, היה מערבב בכ"י מבטאים עברים ומליצות שנונות, שעלו על זכרונו בשעת כתיבה. ובכל יום ה' בשבוע, בערב, היה בא אל המערכת, לוקח העתקה ממאמרו המסורר לערב שבת, יושב עמי יחד, קורא בשום לב ומדייק בכל מלה ומלה, עומד על כל קוץ וקוץ, ואם לא ישרה בעיניו העתקת איזה מבטא, לא זז משם, עד שמצא, בעצמו או בעזרתי, העתקה יותר נאה ויותר מתקבלת, וקץ לא היה לשמחתו אם מצא איזה מבטא שנון, איזה פתגם הולם, איזה חדוד לא-רגיל. המסדרים היו מתרעמים מאד על העבודה, אשר הטיל עליהם להגיה ולשנות ולהחליף, ואולם לא יכלו לסרב, כי היה בא אליהם במקרי-מחלה ומְרַפֵּא אותם ואת בני ביתם חנם.

בשנים הראשונות היה ד"ר פרענקעל כותב ב„הצפירה" מאמרים ארוכים, בהמשכים, והם נדפסו אחרי כן בספר מיוחד בשם „שומר הבריאות". אחר כך החל לכתוב מאמרים קצרים, בשם „סנסני עץ החיים", שהיו כעין כרוניקה מדיצינית. בהם היה מבאר ומסביר בסגנון קל ופזיז את כל ההמצאות החדשות במקצוע המדיצינה וכל חדוש שנתחדש בבית מדרשם של חכמי ההיגיינה. את פרקו זה לא חדל לכתוב ב„הצפירה" כמעט עד יום מותו. הוא כתב בהתמדה, אפילו בשעה שלא היה לו פנאי לאכול גם לחמו, כי בשנים האחרונות היה ד"ר פרענקעל אחד הרופאים היותר מפורסמים בין ה ע ם, כלומר, בשדרות הנמוכות והבינוניות של היהודים, גרי סביבות הרחוב דזיקא ונאלעווקי. הוא כבר עשה עושר רב, רכש לו בתים ואפותיקות, וכל צורך לא היה לו לפרסום ע"י מאמרים ב„הצפירה", ואולם הוא לא שנה אכסניה שלו. הוא נשאר לשבת עד יום מותו בשכונת היהודים ועד יום מותו נ"א' נאמן ל„הצפירה".

בין הרופאים בוורשה קנאו בו רבים על הצלחת ופרסומו הגדול, ויאמינו כי רק „הצפירה" היתה בעוזריו ומִמֶּנָּה לו כל הקהל הגדול הצובא על פתחו, וינסו גם הם לכתוב מאמרי רפואה ב„הצפירה". מבין הרופאים האלה אזכיר רק אחדים: הד"ר אַראָנאָוויטש — הוא הבין עברית, בהיותו תלמיד הישיבה הוואָלאָזינית, גמר למודיו בחו"ל ואת מאמריו היה כותב ביהודית-אשכנזית; רופא-הילדים וואלדברג (לא הבין אף מלה עברית), ובנו של חו"ס, הד"ר סטאניסלאוו סלונימסקי, שכבר הזכרתיו למעלה.

היו גם רופאים אחרים, אשר כתבו ב„הצפירה" מאמרי רפואה מ ק ו ר י י ם, כמו הד"ר ש. מינץ, אשר הדפיס שורה שלמה של מאמרים בשם „הכלכלה וקלקולה". הם נכתבו בסגנון מלוטש ומנופה ובדייקנות של מלומד. גם הד"ר ג. לעווין כתב ב„הצפירה" הרבה מאמרים מקוריים בעברית. ואולם כל אלה ועוד אחרים ל א ה ת מ י ד ו בכתיבתם, ולא עשוה לחוק ולא יעבור, בעוד אשר ד"ר פרענקעל לא חדל לכתוב גם בהיותו עמוס עבודה מרבה להכיל, וגם בנסעו לנוח לטייל בחו"ל, היה זוכר את „הצפירה" ושולח אליה מרחוק את מאמריו.

כאשר חדל הנ"ץ לכתוב „בראש הומיות", כי נטרד בהוצאת מימורות שונות ואחרי כן תקפתהו מחלה ארוכה אשר מת בה, הציע נ"ס לפני הד"ר פרענקעל לכתוב כרוניקות שבועיות, והוא אמנם כתב כאלה (בחתימת שם „הנודד הנצחי"). ואולם אחרי כן החל סוקולוב בעצמו לכתוב את הפיליטונים האלה בשם „מערב שבת לערב שבת"—הלא הם הפיליטונים ההולכים ונדפסים גם עתה ב„הצפירה" המחודשת.

ווארשאווסקי", ובחצות היום נגשו להדפיס את הגליון במכונה פשוטה המסובבת בידי אדם ומוציאה אלף אקזמפלרים לשעה. הכל הלך אז במנוחה, במתינות, בלי דחיקת השעה ובלי יראה של איחור.

ואולם אז, לפני עשרים ושבע שנים, היה המעבר מן העתונות השבועית אל היומית קפיצה גדולה עד מאד. על ד"ר קנטור ספרו, כי בגשתו להוציא את „היום", היתה דאגתו הראשונה: מאין יקח די חומר למלא יום יום גליון. את סלונימסקי לא הטרידה הדאגה הזאת כל כך, כי ידע את כחו הנפלא של שותפו סוקולוב: למלא בעצמו גליון שלם בכל יום; אבל בכ"ז הן אי אפשר לכתחילה לשום כל עבודת העריכה והכתיבה של עתון יומי על איש אחד, ולמרות קמצנותו היתירה הוכרח לקחת לו שני עוזרים: את א"ש פרידברג, שהיה עד אז עוזר ב„המליץ", ואת מיכל וועבער. על הראשון היתה שומה לנהל את פרק ה„חדשות בישראל", בחוץ-לארץ" ולכתוב פיליטונים ומאמרי-ספרות, ולוועבער נמסר פרק „חדשות בארצנו", חדשות מוורשה וטלגרמות.

אמנם היו ימים, אשר עבודת שני העוזרים האלה גם יחד היתה מעטה מאד, כי נ"ס מִלֵּא בעצמו כמעט את כל הגליון, מדברי הימים ועד „הצופה לבית ישראל" ועד החדשות מכל הארצות, ועד מאמר בקורת, ויש אשר כתב גם את הטלגרמות ושאר ירקות, ואולם זה היה אך לפעמים, ועל הרוב ישבו שני העוזרים ועבדו איש בפרקו. ה' פרידברג לא היה עוזר מהיר, כי דייק מאד בלשונו; שכרו ב„הצפירה" היה לא רב (כמרומה לי— שמונים רובל לחודש), ועל כן לא היה מסור לעבודתו בכל לבו, ויחפש לו מקורות-מחיה אחרים, ואחרי איזה זמן, במות הצנזור זאמנהוף (אביו של הד"ר זאמנהוף המהולל, ממציא השפה „איספירנטו"), השתדל פרידברג להיות לצנזור, והסופר הענותן והכפוף לאחרים היה פתאם לאדון, אשר הכל היו משכימים לפתחו והיו נושאים לו משאת והיו כפופים ונרצעים לְעִפָּרוֹן האדום אשר בידו...

בימים ההם היה העורך האמתי של העתון רק הצנזור. הוא שלח פקודותיו כפעם בפעם אל הרידקציה: את זה הדפיסו ואת זה אל תדפיסו ואת זה אל תזכירו אפילו ברמז; הוא היה מוחק לא רק שורות, כי גם מאמרים שלמים, משנה ומקלקל, והרידקציה היתה מוכרחת לציית לו בדחילו ורחימו, כי היה שלטונו בלתי מוגבל, ואי אפשר היה להגיש עליו קובלנא. ברידקציות היו תמיד מן המוכן איזו מאמרים „כשרים", למלא את המחק אשר ימחוק הצנזור.

בראשית ימי הִמָּנוּת ה' פרידברג לצנזור לא היה רגיל עוד כל כך במלאכה זו, לקצץ ולהשחית, וע"כ נכשל לפעמים באיזו העלמות-עין ב„הצפירה", ואולם כששלטון הדפוס קבל עליו בשביל זה, החל להזהר, ואז באו ל„הצפירה" ימים רעים מאד. הוא היה קורא לא רק את השורות, כי אם גם בין השורות, ויהי מוחק בלי רחמים, מקצץ ומשביר או מחליף ומשנה עד בלי קץ, באופן שהמסדרים קצו בחייהם מפני התקונים הנצחיים, ולפעמים כמעט שאי-אפשר היה להוציא את הגליון מפני רבוי עבודת התקונים. ואולם ה' פרידברג לא האריך ימים על משמרתו הקאזיונית הזאת, ולא הועילה לו כל זהירותו וחומרותיו היתרות; מוכרח היה לעזוב את דוכנו ולשוב אל הספרות, ויחל להוציא ע"י „אחיאסף" את שורת ספוריו המצוינים „זכרונות לבית דוד" ועוד ספרים

אחרים מעתקים ומקוריים, אשר היו לשם.

אולם בין כך וכך, כאשר עזב פרידברג את משמרתו ב„הצפירה", החלותי אנכי לעבוד בעתון זה.

אז הייתי רואה יום יום את חז"ס ומכיר עד תכלית את תכונתו. ראיתי, כי „הצפירה" היומית היתה לו לקללה ולמרירות. בתחלה לא נתן להנהיג ב„הצפירה" שום תקון הדורש הוצאת-כסף, ושנים רבות לא חתמו בשביל זה אפילו על הטלגרמות של ה„סוכנות הצפונית" ויצאו ידי חובתם בהעתקת טלגרמות מן ה„קוריער ווארשאווסקי", ואולם סוף סוף הלא היה מוכרח לגשת לפעמים אל ארון-הכסף, להוציא ולשלם בעד נייר והדפסה ופורטו ועוזרים ומסדרים ועובדים באקספדיציה וכו' וכו'. חיי המנוחה והשאננות עברו לבלי שוב. הנהלת „הצפירה" בתור עסק דרשה ידי חרוצים וכחות עלומים, וחז"ס ורעיתו סרבו מהוציא את ההנהלה מידם. ויהי תוהו ואי-סדרים בכל העסק ושנים רבות לא הביאה „הצפירה" שום ריוח וגם אי-אפשר היה למצוא חשבון נכון.

אכן עוד רב יותר מן הדאגות והטרדות החמריות, שָׂבְעָה נפש חז"ס מרורות מאז היתה „הצפירה" לעתון יומי. הגלגל הספרותי החל לסוב ביתר מהירות, וחז"ס לא עצר עוד כח לרוץ אחריו. ב„הצפירה" היומית לא היה עוד מקום להערות בסוד העבור ובחשבון המולדות. וגם הזִקְנָה הלא עשתה את שלה, ובין כך וכך והעורך השני של „הצפירה" היה כמעין המתגבר ושמו הלך הלוך ובוער, הלוך ומתפרסם בכל תפוצות ישראל יותר ויותר, והקנאה הזאת היתה כאש עצורה בעצמות הזקן הגדול, ותאכלהו בלי הרף. חז"ס היה תמיד במצב נרגז, ואפילו בשעות המנוחה היה דמיונו כהר-געש הנח לפי שעה, ובכל רגע עלול להתפרץ ולהוריק אש וגפרית. הגיע לידי כך, שחז"ס נסה גם הוא לכתוב ב„הצפירה" מאמרים בשם „הצופה לבית ישראל"... מני אז פסק נ"ס לתת את מאמריו בשם זה.

קשה היה להביא איזה תקון חדש ב„הצפירה" בימים שסלונימסקי היה המוציא והמביא. כאשר בא ר' צבי הירש ניימאנאוויץ, הנודע בכנויו „הנ"ץ", לשבת בוורשה, הציע לפניו סוקולוב לכתוב ב„הצפירה" אחת בשבוע כרוניקה שבועית בסגנון פיליטוני. אז החל הנ"ץ לכתוב ב„הצפירה" בערבי שבתות וערבי יו"ט את פיליטוניו בשם „בראש הומיות", ובמהרה נתחבבו הכרוניקות השבועיות האלה על הקהל, כי היה בהן חידוד יהודי הממשיך את הלב, מעשיות ומשלים וכדומה. הקוראים מהמין הבינוני היו קוראים אז דברים כאלה בתענוג הרבה. ואולם ה' ניימאנאוויץ היה אדם עני ולא יכול לעבוד בחנם, כמשפט רוב הפיליטוניסטים המקריים אז, ורק בהרבה עמל עלהה אז לסוקולוב לפעול על חז"ס ורעיתו, לשלם איזה שכר להנ"ץ (בעד כל „בראש הומיות" היה מקבל... חמשה רובל).

תקופת ההתפתחות והעליה ל„הצפירה" החלה, כאשר עברה (ע"פ פסק-דין של בי"ד המסחר) הנהגת האדמיניסטרציה לרשותו של סוקולוב. הוא החל אז לעשות תקונים עיקריים במערכת, חפש אחרי כל בעל כשרון, בא בדברים עם טובי הסופרים והזמינם לעזור על ידו, יגע ומצא קורספונדנטים חרוצים בכל המרכזים הגדולים, ולאלה שלא חפצו לעבוד עבודת „מתנה" קבע שכר חדשי. הטלגרמות לא היו עוד מועתקות ונגנובות, אך מקוריות; „הצפירה" היתה לאורגן מלא ענין וחיים. הקשר בין הקהל ו„הצפירה" הלך והתהדק, ותהי „הצפירה" תל-תלפיות לכל, מרכז החיים

לא יקרבני בשמעו כדבר הזה, כי אם גם ירחני בשתי ידים.

„את המכתב תמסור רק לנחום סוקולוב—אמר לי אב"ג בפרידתי—מליצתי תהיה לו לרצון ולך לתועלת".

כשנכנסתי למעון חז"ס, מצאתי בחדר הראשון אשה זקנה למעלה מששים, בעלת חוטם עב ושפתים עבות שחורה וכעורה, ועל עיניה הגדולות כעיני העגל משקפים גדולים והיא יושבת ומעיינת ב„גארטענלויבע". זאת היתה היתה המטרוניתא מרת שרה, בת הח' הנודע ר' אברהם יעקב שטערן ואשתו השניה של חז"ס. קוראי „הצפירה" בערי המדינה היו מספרים עליה, כי היא כותבת עברית ועוזרת לבעלה בעריכת „הצפירה", ובאמת לא הבינה מרת שרה כמעט אף מלה אחת עברית, אף כי בעריכת „הצפירה" לקחה חלק גדול, כי מלבד שהיתה מנהלת את כל עסקה של „הצפירה", את ספרי החשבונות והחתומים וכדומה, עזרה לבעלה גם בחפוש מאמרים הראוים להעתקה ועבוד. חז"ס לא ידע אף שפה אחת חיה, ואשתו ידעה על בורין את השפה הפולנית, האשכנזית והצרפתית (רוסית הבינה, ואולם קראה אותה בהברה פולנית) ותהי בקיאה גדולה בספרותן, צנא דמלא ספרי, וכל ימיה לא פסקה לקרוא ולהגות בספרים ובעתונים, ובפגשה באחד העתונים איזה מאמר מדעי נאה, היתה מעירה את בעלה עליו, והוא היה מעברו עברית בסגנונו המצוין, היה מוסיף עליו נופך משלו ולפעמים היה מספח אליו גם איזה ציור ומדפיסו ב„הצפירה" ב„ידיעות העולם והטבע".

שרה סלונימסקי לא הצטיינה במזג נעים, ואולם לבעלה היתה רעיה טובה מאד, מוקירה אותו ושומרת עליו כאישון בת עינה. בשעת כעסו (והוא היה מהיר מאד לכעוס) ידעה לפייסו ולשדלו בדברים ולהרגיעו, והיתה מנעילתו ומלבישתו נקיים, והיתה מסובבתהו ונוצרתהו ומשגיחה עליו כהשגיח על הילד. כאשר באתי אל החדר והיא שאלתני בהברת-החוטם ובמדברה הממושך: „מה חפצך?" ואנכי עניתי, כי באתי לראות את „ראש חכמי ישראל רבי חיים זעליג סלונימסקי", נהרו פניה מנחת ותקרא אל בעלה שהיה בחדר השני: „אבא („טאטוניו"), בוא נא הלום!"

התגלותו של חז"ס בחדר עשתה עלי רושם. ראיתי איש זקן גבה קומה, אף כי ראשו כבר מורד מעט מרוב ימים, בעל מצח רחב וחוטם צר, ארוך ועקום מעט באמצעיתו, זקן גדול, רחב ולבן עוטר את פניו הנלוים והבהירים, אף כי הפנים האלה מלאו קמטים. על ראשו ירמולקה קלה ועיניו מביטות באנרגיה ואומץ. במבט הראשון כבר הכרתי, כי צדק משפט גוטלובר עליו. איש זה בודאי שהוא מלומד גדול ואיש-רוח, אבל אינו מושך אליו את הלבבות בנעימות-מזג ובסבר פנים יפות. אמנם הוא נכנס עמי תיכף בשיחה ארוכה והתחיל מספר בדבר וכוחו הממושך עם פינעלעס בדבר סוד העבור, ואת אשר גלה ברמב"ם בקיד"ש-החודש וכו' וכו'. במשך השיחה נתגלגלו הדברים גם על ספרו „יסודי חכמת השיעור", ואני אמרתי: „בספרך זה הגיתי זה לא כבר ומצאתי בו איזו פירכות, אשר ארוני בודאי יפתרן לי עתה", ועל זה ענני: „אין דעתי עוד פנויה לדברים כאלה, כי זקנתי"...

בכל העת שדברנו לא שאל אותי: מה מעשי בוורשה ומה מטרתי ומה חיי. לבסוף אמרתי: „אנכי באתי לוורשה לבקש לי איזו עבודה. אולי תוכל, ארוני, לספחני אל אחת הכהונות במערכת הצפירה?" ועל זה ענני בקצרה: „יש לי נחום סוקולוב—ודי לי".

מחז"ס עליתי למעון סוקולוב, ועוד ביום ההוא נמניתי לעוזרו ב„האסיף".

סלונימסקי חי בימים ההם חיי מנוחה ושלוה ורוב טובה. בתור עתון שבועי היתה „הצפירה" עסק יפה. אלפים החותמים דים היו להוצאת העתון ולאכול לשבעה ולהותיר. לשלם שכר סופרים לא ידעו אז. המשכילים והמליצים היו שולחים מאמריהם, פירושיהם ומחקריהם בחנם, והמו"ל רק חסד גדול עשה עמם בהדפיסו את דבריהם. העורך האמתי ל„הצפירה" היה כבר אז סוקולוב, אשר כתב את „דברי הימים" בסגנונו, הממולח מבטאים תלמודיים מבהיקים, ואת „הצופה לבית ישראל" ואת החדשות. סלונימסקי היה כותב לפעמים איזה מאמר מדעי או הערה תלמודית. בבית-הדפוס של חתן חז"ס, בחדר קטן, עמד המסדר היהודי הקטן „ר' אליה" (הוא מסדר עוד היום את „הצפירה") ויעבוד במנוחה, ויצרף האותיות, ויתקן את ההגהה, ויערוך את הגליון בדרך כבושה מדי שבוע בשבוע, ובערב שבת הביאו את הגליונות נדפסים, ואז בא כורך, וקמט וקפל את הגליונות והדביק אליהם את האדריסות ונשא את הצרור לבית הפוסטה, וחסל סדר המשלוח וכל עבודת האדמיניסטרציה והאקס-פדיציה!

אכן הנה ימים באו אחרי כן והזקן חז"ס הוכרח לצאת מד' אמותיו ומהחוג המצומצם, אשר בו הרגיש עצמו בטוב ובנעימים. ד"ר י. ל. קנטור החל להוציא בפטרבורג עתון יומי, „היום", ובודאי שהספינות הפורחות באויר ויתר ההמצאות החדשות בימינו לא הרעישו כ"כ את העולם הגדול, כאשר הרעיש „היום" אז את העולם הישראלי. כדי לעמוד במלחמת התחרות החל גם „המליץ" לצאת יום יום. וחז"ס ראה, כי ל„הצפירה" השבועית אין תקוה עוד להתקיים, אם לא ישנו גם אותה לעתון יומי. ואולם הדבר הזה דורש הוצאות מרובות ועבודה רבה וטרדות עצומות. אבל חותמי „הצפירה" מעטו פתאם עד תכלית, כי הלכו כלם אל „היום", וחז"ס הוכרח לנענע בראשו להצעת נ"ס, להוציא את „הצפירה" יום יום, ומה גם כי להוצאות הדרושות, לשכר הדפוס והמסדרים וכיוצא באלה, נתן סוקולוב, בהניחו בעסק, כתור שותף, איזה סך כסף.

היודעים כיצד עתון יומי נערך בימינו: השקידה בלילות, הבהלה לחדשות אחרונות שבאחרונות, מצוי התמצית מכל העתונים הבאים ברגע האחרון, טלגרמות תכופות, הרדיפה לסנסציות והחשש „שמא יקדמנו אחר", ותיכף לסידור—הדפסה במכונות רוטציוניות המשוכללות, המוציאות עשרות אלפי גליונות נדפסים במשך שעה אחת, ובעוד הגליונות לחים הם מועפים אל מסלות-הברזל, לפזרן תיכף בכל הערים והסביבות, — היודעים את העבודה הנרוויזית והטורדת והמרגזת בהוצאת עתון בימינו, להם תחשב הוצאת עתון יומי לפני עשרים וחמש שנה כשעשוע וכעין אידיליה. הגליון היה קטן, חמשה או ששה מסדרים היו דים לכל המלאכה. העבודה נמשכה עד לפנות ערב, ואז הבינו מן החטיבות המסודרות העתקות אחרות: שתים בשביל הצנזור, אחת או שתים בשביל המגיה ואחת בשביל העורך. בבוקר הביאו את ההגהה ואת הצנזוריה, המסדר הראשי נגש לתקן את השגיאות ולהוציא את כל אשר מחק הצנזור, ואחד העוזרים העתיק בין כך ובין כך את הטלגרמות מן ה„קוריער

יכולתי לבדוק על פיהם את „כח המשער" של חושי הנוסף, עד כמה כִּוֵּן אל האמת. חבל, חבל!

על כל-פנים נוכחתי בעליל, שאין לבטוח יותר מדי ב„חוש הששי". גם זה עלול לטעות ולהטעות. ואולם דבר אחד יש, דבר קל לכאורה, אין בו ממש—והוא אינו מטעה לעולם. בזה אני בטוח, ואיש לא יעבירני מבטחוני — — —

והדבר הזה—הוא הצבע.

עברו ימים — סליחה, רבותי! אז לא היו מונים עוד לימים, אלא לשבועות. שני „מכתבי העתים" היו יוצאים עוד אחת לשבוע. ה„ימים" התחילו אחר-כך.

וכבן, עברו ה„שבועות" והגיעו ה„ימים". בלב חרד ישבתי וצפיתי, מה יהא סופו של „שנוי וסת" זה? מה יהי מעתה משפט צבע-הנייר של אותם השנַים? היעמוד בעינו, אם לא?..

סוף סוף נתקבלו הגליונות הראשונים, היומיים. הלב דופק, היד רועדת...

— — ברוך השם! הצבעים לא נשתנו! „המליץ" — נייר שלו לבן-צהבהב, ו„הצפירה" — לבן-כחלחל... הכל כשהיה!

ברוך השם!

אכן, אני מראש בטחתי, כי כן יהיה. הצבע לא ישקר!

ואחר-כך באו ה„הפסקות", וכמובן, „מסבות בלתי תלויות".

העולם נתאלמן ונתיתם. הקהל העברי מתאבל וצם „הפסקות". אדם קם בבוקר משנתו ואינו מוצא בעולם את מליצו או את צפירתו...

ואוכל הוא את פרוסת פתו שלא לתיאבון, ושותה הוא את כוס קָיו בלא חמדה, והוא משיב „שלום" בשפה רפה...

ורואה הוא את השמש ואת הירח בצאתם—והוא תמה עליהם.

ובערב היא הולך לישון בפחי-נפש...

העולם שמם. העולם הולך ערירי...

השחת רחמיו אלהים? ואם לנצח יבער אפו? — —

לא, לא לנצח! גזרה עבידא דבטלה. ה„הפסקה" כלתה. האח, הידד, הכל רצים אל בית-הדואר ואף אני רץ..

ושוב הלב דופק והידים רועדות: הנשתנו הצבעים, אם לא?.. — — — —

בודאי, לא! הוא „המליץ", והיא „הצפירה"... אותו הנייר ואותו הצבע כשהיו...

ואני מראש בטחתי, כי כן יהיה...

ושוב באו ימי הפסקה—ודוקא „מסבות תלויות".

„המליץ" לא נתחדש. העולם נעשה פגום. חסר היה צבע אחד.

„ברם", כמו שאומרים ברנר וגנסין, או „אכן", כמו שאומרים פרישמאן ומשה רבנו, מקצת נחמה יש: את צבע הנייר של „המליץ" ירש „הזמן". שלשלת המסורה אינה נִתֶּקֶת במהרה.

אף בצבעים יש „חוק הירושה" ו„קיום המין".

לא כן, „הצפירה". היא שבה לתחיה, והצבע „הלבן-הכחלחל" שוב מבהיק בעולם...

ובטוח אני, שיהא מבהיק ומבהיק. המשטרות ברקיע יתחלפו — וצבעה לא יתחלף.

אין אתם יודעים את כח הצבע. דור הולך ודור בא, אידיאה הולכת ואידיאה באה—והצבע לעולם עומד.

בין שתי נקודות יש רק דרך קצרה אחת — הקו הישר, וכל עצם — צבע אחד מזומן לו מששת ימי בראשית.

אחד ואין שני.

י. ח. זאגאראדסקי.

קֹמֶץ זִכְרוֹנוֹת.

משנות עבודתי ב„הצפירה" היומית.

בבואי בראשית שנת תרמ"ה מדובנה לוורשה, היתה דרכי הראשונה לרחוב דזיקא מספר 27, ששם התגורר בימים ההם בקומה התחתונה חיים זעליג סלונימסקי, וממעל לו, בקומה הראשונה — נחום סוקולוב.

חז"ס עמד אז על מרומי הפרסום בישראל ועל ראשו— הוד עָבָר גדול: מחבר ספרי הנדסה ותכונה, ממציא מכונות לחשבון, מכיר ומודע לאלכסנדר פון הומבלדט, משגיח ומורה בבית מדרש הרבנים בזיטומיר, ראשון לכותבי מאמרי מדע פופולריים, ולאחרונה — עורך „הצפירה", שהיתה אז כמעט האשנב היחיד בגיטו הישראלי להביט בעדו אל העולם הגדול. עוד לפני שבעה ירחים לבואי (בחודש אדר תרמ"ד) נחל חז"ס כבוד גדול מאת עדת משכילים ותלמידים, במלאת חמשים שנה מאז הוציאו את ספרו הראשון „מוסדי החכמה" ושבעים וחמש שנה לחייו.

וכמאור הנגלה בפאתי מזרח ומתחיל לעלות ולעלות ולהפיץ נוגה יותר ויותר, כן היה אז נחום סוקולוב. שם הסופר הזה (שהיה אז עוד צעיר לימים) כבר היה ידוע על ידי מאמריו „הצופה לבית ישראל", שהיה נדפסים מדי שבוע בשבוע ב„הצפירה", ועוד יותר קנה לו שם גדול על ידי „האסיף", שהחל להוציא בשנת תרמ"ד — מאסף ענקי שלא היה כמותו, אכסניה לכל חכמי הדור, חוקריו, מְסַפְּרָיו ומשורריו.

בבואי לוורשה הבאתי עמי מכתב-מליצה מאת המשורר אברהם בער הכהן גוטלובר, אשר אהבני ויקרבני מאד, בהיותי כמעט העולם היחיד ממשחריו ומבאי ביתו לעת זקנהו, בשבתו בודד ונעזב בדובנה. רבות סִפֵּר לי אב"ג על אדות סלונימסקי, אשר ידעהו פנים אל פנים שנים רבות, בימי היותם יַחַד נושאי משרה בבית מדרש הרבנים בזיטומיר. אב"ג לא כחד, כי גדול כח סלונימסקי בחכמת ההנדסה ובספרות הרבנית וכי נאה לו תהלה ושבח על ספוריו המדעיים ועל מאמריו בידיעות העולם והטבע, ואולם כתור אדם היה סלונימסקי שנוא לו ולא יכול להזכירו לטובה. וכאשר נסעתי לבקש לי עבודה בוורשה, והוא נתן לי מכתב-מליצה, הַתְרֵה הִתְרָה בי, שלא אראה את המכתב לחז"ס, ואף לא אזכיר כלל כי הייתי ממקורביו, כי לא לבד שחז"ס

כי עתה עשה לך צידה לחודש ימם, וטפסת ועלית לעלית הגג, שם תשב ושם תלין, ואל תרד עור עד אם כלית לקרוא את המאמר של העורך בעצמו. המאמר אינו גדול ביותר, בס"ה בן תשעה המשכים, המשוך לשבוע, חוץ מן ההערות באותיות פטיט קטנות כשומשמין והערות להערות באותיות רש"י קטני קטנות כטפין של זבובים. שם המאמר נאה לו ונאה לעולם: „אסי למחות כנשתא".

מה? אין אתה יורע פירוש המלות? אין בכך כלום! קרא הלאה, את ההמשך השני, השלישי, הרביעי — עד גמירא. אחרי ההמשך האחרון, מקץ תשעה שבועות, תואיל, במחילה, לעיין באחור, כלומר: ב„תיבת נח" שבסוף הגליון, ועצמותיך כרשא תפרחנה. העורך בעצמו מאיר את עיני קוראיו ונופח בהם נשמה חרשה: אסי למחת כנשתא" — זהו תרגים רב יוסף, או תרגום יונתן, של הפסוק, „ארוכת בת עמי" ועיין ירמיה ח', כ"ב.

כזה וכזה היה „המליץ". „הצפירה", לעומתו, נטלה לעצמה, על פי רוב, את החלק של „מילי-דעלמא": את ה„מדע" ואת הפוליטיקה וכדומה. אלו מאומנות שלה הם. מומחית יחידה היא לאותם הדברים.

רוצים אתם לדעת, היאך עושים טלגרף? לעמור על „סוד העבור", לפתור שאלה גיאומטרית, לטעום מקצת תשבורת ואלגברא, לתת „מט" בשתי פסיעות, לדעת, מי זה עדיסון? — לכו אל „הצפירה" ותגדכם! השר הממונה על כך הוא העורך הזקן, הר' חז"ס עה"ש.

ואולי תאוה נפשכם חתיכה שמנה של פוליטיקה? כגון, לרדת עד כוף דעתו של ביסמארק, לורז קצת את ביקונספילד, לסכל את עצת ווילהלם הסבא, לפשר בין הבית העליון והתחתון בלונדון, ליעץ עצה הוגנת לגלדסטון? — בענין זה הואילו ופנו לכם אל העורך הצעיר של „הצפירה", אל נ"ס, שיחיה. נתון יתן לכם מן הטוב הזה בעין יפה. יש לו רב, ברוך השם, ומצא לכם ולנינכם ולנכדכם.

כן, „המליץ" ו„הצפירה" שתי רשויות היו בעיני, שתי ממלכות, ובטוח אני, שה„נתינים" של שתי הממלכות הללו, כלומר: ה„קוראים", אף הם בני שני סוגים מיוחדים הם, בריות שונות. ודאי משונים דם זה מזה לא רק בדעה, בטעם ובמזג, אלא גם בקול ובמראה ובבגדים, ואולי אפילו בקנות-החוטם, כל „סוג" מקנחו בדרך אחרת... קרוב הדבר, שכל באי עולם נחלקים לשני הצאים: החצי האחד — כגון אדומי-המרה וחמי-המזג — קוראים את „המליץ", והחצי השני — כגון לבָנֵי-המרה וקרי-המזג — קוראים את „הצפירה", אפשר שהחלוקה נעשית לפי תקופות השנה, היינו, את „המליץ" קורין, ב„פרקי אבות", בקיץ, ואת „הצפירה", כ„ברכי נפשי" — בחורף...

אני, כמובן, גם מזה וגם מזו לא הנחתי את ידי, קורא מובהק הייתי לשני „מכתבי-העתים" באחד, ואף-על-פי-כן, — מוזר הדבר — יחוסי לשניהם לא היה שוה. ידעתי ברור, ששניהם נצרכים לעולם כטל וכגשם, ואף על פי כן...

וכאן שוב אני מתקשה להסביר לכם כהוגן את הענין הדק הזה... מרוב דקותו, מתירא אני, שמא לא „תתפסו" אותו בזהירות הראויה לדבר. הלמדותם גמרא מימיכם? פשיטא! ואם כן תזכרו מה בין הרושם, שעשה עליכם במראהו החיצוני בלבד דף של גמרא רגילה, כ„בבא-מציעא". ברכות", „פסחים" וכדומה, לזה של אינה רגילה, של

„אינה נוהגת בזמן הזה", כמסכת „נזיר", „ערכין" וכדומה, ובפרט, כשהראשונה היתה בת דפוס „משלכם", מוורשה או מזיטומיר, והשניה — מדיהרנפורט או מזולצבאך... כאן לא ה„חומר והקל" של ה„פְּנִים" הוא המכריע, אלא המראה החיצוני בלבד...

דוגמא אחרת: ההלכתם מימיכם באניה מניקופול לאודיסה? — הלכתם! ואם כן, בודאי זוכרים אתם את ההרגשה, שנתעוררה בלבבכם בו ברגע שעברתם מן הרניפר לים-השחור? — —

לא, לא, אותה דוגמה בצורה אחרת קצת: בודאי זוכרים אתם אותו הרגע, שנפלתם פתאם מן הרש"י שבמסכת בבא-בתרא לתוך הרשב"ם... זכרו נא: מה הרגשתם באותו הרגע?...

כזה, או מעין זה, היתה הרגשתי ביחס ל„המליץ" ול„הצפירה". הראשון — היה לבי גם בו קצת. שלך שלי, ושלי שלך. השני — היה מטיל עלי קצת אימה ומצנן את חומי. שלי שלי, ושלך שלך. אתם תולים בודאי את הקולר בתוכן, בסגנון, בסופרים? — לא, בשום פנים לא! אין זאת כי אם פעולת צבע הנייר! הכל מן הצבע!

אחר-כך, בסוף ימים, ירדתי מן העליה. העולם היה בעיני אחר לגמרי.

ב„מכתבי העתים" נעשיתי „בן-בית". לבי נעשה גם בעורכים ובסופריהם, כלומר, בשמותיהם וכנוייהם של אלו. חוש חרש נתוסף לי. על פי ה„מאמרים" בלבד הייתי יכול לצייר לי את דמות פרצופו של כל אחד מן הסופרים, ובאותו הדיוק, כמובן, שבו הייתי מצייר לי, למשל, על-פי מסכת „חולין" וה„יורה דעה" את האיברים דפנימיים של הבהמה: את ההמסס ובית-הכוסות, העינוניתא, הורדא והסניא-דיבי, החלחולת והפטומרת...

או באותה הבהירות, שהייתי מצייר לי על פי מראה ה„מסכת" — את העיר זולצבאך הנ"ל...

עתה, כשאני מכיר מקצת מן הסופרים ההם פנים אל פנים, רואה אני אמנם, שאין לסמוך ביותר על כחו של „חוש נוסף", החוש הששי. לא רק החושים הישנים, המצומצמים, בראים לפרקים, אלא אפילו החוש החדש.

את אחד מן הסופרים, למשל, ציירתי לי ברמות בעל בלורית שחורה ומגודלת, ושוו נא בנפשכם, כשראיתיו ב„חוש הישן", בעינים ממש, מצאתיו — והנה הוא „קֵרֵחַ כלו, קרח באלישע, כצחיח-סלע! אין אף חוט השערה לרפואה!

השני, למשל, נדמה לי כגבור ובעל-קומה — והנה מצאתיו והוא איש-מכאובות וגוץ וגם — מה שלא עלה על דעתי כלל — אבעבועה עגלגולת, כדמות הביצה, זורחת במצחו.

על השלישי הייתי נכון לקבל שבועה, שהוא — מתופף. החלטה זו — יסוד מוצק היה לה, ברזל ונחשת: בצדה של כל מלה במאמריו היה רגיל זה לקבוע כשני מסמרים נטועים — שני סמני קריאה!! לא פחות משנים. „צמד חמד" זה היה מזכירני, מאיזה טעם, את שני מַקּושי המתופף. טררררר!!! — והנה לבסוף נורע לי ברור ובלי שמץ ספק, שהמתופף המדומה ההוא אינו באמת אלא „סוכן נוסע" של אחת הפירמות, איש ישר וחרוץ, שלא החזיק בידו תוף מימיו.

את אחדים מהם לא זכיתי לראות פנים אל פנים ולא

ושמחים; מה שאין כן סלויטא; זו שוכנת תמיד בערפל. גשמים וימי סגריר שולטים בה, ובחוצותיה עוברים חריצין וביבין מלאים מימי רפש. אנשיה כלם זעומי פנים ומרי נפש, חולי שִׁנַּיִם וחולי מעים. שונה משתיהן — זולצבאך! זולצבאך העיר—מגרשי מרעה סביב לה ועדרי בקר וצאן עומדים שם משוקעים בתוך הדשאים ומלחכים את כל סביבותיה. כמעט ששמעתי באזני את קשקוש הפרומטביות בצוארי העדרים ואת גריסת שניהם בלחכם עשב...

ויודעים אתם מדוע? הנייר של דפוס זיטאמיר היה לבן, בהיר וחלק ומראה האותיות שחור נוצץ. של סלויטא, להפך — עכור למראה, מחוספס, ושרטוטין מיטיים היו עוברים בו מבפנים, ושל זולצבאך. — נייר של זו היה בלוי וממורטט, והעלה נוצה דקה ורכה כעין העשבים; ובתוך אותה הנוצה היו חבויות אותיות גסות ודקות שמראיהן שחום מחמת יושן...

לאחר ימים, כשגדלתי, נודע לי אמנם, „שְׂפַּת-המשער" שלי זִ.ף במקצת את המציאות.

זיטומיר, למשל, היא אמנם עיר נקיה, אבל בריותיה אינן נעימות ואינן נחמדות כלל וכלל.

סלוויטא — יערות ארנים סביב לה ומוכי שחפת באים שמה להתרפאות.

וזולצבאך — מוציאה כמרומה שֵׁכָר טוב וחזירים שמנים.

אבל אין בכך כלום. המציאות בשלה וכח-דמיוני בשלו. דיין זה אין לו אלא מה שעיניו של ו רואות.

ועיניו שלו היו רואות ודנות את הכל, וביחוד את הדברים הנדפסים, אך לפי הצבע. — — —

ופעם אחת, כ„שנפקחו עיני" (הרי אתם יודעים את הפירוש של „נפקחו עיני"), מצאתי בעולם שני „מכתבי-עתים": את „המליץ" ואת „הצפירה".

כן, „מכתבי-עתים", „עתונים" עדיין לא היו בעולם, את הללו בדו האחרונים.

איני יודע, אפשר בימים ההם היו קַיָמים עוד שאר מיני „מכתבי-עתים". אני לא מצאתי בעולם בלתי אם שנים: את „המליץ" ואת „הצפירה".

שנים אלה היו בעיני ה„יָכִין" וה„בועז" של ההשכלה. כלום אפשר לעולם בלא חמה ולבנה?

את „עיני פָּקח" המקרה הָ עִ וֵּ ר: בעלית הגג של שכננו מצאתי „שנה שלמה" של „המליץ" מכורך וחבילה גדושה של „הצפירה".

מונחים היו להם שם שני המאורות הללו, החמה והלבנה, על גבי קורה אחת ומשמשים בית-מושב לעופות. חוששני, שהתרנגולות היו מטילות עליהם ביצים.

ומאז נעשתה לי עלית הגג למקום יחוד של קבע. — — —

רבותי, יודעים אתם את הפירוש האמתי של הפסוק המתוק: „מים גנובים ימתקו"?

ויודעים אתם מה טעמה של קריאת „ספרים פסולים" בעלית-הגג?

לא, אתם אינכם יודעים. וגם לא תדעו עד העולם, כי על כן „קוראי-עתונים" אתם.

את „מכתבי-העתים" בעלית-הגג אין קוראים, אלא מלקקים. מוצצים, שותים בצמא ומשתכרים בהם...

ואין רע אם ה„מכתב העתי" הוא בן אשתקד-דאשתקד. אדרבה, יין ישן.

ייני שלי היה ישן נושן, משנות תר"ט, כמדומה, והייתי טועם בו כל מיני טעמים שבעולם.

„ישוע יעבץ שר-עסק" ו„אנגבריאל שר-גלעד", שני ה„שרים" הללו, היו עומדים אז בעצם חומם הספרותי. זה „עשה מעשים" ב„המליץ" וזה הפך עולמות ב„הצפירה".

מתחלה הייתי אמנם בעיני כבן-כפר שנכנס למדינה נכריה. לא מצאתי את ידי ואת רגלי. הלשון, הענינים, שמות המאמרים, כנויי הסופרים — הכל כל כך זר ומשונה.

אבל אחר-כך נתרגלתי והכל עלה יפה. הדברים באו כשמן בעצמותי וטעמם כצפיחיות בדבש, שאתה גוגב בחשאי מבית-אמא ואוכל לתיאבון בעלית הגג..

הרושם הראשון, העז ביותר, שעשו עלי שני „מכתבי-העתים", בא לי, כמובן מאליו, מתוך הצבע, מתוך צבע הנייר שלהם.

הנייר של „המליץ", עה"ש, היה לבן מעין צהוב, ושל „הצפירה", תבדל לחיים, לבן מעין כחלחל.

והוא שקבע את יהוסי לשניהם מיד ולחלוטין. כך נקלטו במחי ברגע הראשון, וכך נשארו בעיני עד היום. בשום פנים איני יכול לצייר לי את ההפך.

כשהייתי יוצא ביום קיץ לאחורי הפרבר ורואה שם את ערבת החול הצהבהב—מיד עלה בדמיוני „המליץ".

וכשראיתי שם ביום החרף את השלג הלבן מעין בחלחל — מיד נזכרה לי „הצפירה".

קשה לי להסביר לכם טעמו של דבר, אבל מעשה שהיה כך היה.

„המליץ" ו„הצפירה" היו בעיני שני עולמות, שתי מלכיות שונות. אין זאת כי אם חלקו ביניהם את כדור הארץ. זה מושל בחצי כפה וזו מושלת בחצי כפה.

עיקר מדינת ממשלתו של „המליץ"—היתה היהדות הפנימית, הפנימית שבפנימית: הנוך, רבנות, תקונים בדת, לישוב ארץ-ישראל, מלחמה כבדה ב„יהודים טובים, ולהבדיל ב„שר ושל-עֵשָׂו", כלומר: באוזמידוב ובאָקרייץ" ועוד ועוד „מילי דשמיא" מעין אלו.

רוצה אתה במעט „לאומיות והתבוללות"? — לך אל מאמרי זלמן עפשטיין, עצל! קרא ותתענג בדשן נפשך. יש לו שם ב„המליץ" מאמר גדול בענין זה, ושמו: „התקוששו וקושו הגוי לא נכסף!"

ושמא אתה מתאוה לקצת חנוך? — קום, נרדם, וקרא את מאמרי רבנוצקי. שָׁם מאמרו צועק אליך מן „המליץ": „הבה לי „בנים ואם אין מת אנכי!"

אך שמא בלשן אתה וצריך אתה לדעת תרגום מדויק לפסוק הרוסי הקשה: „Милостивые Государи" עיין שם „בהמליץ" ותארנה עיניך. העורך בעצמו יורה אותך לתרגם פסוק זה כצורתו וכהאי לישנא: „א צ י ל י ם ש ב ע י - ר צ ו ן".

ואם אין אתה איש מסתפק במועט ורוצה אתה דוקא ברפואה שלמה לכל מכות ישראל בבת אחת —

העתונות העברית היא דמות הקשר האוניוורסלי של העם העברי בכל פזורו. היא מקרבת רחוקים, במלוא מובן המלה הזאת. לפעמים אנו רואים, לצערנו, כי לא תעמוד העתונות העברית על עצם חשיבותה ואינה מקפדת די צרכה על קיום מטרתה. לפי דעתי תתקדם העתונות העברית הרבה, אם תכוין בכל פעולותיה להגשמת שאיפתנו. לפעמים אנו רואים התרשלות מרובה בסגנון העברי — תרגום מלות לועזיות ומליצות לועזיות כצורתן, באופן שתמחה מהן הצורה העברית. כשרואה אני יצירות כאלה בעתונות העברית, אני אומר תמיד אל לבי: אלו ידעו, כי הדברים האלה מגיעים אל מקומות שאינם מדברים שם לא רוסית ולא גרמנית ולא יהודית, והקוראים בארצות האלה אינם מבינים, פשוט, את מובן הדברים וציורי-הדבורים האלה, אלו שמו זה אל לבם, ודאי כי היו מדייקים בלשונם. והשכל נותן, כי אפשר להשתמש בה במדה במלות עבריות וכציורי-דבורים עבריים, שהרי באותו ספר המלים, שהם מוצאים את המלות המוטעות והמשובשות, הם מוצאים גם מלות מדויקות ועבריות. גם במה שלא ידייקו לפעמים בתוכן הדברים, מאריכים בענינים טפלים ומקצרים בענינים עיקריים — סבת החסרון הזה היא, לפי דעתי, במה שאין העתונות העברית יודעת את ערך עצמה ומזלזלת בחשיבותה וערכה. דוקא בהיות חיינו הצבוריים והלאומיים לקוים וחסרים, דוקא בהיותנו פזורים כל-כך פזור חמרי ורוחני, עלינו להשתמש בעתונות העברית בתור מוסד לאומי צבורי.

אבל לא לבוא בתוכחת על התפתחות העתונות העברית כונתי, אלא להטעים את ערכה הלאומי וההיסטורי. העתונות ממלאת בכל עם ועם תפקיד גדול — אם חפצה היא בכך, ועל אחת כמה וכמה בעמנו. עד כמה שהיא עוסקת בדברי חול, מה שהוא שבח מרובה לה, היא בתועלתה ובפעולתה מוסר רוחני חשוב מאד. ובשעה שנסתכל בעתונותנו היומית ונערוך אותה עם כל מגרעותיה אל ראשית העתונות העברית בשנות המאה הי"ח ואל ראשית העתונות השבועית (זו שהחלה להכניס דברי חול אל העתונות העברית) בשנות המאה הי"ט — אז נשמח מאד על התקדמותה הרבה ולא נואש מהתקדמות יותר גדולה לעתיד לבוא. אין אנו רשאים לשמוח בחלקנו ולהסתפק במה שיש בידינו, מפני שאין דבר מזיק כל כך להתקדמות תרבותית כמדת ההסתפקות. אנו צריכים להרבות ולהגדיל תביעותינו, אבל לפעמים טוב להביט רגע מאחורינו ולראות את אשר עשינו עד הנה. הדרך אל מטרת השלמות הגמורה רחוקה עוד, אבל אין ספק, כי כבר צעדנו צעדים מרובים קדימה.

ומה שראוי לנו לדעת ולהטעים תמיד: הספרות העברית יתרה על הספרות הישראלית בזה שהיא נצחית, והעתונות העברית יתרה על העתונות הישראלית בזה שתכנה יותר עשיר והיא יותר אוניוורסלית ומקפת את כל בית ישראל ואת כל העולם.

ח. נ. ביאליק.

„המליץ" ו„הצפירה" — וצבע הנְיָר.

(ליובלה של „הצפירה").

שמעתם, שהצבע אינו אלא מקרה לעצם, ואני אומר לכם: העצם וצבעו חד! הצבע הוא עצם עצמותו של העצם.

דרך אחת קצרה בין שתי נקודות: הקו הישר; וכל עצם — צבע אחד מזומן לו מששת ימי בראשית, אחד ואין שני! נשתנה צבעו — שוב אין הוא מה שהיה.

אין הכתוב מדבר בצבעי „נוגעים" ומפלגות. לא מעניני הם.

איני מעיז לדבר גם בצבעי פרחים. הללו, לדעת הד"ר קלויזנר, הם קנינו הפרטי של טשרניחובסקי, וחוששני, שהד"ר יקרעני כדג.

כל-שכן שאיני מרמז על ספרי-הצבעים הנהוגים בעולם הדפלומטיה והפוליטיקה. במקום שיש עורך „הצפירה", נ"ס שיחיה, אל תגע בפוליטיקה!

ואפילו בצבעי המפה הגיאוגרפית איני מדבר, אף-על-פי שבתורה זו יד ושם לי מילדותי.

מקצת גיאוגרפיה עוד העליתי עמי מחדר מלמדי ומבית מדרשי הישן, והיא באה לי מתוך אותם ה„כלים" עצמם, ששאבתי מהם מלוא חפנים ראשית דעת בצירופי אותיות לועזיות, כלומר: מתוך שערי המסכתות.

וולצבאך, סדילקוב, דיהרנפורט, קאפוסט, פראנקפורט דמיין, זאסלאב, פראנקפורט דאדר, זבוהיל, אמשטלרדם (מלא למ"ד), באהסלוב, פיעטרקוב, שטעטין, לבוב, קושטאנדרינא (חסר נו"ן) ועוד ועוד — — —

את כל הכרכים והקק"ים האלה ידעתי כמי שיודע את עשר אצבעותיו. בקי הייתי בהן ובתושביהן העיקריים, „אזרחי השערים" מעולם: מן המדפיס והמחוקק ועד המגיה והבחור הזעצער, מן האלוף הקצין הפרענומעראנט ועד הרב בעל ההסכמה. את כלם ידעתי, אותם ואת זוגותיהם הצנועות וכל שלשלות יחוסם עד סוף כל הדורות.

גם את השרים הדוכסים שלהם ידעתי, וכל-שכן את פקידם התמידי והיחידי — האדון הצנזור.

כן, הגיאוגרפיה — זוהי במדה ידועה מקצוע שלי, אבל דוקא במפה הגיאוגרפית אין עמידה לצבעים. צבעי המפה משתנים בימינו ככרום.

ענין אחר לגמרי הם הספרים וסתם דברים נדפסים. הללו בודאי הם וצבעם אחד. על כל פנים, כן הם בעיני אני, ובהם אני מדבר הפעם.

כל ספר שבא לידי בילדותי — עֵין הנייר שלו נקלטה ראשונה במחי, ובשום פנים לא הייתי יכול עוד להפשיט את גוף הספר מצבעו. הספר וצבעו היו בעיני „לבשר אחד". יתר על כן, הצבע אָצל „מרוחו" גם על עיר הדפוס.

את זיטאמיר, למשל, הייתי מצייר לי בדמות עיר שכלה מישור. החמה זורחת בה תמיד ויושביה כלם לבושים בגדי יום-טוב וכלם נעימים ונחמדים, מאירים

פורחים עברים. והצורך בזה היה גדול כל־כך, עד כי ראו מתנגדי ה„היכל" את עצמם מוכרחים, לשכור להם „מליץ עברי", אשר יריב ריבם וילחם את מלחמתם. והרבה גרם לנצחון המשכילים, כי עמהם היו בעלי הסגנון העברי הנהדר. הסטירה הנפלאה „חרב נוקמת נקם ברית" (שנדפסה בסוף ספרי „תולדות הריפורמציון") עשתה בזמנה רושם גדול וגרמה להבזות את האורטודוקסיה על בני הדור. אבל עם כל זה ראו, כי מפסדת השפה העברית מעט מעט את השפעתה על הצבור, וכשם שחדשו בראשית שנות המאה הי"ט את הספרות המדעית הלועזית בחכמת היהדות, כך חדשו גם את העתונות הישראלית בשפות לועזיות—בתחלה בגרמנית.

המצב הזה: ההתחרות של העתונות העברית עם העתונות הישראלית, הולך ונמשך זה מאת שנה. אבל צריך להתבונן בדבר: באמת אין הספרות הישראלית דוחקת את רגלי הספרות העברית, ומכל־שכן שאין העתונות הישראלית גורמת הפסד לעתונות העברית. בקרב הקוראים עתונים ישראליים לא ימצאו, לפי בקיאותי בענינים האלה, אף עשרים קוראים לעתונות העברית. אפשר כי העתונות היהודית בארצות המזרח ממעטת את מספר קוראי העתונים העברים. אבל בזמן הקדום לא היתה עתונות יהודית, אלא רק עתונות לועזית ישראלית. העתונות העברית פסקה בארצות המערב, מפני כי תמו מבינים עברית, ובינתים ירד גם כבוד השפה העברית בארצות האלה. לפנים היה מיעוט ידיעת הלשון העברית סימן לעם-הארצות והיו מתביישים בה. עכשו היתה סימן להשכלה כללית והחלו להתגאות בה. השפה העברית, העתונות העברית, הספרות העברית—כל אלה ראוים עוד ליהודי המזרח, מחוסרי השכלה ודעת.

וזאת לדעת, כי השפלת כבוד השפה העברית קודמת להשכחתה. בשנות הארבעים והחמשים למאה הי"ט נמצאו עוד בגרמניה ובשאר ארצות המערב אנשים שידעו וכתבו עברית. אחד מבעלי הסגנון העברי המשובח, שכמעט לא קם כמותו בדור ההוא, היה אברהם גייגר. הוא ידע, ודאי, את השפה העברית וכתב בה דברי תורה וחקירה מדעית בסגנון מפליא. ועם כל זה בשמעו, כי יתרגמו את ספרו של צונץ („דרשות היהודים") עברית, עקם את שפתיו וכתב בשאט־נפש, כי אין תועלת לכתוב ספרים מדעיים בעד יהודי המזרח, מעוטי השכלה. וקרוב מאד, כי השפלת כבוד השפה גרמה להשכחתה — ועמה לאבדן היהדות בארצות המערב.

והנסיון הורה, כי אין ערך כללי, נצחי לעתונות הישראלית בשום מקום ובשום זמן. עתונים ישראליים, לועזיים, הם בגדר היצירות המקומיות והזמניות. אבל עתונים עברים מתמידים ברובם את השפעתם והם בגדר יצירות היסטוריות נצחיות.

חשוב מאד לראות דרך התפתחותה של העתונות העברית בנגוד להתפתחות העתונות הישראלית. זו הנזכרת אחרונה, הלועזית, היתה בסוף לעתונות גיטאית. מה היא תכנה? ענינים שנעשו בישראל, לרוב רק בקהלות ישראל. תכנה הולך ומתמעט. לאדם שיש לו השגה יותר גבוהה על דבר מאורעות העולם ותביעות ספרותיות יותר מזוקקות אי אפשר לקרוא בהתמדה את העתונות הלועזית הישראלית. תכנה הוא עני כל־כך. השקפתה צרה ונמוכה; הכל עומד בה על חיי ה„קהל", על פרנסים, רבנים, חזנים ושמשים. אפילו התוכן ה„מדעי" שבה הוא גרוע כל־כך. בחלק הבילטריסטי היא נזונית זה כמה שנים מן הספרות העברית והיהודית. ומה שהוא „מקורי" בה במקצוע זה, נוח לו שלא נברא משנברא. כל החומר הוא מזון „רוחני" לבני אדם, אשר תביעותיהם הספרותיות והאסתטיות מעטות.

לעומת זה התפתחה העתונות העברית בתקופה האחרונה לעתונות כללית.

הנסיון הראשון בדבר הזה היה ביצירת „המגיד", אשר הכנים „דברי חול" אל העתונות העברית. הוא החל לדבר ב„פוליטיקה", בעניני המדינות, ורוח חכמי הדור לא היה נוחה הימנו בדבר הזה. הדבר נחשב בעיניהם ממש ל„חלול הקדש". לא נבראה „לשון הקדש" אלא לכתוב בה דברי תורה וחכמה, אפילו דברי אפיקורסות—ובלבד שתהא אפיקורסות עברית. אבל על כרחם השלימו גם עם העובדה הזאת. העתון השבועי נעשה חציו קדש וחציו חול. אל הויות העולם צרפו גם דברי תורה ומחקר. אין ללגלג בזווג זה, כי היה טוב ומועיל בשעתו. אבל בהיות, כי לרוב נבראו עתונים עברים רק בשביל קוראים שאינם יודעים שום שפה אחרת, ורוב הסופרים לא ידעו שום שפה חיה, על כן היה הטעם של העתונות העברית בלתי משוכלל. בדבר הזה אין ספק כי היה יתרון גדול לירחון „המאסף" בסוף שנות המאה הי"ח על העתונות העברית בסוף שנות המאה הי"ט. ואולם האמת תצריכני להודות, כי העתונות העברית לפני עשרים או לפני שלשים שנה פחותה היתה בתכנה ובצורתה מהעתונות העברית כעת, אלא שהרבה דברים מגונים הנראים כעת בעתונותנו היו מוזרים לה. לא היו „אירופיים" העתונים העברים הראשונים, ומכל־שכן שלא עלה על דעתם להתפאר ולהתהדר ב„אירופיותם". אבל מצוינים היו בצניעות ובתמימות. תוכם היה כברם.

היצירה החדשה בימינו היא העתונות היומית העברית. זוהי התקדמות מרובה בספרותנו העברית, ובמובן ידוע תתגלם בה שאיפתנו לתחית השפה. היא הולכת ונעשית על ידי העתונות היומית טבעית וחיה. בהיות כי יאמרו בה עניני החיים המתרגשים ומחוברת היא אל החיים, על כן מקבלת היא טבע החיים, העומדים בעיקר על יסוד ההתפתחות וההתקדמות, על יסוד ההשתלמות באמצעות צמיחה אורגנית. אין כונתי ללמד זכות על העתונות היומית ולחפות על מגרעותיה הרבות— אבל גם מגרעותיה הן מגרעות החיים, שבעצם אין ללמד עליהם זכות ואין לקטרג עליהם, אלא להבינם.

וקרוב מאד, כי תתקדם העתונות העברית הרבה בימים הבאים, אם תעמוד בעצמה על חשיבותה ועל ערכה הלאומי. הספרות העברית היא מרכז החיים הרוחניים של עמנו ואוצר קניניו הנצחיים. העתונות העברית היא כעין קבוץ גליות רוחני, היא הכח המקשר בפזורנו הרוחני. עם ישראל נפרד בחייו הקולטוריים בסבת הפרוד במסבתו. הוא „מפוזר ומפורד" בחייו הרוחניים יותר מפזורו החמרי. תעודת הספרות העברית היא לקשר ולחבר את האיברים הנפרדים. אבל מה שעושה הספרות העברית רק מעט, מפני כי קוראיה מעטים, עושה העתונות הרבה, היא מכשרת — אם תכוון לכך — את החבור הרוחני הספרותי.

לא נתקרבו רחוקים כבימינו. כאשר יִוָסֵד בימינו איזה עתון עברי חדש, יארכו אמנם הימים, עד כי יִוָדַע טיבו בכל פנות העם, ואולם „אחד בעיר ושנים במשפחה" ישמעו את דבר העתון החדש. אבל בימים הראשונים מסופקני מאד, אם ידעו אפילו במרכזי גרמניה הגדולים את מציאות העתון שיסד מנדלסון, זו הבריה החרשה לגמרי.

שלשים שנה ויותר עברו אחרי הנסיון הראשון בעתונות העברית, והנה נוסד הירחון הראשון בשפתנו: המאסף. איני כותב בזה תולדות השתלשלות העתונות העברית והתקדמותה בתכנה וחשיבותה מתקופה לתקופה (כבר כתבתי זה בחוברת המאה של „השלח"). אבל חשוב מאד לראות אופן התקדמותה. בשנות השמונים למאה הי"ח התקדמו כבר יהודי גרמניה בהשכלתם הכללית. הם עשו בה פסיעות גסות, אפשר שלא כדרך הטבע, ומזה צמח קלקול מוסרי ליהודי גרמניה. בימים ההם שלט כבר הטרקלין היהודי בברלין, וממנו היתה קולטורה גרמנית יוצאת לעם הגרמני. אם נעלים את עינינו משתוף היהודים בהתקדמות הקולטורית של הערביאים (מה שהוא פרק היסטורי בפני עצמו), לא נמצא בכלל דור „דעה והשכל" בהיסטוריה הישראלית כימי הדור ההיא. ילידי הגיטו, „בזויי עם", נעשו בפסיעה אחת רמי המעלה בעולם התרבות ומורי העם הגרמני בספרות ומחשבה.

ובימים ההם הסכימו ליסד ירחון עברי לשם התקדמות תרבותית ומוסרית בישראל.

גם בימינו אפשר לדבר כזה, אפילו במטרפולין של גרמניה. אבל אל נטעה את עצמנו להאמין בתחית השפה והספרות העברית בקרב יהודי גרמניה. צאו וראו, מי הם מיסדי העתונים העברים בברלין, ובעד מי הם נבראים, — מי הם הקוראים. יהודי גרמניה ה„אמתיים" אינם משתפים את עצמם כל-עיקר ביצירות ספרותיות כאלה, אפילו קוראים לא ימָצאו בהם עד עשרה. כמובן, אין אנו מפחיתים בזה את חשיבות העתונים העברים הנבראים בברלין או בלונדון או בשאר ערי המערב. אדרבה, אם מתקיימים הם, ודאי כי יש בהם תועלת והם מעידים על יסוד ישוב חדש של יהודי המזרח בערי המערב. אלא עלינו להטעים את העובדה הזאת, כי אין יהודי המערב נמשכים כלל וכלל אחרי העתונות העברית, שאין להם שום צורך בה, כי אלמלא כן לא נבין במאורעות על אמתתם.

בימי דור „ההשכלה העברית" בברלין יסדו המשכילים והחשובים שבחברה היהודית את „המאסף". רוב סיפריו ומשורריו, מה שהיו חושבים בדור ההוא בתור סופרים ומשוררים עברים, היו מקרב יהודי גרמניה. וגם לא נעשה נסיון זה בתור עסק פרטי, כי חשב אחד הסופרים העברים להתפרנס מירחון זה (מה שאיננו גנאי, כמובן), אלא אנשים חשובים, העומדים בראש החברה היהודית, נתכוונו לשם התקדמות תרבותית ומוסרית של אחים בגרמניה, ואותה ההתקדמות אמרו להביא בסיוע ירחון עברי, כתוב בטעם ובשפה קלה ונוחה, מובנת לכל הקוראים עברית. ולא זו בלבד, אלא כי נתכוונו בירחון זה גם לשכלל את השפה העברית, לזקקה וליפותה. ויש אשר רואים אנו בקצת מאמרים גם נסיון להרחבת השפת, ביצירת מלות עבריות חדשות. הנה, למשל, המלה „תחנות", השגורה כעת כל כך בספרותנו, נתחדשה ע"י יצחק איכל באחת מחוברות „המאסף". ולא כלאחר יד פלט את חדושו, אלא הטעים אותו בהבנה מדויקת.

במדת צרכינו ותביעותינו הספרותיים כעת אין לָמוד את הירחון העברי הראשון; אבל מצוין היה בפרוגרמה שלמה לפי צרכי הימים ההם. זו היתה גדולה ורחבה יוצאת מגדר פרוגרמה של ירחון עברי בדורנו. במובן ידוע אפשר לסמן את הירחון הזה בתור מאורע [illegible] חשוב. באו אז הימים של חלוף הצורה התרבותית בעמנו. בגרמניה וברוב ארצות המערב התעתדו לצאת מן הגיטו; מן הגיטו המוסרי יצאו כבר בני הדור החדש ונכנסו אל החברה האנושית, אבל לא כפרו ביהדותם, ועוד לא עלה על דעת איש, להתם את ההיסטוריה הישראלית ולהפסיקה הפסקה גמורה. משכילי הדור בברלין ובקניגסברג (מרכזי ההשכלה העברית בימים ההם) חשבו לצרף את היהדות אל האנושיות לזקק את הטעם הספרותי ולהכנים תוכן חדש אל חייהם הרוחניים של אחיהם. אין להאמין, כי היתה לפניהם מטרה ברורה. בכלל שאפו אל השכלה כללית, שלא תדחה מפני היהדות ולא תדחה היהדות מפניה. רק בהמשך התמדת „המאסף" הכניסו אל הפרוגרמה שלו שאיפות של ריפורמה דתית, מה שהיה רחוק מכונת מיסדי הירחון הזה.

אין ספק, כי בתכנו אי אפשר להשוות את המאסף לירחונים עברים בתקופה האחרונה. קשה מאד למצוא בו אף מאמר אחד, שיהא ראוי למקרא בימינו. ועל ערך השירים שנקבעו בירחון זה אין לדבר. כבר חרץ משפטם החוקר פרנץ דיליטש, אשר הבין, כי אין השירים האלה עברים, אף כי כתובים הם במלות ואותיות עבריות. ועל המשפט הזה יש להוסיף עוד, כי אין השירים האלה שירים, אף כי יש להם צורה חיצונית של שירים. ואולם לעומת זה יש להטעים את העובדה. כי בעריכת הירחון אנו מוצאים את השלמות הגמורה, ואל יהא הדבר קל בעינינו, כי עורכיו היו גדולי הטרקלינים היהודים בפרוסיה, וכי היה מנדלסון אחד מעוזריו. צניעות ספרותית מהדרת את הירחון בכל חלקיו. אין בו כלום מן ההתפארות המגונה, שהיתה נהוגה עוד בימי „השחר", ואותה אנו מוצאים גם כעת (אפשר במדה יותר מגונה) בספרותנו. הירחון היה אירופי באמת בצורתו החיצונית ובטוב טעמו ובצניעותו — אלא עני בתכנו.

בשנות המאה הי"ט קמה התחרות נמרצה לעתונות העברית—העתונות הישראלית.

זה היה מונח בטבע הענינים. כל עתון שואף להרבות את השפעתו, וזה אפשר רק ברבות קוראיו. והנה ראו, כי יודעי עברית הולכים ומתמעטים, ומשום־הכי מתמעטת גם השפעת העתונות העברית. „המאסף" היה בזמנו כח חברתי עצים. אי אפשר לצייר לעצמנו את השפעתו המרובה של הירחון הזה בימיו הראשונים. טעם הדבר ברור לי. כי אפילו שכבר התקדמו היהודים בהשכלה כללית, עדיין היתה דעת הקהל בישראל עברית, ודוקא מפני כי נאמרו הדברים בירחון זה עברית עשו רושם גדול. אבל באחרונה נתמעטה ההשכלה העברית בארצות המערב, והספרות העברית חדלה מלהשפיע על הצבור. זה לא נעשה אמנם בבת אחת, אלא בהדרגה. אתה מוצא, כי בפולמוס הדתי שקם בגרמניה בשנת תקע"ט (על דבר ה„היכל" בהמבורג) השתמשו עוד בעלים

היסודות של הפסיכולוגיה העממית, הצבורית, שנשקעו בעתונות — אבל לא כלם. עלים פורחים היוצאים מזמן לזמן, בשעת הצורך, מעוררים בלי ספק את דעת הקהל ומשפיעים עליה. כששעה צריכה לכך הם יוצרים אפילו את דעת הקהל, אם נמצא החומר הראוי ליצירה כזו. אבל יחסר בהם ההשפעה הסוגיסטיווית של ההתמדה, אשר טבעה בררתי למעלה.

ואולם איך שיהיה, הנה בעלים פורחים אלה יש, בלי ספק, התחלת העתונות המודרנית, כי מעלים פורחים היוצאים לפי צורך השעה עד עתון יוצא לתקופות קבועות הלא רק צעד אחד. מתוך השקפה זו צריך לתקן את נוסחת ההיסטוריה של העתונות ולרמז על זה, כי **העתונות העברית היא ראשית המצאת העתונות בתקופתנו.**

ידוע הוא, כי בשנות המאה הי"ג, כאשר קם בישראל הפולמוס על דבר השיטה הפילוסופית של הרמב"ם ייחוסה להיהדות, רָעש העולם הישראלי, ושתי הכתות נלחמו זו בזו בכח עלים פורחים, באגרות שכתבו, לא איש לאחיו, אלא לפרסמן בקהל ולהעיר את דעת הקהל. אז היו מריינים אלו עם אלו, ובכלל נפרדו אז לשלש כתות. היו אנשים שהצדיקו את הרמב"ם ואת כל הנמשכים אחרי תורתו והעריצו את הפילוסופיה, מפני שמצאו בה חזוק היהדות ובירור האמת. ולעומתם נמצאו בעלי ריב קיצוניים, אשר דברו סרה בהרמב"ם ותורתו וכל ההולכים אחריו. ובין שתי הכתות הא'לה נמצאה אז אחת ממוצעת: אנשים תורניים משכילים הבינו אמנם את גדולתו המדעית של הרמב"ם ונתנו כבוד לשמו. גם לא ענו את הפילוסופיה כשהיא לעצמה, אלא מצאו קלקול עצום בדבר, אם ישתו התלמידים, שלא שמשו כל צרכם, ממקור המים האלה. סם חיים יש בתורת הרמב"ם, לפי דעתם, אבל לאלו שלא זכו לה היא נעשית סם המות, ולפיכך צריך להזהר בשמוש התורה החריפה הזאת.

מובן, כי אין כונתי לדון כאן **בעצם** המחלוקת העצומה הזאת ולהכריע, עם מי היה הצדק. אני דן בזה **בצורתה.**

צורה זו היתה עלים פורחים מכל צד. אנשי הפולמוס נאספו ונתקשרו לכתות כתות, ומכל כת יצאו אנשים חכמים, בעלי סגנון טוב ומושך את הלבבות, בעלי **סגנון משפיע**, כדי להשפיע על דעת הקהל. לפעמים היו דבריהם נמרצים וקשים, ולפעמים נאמרו בהלצה והיתול, ולפעמים במליצה יפה — איש איש כפי כשרונו המיוחד ונטית לבו. וכל הקולות האלה התאחדו בכל כתה וכתה להשפיע ולפעול על הצבור. וכנהוג בעתונות גם בימינו, ערבבו אז קמח בסובין, דברים ישרים שניתנו להאמר ולהשמע בדברי פטפוט והפלגה גסה, שנאמרו רק כדי להעיר את הלבבות ולהשפיע עליהם בכח סוגיסטיווי. ועל הקורא המבין **בימינו** לבור את האוכל מתוך הפסולת. כזה יהיה תמיד גם בימינו. אין העתונים עלי-ההיסטוריה, אלא חומר ההיסטוריה. הדברים הנאמרים והנקבעים בהם צריכים לזקוק ולבחינה. אבל מה שהוא חסרונם מצד אחד הוא מעלתם וסגולתם מהצד השני: הם **סימני החיים המתרגשים.**

ואם נאסוף את כל האגרות שנכתבו בשנות המאה הי"ג בפולמוס הזה (ומלבד קובץ האגרות בחבור „מנחת קנאות" ישנן עוד אגרות שלא נקבצו), יהיו בעינינו כקובץ עתונים של התקופה ההיא. ועל כן אין ספק, כי קדמה העתונות העברית לעתונות הלועזית בזמן וגם במעלה. אבל לא יפלא בעינינו, כי פסקה עתונות זו, לאחרי שהשליטה את תפקידה. בימים הראשונים קדמו המאורעות תמיד לעתונות. בזמננו, וזוהו המצאת דורנו, יוצרים העתונים את המאורעות. העתונות של עכשו היא כח יוצר ומחדש.

ובהיות כי עולמנו הוא קטן וצר ואיננו מרובה כל-כך במאורעות כעולמם הם—מובן, כי בתקופה השלישית של העתונות, שהיא תקופת התקרמותה ושלמותה, לא היינו אנו המתחילים, אלא למדנו מהם, ועמנו יצר לו בשנות המאה הי"ח את העתונות במדה שהיה צריך לה.

וצריך להטעים את העובדה, כי **העתונות הישראלית היותר קדומה היתה דוקא עברית.** הנסיון הראשון, שעשה מנדלסון בשעתו, להוציא **עתון שבועי** בדברי חכמה ומוסר, היה **בעברית.** מן העתון הזה נדפסו בשנת התק"י (1750) רק שני גליונות ולא יותר. כבר בררתי במקום אחר, כי מה שהחליטו קצת סופרים, שסבת הפסקת העתון היתה בעכוב מצד שלטון הקהל הברליני, איננו אלא אגדה. אין פלא בדבר, **שלא התקיים** העתון הזה, אלא חרוש נפלא היה, אלו התקיים. הקהלה הישראלית בברלין היתה אז מעטה באוכלוסין. דוקא בשנת תק"י נתמעטה הרבה, כי גזר אז המלך פרידריך השני לגרש את ה„אספסוף היהודי" מברלין. הצורך לעתון כזה היה, ודאי, מעט מאד. סכום ההשכלה של יהודי גרמניה היה עדיין קטן. היהודים העניים **בחומר וברוח**, אשר היו סובבים כל ימות השבוע בערים וכפרים ושק-סחורתם על שכמם, לא היו צריכים לעתון שבועי בעניני חכמה ומוסר, וגם לא הבינו במה שנאמר בו. מנדלסון עשה אז נסיון, שאי אפשר היה לו שיצלח.

אבל צריכים אנו להתבונן בדבר, כי נעשה נסיון זה **בעברית** דוקא. השאלה היא: האם הבינו אז רוב היהודים עברית? כלום היו אז הקוראים עברית מרובים מבימינו? אני נוטה להשיב על שאלה זו **בשלילה גמורה.** רשימות סטטיסטיות אין אתנו, אבל יודעים אנו, כי בימים ההם **למדו** עברית, פחות או יותר, אבל **לא ידעו** עברית, ובפרט במדינות גרמניה, שהיו רגילים לפרוש לפרקמטיה בעודם קטנים, ורבנים, מלמדים וכו' היו מביאים להם מפולין. ואפילו אלו שידעו מעט עברית לא היו צריכים לעתון עברי. ועם כל זה לא עלה על דעת איש בימים ההם ליסד עתון ישראלי גרמני, או בשפה המדוברת (באותו הז'רגון היהודי, שדברו בו אז יהודי גרמניה). השפה העברית היתה בימים ההם **השפה הרשמית** של כל היהודים—בין שידעו אותה ובין שלא ידעוה. מי שלא ידע עברית, היה הולך לחברו היודע עברית, כי יכתוב ויקרא לו את אגרותיו. פנקס הקהל נכתב בעברית, ולכל קהלה ישראלית היה סופר בקי בשפה הלאומית ורגיל בה, בעל סגנון מליצי, לפי טעם בני הדור, ואי אפשר היה לקהלה ישראלית בלי סופר מליץ כזה.

אבל עתון איננו יכול להתקיים בחבה „פלטונית" כזאת. הוא צריך לקוראים תמידיים, וכאלה עוד לא היו בשנת תק"י במספר מרובה. ועלינו לדעת, כי בימים ההם עוד

הקטיגור להוכיח, כי מכה"ע מעורר את הסוחרים היהודים לעשות קנוניה, אז עליו לתרגם מאמרים שעוסקים בשאלה זו במשך עכ"פ שנה או שתי שנים, בלי חַסֵּר אף אות אחת. רק באופן זה יש לציין נטיתו של מכ"ע. מלאכת מאלמי אלומות ומאספי עמרים של ציטטין ומיני תרגומין היא מלאכה גרועה, והמכה"ע הוא ביד מְנַקֵּב־דברים כזה כחומר ביד היוצר, מבליט מה שהוא רוצה להבליט, מבליע מה שהוא רוצה להבליע — וע"י סדור הפרשיות יש בידו להפוך אור לחשך והשך לאור, לגבי הענינים שאינם דרושים לו לסִיּוּעַ קטרוגו הוא עִוֵּר ובַבְּרֵרָה בידו, שהכל יוצא ממנה, ולגבי פתגמים דרושים לו בשביל עלילותיו הוא כבור סיד שאינו מאבד טיפה, את נטיתו האמתית של מכ"ע יכול לדעת רק הקורא התמידי היודע את שפתו, והקורא בו בכל יום. בשביל כך יש מבקר בווירשה.

הנה כן יצא משפטי לאור מלפני המומחים האלה. השלטון הכריע גם הוא כלפי זכות, אבל הדבר לא היה עדיין מוחלט.

זכורני, כי באתי באחד הימים אל חבולסון. חשבתי, שהדבר כבר נאמר — ואם כן ... „ליהודים"... והוא אומר אלי: אל יתהלל חוגר כמפתח!

— מה יש לירוא עוד? הלא החלטתם כבר לטובה!

— כן—ענה הזקן, ועיניו יָרוּ חִצֵּי אותו הלעג בית־המדרשי, שהיה ידוע לי—אבל סוף סוף אנחנו אך „מלמדים" הננו, ושם יושב גינירל!

בשם „מלמדים" כוון לא רק על עצמו ועל כל הפרופי־סורים, אך גם על הגראף דיליאַנוב. שר ההשכלה, אבל, סוף סוף, מה הוא שר ההשכלה? שר המלמדים! ובשם גינירל כוון על השר הורקאָ, שהיה אז גינו"ב בפולין. גינירל אחד—לפי דבריו—מכריע אלף מלמדים.

השלטון הציע לקצר את זמן ההפסקה; אבל לא היה בטוח, שהגינירל יסכים.

אך בפעם ההיא נצחו ה„מלמדים" את הגינירל.

והשה לעולה — אחרי כל החנינות והחסדים ובירור הטעות—היה הארון זמנהוף. מדוע? —אין אני יודע עד היום.

עבודת קצור העונש — במשך ירחים אחדים היתה „הצפירה" נפסקת, והירחים ההם היו עת כנוס החותמים לפני השנה החדשה — עלתה לנו בהפסד כמה וכמה אלפים, יותר ממה שהיה ברכוש הרחז"ם וברכושי אני בסך־הכל, באבדן זמן וכח, בסכסוכים וזעזועי עצבים, שאני מספר על אדותיהם רק קירטוב.

מאז והלאה ההלו תקופות הדשות, הופיעו בצנזוריה פנים הדשות ... אם נוכה עוד הפעם ליובל—אספר. בעת—אי אפשר עוד. קרובים אלי הדברים בזמן—יותר מן השיעור הנצרך בשביל השקפה־חוזרת.

ד"ר שמעון ברנפלד.

העתונות העברית.

העתונות אינה המצאת דורנו, וגם לא המצאת התקופה ההיסטורית החדשה, אלא כבר בימי הרומאים ידעוה. עוד בסוף ימי שלטון הרפובליקה היו נוהגים ברומי להדביק על עמודים, עשוים לדבר, בחוצות העיר גליונות ועליהם כתובים ענינים הראוים להודע. ובימי שלטון הקיסרים היו מוציאים יום יום עתונים, שבהם הודיעו בעיקר על דבר המי"מ באספת הסינאט ושאר דברים שהיו הרומאים מתאוים לדעתם.

כמובן לא יכלה העתונות הקדומה להתפתח כבימינו, ובפרט בלי סיוע הדפוס, שהוא עיקר גדול בהתפתחות העתונות. אבל הפסיכולוגיה של העתונות הקדומה והחדשה עומדת על שני עיקרים שאינם משתנים, מפני כי יסודם בטבע האדם. יסוד העתונות הוא דעת הקהל, שזוהי המחשבה הצבורית, מה שסוברים בני אדם בכל דבר צבורי. שתוף הדעות איננו סך־הכל של הסברות הפרט, כי בשתופן יתהוה ענין חדש לגמרי. דעות יחידיות שאינן מצטרפות לדעת הקהל אינן פועלות אף במקצת מה שפועלת ומשפיעה זו. וטעות היא להאמין, כי כל הסברות היחידיות מצטרפות לדעת הקהל. זוהי יצירה בפני עצמה, שקשה לעמור על טבעה ומהותה.

ויסוד שני של העתונות הוא בהתמדת ההשפעה. יש אמתיות צבוריות, מדיניות או מוסריות, נראות בתחלת התגלותן כזרות ובלתי מתקבלות על הלב. כאשר יאָמרו בפעם הראשונה אינן נשמעות. אבל בהתמדת הָאֲמָרָה, כאשר הן נאמרות וחוזרות ונאמרות — סופן להשמע. האמרה צריכה להיות תכופה, מזמן לזמן, בעתים ידועות. צריך האדם לדעת ולהרגיש, כי אותם הדברים אשר שמע היום, ועדיין לא נכנסו אל לבו, ודאי כי ישמעם למחר בזמן קצוב ולמחרתו ובימים הבאים עד כי ישמעם.

העתונות היא מצד אחד הד דעת הקהל, ומהצד השני היא יוצרת את דעת הקהל. הקשר שבין הסבה והמסובב, בין העילה והסבה, בין המשפיע והנשפע, קשה לברר. חוטי הקשר והחבור הזה הם לפעמים דקים מאד ואינם נראים בחוש, ולפעמים הם מסובכים, באופן שיעָלם הקשר הישר מן העין. בכלל עומדת העתונות על יסוד הפסיכולוגיה הצבורית, העממית.

ברומי היתה עתונות לפי טבע הימים ההם ולפי תנאי החיים וההתקדמות הטכנית שבתקופה ההיא. אבל יסוד העתונות הוא תמיד במרכז חיים צבוריים, שבהם יתקבצו כחות שונים. רומי היתה אז מטרפולין של הישוב הקולטורי, ובה נתרכזו החיים המדיניים, החברתיים והתרבותיים של עמים שונים. אבל אחרי שחרבה ממלכת רומי, וגם העיר רומי ירדה מגדולתה המדינית, לא היה עוד מקום בעולם שיתרכזו החיים הצבוריים במדה מספקת כדי הוצאת עתונים. הטכניקה העתונית של זמננו מקרבת רחוקים, ותועלתה הגדולה היא בעיקר בזה, כי יוצרת הוא מרכזי החיים הרוחניים שאינם תלוים במקום. זה היה נמנע בימים הראשונים. ולפיכך כשחרבה רומי, חרבה גם העתונות עמה ופסקה לימים מרובים.

אבל רק העתונות חרבה ולא הפסיכולוגיה, יסודה של העתונות. כידוע יש כבר היסטוריה שלמה להעתונות, והיסטוריה זו נכתבה באופנים שונים. כלם מתחילים מן העתונות הקדומה של הרומאים, ואחר כן עושים הפסק גדול ומתחילים שוב משנות המאה הט"ו, כאשר התחילו להשתמש בארצות המערב באירופה ב„עלים פורחים" לצורך פולמוס מדיני, ספרותי או דתי.

זוהי אמת ברורה. ה„עלים הפורחים" הם דמות העתונות, אבל לא העתונות עצמה. יש בהם קצת

„אתה אומר להחליש ע"י הערה זו את האבטוריטט שלו? להפך! אך הגדל תגדיל את כבודו!"

השאלה היתה פשוטה: צריך היה להראות, כי זוסמען טעה בתרגום, אך לא חפצתי לערוך מלחמה עם זוסמען, הוא בעצמו התחרט, הוא בעצמו הודה, כי בחפזו תלה כונות זרות וגרגרי חרדל וטיפות של מרה במאמרים נקיים, אך הוא לא יכול היה להודיע לשלטונו, שטעה, ושהוא חוזר מדעתו. מן הנמנע היה להכחיש תכלית הכחשה את כל התרגומים מעיקרם. אלו היו בדוים, לא היו מזיקים כלל, מפני שאז היו בכלל „מילי דעבידין לגלויי". כל הארס שבהם הוא, דוקא, בזה שאינם בדוים, אלא מְלֻקטים בהרכבה מְכֻוֶּנֶת להזיק. המלאכה היא מלאכת תפירת טלאי על גבי טלאי, היא היא החייטות הגרועה. כל טלאי בפני עצמו לֻקח מאיזה מקום, כל מלה, כשאתה מתרגם אותה, כך הוא פשוטה, אבל מטרתה של כל מלאכה זו היא שוא ושקר. כשלומד אדם את התלמוד כולו, אין הוא עומד על איזו מאמרים שנמצאים בו כמו „אתם קרוים אדם ואין אוה"ע קרוים אדם", וכיוצא בזה, אך כשהוא קורא את התלישות והקטעים האלה לבד, בתרגומם המשובש, או לו יהי גם הבלתי-משובש של המתורגמנים הידועים, מתחקה בו רושם משונה. כך הוא הדבר גם בספרותנו החדשה, גם בעתונותנו החדשה והציטטין שמביאין מכנה בשפות אחרות במכ"ע כלליים. כן הוא הדבר בכל מקום שיש שפה אי-מובנת, רוח רעה וחשד, בכלל, כנגד המשתמשים בלשון ההיא, ואומנות מיוחדת של מגלי סודות, ממונים על כך מטעם, או ממונים שלא מטעם.

דוגמתו של דבר זה ראיתי בדוכסיות פוזנא. השפה הפולנית איננה עמומה וסתומה ללא-פולנים כהשפה העברית לגוים, ובכל זאת גם שם מינו משגיחים מיוחדים אשכנזים, שמתרגמים כל דבר — שאין רוח אשכנז נוחה הימנו, והיה מדי יקומו ההק"טיים בפרלמנט האשכנזי ללמד חובה על הפולנים, ולהראות, שהם נכונים בכל יום להכריז על פוזנא, שהיא מלכות מיוחדת ושהיא עתידה להקרע מעל אשכנז, הם מוציאים מחיקם פסקאות וקטיפות ממה"ע הפולנים, ומסתייעים בהן, ואין לכפור בכל עיקרם, ולהחליט, שהם ברותא בעלמא ולהד"ם, יש לפעמים גם איזו גוזמאות ומלים יתרות שלא בדרא דאונא, גם איזו שיחות בטלות והפלות, ואי אפש לבר בלא תבן, ושגיאות מי יבין, גם איזו דברים שבדמיון שנאמרו כלפי העתיד, ואין להבינם עפ"י פירוש המלות, כי אם עפ"י פירוש הענין, והם בטלים בכל המבול של דיו שנשפך יום יום, והקורא את הספרות ההיא כולה איננו עומד עליהם ואיננו נכשל בהם ואיננו גם זוכר אותם בדיוק, אבל כשמלקטים אך דברים ממין זה ומרכיבים אותם יחד, הם עושים רושם מבהיל.

דבר כזה הוא הנעשה גם פה בוורשה זה שנים רבות. בפט"ב היו מודיעים לשלטון הרפוס, פה, להבדיל, לרעת הקהל; המתורגמן היה הולך אל הגוים-הגוים, ואל הגוים-היהודים, ובחיקו תיק מלא ניירים בלים, מטולאים ומבוקעים — חנה טנדנציה של „הצפירה"! שם—כמו מתוך „בלאַגאָנאדיאָז'נאָסט" רוסית וחובת-ממונים, פה — כמו מתוך פטריוטיות כלפי עם-הארץ; ואופן המלאכה אחד הוא: לעולם — לא כל הדברים, ולא דברים כהויתם, אלא דברים שיש בהם איזה קול, או שאפשר לתלות בהם איזה קול, והאדרת, שהמלשין אורג לו להתכסות בה, עשויה תמיד בלואי סחבות ובלואי מכנסי הכהנים והמיניהן, טלאי על גבי טלאי, ויש גם אשר אין תפר ביניהם. „רואים כל הנגעים חוץ מנגעי עצמם", ישישו כי ימצאו חלזון, ידמוהו לקירות בית הבד וישימוהו על הנס, וכסילים מרים קלון, נמשלו נדמו כזביב נבאש הלז המואס בבשר החי והטיב ועוצם עיניו מראיתו יביהר במורסא באושה ומוצצה והיתה כדבש לפיו".

זוסמען ספר לי, כי בראשית ימי התמנותו היה נוהג לערוך הרצאות ע"ד הספרות העברית, להודיע את המצית המאמרים במה"ע וכו', — אבל הממונים עליו אמרו לו, כי זו היא יגיעה יתרה! וכי אין לנו, אמרו הפקידים, יגיעות אחרות? כלום רוצים אנו ללמוד את הספרות העברית? — אם יהיה איזה דבר מזיק—הודיעה לנו!

כך היו מחנכים את המודיעים האלה.

קודם לזוסמען, ובמשך איזה זמן גם בימיו, היה שם עוד מבקר אחד מטעם, ושמו ראפאפורט. הוא היה מפליטי המיסיונירים, ועינו היתה בחונה וחודרת כלפי עניני הדת, ולא היה יודע לדרוש כונות בדבר אפשריות מלחמה בין רוסיה ואשכנז לרגל מאמר שנדפס ב„הצפירה". אבל זוסמען הלא היה מן הפוליטיקנים, מלומד-ערמומיות מדיניות בחצי אי הבלקנים, והיה מסתגל אל תביעות הצנזוריה מצד הֲכָנָתו הוא.

אולי זה היה אֹשֶר, כי בתרגומיו של זוסמען היו באמת גם שבושים. הרביתי לישא וליתן בזה עם הפרופ' דניאל חְבולסון (אשר גם המנוח הרחז"ם גם אני עוד יותר היינו קשורים אליו בחבלי ידידות במשך שנים רבות), והוא העיד בתור מומחה על השבושים. הוא היה קורא את „הצפירה" מיום צאתה ועד קץ ימיו הוא. „אני לא מצאתי בה—אמר אל ראש השלטון—שום דבר מזיק".

אחרי שיחה זו קבל אותי ראש השלטון ב„ראיון מיוחד".

— הגד לי—אמר—וכי אפשר הדבר, שאיש כזוסמען לא יבין מה שהוא קורא?

עניתיו, שאין ביכלתי להשיב שום תשובה על שאלה כזאת. אין אני אפוטרופס לזוסמען, ובחון לא בחנתיו. אין אני רוצה לתת לו סמיכה, או ליטול ממנו את הסמיכה שיש לו. אני דן אך על הענין שיש לי. אני מחליט, שאותן הנטיות המסוכנות, שֶׁמְּיַחֲסִים לאותם המאמרים, אינן נכונות.

— אבל—שאל—הלא יש שאלות גם בדבר התרגום. חבולסון וזוסמען—למי נאמין? דברי מי שומעין? חבולסון הוא בר-סמכא גדול, אבל זוסמען הוא פקידנו, וכל מְשָׂרֵד סומך יותר על פקידיו שלו! אוקי גברא אחזקתיה.

אמרתי לו: כן! אבל אם יש שאלות וקובלנות, אז, הלא בנוהג שבעולם הרשמי, שמביאים את הדבר הקשה אל המְדור הגבוה יותר.

— אבל לשאלות כאלה אין לנו מדור גבוה יותר!

— סליחה! ישנו דפרטמנט לעניני אַסְיָה, או—הועד של המלומדים על יד נשיאות שר ההשכלה!

— כן—אם הם יאבו לטפל בדבר כזה!

השאלה מצאה אפוא פתרון נכון. צריך היה להשתדל ע"י הפרופ' חבולסון, שֶׁוַּעַד המלומדים יבחון את התרגומים ושאפשר יהיה להסתייע ב„תשובות הגאונים". הועד לא עשה זאת באופן רשמי, אבל המומחים לזה אמרו בדרך פרטית, שהקטיגוריה היא מגוזמת ונפוחה. ברם זכור אותו האיש לטוב, הוא היה אחד מן החברים, הכם רוסי, שלא היה לו מעולם ענין לשאלות כאלה, והוא אמר: לו גם יהי תרגום המלים מדויק, אין זה מוכיח כלום. מאמר כזה הוא רק פֶּלַח*). אם רוצה

*) אבגעשניטטענעס, שטיקק.

שאינני נהנה מהם, רוצה אדם ליהנות מהם — והם בטלים כרגע ועתה הנני כגבר אין איל וכאיש אובד עצות, נחני נא אפוא בעצתך!" — ובין יתר הדברים נזרקים כמה רמזים: „הלא רוצה אני להועיל לעמי, כמו שאני יהודי, אפשר שאכתוב מאמרים בעד ה„רוסקי יעוורעי"?" — „לא, אומר היהודי הפקח, זהו דבר של מה בכך, על זה אין לסמוך, צר המקום, ומאמרים יש יותר מהצורך, ואם תשתכר פרוטות, כלום דבר זה מעלה או מוריד, וגם לא ינעם הדבר לקוראים, אם..." והוא, בעל הגוף, מפסיק בשחוק צָרוד ורחב מאד, ואומר: „כן, אתה, אדוני היקר, חושב, כי לא ינעם, שמשומד כותב; אמת, אבל — אני אכתוב בשם אחר", והיהודי הפקח אומר: „לא, אבל בכלל..." ובעל הגוף מעמיד פתאם פנים של תמימות גדולה, ואומר בכפיפת ראש והטית פה לאזנו של בעה"ב, ובלחש: „מה כבודך חושב? כמה פעמים הפציר בי סובורין, שאכתוב בשבילו, אבל אינני רוצה, לו גם יתן לי מלוא ביתי וכו', הנני רוצה בקב שלי מט' קבין של אחרים וכו'" — ואז ימצמץ רבינוביץ עוד הפעם בעיניו האפורות, ואומר: „טוב, נראה, כרגע אינני יכול להגיד לך דבר, אבל נתיעץ, אדבר עם הבארון". אבל עם הבארון כבר דברו. היתכן, כי עד היום לא ידברו עם הבארון? וכנהוג, כבר היתה לווסמען משרה אצל הבארון. משרה! מה משרה? אבל היו מאה בעלי משרה כאלה. המליצו, אמרו, כי נחוץ הדבר, ומצאו גם אסמכתא. היתה איזו הצעה לבנות מסלת הברזל בסרביה. ומי בקי בסרביה כווסמען? אפשר לשלחו שמה, הוא מכיר את הממשלה וכו' וכו'. אמנם כל הענין התנדף אחרי כן, לא דובים ולא יער, נסע ווסמען איזו נסיעות וחזר, ישב והלך בטל וקבל שכר במשך שנים, וככה היו אנשים רבים מקבלים שכר, מפני שהבארון, בתור בנקיר, היה הַהֶפֶךְ הגמור של החשבון וְחַשָּׁבוֹן ומשטר, ויהי כולו דז'נטלמן, ועניני הכלל היו מטרידים אותו הרבה יותר מעסקיו, ויש שהיו לו פקידים ופקידי פקידים, שכבר עבר זמנם וכבר לא היה להם מה לעשות, ובכל זאת ישבו, ורק לפעמים כשהיתה עין משגיח יותר בחונה, ובמקרה, כמו שכתוב, „נדדה שנת המלך", „ויביאו את ספר הזכרונות", וימצאו שם, לדונמה: זה נתקבל, במליצתו של אדון פלוני, בשביל סרביה ומסלת ברזל, והוא איננו פוסק מלקבל שכר, וכבר אין הצעה ואין שום הרהור, והוא לא זז ממקומו — ואז גוזרים למחות את שמו, ומודיעים לו, כי בעוד שנים שלשה ירחים יקבל שכרו, ומאז והלאה — חֲסַל משרה! ונזדעזע האיש, וצעקה האשה... הסרבית, ורצו, ושלחו מליצים, ואז תנת: אַרְכָּא, ועברה הארכא ההיא, ועוד הפעם תנתן ארכא. סוף דבר: גם הבארון כבר נאבל.

ומה לעשות? שקלא וטריא, עצות, מליצות, משא ומתן עם הגראף דיליאנוב (שר ההשכלה אז). צריך לעשות את ווסמען לצנזור. יהודי, וחזקה שהוא יודע עברית; פרבוסלבי, וחזקה שיהיה נאמן. באופן זה זכה שלטון הדפוס לטפוס חשוב, ובכן: גלגול שלישי או רביעי — משגיח. ויושב המשגיח הלז שם בפט"ב, ועיניו בקצוי ארץ, ובוורשה מדפיסים, ושם יש איזה צנזור דייקן, שומר חק, אדון־גְרַמַטִיקוּם, איננו שותה, איננו בא לפט"ב להתודע, והוא, מי שהיה פופ, מי שהיה סייפא או ספרא בסרביה, רואה בכל פעם חלום אחר — סכנות! והוא שולח את חוות דעתו ואת הרצאותיו, ואחת ההרצאות האלה מִלְאָה את הסאה.

ואחר כך אנו יושבים בביתו של רבינוביץ, ואני משים אזני כאפרכסת ואישון־עיני כצוהר, לתפוס מין־נפש זה ולשמור ולטבוע את צורתו בזכרוני; מתבונן אני אל אנטרופוס זה, אשר טובי וגורלי בידו, — כי צריך לדעת את מצב הדפוס בימים ההם; הימים היו ימי רשיונות מיוחדים נתונים מאת המיניסטריון, וכל רשיון להוצאות מכ"ע נחשב כהון כביר, ואני בעצמי, גם אחרי היותי עוזר עפ"י השם, ובאמת כותב את רוב „הצפירה", אז בעילום שמי, במשך שנים, כשנגשתי אל השתפות, ומה"ע היה אז שבועון קטן מאד, שלמתי שכר שותפות זו לפי ערך הכסף בימים ההם סך מסוים והגון, ומאז ועד ענין רע זה היתה „הצפירה" למכ"ע יומי עם הרבה אלפי חתומים, והרשיון היה שוה הרבה מאד, מפני שאי אפשר היה להשיג רשיון כזה, וסגירת המה"ע אף לזמן ששה ירחים נחשבה כהקדמה לבטולו, כי כך היה המנהג: בתחלה היו מפסיקים, וחוזרים ומפסיקים, ואח"כ היו מבטלים.

והתחילו אז המועצות עם האדון ווסמען. חשבתי, כי יכביד את אזניו ואת לבו ישים שמיר — אבל לא! נתדבק בי תכף, כאלו ידע אותי זה עשרים שנה. כבר במשך השיחה הראשונה כבשו רחמיו את כעסו, ויהי טוב כצפור ־קנרי, וספוריו היו ערבים ונוחים, ולא קשה היה להכיר בטביעת עין ראשונה, שהוא מתחרט. הארכתי אז ימי שבתי בפט"ב, ויש שהייתי הולך עם רבינוביץ אל ווסמען, ווזכרני, שהיו מכניסים אותנו לפרוזדור קטן, אשר לא היה שם מקום לנטות ימין ושמאל, ומשם אל החדר, והאשה הסרבית עוטה רעלות כטעם בנות רוסיה הקטנה, ועל השלחן הקטן עומד המיחם, ובעה"ב פותח רוסית, אך במהרה הוא עובר אל הלשון היהודית, ומדבר כ„צאינה וראינה", ואנו יושבים שם שעות, ואיננו מניח אותנו לצאת, מספר את כל הסודות מסרביה ומבולגריה ומכל בתי המיניסטריון אשר פה ומכל מחלקות הסינאט, ומשנן לנו את השיעורים שהוא שומע בישיבות שלטון הדפים, ומרצה לפנינו את כל ה„חוורים" הגלוים והנעלמים. הכל הבינותי, הכל נשמר בזכרוני ומונח עמדי בקופסא — בין אותם הזכרונות, אשר לו יחיה אדם כשנות מתושלח לא יספיק לכתבם, ואולי טוב שֶׁיִּשָּׁכְחוּ מִשֶּׁיִּזָּכְרוּ — הכל היה ברור ופשוט לי, אפס כי תנועה אחת מתנועותיו היתה זרה לי: כעשרים פעמים, במשך שבתנו שם, יָצא מן החדר, שהה שם כרגע ושב. לא ידעתי יציאה זו מה היא. צרכים שבצנעה? מחלה? פחד מפני מרגלים? לא ידעתי עוד יותר נפלא היה הדבר בעיני, כי בכל פעם אשר שב, היו פניו מסבירות יותר, ויצהל, פשוט, כסוס.

בצאתנו, שאלתי את בן־לויתי. „כמה תמים אתה — ברח היהודי הפקח — אין אתה יודע, הפנים, את מנהגי המקום. הוא יוצא בשביל גמיעה קטנה. קשה לו לשבות רבע שעה בלי גמיעה. כשיש לו חברה אחרת, הוא גומע יחד עמהם. בפנינו לא רצה".

— אינני כל כך סומא — אמרתי אל מר רבינוביץ — לבלי ראות מכבר, וגם אינני כל כך אֱטוּם־ריח, לבלי הריח זאת מכבר, — רק יציאות הללו עדיין לא ידעתי. ואולם אנב — הוספתי לשאול — האם אי אפשר כעת, כשנגיש קובלנא אל השלטון, וכשיזדמן הדבר לישא וליתן עם פקיד פלוני, להעיד על זה, שאפשר שהאדון ווסמען לא נתכוון להרע, וגם לא טעה, אלא ברגע של ... גליפין ... דבר־שבטבע? אז מצמץ מר רבינוביץ עוד הפעם את עיניו, ואמר:

הרעיון הסלבי הורם והונף, כי על כן היה העם הרוסי לראש, למען יעזור לכל העמים הסלבים הקטנים לפרוק את עול צריהם מעליהם, ויהיו רבים מן הסופרים והלבלרים מעוררים את רוח העם, והגינרל משירניאיוב, איש שחֶציו שר צבא וחציו איש-תעמולה ועסקן צבורי, לקח חפשה ממשמרתו בצבא רוסיה, ויקרא אל הצעירים להקבץ אל דגלו, „ויתעוררו" רבים מן הרוסים ויהיו פתאם לחובבי הסרבים, וכמו שהדבר נוהג, באשר יש מהומה והתעוררות הרוחות גם היהודים שלנו, ביחוד היהודים המתבוללים, הנוטרים את הכרמים אשר לא להם, המבקשים להם מקום מרעה באשר ימצאו, לעולם הגם באמצע — לא רק למען מצוא איזו אחיזה ותפיסה כל שהיא באיזו מפלגה וחלק ושותפות באיזו תנועה, דבר שהוא נוח וקל יותר בתקופת הסתערות הרוחות משהוא בימי מנוחה, אבל גם מפני שהם מתעוררים בנקל ומתרגשים יותר מאחרים, ומוכשרים יותר מאחרים לשמש בתור סרסורים ומתווכים, לְרַגֵּש את הלבבות ולהלהיב את המוחות, ונקל היה למצוא אז ברוסיה מצעירי היהודים שנכנסו בעובי הקורה, ויהיו לרוסים הרבה יותר מן הרוסים, לסלבים לוהטים, לסרבים אדוקים. זוכרני, כי בעת ההיא היה לי שיח ושיג עם אחד מצעירי היהודים הרוסים שבא מפט"ב. אני אז אָביב ורך, ויותר שהייתי קרוב אל התרבות הרוסית, היתה הקולטורה הפולנית מלבבת אותי ביתרון המסורת שלה ומצטרפת אל תורת בית רבי והשכלתי העברית, ותהי עלי יד השפעת העתונות הפולנית, והפולנים לא היו אז חולמים את חלום האחוה הסלבית והגאולה הסלבית, וגם לא היו תולים את הבוקי-וסריקי בתוגרים הנוראים, כאשר הסכינו אז הרוסים, ולהפך, ניכרת היתה אז מעין חיבה לתוגרים והיו מותחים עליהם, כמו בימי מלחמת קרים, חוט של חן — ואז היו וכוחים עצומים בין שני סלבים: אותו לפיד בוער, רוסי סרבופיל, שהתכונן לנסוע לשדה המערכה, להלחם את מלחמת ה„אחים המדוכאים", ועוד סלבי אחד, אבל על פי נוסח פולין, שמחליטה, שהיא האומה הראשונה, העתיקה והמנומסת ביותר בין הסלבים — הראשון היה בן מלמד בלוצק, והאחרון — אני הייתי. בן המלמד הלוצקי היה בִּבְחָלַבִּי וּמְרַבֶּה, ואני נַגוּתי על פולין גנון והציל. התחננתי אליו: גזלן, למה אתה הולך לגאול את הסרבים? הנה הפולנים, גזעם הסלבי הוא גזע ישישים, ואין כאן תוגרים — — — והוא באחת: הסלבים צריכים לקבל את נמוסי רוסיה ואת לשונה. בן המלמד הלוצקי בטוח היה, כי בילגרד וניש תהיינה לגוברניה רוסית, וכאשר נועזתי לפקפק בדבר, כעס ויתעורר, וכמעט קללני. הוא עמד בדבורו, נסע אל המחנות לסרביה, ומני אז אבדו עקבותיו, ואמרו לי, כי שם היה קצו — יאר חלקו בגן עדן!

נסחוף נִסְחַף הפרבוסלַבִי החדש, עֶרֶב-פּוּף וריש-דוכנא עברי, מהסימינריום בקזן, עם הזרם הזה, וילך לסרביה. „משׁשת ימי בראשית" נברא אדם זה בשביל מאורעות כאלה. התלהבות, עסקָניות, אַוַנְטוּרות — וחוץ מזה, הלא הוא רוסי לוהט עם פום ממלל רברבן, וכבר הוא גם פרבוסלבי, ולמה לא ילך הוא לגאול את הסרבים מיד התוגרים? וילך. מה עשה שם בסרביה? ההיסטוריה מְכַסָּה הרבה דברים בצעיפיה ורדידיה הרחבים, ובניהם היא מכסה גם את מה שעשה האדון זוסמען בסרביה. ימי המתנדבים לא ארכו; זאת היתה אך הקדמה למלחמת רוסיה ותוגרמה, וכאשר פרצה מלחמה, נשא הסער את משירניאיוב ואת כל המתנדבים אשר עמו, ויהי דבר החלוצים כעין שעשועי ילדים, מקצת הילדים שבו אל ה„חדר", ומקצתם נספחו אל אנשי הצבא המְסֻדָּרִים, ולא נודע כי באו אל קרבם. אך בשנות השמונים הננו רואים עוד הפעם את זוסמען בפט"ב בגלגול חדש: עסקן סלבי. מרכז העסקנות ההיא היה אז ב„חברת הצדקה הסְלַבִית", ויהיו לחברה זו שד"רים לנדבות, שד"רים — „לחקור" את תנאי חיי המדינות בארץ זו או בארץ אחרת, ששם סלבים נחתים ונאנקים בתגרת יד אויביהם, והיו גם שד"רים מעוררים, עושי „תנועה". לפעמים צריך היה לתת מַכַּת לחי למיניסטר סרבי או בולגרי—בפומבי, להלעיב בו, לחולל שערורה, ובשליחות כזאת היה זוסמען הולך. כך היו הרוחות מספרות, ובודאי יש גוזמה בדבר. אבל אין ספק, שהוא היה עסקן-קצת, וכמובן, לא הממשלה היתה שולחת אותו בשליחות „מן המנין" או אפילו „שלא מן המנין", אלא אותן החברות, אותם התחומים מ ס ב י ב, שעושים פוליטיקה פורתא, היו משתמשים בו כמו שמשתמשים בהרבה אנשים אִי-ברורים, ששטים בעולם הפוליטיקה והצבור. הרי זה הוא לגבי חדשות והתעוררות ונרוי החוש וזעזועי עצבים דבר נעים מאד, אבל לפרנסה—ה'ין עסק ביש.

ובמצב כזה בא זוסמען באחד הימים בשנות השמונים אל המנוח צבי הכהן רבינוביץ, לבקש ממנו „עצה". קוראים לזה בשם „עצה", מפני הכבוד, אבל פירושו של דבר הוא, פשוט כפשוטו: אין פרוטה לפורטה, אין אפילו מזון סעודה אחת — עוצה „עצה"! רבינוביץ נבהל כמעט. מי? מה? היתכן? ומה לך ולי? זה היה אריה בעל גוף מְגֻשָּׁם וכביר, שיכול היה לבלוע עשרה יהודים צנומים וקמוטים ודקי בשר כרבינוביץ, וקולו היה כקול הטחנה ובדברו נָע כל חדר עבודתו של רבינוביץ עם כלי הזכוכית והמכונות הקטנות והבַּרומטרים, שעמדו שם בארונות של זכוכית בתור „כלי תשמישו של החוקר הטבעי", והחוקר הטבעי הזה היה אחד היהודים הפקחים שבפקחים, ופתאם — אורח כזה מבקש עזר! הוא לא הכיר כרגע את יהדותו של זוסמען, עד שזוסמען ספר לו ענינים וזכרונות נוגעים אל אשר היה מסביב לבימ"ד הרבנים וסימנים מכאן ומכאן, כי פגשהו שם ושם, וידבר עמו. בקצור—יהודי! ואחרי כן, ואז מתחיל הגמגום — מאורעות, שנוים פנימיים, ועוד ועוד, סך-הכל: „אני כתוב עתה בתור פרבוסלבי". והיהודי הקטן והפקח חוזר אל יחוסו, שהתיחס אליו בראשונה. ומה עוד? ונפתח מקור חדש של ספורים ע"ד סרביה וע"ד בולגריה, ובסרביה נשא האיש עלמה סרבית, כדי לקיים עוד יותר את מצות האחוה הסלבית, וכעת הרי זו אחוה של רעב, שניהם נושאים חרפת רעב, גם הוא, גם האשה הסרבית אשר לקח. ואחרי כן — הנה יש חברות, יש „עסקים", יש תקוות לעתיד, והיקרות? ומוציא בר-נש את מטפחת הכתבים מחיקו: „רְאֵה, מכתבו של קַטקוב: „ידידי היקר", ראה, שני מכתבים של אקסקוב, חמשה מכתבים של הנסיך וולקונסקי, תמונתו של גוליצין עם חתימת ידו, מכתב אשר קבלתי אך אתמול מאת הארכיריי וכרטים של פוביערונוסציב!" והיהודי הפקח הקטן ממצמץ בעיניו החכמניות, ואומר: „פלאי פלאים! אלה הם יחוסים! אבל אדם שיש לו יחוסים וקשרים כאלה, הכי צריך הוא לבוא אל יהודי שכמותי, עורך של „רוסקי יעוורעי"?"—והבר-נש משיב: „בן, רידקטור נכבד, יש יחוסים, אבל מקצתם כבר נאכלו, הוצאתי מה שאפשר היה להוציא, ומקצתם חשובים הם רק כל זמן

איש ברעהו בתוך מוח מְשֻׁפָּף ולֵב כל־בו ובתוך חיים חברברים מפֻזָּרים, מעוכים ומְבֻסָּסים על ידי מאורעות משונים שעבר על פניהם וירמסום ברגלים כבדות כרגלי הפיל. ו

זה היה משפט האיש זוסמען. וכי תמוה היה הדבר שאדם זה יחשוב באמת, שמאמר של מה בכך כנגד הילולות התחרות הפרועה, המתחוללת בשוק־מסחר־היהודים, הוא כרוז של ליסטים, לקשר את כל הסוחרים בחבל הקנוניה ולהקימם לשטן, להיות לְשִׂכִּים בעיני עם־הארץ? ואם יִפָּלא הדבר, שאדם כזה, בעת שמתלהטים כידודי האש בזכוכיות גלות עיניו, ובעת שמתנדפים נחיריו כסירים נפוחים, יחזה גם לתֻמו, כי סופר עברי יוכל לחולל מלחמה בין רוסיה ואשכנז, בנגעו בקצה עטו בקיסר ווילהלם? הוא יחשוב כן רגע, וברגע משנהו ינחם, אך הוא ינחם אחרי אשר עבר המועד, אחרי אשר כבר השליך את צרור האבן לתוך המרגמה והרהור־רגע שלו כבר נעשה עגל מסכה, מעשה מקשה, חתום בגושפנקא, חק ולא יעבור. אם תוכן אתה את רוח האש, אין אתה יכול אף לעשותו אַחְרָאִי, אין אתה יכול אף להתאונן עליו. אין אתה יכול גם לבקרו על אשר במשך חמשה רגעים יאמר לך שני דברים סותרים זה את זה. זה הוא — כקטן שנולד בכל רגע, ואם כן הרבה וכמענים יש, ומר אמר חרא ומר אמר חרא. ומשפטים הן אין פה! האם יש בענינים כאלה לדון ולהורות? הלא הכל הוא לפי „שקול הדעת", במלים שונות: לפי מצב העצבים ברגע־כמימרא. והאנשים הנבוהים על האיש הזה — מה הם יכולים לדעת? בעצמם אינם יכולים לבחון את הדבר; בכלל, כל עצמו של דבר הוא בחזקת טרפה־פסול: יהודים, ענינים ודעות שלהם, כתב ולשון שלהם, אותיות משונות, שמראיהן ככתובת קעקע, איזו זָרוּת סתומה, טמירה, חשודה מעצמה, נסבלת שלא־ברצון, — כל זמן שאין טפול מרובה בה, תהא מונחת שם באשר היא, אפשר להסיח דעת ממנה ולשכחה כליל, אבל מכיון שהיתוש מנקר, ובכל יום מזכירים אותה ומטריחים וכותבים „בוּסְגוֹת" ומעוררים ספקות ועלילות כדלף טורד—למה תתקיים קלקלה זו? למה תהיה למוקש? ואם יש שאלה, הנה סוף סוף על מי יש לסמוך? הלא רק על הנאמן, הממונה על כך? מי הוא בקי בהירוגליפין הללו, ומי יפשר את החלומות? ובכן גלה את הסוד, ועתה אנו יודעים מה רוקמים היהודים בסתר ספרותם ושפתם הנעלמת! עתה אנו גם יודעים, מדוע הם משתמשים בלשון־סתרים זו, שאין אנו נזקקים לה, ולא יכתבו כן בשפת הארץ. מדוע אין אתה כותב בשפה מובנת לנו? — שָׁאַל אותי אחד השרים שהיה בימים ההם. אמרתי לו, כי כותב הנני גם בשפות מובנות לו, ואם יעלה רצון לפניו לתהות על קנקני— יוכל.—אבל — ענני — זאת אני יודע; ואולם לא ככתבכם בשפות מובנות אתם כותבים אל אחיכם בשפתכם. אמרתי לו: ודאי! אין אנו מתרגמים את דברי עצמנו; בשפת הארץ אנו כותבים לפעמים על דבר ענינים אחרים, וגם עלינו לכוון את הסגנון אל הצבור, שבשבילו אנו כותבים. בספרותנו שלנו יש לנו על פי רוב ענינים יהודיים מיוחדים. ולפעמים לא רק הסגנון, אך גם אופן ההרצאה הוא מיוחד במינו. אלו קראת את הדברים כסדרם, במקורם הראשון, בשלימותם, אזי ידעת את הרוח — על פי הגרגרים שמנקרים בחרטום ומלקטים ומגישים לך עפ"י רוב בתוך מרק מיוחד עשוי לדבר, אי אפשר לדון! וחזר הדין: אי אפשר — ובכן מי ידון? פי בר סמכא, אשר משפטו יהיה לקו?! הלא אך הממונה!

והממונה ההוא ראוי היה שיסמכו עליו. הוא המיר את דתו כדין וכהלכה, והיה גם קרוב לכהונה. באוצר הפרצופים הנתוקים והכתותים, המְזֻמרים והחברברים של המומרים שלנו ברוסיה, היה זה „קוריוז שבקוריוזים". בן משפחה הגונה וחשובה, אשר משום כבודה טוב לפרוש עליה צעיף— בא מרוסיה הקטנה לליטא עם ילקוט של תכונות והכנות, תרבות טובה ותרבות רעה, התלהבות ועזוז דמיון של חסיד, יהירות ושחץ של משכיל־מתחיל, קו־תהו של לומד־מעצמו, אשר באמת לא רצה ללמוד די צרכו, למען הגיע אל איזו מטרה בכח התמדה גדולה, תאות־חיים כאש לוהטת, בשר־ודם גדול עם תיאבון כביר וצמאון גדול עוד יותר — ובלי אמצעים. והתהלך אדם זה סביב לבימ"ד הרבנים בווילנה, והקב"ה, היושב וזן מקרני ראמים ועד בֵּיצֵי כנים, — לא זן את האצטומכה הגדולה הזאת, ונשאר בין האוכלסין התאבים מפליטי החיים הישנים, שהחיים החדשים לא קלטו אותם, ובימים ההם, ושבר לא היה שם, והיה אלה אשר לא מצאו שם מעמד, וילכו לארץ פולין, ויבואו מי בתעודתו ומי בסמיכתו, ויהיו למורים, ויעשו השכלה, ויפיצו את דעת השפה הרוסית, ויהיו לסוכנים־יחידים של הפטריוטיות הרוסית במדינת פולין, ויהיו גם בעלי דעת וטעם, אשר מלאו משלחתם באמונה, איש לפי דרכו ולפי טעם הימים ההם, אך עמהם עלה גם ערב־רב, בני אדם מתם, משחרים לטרף סתם, ובימים ההם, ולזוסמען היתה חנות של ספרים בוורשה „עם שותף", והמסחר התחיל בתהו ועלה בעשן, ואז חמק עבר סוחר הספרים, ויתן את לבו לבקש לו מטרה אחרת, ויחשוב, אולי תעלה בידו להיות למורה, או לעורך־דין פרטי, כי ידע את השפה הרוסית, אך כבר רבו אז המהפכים בהררה, וההספקה היתה עודפת על הצורך, וביחוד היה הדבר קשה לבעל־גוף כזוסמען למצוא ספקו בתוך החלקה הקטנה הזאת, שהיתה מרובה באוכלסין, ואז בקש לו מסלות אל כהני הדת השלטת ברוסיה, ויתאמר לדרוש את האלהים, וַיַּעֲמֵד את פניו, כאלו ישחר רוחו בקרבו, אם לא שם ימצא את האמת אשר הוא מבקש, והימים ימי עשות נפש וְקָרֵב בימין ובשמאל את הבאים לחסות בצל הדת. לערך שנות השבעים בא אחרי נרודים וטלטולים לְקִיֶּוֹ, והעודת בגרות או תעודה אחרת אין בידו אשר תפתח לפניו את שערי האוניברסיטה, אף כי שמה נהרו כל אלה אשר קשה היה להם להכנס לאוניברסיטה קרובה, אך הוא היה חסר גם את הדרוש לתנאי הכניסה שם, ויהי גם שם בין החיצונים, ויבקש להתקבל בתור מקשיב־חפשי, ואז כבר היה צל הכהנים נטוי עליו, וכבר היה מתפרנס במקצתו מכרשיני הקדש שנתנו לו, וימנוהו למורה השפה העברית בסימינריום אשר לכהנים. סמוך לזמן ההוא המיר את דתו. כמה ארכו ימי הוראתו שם — קשה להגיד בדיוק. מזגו הסוער ולבו הרותח לא סגלוהו למלאכת המלמדות השאננת והמתונה, הסרת הגוונים המבריקים והשנים המזועים, הדורשת ישיבה במקום אחד והתמדה שאינה פוסקת, ואין הדבר ברור, אם רצה זה להיות לכהן, ואם אמת הוא הדבר, שכבר גִּדֵּל את שערותיו פרע, ושכבר היה דורש על הבימה. קרוב לשער, כי לא בתור כהן גמור, כי אם בתור אחד מפרחי כהונה ניתנה לו הרשות לדרוש דרשות; אך, כנראה, ירט הדרך הזה לנגדו, כי כעבור שנים מספר, אנו רואים את זוסמען בגלגול חדש: בתבנית מתנדב רוסי בצבא סרביה. הימים, קץ שנות השבעים, ימי התקומם הסרבים על התוגרים, וממשלת רוסיה טרם תתערב במלחמה, התעוררה תנועה כמו־לאומית ברוסיה, ודגל

„אמרתי לך — הוסיף הראש לאמר — שהדבר לא יתקיים". „אני אינני יודע כלום — סיים את דבריו — שם, בעיר המלוכה, גזרו כך, בשביל שאתם עושים קשר ויד אחד להעלות את מחיר הסחורה ולגזול את העניים!"

נפגשתי אז, כמובן, עם הארון ומנהיף. ידיעותיו לא היו רבות מידיעותי שלי. הוא היה, כדרכו, שקט, מדוד, שקול; כל גרוי עצביו נראה רק בזה, שעשן שלשלת של ציגריטות, זו אחר זו. „אינני בקי בדברים כאלה — אמר לי — אינני יודע, מה הם רוצים שם. אותו משגיח בודאי רוצה איזה דבר. צריך לנסוע שמה".

ובכן — לפטרבורג! לא נעימות היו הנסיעות לפט"ב, אבל פעם בפעם צריך היה לנסוע שמה. זה איזו שנים לא הייתי ואת המשגיח לא ידעתי.

תמונתו האחרונה של נחום סוקולוב.

באתי לפ"ב, ושם היה לי העונג להתודע אליו. ואין אני מצטער על זה כלל. כדאי היה שקלסתר-פנים זה יכנס לאוצר תמונותי.

בריאה גדולה, בעל קומה עם ראש כביר, מגודל בלורית על הקדקד, עם פנים שמנים, טיחים, מלאים חלב ודם, עינים כגלות וזכוכית גדולות, לחות, וצבען כעין החלגלגת *), עם חוטם חסון ונמרץ נטוי מעט, כחול משני עבריו ולקצהו עורו פתום מעט כעין השעוה, עם פה ושפתים עבות, וכשהן מדברות — כמו אד עולה מהן, דברים רותחים, נזיד מעלה אבעבועות, ובכל רגע — שבועי שבועות: „כמו שאני יהודי", ו„נשבע אני בקבר אבותי", או „נשבעתי בקבר אמי", והתוך הדבור כה חזק הוא, עד כי לפעמים רסיסי זעה עולים על הפנים שמתכרכמות ועל המצח הנהפך גם הוא למראה ארגמן, ותנועות הידים הגדולות — כמו פולח

*) פארטולאק — צבע תכלת-ירקרקת.

ובוקע, והוא מדבר רוסית בהדגשה יהודית, ומתבל את שפתו בפלפולין חריפין יהודיים, ורומז בקריצותיו יהודית, ותוכן דבורו — טבעות משלבות של קטעי רעיונות, שרשרות אחוזות של דברי חדודים והלצות והשערות — לא מתלכדים אלה באלה, פותח בכר ומסיים בחבית, מתחיל לטפל בענין אחר, וכרגע — חטק עבר ניתשט אל ענין יוצא דופן, והכל — ברעש וברשפים, בשוט לשון, בשבט אף ובקול כקול גלגל ריחיים, וכשאתה עומד על בוריו ועל אופיו של אדם זה, אתה רואה, כי כל הרעש הזה הוא רעש נאד נפוח, וכל הקולות והברקים האלה הם כקולות וכברקים אשר על הבמה בבית התיאטרון, ששם מגלגלים לפנים מן הקלעים גל של תפוחי אדמה על לוחות רקועי פחים נבובים, והיה הקול כקול רעם מפרק הרים ומשבר סלעים. ו„ארם קשה" זה בעיקרו הוא רך כקנה ועשוי לכוף כדונג, ויכול אתה ל„הניחו אספלנית על גבי המכה", ואם אך תמצא את הלחש, אז הנקל לך לאסור „משטין" זה בכבלים ולשים מועקה במתניו, ואם תכנת את רוחו ותחקור את לבו, וידעת, כי מעיל העריץ הזה אשר שם על דבריו ועל הליכותיו הוא מכסה מוג חלוש ומרפרף ומפקפק, אשר יוכל להיות טוב ורע חליפות, טוב ורע — גם בבת אחת, וכי הגזלן הזה הוא סוף סוף גזלן יהודי, אשר יחרד מפני זבוב בקיר, ושאיננו איש אשר בשפתי מרמה וחלקת לשון חנף יוליכך שולל במזמות נתעבות, אך כשהוא צוח ככרוכיה: „כמו שאני יהודי", הוא גם חושב ככה, וכעבור רגע, וצוח צוחה אחרת, שהיא ההפך הגמור מן הצווחה הזאת, גם אז יהיו פיו ולבו שוים — תוך כדי דבור, אך כאשר יעבור עוד רגע, יהיו עוד הפעם פיו ולבו שוים לצד אחר, ואם תפקד את צבא רעיונותיו ורגשי לבו אשר יביע לך בסופה ובסערה, וראית, כי אך למותר הוא לערוך אליהם מלחמה, כי נאבקים הם

ברְשות לא היו מספיקים לנדור בפני כונות והרהורים ואסמכתות והשעָרות. הוא היה מוחק כל מה שאפשר ושאין אפשר למחוק. בימי כהונתו כבר היו שנים אשר אז כתבתי את רוב „הצפירה", בלי חתימת אותיותי, ושארי ליה מאריה! — הרבה פעמים אנוס הייתי לכתוב פעמים ושלש, אחד או שנים — לו, מפני שמחק, והגירסא האחרונה—לדפוס. ביחוד היה מחמיר עם פרקי „הצופה לבית ישראל". השם בעצמו נראה לו כמין יוהרא ונסות הרוח כנגד הצנזוריה. אי אפשר לי לדעת כעת, אם מדויק הדבר, אבל במשך שנים היתה קבועה בי ההרגשה, כי כל דבר-של-ערך שאני כותב הוא יורד לטמיון, וכל דבר מטושטש — עולה על הגליון. צריך היה לרקד ולכרכר על חבל, צריך היה לארוג ולרקום חוטים דקים, בכדי לטמון בתוך הפקעת איזה גרעין של רעיון, שאפילו אז, בתקופת המליצה, אלו היה הדבר בידי, בוחר הייתי לאָמרו בתכלית הפשטות, אלא שהצנזוריה גרמה. איש לא ידע בצערם של הסופרים הכותבים תדיר, בסמיכה וביחס אל החיים ותחת חרב בַמוקלם תמידית. מה יָדע על אדות זה סופר ארעי, שמופיע לפעמים הופעה מֶטֶיאורית, שיש לו הברירה לבחור ענין, שאין הצנזוריה סולדת בו, ושיש לו פנאי ללטוש ולצחצח? מה ידע עד"ז הקורא הפשוט, אשר הפרגוד הספרותי הוא לו פקוק ופתום מכל צדדיו, ואי אפשר לו לשער את הנעשה לפנים מן הקלעים?

אלו לא היה מר ומנהוף אוצר בָּלום של פקחות משְׂרָדית, כמו שהיה, אזי לא נתקיים אף חדש אחד. אם נתקיים במשך שנים רבות, זה היה גם כשרונו הרשמי המצוין — בנס הזה עמד, ובנס הזה היה מוסיף ועומד, אלו היה הדבר מוכנר ומוחלט רק במדור זה ובמקום זה. אבל הלא היה משגיח עליו שם, והמשגיח הזה הציק לו מאד, עד שֶטרדו מהמשרה הזאת.

המשגיח! לא ראיתיו ולא ידעתיו, אבל הִרגַשְׁתִּיו. מִדֵי נקראתי שבוע שבוע, לפעמים יום יום, אל שלטון הצנזוריה, לבאר, מרוע אני מוריע ע"ד רדיפות היהודים, מי שָׂמַני „צופה לבית ישראל" (הציקו לי עד אשר נאנסתי לבטל את הפרק ההוא), למה אני מדבר משפטים עם ה„נבוודראנים" שלנו (זאת היתה ראשית הוכוחים עם המתבוללים בסוף שנת השמונים), מה כונתי בדבר „שלימות האומה ובנינה" (ראשי הפרקים נדפסו ב„אסיף" הראשון במאמר „יהי אור", ובשנים שאח"כ נסיתי פעם בפעם להשלים את השיטה ההיא ולסיימה בתור תכנית, ובכל פעם הביאו לי את המאמר כתות ונתוק, ויכולתי להביא רק חצאי מלים ומאמרים למקוטעין, מפני שאיזו פעמים באו „הערות" על זה) — ידעתי, כי יש שם איזה יתוש שמנקר. בשעת ה„סכסוך עם אשכנז" אמר לי הראש בפירוש: רואה אני, שהדבר לא יתקיים. מסירת מודעתו זאת היתה מיותרת, מפני שראיתי זאת בעצמי: ראיתי, שאין כלל ואין גדר; ראיתי, שדברים שנדפסים בפ"ב עצמה, בוורשה הם פסולים; ראיתי, שהתחילו להעלות פילים בקופות של מחטים. א"א היה לכתוב ע"ד שלימות האומה ורוח האומה, לא רק הקוראים, אך גם הסופרים לא יכלו לדעת זאת. מן ההכרח היה להשיג הרבה מאמרים של סופרים טובים ומצוינים, כי ידוע היה מראש, שלא יֵצאו בשלום. צריך היה להניח הרבה שאלות חשובות בלי לגעת בהן, ולִטפל בשאלות שאינן חשובות כל כך, שהצנזוריה לא תתן בהן את עינה לרעה. אבל הדבר האחרון הזה היה קשה, מפני שלעולם אי אפשר היה לדעת מראש, אם לא ע"י איזה פלפול וגוזמה יִמָּצְאו הדברים המותָּרים ביותר — כרברים אסורים, ומה בין ה„סריקין" בכלל ובין „סריקי בייתוס". דבר כזה קרה עם שאלה אחת שעסקנו בה דרך אגב, והיא השאלה ע"ד היהודים הסוחרים ותחרותם. עָסקנו בשאלה זו, לא לשם מסחר, כי אם לשם המצב האיקונומי וחיזוקו. ברשותם של היהודים בוורשה יש איזו מקצועות חשובים של מסחר, וביניהם מסחר המנופקטורה. המסחר הזה מסוגל להיות למקור שפע ליהודים סוחרים ועוזרים ופועלים, אם יתרחב וישתכלל, אבל התחרות היתה מעכבת; לא היתה לסוחרים יהודים שום התחלה של הסתדרות, שום הרגשה של צורך עֲרֵבוּת ושותפות; והתחילו איזו סופרים וסוחרים לדון על שאלה זו. חשבתי אז לתומי, כי דבר זה, שאין לו ענין עם הפוליטיקה ולא עם הדת ולא עם שאלת היהודים לגבי חוץ, לא יתן שום אחיזת-כלי ותפיסה כל שהיא לצנזוריה לנגוע בה, אבל זאת היתה שגיאה. הפלפול בא והרכיב מין בשאינו מינו, והוכיח, כי זה הוא מעין בויקוט והשבתת השער לנזקם של הקונים. אפילו בחלום לא עלה רעיון כזה על לב איש מכותבי המאמרים ההם.

נודע לי הפלפול הזה לאחר מעשה, כלומר, לאחר גזרה. זאת היתה בשנת 1889. כל מה שנדפס—נדפס ברשיונו של המבקר בוורשה. הארון זמנהוף לא שָׁער ולא הרהר, שרוא מַתִּיר קנוניה; אני, העורך, שהייתי כבר אז זהיר ומחמיר מפני הסכנה ואוסר כל דבר מסופק, לא פללתי, שהשאלה הפנימית הזאת תהיה לבנין-אב, להחליט, ששיטתו של מכה"ע היא מֻזיקה. הסופרים והסוחרים אשר דנו בענין זה רצו רק שהתחרות בין היהודים לא תהא פרועה והוללת, אך תהיה, למשל, כעין תחרותם של הנוצרים — והנה ביום אחד נגזרה גזרה לסגור את „הצפירה" לשלשה ירחים. „הצפירה" היתה תלויה בבית דפוס, ומכיון שנסגרה, ישבות גם בית הדפוס. בקיומה של „הצפירה" כבר היו תלוים אז חיי הרבה משפחות: עוזרים במערכת, מנהלי האדמיניסטרציה ועוזריהם, מסדרי האותיות, הפועלים בביה"ד. הנזק של ממון, שסגירה זו גרמה, עלה הרבה יותר מכל מה שהיה לא רק ברכושנו, אך גם בכל הכנסותינו, והלא צריך לפרנס במשך השביתה את כל אלה שעבודתם היא קבועה ושכרם קצוב. אי אפשר לצייר בדמיון לא רק נזק של ממון, אלא גם מבוכה יותר גדולה מזו. רדקציה עשירה ומסודרת, שיש לה קרן קימת ו„ריזירף", יכולה לסבול היזקות כאלה, אבל „הצפירה" היתה עסק מיוסד רק על עבודה עצמית, עם רכוש מועט שנרכש בקושי, פרוטות פרוטות, במשך הרבה שנים, ועדיין כל הדבר הזה היה חדש: מכ"ע יומי, ומספר החתומים הלך הלוך ורב אך מעט מעט, ורק כשתי שנים נמשכה ההתפתחות הזאת, ופתאם—סגירה!

ווכרני, שלא הודיעו לי כלל מקודם. בשמיני עצרת לש' תרמ"ח הביאו לי את מכה"ע של ערבית מוורשה, ובהם מצאתי את הטלגרמה מפ"ב, ש„הצפירה" נסגרה לשלשה ירחים. טיליפונים לא היו או עוד, חשבתי, שהידיעה היא מסורסת. רצתי אל מכה"ע ששם נדפסה הטלגרמה — נכונה! באה טלגרמה כזאת! רצתי משם אל הצנזוריה, אבל הצנזוריה היתה אז חוץ לזמן כהונתה, הראש היה בתיאטרון, והסתכל בבָּלֶט. מהרתי ללכת שמה, ובשעת ההפסקה נגשתי אליו ואשאלהו, אם קבל טלגרמה כזאת. „לא זה המקום—אמר לי. בוא מחר לבית הפקידות". ביום המחרת הלכתי לבית הפקידות, ושם הוגד לי, כי אמת נכון הדבר.

באחד הימים נ"כ ע"י הזמנה, וע"י פרק שֶׁשָּׁנָה לי הראש בפנים של אימה, כמי שמכריז משפט־מות. השתוממתי. כיצד אני יכול לסכסך את היחוסים וכו'? אבל כך היה כתוב, אריח על גבי לבנה, בכתב שבא מפט"ב! לא מן הנמוס היה לצחק, אבל צחוק התפרץ מפי. חשתי בנפשי, כי הראש בכבודו ובעצמו, מבעד למסוה הַשְּׂרָרָה המאיימת, הוא עושה העויה של לץ. וכי מְשַׁטֶּה בנו אותו משגיח? לא! איננו מְשַׁטֶּה כלל. כתבתי איזה מאמר ע"ד ווילהלם השני — הדבר היה בראשית מלכותו — והמאמר לא היה כתוב עפ"י נוסח „הנותן תשועה"; איזו טפה של בקורת היתה תלויה בו. ובכן עלול הדבר להביא לידי מלחמה! סדר הנמוקים היה כך: המאמר כתוב בעברית, עברית נקראת בכל העולם, ואשכנז בכלל, היהודים באשכנז הם קרובים למלכות, ואפשר הדבר, שיספרו את תוכן המאמר ואז — מלחמה.

וכנהוג, נעתקו מהמאמר ההוא איזו מלים דרך אותו מעתיק, שהחליט, כי „והיית משוגע ממראה עיניך" היא מצות עשה שבתורה. נמצאות המלים האלה — הן או לאו? — שואל האדון הראש. נמצאות — אני אומר — א ב ל צריך לשים לב אל הכתוב לפניהן ולאחריהן! והוא איננו דורש „אבל", ובהקפדה קצת הוא אומר: אין מקום לפלפולים. אם המלים האלה הן כתובות, אתה עתיד ליתן את הדין.

ו„ליתן את הדין" — אין הפירוש, להיות נתבע לבי"ד, ששם יכול אדם להעמיד לו סניגור, לתבוע חוות דעת של מומחים, להוכיח את צדקתו בעצמו. לבוא בקובלנא אל בי"ד הגבוה, אבל הפירוש הוא: אנחנו נשפוט, ו„אנחנו" זה הוא רק ליפוי המליצה, ופשוטו של דבר הוא: „אני" זה, או „אני" אחר, לפי שיעלה הרהור בלבי, — והרי אתה מופקר בתכלית ההפקרות: אפשר שיטילו עליך קנס של ממון, אשר גם אם תמכור את הכר שלמראשותיך לא ימצא לך, אפשר שיסגרו את מכה"ע לחודש, לששה חדשים, לשנה, אפשר שיבטלוהו כולו, אפשר שיגזרו סגירה גם על בית־הדפוס. אין גבול.

המבקר מטעם... התיר את הדברים לדפוס; אבל, כאמור, אין דבר זה פוטר אותך מן הדין. אולי ישקול גם הוא למטרפסיה, ואז יהיה ענשך חמור עוד יותר. המבקר הזה היה האדון זמנהוף הנ"ל. זה היה איש קר־רוח, פקח, דייקן, שומר גופו ונפשו שמירה מעולה, מודד את צעדיו, מְסַנֵּן את מִלָּיו — אורלוגין חרונומטרי, שמכוון את הרגע, אדם שָׁוֶה וְחָלָק, בעל צורה אחת כל ימיו, מרוחץ למשעי, מרוכס עד צוארונו, מדבר תמיד בקול אחד ובהברה אחת. מה אין יהודי יכול לשים את עצמו? יהודי ביאליסטוקי—ומורה שפת אשכנז בגימנזיה הריאלית בוורשה. אינני יודע, אם היה מעודו באשכנז, ובגימנזיה ריאלית הלא חשוב מאד ערך הוראת הלשון הזאת! אבל האיש זמנהוף ידע את השפה הזאת היטב. מי שראה אותו, לא עלה רעיון על לבו, שהאדם הזה היה לומד־מעצמו. כל קשיותו של נמוס, כל יַבְשותה של אסכולה היתה בו במדה מרובה. כמעט נוטה היית לאמר: באדם זה נתגשמה האסכוליות, אפותיקו! אבל זו היתה עבודה־עצמית. כך חנך אדם זה את עצמו בדעת, בחשבון, בעקשות, כמעט באכזריות. לא ראית בו דבר מן הַכֵּהות והדמדום, הערפל והשאיפה שיש בלומדים־מעצמם, לא רמזים, לא קריצות, לא קפיצות, לא תשוקות איסטניסיות, לא נקור וחטוט בין השיטין, אלא אגרופין של ברזל, כלומר, כללים, חוקים. הרי פרגוג גימנזיאי! היו, בכלל, אך שנים־שלשה יהודים מורי גימנזיה בוורשה, אבל האחרים היו בעלי השכלה גבוהה, מרופלמת, והוא — בא מעיר ליטאית להורות את השפה האשכנזית. איש כזה, כשהוא רוצה להשיג איזו מטרה, הוא משיג אותה, וכשהוא עומד על משמרתו — אין להזיזו ממקומו. הלא צריך למצוא פגימה כל שהיא, אפילו האנטישמיות המרשעת, כשקטב מרירי שלה שולט, לאיזה פתחון־פה היא צריכה, וכנגד איש כזמנהוף היא עומדת נבוכה, כועסת ומתיאשת, חוזרת על כל הצדדים, ואיננה מוצאת אחיזה: אדם שקט, הולך סחור סחור לכל מין סכסוך, זהיר בכל מלה ובכל העוַיַת־פנים, „שלחן־ערוך" חי של הדינים הנהוגים באסכולה, בא ברגע שצריך לבוא, יוצא ברגע שצריך לצאת, מתכוון לדבר באותו סגנון, באותו קול, באותה ההברה, אשר בה צריך לדבר עם הגבוהים ועם החברים, והכל אצלו בתכלית הדיוק והסדר, אין דבר חסר ואין דבר נפרז, אין משהו חוץ למקומו ואין משהו חוץ לזמנו. מעולם לא נמצא רבב על בגדו, או כֶּתֶם מיקרוסקופי של דיו על כתב שֶׁכָּתַב. אדם בעל קומה לא גבוהה, ישרה כתומר, בלי כפיפות, מצח גבוה, ראש סגלגל, עינים גדולות עם משקפים לבנים, על הראש — קרחה נקיה תמיד ומעט שערות עם תסרוקת מדויקת, על שני צדעי הפנים זקן לא גדול, תמיד במדה אחת, ובאמצע גלוח בסגנון אלכסנדר השני, ובגד־השרד של מורה, בגד קצוץ הכנפים, נקי תמיד, והכפתורים נוצצים תמיד, אין גרגר אבק, אין קמט, אין קפול על הבגד — הֲרֵי משינובניק!

ומהלך משינובניק הגון זה, מְנֻמס מכף רגלו ועד ראשו, מרחוב מורנובסקא, ששם היה ביתו, עד גשר הווייכסל, ששם היה בית הגימנזיה הריאלית, יום יום, שנה שנה, במשך שנים רבות, מהלך, נכנס, יוצא, מורה, בוחן, הכל בפלס ובמאזני משקל, ובשעות שאחרי ההוראה, בביתו, בחדר עבודתו, הכל קבוע וחוקת־משפט. היה כותב גם ספרי פדגוגיה: הגיאוגרפיה הקטנה, ספרים קטנים ללמוד שפת אשכנז, ספר כולל את המשלים הקדמונים באיזו שפות. ודומים הספרים אל מחברם: קטנים, נאים, מסודרים, מדויקים. והיה מציע כל ספר כזה לפני הועד הלמודי של המיניסטריון בפט"ב, ומאליו מובן, כי כל ס' כזה נמצא כשר וישר, וזכה לאשור ולהסכמה, ונדפסו ההסכמות, והאוריגינאלין הם שמורים, מונחים בקופסא; ומובן, כי על הקירות בחדר העבודה תלויות היו תמונות הקבוצות של המורים שהצטלמו יחד, של בני חגיגה זו וחגיגה אחרת, של קהלות התלמידים שהצטלמו עם המורה האשכנזי — הכל על מקומו, הכל מדוקדק כחוט השערה.

ויכול היה שלטון מיניסטריון־ההשכלה והגליל הלמודי להתהפך מן הקצה אל הקצה. יָצא וויטה (דודו של סרגיי יול־יעוויטש), נכנס אפוחטין. הראשון היה עסקן אלכסנדרוני, והאחרון — פטיש כל ארץ פולין. נשתנו ההנהגות, השיטות, והיהודים — הלא הָשלכו באותה שַׁלֶּכֶת ונקלעו באותה קליעה חטופה, פְּרומית; אבל כמה היו כל השנים האלה יכולים לנגוע אל מִשְׂרָתו של זמנהוף? אלו לא היה יהודי, בודאי היה עולה ועולה; מכיון שהיה יהודי נשאר כאבן שאין לה הופכין, אבל — נשאר.

והשעה, אשר בה נתמנה אדם זה למבקר־מטעם, לא היתה מוצלחת. כל המקח הזה היה לכתחלה מקח־טעות. בתור ידען עברי, היה ידען פחות מן הצורך להיות מבקר כפיורודוב, ויותר מן הצורך להיות כצימרמאן. סדרו ונמוסו לא היו מתאימים אל כללי הצנזוריה הישנה, שהיו קופצים ונפסקים ומתחלפים; דיוקו וחומרותיו לא היו יכולים למנוע את התלונות ואת התרעומות; ותיקותו, אדיקותו וזהירותו

לרגל הרהור של אדם אחר! הסכן הסכנתי בכל הדברים הנוראים והמכאיבים, הפרטיים והכלליים, גם בכל אותן הנאצות והבלבולים והגדופים, אשר כל סופר צריך לְסַבְּלָם ולהתלמד ולהתרגל בהם, כסַפָּן במחלת־הים — דבר זה לא יכולתי לסבול! לא עממה ההרגשה, לא קהו הַחִצִים!

ואני הלא מכיר הייתי את האנשים ואת הכ ר ח י ו ת מעשיהם. הלא היו חולקים לו, ברבות הימים, גם מעין כבוד. התרגלו בו, אבל אני לא התרגלתי בהם. לא היתה זאת אימה. כבר הייתי בימי חיי בכמה סכנות, ולא הרגשתי פחד. אבל זאת היתה הרגשה של אין־כח ואין־מגן.

מזמינים אותך לשעה פלונית, ואין אתה יודע מה. אתה מיגע את מוחך, ואין אתה יכול למצוא פשר. אתה תועה בסבך אלף השערות, ואתה דוחה כל אחת מהן, ואין אתה זז מן השאלה, והיא מנקרת במוחך, ושֵׁנה נודדת מעיניך כל אותו הלילה, עובר ליום ההזמנה. כי לא מילתא זוטרתא היא! מחר יסגרו את מכתב־עתך, — ולא זה הוא הדבר הנורא, שיוציאוך נקי מ„נכסיך", שישברו מטה לחמך, שתשאר בלי מזון סעודה אחת. שילדיך ירעבו מחר ללחם, אבל גם כל המשפחות התלויות בך, ובהן זקנים וטף, ידולדלו פתאם ממעמדם וממְחְיָתָם; ועוד גם זה איננו נורא, אבל שֶׁבֶר הבנין שֶׁבָּנִיתָ כל ימיך, „שבירת" כל „לוחותיך", סתימת פיך ונפוץ עטך יום אחר! ואין כאן, כמו אצל הנכרים, העברה מתחום לתחום, תפסוק לכתוב כאן, ותכתוב במק"א, אין כאן הרבה רשויות והרבה דברים אפשריים.

בלב הולם כפטיש, בכעס עָצוּר, בסַקְרָנוּת מהולה במבוכה אתה הולך לאתר פלן. ומסתכל בך האיש היושב אל שלחן־הסופרים בסקירות מבריקות־קפאון, ואומר לך: אין עצה! אנוס אהיה לסגור את מכתב־עתך! נטיה מזיקה! שלטון הגליל הלמודי תובע!

— איזה שלטון? מה הוא תובע? מה לי ולשלטון הגליל הלמודי?

אני ידעתי רק ששלטון הגליל הלמודי גלגל אותי ממחוז למחוז בַּיַּעֲנֵי, כמנהגנו, ענויי נפש וגוף, ויגרום לי אבוד זמן וממון, לרגל צער גדול בנים, בטרם עלתה בידי להכניסם לגימנסיה, אבל שמכתבי־העתי יחטא לגליל הלמודי— דבר זה לא היה בכל ההשערות שרפרפו במוחי כל אותו הלילה.

והראש מוציא מתיקו צרור־כתבים, הרי „דוסְיֶה" שלם! ב„הצפירה" גליון זה וזה נדפס מכתב מראדום, וכותבו, ישראל פרענקעל, מודיע, שהיהודי פלוני, מורה שפת רוסיה שם, העיר את הרָשות, שבבתי המדרש ובחדרים של יהודים נמצאים ספרים, שאין רשות מֵהצנזוריה להדפיסם, וע"כ הלכה הפוליציה לחפש, והובילה חבילי חבילין בעגלה. ואמנם לא היו שם ספרים אסורים, והרי זה דבר מגונה, — האין רוסיה בסכנה? האין זאת חתירה עמוקה תחת מוסרי הגליל הלמודי?

ואני מכוון את כל כח הַסְבָּרָתִי: לא רוסיה נפגעת, ולא שלטון הגליל הלמודי נפגם, ולא לי יש עסק לטובתו של המורה, או לרעתו, לכסות על פשעו, או להתכבד בקלונו, לא חילק ידענא ולא בילק ידענא, את הסופר ישראל פרענקעל ידענא, שאיננו לא מהחנפים ולא מהנוקטים והנוטרים, הרי הודיע דבר, ואם לא נכון הוא, יבוא מי שיכחיש והכחיש.

והראש אומר: לא! כבר עבר המועד כבר נודעו כל השלטונים, כבר כתב שלטון הגליל הלמודי אל שלטון המדינה, וזה אל שלטון העיר, וכבר נגזרה — לא רק סגירת המכה"ע. אך גם סגירת בית הדפוס, חוץ מתביעה לדין. וּבכן — בא הקץ!

וצריך אתה להתחבט מעין חבוט הקבר ממקום למקום, ממשרד למשרד, ובמשך שבועות וחדשים אתה תלוי באויר, ואולם באותה תקופה, יום יום, אתה צריך לעבוד את עבודתך. היתה סיעתא דשמיא — עברה הסכנה!

וכן — בכל חודש, בכל שבוע, לפעמים יום יום.

והדברים האלה הלא אינם כלום. למי יש עסק בהם? הלא מוטלות עליך חובות! חייב אתה להודיע ע"ד פרעות, חייב להודיע ע"ד מיטינגים של מחאה, חייב אתה לכתוב ע"ד שאלת היהודים, וכל זה הוא אסור — אם יחפצו, מותר — אם יחפצו, אסור ומותר — בבת אחת!

וצריך אתה להמציא לשון מיוחדת, ולהביע הכל, כמו שמביעים בבית־הָאֱלָמִים, ע"י סימנים ידועים. ואצל כל פנה אורב משגיח, ואחרי המשגיחים — המעתיקים סתם, ואם יש איש שונא לך, ו„אכל בך קורצא", וכָתַב כתב דלטוריה, בחתימת שמו, או בעילום שמו, והודיע: הנה אני הנתין הנאמן, השומר, הפודה והמציל של הממלכה, מתכבד להודיע כחובתי, כי בגליון זה כתוב כך וכך!

והאם אפשר לך, אם סופר־לרבים ואיש־הצבור אתה, שלא יהיו קנאים, צרי־עין, נעלבים מדומים, פוגעים בך? האם אפשר, שתצא ידי כל הבריות הנאות והבריות המגונות והמשונות? האם אפשר, שאותה טומאת בית־הסתרים, וזהמת הגֶיטו, צרעת החיים המסואבים ושנאת החנם ותאות הנקמה, שתוססות ומפעפעות בכל נוולותם של בנ"א קטנים וּמְרֻעָלִים, לא תגע בך, אחרי שאתה מזוזע דרך הלוכך כל תֵּל של צָרְעוּת, ואחרי שאתה מוכרח, בלי אשר תשער זאת, לקנות לך בכל יום מאה „שונאים" ומאה מקנאים, שחושבים שפגעת בכבודם, או לא הניחות את רוחם, או מָתחת עליהם קו בקורת, או לא קבלת את דבריהם?

ויש לפעמים שעת רצון בבית הפקודות, כשאין הם בעצמם גוזרים עליך גזרות, אז יקראו לך, וקראו באזניך את המגלות ההן, וְהֶרְאוּךָ את החתימות, ובשרך נעשה חרודין חרודין! — אבל שעות הרצון האלה הן מועטות ובטלות ברוב שעות אחרות, עפ"י רוב „יכולה כל חתול לקלקל". ומחיצה נמוכה — כל גדי בוקע בו. והיכן היתה מחיצה נמוכה, דבר עלוב ומופקר וחייב־בדין לכתחלה כמכה"ע העברים בידי גוים?

אם נותנים לך אנשי המקום מנוח לפי שעה — הלא יש השגחה עליונה. היא לא תנום ולא תישן.

וגם המשגיחים הם אנשים טובים ופקחים — אבל ההשגחה, המשטר, כל עיקרו של ענין!

וזוכרני, שבמשך איזה זמן—זאת היתה בשנות 1888 — 1889 — התחילו גשמים של השגחה זו יורדים בזעף: הערות, תוכחות, נזיפות. לפעמים היו הדברים מגוחכים מאד, לפעמים משונים מאד. הרבה פעמים נודעו לי ע"ד מאמרי ומחשבותי דברים שלא ידעתי בעצמי.

הנה כן, למשל, לא עלה על לבי, שיש בכחי לסכסך את היחוסים המדיניים בין רוסיה ואשכנז. דבר זה נודע לי

ההם, אעפ"י שבזמנם לא היה בהם מן הליצנות והבדחנות כלל. ואין אני קובל על אותם הפיורורובים והצימרמנים. הם היו גידולי קרקע זו, נושאי כלים של תקופה ידועה, של שיטה ידועה.

עברה תקופת צ"מ, והתחילה תקופת זמנהוף. ביותר דיוק צריך לאמר: עברה תקופת ריושוב, והתחילה תקופת יאנקוליא, מפני שהעיקר לא היה הצנזור היהודי, אלא ראש הועד הצנזורי.

ועוד הפעם מודעה רבה: כבודו של האדון יאנקוליא במקומו מונח וכו' וכו'.

אבל אם יעלה פעם רעיון בלב אנשים, לתת פרס למי שסבל הרבה והתמיד בעבודה, למי שעמד בכל הנסיונות ולא כשל, למי שעבר בשבעה מדורי גיהנם, ואִמו כאלו סָבָה אותו סלמנדרא, והוא עובר בשלום בכל נהרי די נור, הריני מציע כתור טירונים — את הסופרים, שהיו משועבדים לשלטון זה בוורשה כל ימי תקופה זו.

גם דרך הנכרים לא היתה סוגה בשושנים. אבל הלשון, שהם כותבים בה, הלא היא מובנת לבעלי הפקודות. גם בפט"ב, יש שהיה קטב מרירי שולט, אבל הלא שם בית-הדין של מעלה, ואדם הולך אל הראש, ומסביר לו את נמוקיו, ועולה ממדור למדור. בעברית, שמסתכלין בה כ„תרנגול בבנ"א", שצריכים ליהודי לסמוך עליו, ומפקפקים גם בו, וסתמו של דבר הוא בחזקת פָסוּל, והשנאה מקלקלת את השורה ומכרעת כל ספקא לחומרא, ובוורשה, שהיא שניה לשלטון — זה הוא דבר, שציורו כדאי הוא לקולמסו של דנטי.

היה מושג אחר: עתון שנטיתו מזיקה („ורעדנאיע נאפראוולעניע") הוא טעון סגירה ועונש. איזו היא נטיה מזיקה? הגדרת המושג הספוגי הזה היא מסורה לחכמים.

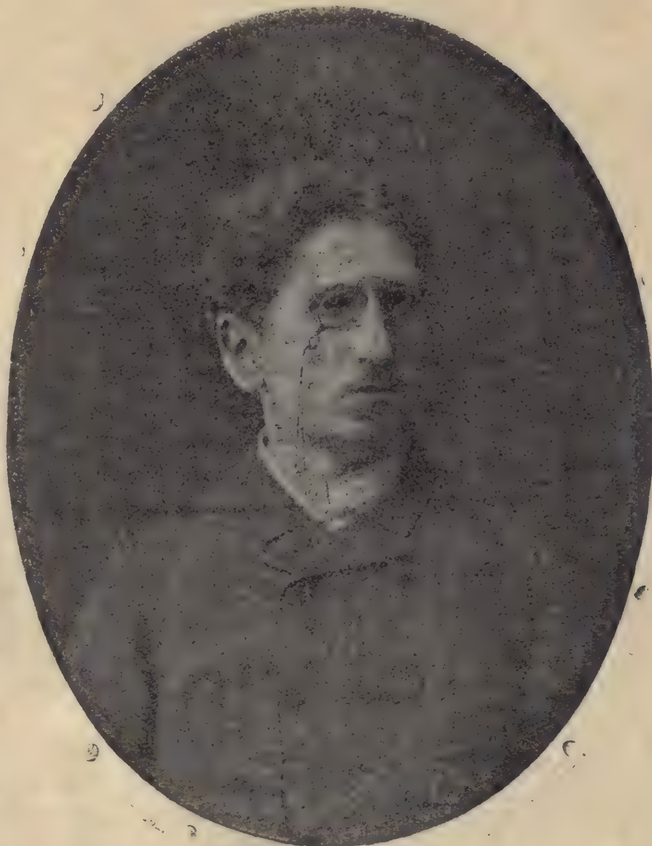
כל יְמֵי זריז הייתי לקרוא את ה„אוסטאוו" לעניני הדפוס. כח זכרוני איננו מהגרועים; זוכר אני כל תג ותג שב„אוסטאוו" ההוא, וסוף סוף אינני יודע כלום.

היו מכתבים חוזרים: אל יִכָּתֵב בענין זה, ואל יזכר ואל יִפָּקר מאורע זה! מקצתם של המכתבים החוזרים האלה היו גלוים, מקצתם גנוזים וכמוסים. אמרו לי מכבר, שהיה צנזור אחד, שידע את כל המכתבים ההם. אבל גידי מוחו פקעו. מושקה רמב"ם לא היה יכול לזכור אף את מחציתם; מיצופנטי — אף את עשיריתם. אי אפשר היה לטעון את המשא הזה אפילו על תריסר אלפי גמלי.

במקום שיש כל כך חוקים ונדרים ודיני דינים, שמשלימים זא"ז וסותרים זא"ז — מה נשאר? שקול הדעת! ובכן שער וכוון את דעתו של מספר פלוני ואדון אלמוני!

היתה זאת תקופת הגינירל גורקא והממונים והשושבינים שלו. והיה האדון יאנקוליא הממונה על הדפוס, והאדון זמנהוף זקוק ומשועבד לו בתור מומחה לדפוס העברי.

והדבר הזה עוד לא היה רע כל כך. אבל מֵעל להשגחה זו היתה השגחה בפטרבורג, שצריכה היתה להראות, שהיא משגחת, שהיא נוהגת שררה, שהיא מוצאת פגימות וזורקת מרה — עין של מעלה!

נ. סוקולוב בימי חרפו.

היו כולם אנשים נאים ומשובחים, פקידים שקדנים, רייקנים, קשורים, ענובים ומחוברים בְּהִיֶרַרְכִיָה, אבל אם נמלטת מידי המבקר העברי, עוד עלול אתה לנפול בידי ראש הועד; יצאת בשלום בלי פגע מידי ראש הועד, הנה יש שם „שלחן" אצל השר הראשי במדינה; הצצת גם שם ולא נפגעת — מתוחה עליך מדת דינו של המשגיח כפט"ב, ועל המשגיח עוד יש גבוה. תמו כל המחיצות והערכאות וכורי-המבחן האלה, וכסבור אתה, שאתה נקי? לא! איזה מתורגמן יתחוב לתוך מכ"ע פולני ידיעה ממכתב-עתך העברי — וכי הלשין? לא עשה כלום! העתיק! הלא רשאי הוא להעתיק! היש סודות בדברים של דפוס? אבל הצורה הגסה והמגושמת, שהידיעה הזאת מקבלת ע"י אותו מעשה שטן של העתקה, ע"י שנוי נקודה אחת, ע"י הַטְעָמָה אחרת כל שהיא, עלולה היא לגרום לכך. ששלטון גליל-הלמודים יתערב, שהפוליציה תקרא תגר, שהצבא ימצא את עצמו נעלב ועשוק, וסופך להיות נסחף ומקולע בכף-הקלע.

אם חטאתי לאלהים ולאדם, ואם יזמינוני לבי"ד של מעלה; אגיד: רבש"ע, זכור את ההזמנות שהוזמנתי במשך שנים רבות, מאות פעמים, לאותו בית, לאותו אולם, ששם עמד שלחן-הסופרים, ואצלו ישב איש מְגֻדל זקן קצר בשני צדעי פניו, והוא מציע לפני שאלות, בקרירות נמוסית! זכור את התכווצות לבי, את כבישת יצרי, את דכדוך נפשי, את רטט עצבי, את ההרגשה וההכרה, שֶׁכָּל עבודתי, כל קיומי וקיום ביתי, כל שלומי ומַצְבִּי, כל מה שֶׁשִּׁקַּעְתִּי בו את ימי ואת לילותי, את נעורי, את מוח לבי ואת תמצית דמי, עלול הוא לפרוח ברגע אחד, להתפקע ולנדוף כאבעבועה של סבון!

היה או) וּמְלָּח עם ביורוקרט רוסי. הוא היה מחדרו של מוגענדהולד, במדה מוקטנת, יהודי קטן עם גושפנקא דמלכא. היה זה אדם הגון בלי שום ספק, עם קורטוב של יראת שמים, כמדת תמימותם של הדייטשים הראשונים, וסוף סוף עַרְשָׁאִי מוורשה, שלא הוכנם לכאן כשור ננח, „ריע-יאַטיעל", אבל — רועד, פחדן, מורדף מהזיונות השלטון, תלוי בחוט השערה, פקוק וסתום מכל צדדיו ושקוע באיזו נמוסים, שהיה רגיל בהם.

היה לי כבר עמו „סכסוך" בש' תרל"ח-תרל"ט, הדפסתי אז את ספרי הראשון „מצוקי ארץ" — הגיאוגרפיה הטבעית, אשר יותר שהיתה מלאכה מדעית, היתה מלאכה בלשָׁנית, מפני שבספר זה השתדלתי להכניס לשפתנו הרבה מושגים ולברוא כמה מלים ונדרים. הצנזוריה — חשבתי אז — לא תמצא כאן שום מקום תפיסה. פתאם נקראתי בקולי קולות, באזהרות והתראות, לשעה מדויקת לבוא אל האדון ציממערמאן. זאת היתה ההיכּרות הראשונה. ועדיין אני רואה אותו בית, אותו אולם ברחוב איליקטו-רלנה, ואותו זקן מְגֻלח למשעי, פניו כפני אשה זקנה ומְבֻסָּמים אֹדֶם, והוא כפוף מאד, מקבל אותי ומושיבני בכסא-אב ישָׁן, ששקעתי בו כולי, והוא יושב ממולי, ובידו קונטרס כתב-ידי, והוא קורא אלי בקול דק וצרוד:

— למען השם! כיצד? היתכן? איך יכולת? ואיך עלה על לבך?

לא ידעתי את נפשי, לא יכולתי לנוע, מפני שהייתי מקופל, בקפוד זה, בתוך כסא-האב הישן, העמוק והשקוע, עד כי ארכובותי לא יכלו להיות דא בדא נקשן. אבל „מנרנציה" כזו היתה להן.

— מה חטאי ומה פשעי, אדוני הצנזור?

— הנה אתה כותב—ובידו היה חוטר, דמתקריא טייטל — כי מתכונת הַיַּמִים היא, שהם מְחַבְּרִים ארצות, וההרים — שהם מפרידים ארצות, וששטחי הגלילות אשר, למשל, מעבר להרי אורל, הם פרושים ורחוקים ממנו וזרים לנו יותר מאמריקה, שהיא מעבר לים האטלנטי!

— כן, ואני אינני מרא דהאי הילכתא. בשער הס' כתוב, שתרגמתי את הדברים מִסֵּפֶר אחד כתוב באנגלית.

— אבל גם אתה כותב כן—האמנם?

— כן הוא—ומה חטאי?

— מה חטאך? — קרא הזקן הקטן, ופניו אדמו ככרכמון — הלא היוצא מדבריך הוא, שסיביר היא זרה לנו יותר מאמריקה! כמה מן הבגידה וההתנגדות אל הממשלה! אם יִוָּדעו דברים כאלה למלכות, יועידוך למשפט; אם אֶכָּשֵׁל אני בדברים כאלה — מי יודע את קִצִּי!

ישבתי שקוע באותו נקליט, ולא יכולתי לנוע. כמעט שערתי בדמיוני, שכבר הוקף הבית קוקים, וה„קיביטקא" עומדת לפני השער, ומוליכים אותנו! כמעט כבר שמעתי את שריקת קול השוט.

— אם כן — אמרתי — ימחוק האדון הצנזור; הלא על כן הוא צנזור.

זה היה שמן למדורה! „ימחוק האדון הצנזור—בודאי, שהאדון הצנזור ימחוק, אבל כיצד סופר יכול לכתוב כדברים האלה? הלא יוכל לקרות, שהצנזור לא יראה. קרא בחפזון, קרא כד ניים, איננו בקו הבריאה — הוי, ראשי, ראשי! כיצד מכניסים את הצנזור לסכנה כזאת?"

לא ידעתי, איך ארגיע את הזקן הזה. התעורר בי המוח התלמודי, ואומר אליו: לדידי אין זה עלבון לממשלה, כשאומרים, שסיביר היא זרה לנו יותר מאמריקה הלא הממשלה בעצמה, כשהיא רוצה להעניש את הפושעים בעונש חמור, היא משלחתם לסיביר, שמע-מינה שסיביר היא זרה לנו. אלמלא זאת, לא היה השילוח עונש.

— אלה הם „תלמודימשנה פשטליך" — אמר, ופתאם נתרכך כחמאה, ואמר: רק לטובתך קראתי לך לבוא, שמעתי—ראיתי—קראתי — וכאן הציף על ראשי מבול של קומפלימינטים — ע"כ חפצתי להוהירך, למען תתיצב על דרך טוב.

בכבדות התאוששתי ואקום מן הכסא, ואפרד מעל הזקן. הוא הֵהֵס אחרי עוד בפסיעות קטנות ויְלַוֵּני באזהרות דרך חיבה: שים לב! שים לב! לטובתך...

כאשר שבתי לביתי, כמעט לא הכירוני. הייתי נשבר ועיף, ופָנַי כפני פחמי. באותה שְׁעַת הַלֶּקַח עלה, כנראה, פיח כפיח הכבשן ממנורת הנפט, ואנחנו היינו טרודים בסיביר, ולא ראינו. צריך הייתי להחליף את שמלותי, וכמעט לטבול במ' סאה.

ביום המחרת ספרתי זאת למדפיסי, יצחק גולדמן. חשבתי, כי כרגע יעביר את הפצירה-פים על סדור האותיות, אבל גולדמן השנון תִּיֵּךְ לתוך זְקָנו: „נשמעים לו, כמו לחָתול". הנח לי!

זה היה בספרים. ב„צפירה" היו לנו צרות צרורות בכל שבוע.

פ"א—דמות דיוקנה של מעלת הוואָזשני (המשרת) מהצנזור: האדון צ"מ קורא לך.

עוד הפעם הכסא, הישיבה העמוקה, ה„זה-לעומת-זה". צ"מ עָטָה אז גְלִימָא דְהִימְבִי, ופניו הקמוטים היו תכלת וארגמן.

— מה קרה?

בידו האחת היה עלה-ההגהה של „הצפירה", ובשניה — החוטר: „הנה אתה כותב, כי אלפי יהודים נדדו מרוסיה לחו"ל (הימים היו ימי התחלת הנדידה ההמונית). כיצד אתה יכול להודיע זאת?

השיבותיו, שיש לנו ידיעות נכונות, שהדבר הוא ברור, שהמפורסמות אינן צריכות ראיה, שאין מכ"ע אשר לא יודיע זאת, שאין אני רואה בזה שום דבר מתנגד לחוקי הצנזוריה וכו'.

—אבל — צוות ככרוכיא — האם יודע אתה, אם יש לאנשים ההם מכתבי מסע, או בורחים הם?

— איך יכול א נ כ י לדעת זאת? השׂום שׂמוני שוטר על הגבול?

— אם כן בודאי אין להם תעודות, והרי הם בורחים, ואתה מפרסם דבר האסור, ובחק 37, סעיף קטן 28, ובמכתב החוזר מיום 19 פברואר לש' 1875, נאמר וכו' — דברים כאלה אל תציע לְפָנָי!

ולא הועילו כל הבאורים והתשובות. אותם איזו אלפים הנודדים לא נדדו עפ"י ידיעות „הצפירה". חסר מקרא זה; צ"מ בִּטְּלָהוּ.

האספר את ענויי הרוח היומיים, האקפל את הוילון מעל אותו הלחץ התמידי, הכפיות התדיריות, הכיבוש והשעבוד הלא-פוסק שסבלנו במשך עשיריות שנים, שסבלנו ביחוד במכה"ע העברים, וביחוד-שביחוד בוורשה, שהיתה זקוקה עוד לפט"ב ורועדת מפני כל קול עלה נדף משם? כרכים יכולתי לכתוב על אלה, ואם באתי לכתוב, לא אספיק גם בכרכים. רוצה אני הפעם למתוח קו של היתול על הדברים-

לוורשה, ואז הלכתי אל פ. לשאול אותו ע"ד גורל מאמרי. אז הקפיד עלי מאד: „כיצד אתה יכול לכתוב דברים כאלה?" — בתור תשובה הראיתי לו את המקור. — „כן, אמר בצחוק, צריך לשלוח את הכותב הזה לסיביר. אני יכול לאסור, אעפ"י שפלוני התיר, מפני שאין מביאין ראיה מן ההיתר, אבל מכיון שגוף המאמר כבר נדפס, אתיר להדפיס את מקצתו". את רוב המאמר מחק, ואת מקצתו התיר לדפוס. „אם רוצה אתה לדעת את ענין הכתות כהלכתו — הוסיף לאמר — שב ואספר לך!" ואז התחיל לספר דברים מלבבים מאד על אדות הסובוטניקים והגרים, וגם על שאר הכתות, במה הן מסכימות על הפרבוסלביה, ובמה הן חולקות עליה, והיה מתבל את דבריו במילי דבדיחותא, וסיים: דברים אלה הם חשובים, אבל — לא ניתנו להכתב. כתבו „ידיעות העולם והטבע"! — אבל הלא אלה הן ידיעות העולם — קראתי. לא! — השיב — אלה הן ידיעות האמונות והכתות ברוסיה; זהו ענין בפני עצמו, שאי אפשר לכתוב עליו דרך חירות...

פ"א — ואני כבר הייתי אז כמעט בקביעות בוורשה — נקראתי לבוא אליו. כתבתי אז איזו דברים מדיניים, אחרי מלחמת רוסיה ותוגרמה, והוא רצה לדון עמי ע"ד הסגנון. הוא ערך עמי אז כמו בחינה, מפני שהיה מתאונן על קלקול השפה במכה"ע. הוא רצה, שהכל יהי כתיב כסגנונו בהעתקת „ירושלים".

— כיצד תכתיב בעברית: „פֿעראנטוואָרטליכֿעס מיניסטעריום"? — שאל.

— מינסטריום העתיד ליתן דין וחשבון! — לא נועזתי עוד אז לתרגם במלה אחת: אַחְרָאִי.

— טוב! וכיצד „קאנסטיטוציאָנעלע רעגיערונג"?

— ממשלה מוגבלת!

— טוב! וכיצד „קאבינעטספֿראגע"?

— שאלת קיום המיניסטריום.

— לא! — מחה — דבר זה איננו מובן. צריך לכתוב כך: אם רצון רוב הנבחרים, שהמיניסטריום (הקבינט) יסיר מפקודתו או לא, ואז תפָּתר השאלה, אם יוותרו הנבחרים על דעתם ויבטלו רצונם מפני רצון המיני־סטריום, ישאר המיניסטריום על כנו, ואם לא — יתנו הנבחרים למיניסטריום חופשה ע"י גילוי אֵי־אמון.

— אבל — אמרתי — הלא זה הוא מאמר שלם!

— כך צריך — גזר — כל זמן שאין לנו עוד מלים קצרות.

לא יכולתי להמשיך את הוכוח עם האדון הצנזור. והוא הוסיף לשאול: אבשטימונג, אולטימטום, נייטרא־ליטעט, פרעלימינאריען, אָפּפּענסיווע, דעפּענסיווע, אריסטאָקראטישע רעגיערונג, דעמאָקראטישע רעגיערונג, סטאטוס קְוָוא, סטאטוס קוואָ אנטע, רונדשרייבען, דע־טאָנסטראציאָן, קאָנדיציאָ סִינֶע קווא נאָן, עטאטסרע־באטטע, אינטערנאציאָנאלעס רעכט, בונדעסראטה, גענע־ראלשטאב, אידענטישע נאָטע?

ואני השיבותי: עמידה למנין; התראת מלחמה, מצב הבינים, ראשי פרקים, מלחמת תנופה, מלחמת מגן, ממשלת האפרתים, ממשלת עם הארץ, מצב ההוה כמו שהוא, המצב שהיה מקודם, מכתב סיבב, גילוי דעת ע"י מעשה, תנאי בני גד ובני ראובן, משא ומתן ע"ד הוצאות והכנסות, הנמים שבין מלכות לחברתה, סיד מועצות הברית, ראשי המטות, כתב הנשתון!

הזקן נתפעל, ינשק לי על ראשי. ביחוד שמח על „ראשי המטות" ועל „כתב הנשתון". ראיתי כמו דמעות נוצצות בעיניו. אם כן, אפשר באמת לכתוב הכל בעברית; נפלא! נפלא!

מני אז הֵקל מעט. העברי שבו נצח את הצנזור שבו. אבל לכתוב על דבר חיי היהודים לא פתח פתח אפילו כחודו של מחט. תכף נעשה סניגור קטיגור. חירות נתן רק לפוליטיקה ולידיעות העוה"ט. זוכרני, שפ"א שלח אלינו המשכיל הזקן מ' אברהם קופרניק מקיוב מכתב ארוך ע"ד עניני עמנו בעיר ובמחוז עם הרבה ידיעות ותוכחות מוסר כנגד קלקולים וכו' — ומחק הכל, וכתב על הגליון: הדין עמו, אבל אין לטפל בדברים כאלה ברפוס; בפעם הזאת מחק — לא כצנזור, אך כמי שהיה קיובי. בנעימות ורוך של ידיד־אפוטרופוס חסם את הדרך בפני התפתחות הפובלי־ציסטיקה. „אוהב אני — היה אומר — מאמרים כ„ממלכת סיאם ויושביה". — אבל מה ליהודים שלנו ולממלכת סיאם? — שאלתי. „את אשר בביתם, בברדיטשוב — היה משיב — הם יודעים, וצריך להודיע להם רק דברים שמחוץ להם, שאינם יודעים". וצריך להגיד את האמת, שרחו"ם בעצמו גם הוא יותר שהיה אוהב להסתכל בחיי העם, אוהב היה להסתכל בכוכבים ולחַשב את סוד העבור. שייכותו אל הפובּ־ליציסטיקה היתה רק מקרית וחיצונית. לפיכך לא עמד על דעתו בפני פּיודורוב, ואני — לא הייתי אז קבוע עוד, וגם לא יכולתי להורות הלכה בפני רבותי.

קצו של משומד זה היה עגום ונוגה כקֵצָם של כל המשומדים מבני מינו. כשהרגיש שמיתתו קרובה, קרא אליו את רחז"ם, ורחו"ם, שלא היה סנטימנטלי מטבעו, היה מספר תמיד ע"ד קץ ידידו באופן זה:

— הרגשתי, שהוא חָש את עצמו עזוב ואומלל. היה שרוי אז בלא אשה ובלא בנים, הבנים יצאוהו מכבר. כנראה, הציקה לו המחשבה על דבר כל אותם סדרי ההלויה וכל אותו הפולחן שיהיה לפני מותו ואחריו. בכל יום קרא אלי לבוא אליו, כאלו רצה למַסור לי איזו דברים, או למצוא מחסה ומקלט... פעם אחת אמר לי, כי כשיבואו בניו ולא ימצאוהו עוד בחיים, הוא מבקש למסור להם, לבל יעשו תכונה גדולה בהלויתו, ולבל יבנו מצבות גבוהות, אך שימו אות על קברו. ביום אחד באה השמועה שמת. הלכתי שמה, וכבר לא יכולתי להכנס מפני הפולחן. נפתחה הדלת, ארא את צבי גרינבוים מוטל מת, ועל לבו צלב גדול, והפאָפים מקיפים אותו. לאחר איזה זמן בא בנו, ואז אנוס הייתי ללכת עמו לחצר הקברות ולכתת שם את רגלי בין הקברים, להראות לו, איה קבור אביו. אלה היו לי יסורי גיהנם.

זה היה המבקר הראשון של „הצפירה". אח"כ מתחה הממשלה חוט של חסד, ותמנה מבקר יהודי. זה היה האדון צימטערמאן.

גם את זה ידעתי אך בעת זקנתו, במצב הַבְּלִיָּה, העילוף והחלישות. יועץ הממשלה בפועל פּיודורוב עדיין היה גבר בגוברין, ובבואו לוורשה עוד היה רוטפש ורענן, וזה כבר היה מזומן לעלמא דְאָתָא. היה זה טפוס נבדל ושונה: „דייטש" של וורשה, אותו הטפוס, שממנו התבקע המתבולל הפולני של עכשו. הדייטשים והפולנים לא היו רוסים. זה היה הצד האידיאלי שבהם; אבל מקצתם נעשו „קרובים למלכות", ובשביל כך נטשטשה הצורה הפולנית, את מקומה לקחה תערובה ושל יהודי וורשאי, מְגֻמם נוסח אשכנז ופולין (הנגוד המצוי עתה בין פולין ואשכנז עדיין לא

נ. ס.

„הצפירה" וה„מבקרים מטעם".

המבקר־מטעם... הראשון של „הצפירה", אשר נודע לי, היה האדון פ י ו ד ו ר ו ב, לפנים שמו בישראל: צבי גרינבוים. גרינבוים זה היה מהמשכילים הראשונים, חבר ועמית של גוטלובר, מיכל גורדון, הקולישרים ועוד ועוד. הוא היה ממכירי הריב"ל, ובין משכילי הזמים ההם נודע כדובר צחות וכבעל ידיעות רבות. הוא תרגם לעברית את ס' ירושלים לבן־מנחם, ותרגמו י"ל ע"י פרץ סמולנסקין. המתרגם והמו"ל לא רצו לקרוא את השם על הספר, והמתרגם כסה את שמו בתואר: „שוחר טוב לישראל". ההעתקה כתובה בעברית צחה ונקיה, אבל, כנהוג בסגנון כזה, איננה מרויקת כלל. דברים, שתרגומם בלשון צחה קשה, הובלעו בנעימה. מי שאיננו יודע את גוף הס', כשהוא קורא תרגום זה, הוא נהנה, אבל היודע — עצוב. גרינבוים המיר את דתו בנעוריו, כאשר תקף עליו יצרו, למען מצוא דרכו בחיים. הוא היה בן עוה"ז ועושה מעשיו בחשבון. אחרי כמה גלגולים שנתגלגל, נתמנה ל„עברי מלומד" אצל הגינירל־גוברנטור הקובי. משומד ועברי־מלומד — שני ההפכים האלה בנושא אחד, היו, לפי השקפת הממשלה הרוסית אז, דברים לפי טבעם. הממשלה לא בטחה ביהודים, וצריכה היתה לבקי ומומחה בעניני היהודים, כשיש איזו שאלה, לפיכך מסרה את הדבר ביד משומד.

ומשומד זה לא היה מהגרועים. זה לא היה טפוס של דלמור או בעל־תשובה, כלומר: ניאופיט, הרוצה להצטיין באדיקותו יותר ממי שנולד בדת הנוצרים. הוא המיר את דתו בודאי בשביל להיטיב את מצבו, אבל בלבו היו עוד איזו נענועים אל היהדות, אל הלשון והספרות העברית. כששימש בכהונת „עברי־מלומד" בקיוב, היה משתדל הרבה לטובת הרביים והצדיקים של רוסיה הקטנה, אשר אז, בתקופת אלכסנדר השני, היו מעוררים על ארותיהם הרבה שאלות וטענות. הרביים היו מתרפסים אליו ומבטיחים לו עוה"ב וממציאים לידו גם דמי קדימה בעוה"ז על חשבון העוה"ב. הוא היה בעל מוח חד ונוטה לבקרת ולשלילה. עשר שנים עברו עליו בפרבוסלביה כשרה, בטרם נצח את געולו ותעובו אל המאכלות הלא־כשרים, וחמש עשרה שנה — כן ספר בעצמו — בטרם למד לבטא את האות ר כהלכה. עתה — היה אומר — כמדומני, שאני גוי גמור, אבל עדיין אינני מגיע בבחינה זו אפילו לקרסוליו של ה„סאחער־מאַראָזעניק" (מוכר נפת־של־קרח) שבשוק. אך הוא כבר היה ל„יועץ הממשלה בפועל".

כשנתמנה לצנזור עברי בוורשה, כבר היה מוסמך ומוחזק, ויכול היה לסמוך על עצמו. ראש הועד של הצנזוריה היה אז האדון ר י ז ש ו ב, ביורוקרט מתקופת אלכסנדר השני, אינש דעלמא, חפשי בדעות ועושה הכל למראית עין, אוהב לדבר אשכנזית ונושא עיניו אל אירופה המערבית. סמוך לאיש כזה היה פיודורוב חבר כמעט שוה אליו בזכיותיו ובלתי־מוגבל בדעותיו. כשקבל רחז"ס את הרשות מפט"ב להעביר את „הצפירה" מברלין לוורשה, וכשבא אז לוורשה, שמח פיודורוב, ויעש לו את כל ההקלות. פיודורוב היה מקבל בשמחה גם את שאר המשכילים הזקנים: היה מתרועע עם גוטלובר, מכבד את יצחק גולדמן ומעריץ את צווייפעל. כמה פעמים הייתי עם רחז"ס אצל פיודורוב, ורחז"ס היה מספר את ספוריו מזיטומיר ומביאליסטוק, אך פיודורוב היה מפסיקהו ואומר: את כל אלה ידעתי, אבל רוצה אני לדעת את מצב הדברים כאן, בפולין, כאן הנני עם־הארץ גמור, וחושב אנכי — כך הוסיף לאמר אל רחז"ס — שגם אתה אינך בקי בכל צרכך בעניני פולין. אז היה רחז"ס מוחה וקורא: אבל לא! אני בקי, אני ישבתי כאן זה כמה, אני חתנו של רבי אברהם יעקב שטערן! אך פיודורוב דחה אותו, חציו בתום, חציו בלצון, — לא, חביבי, היה אומר, אל תבלבל את מוחי, אתה הנך ליטווק, ואינך יכול להיות בקי בדברים הללו. גם אני חשבתי, שהנני יודע, ונוכחתי שאינני יודע כלום, וסיפר פיודורוב ספור ארוך ע"ד בקור שבקרוהו איזו חסידים בשם רבי אחד ממדינה זו, בדבר הדפסת ספר הזוהר, והוא לא יכול להבין אותם ואת מטרתם —, ואני — הוסיף לאמר — הלא יודע אני את הרביים שם, שהיו משכימים לפתחי ונושאים ונותנים עמי, גם את קרוביהם ואת תומכיהם ואת גבאיהם ידעתי, אבל את אלה פה אינני מבין, והיה מסיים את מחאתו זאת: יגד נא האיש הצעיר — אני הייתי האיש הצעיר — מי הוא רבי זה, ומי רבי אחר, מה טיבם של חסידים הללו ושל אחרים וכו'. אז הרציתי דברים שונים מהידועים לי, ופיודורוב היה שואל שאלות־חכם, שהעידו בו, שהוא יודע הרבה, והיה אומר: כבר זקנתי מהעשות מומחה למדינה חדשה זו, וחבל שהעבירוני מהתם להכא.

פעם אחת, במשך שיחה כזאת, אמר לי: דברים אלה, שאתה מספר, הם חשובים מאד, אבל — לא ניתנו להכתב. ב„הצפירה" היה מרוצה ביותר מחלק „ידיעות העולם והטבע". זה הוא גן־עדן לצנזוריה. „אפילו זייבערלינג לא היה מוצא שום פגם בדברים האלה" — כאן רמז אל בר פלונתא שלו, זייבערלינג, שכבר לא היה אז בחיים, אך עוד לפני איזה זמן היה מתנגח עמו בהלכות צנזוריה. היהודי זייבערלינג היה מחמיר יותר מהמומר פיודורוב. גם בדבר הרביים היו דעותיהם חלוקות.

„הצפירה" היתה אז שבועון קטן, וה„גן־עדן" של פיודורוב, ידיעות העולם והטבע, היה נוטל בה חלק גדול, — לא נשאר בה אפוא הרבה למחוק ולשנות. ואם היה איזה פגם, אז רץ אליו מצד אחד רחז"ס, ומהצד השני — יצחק גולדמן, והיו מתאוננים לפניו על הקושי ועל ה„הוצאות הגדולות" שהתקון גורם, ואז היה מֵקֵל על דעתו, ואומר: מילא, אם מתעקשים אתם להעמיד על דעתכם, אתן רשות, אבל דעו, שאתם אחראים לפני פט"ב, ושהרשות, שאני נותן, עדיין איננה פוטרת אתכם מעונש, ומופכם יהיה בסיביר! אבל מניח אני דבר זה לפט"ב; ידי בל תהי בכם, הלא אנשים אחים אנחנו!

כך היה מתלוצץ, — וכל הענין הזה היה דבר של מה בכך בעיני המשומד הפקח. הוא כבר היה מקבל אז „אמירוטורה", וכל מטרת התמנותו בוורשה היתה רק בכדי שיקבל גם משכורת־נוספת על ה„אימירוטורה" עפ"י החוקים הנהוגים בפולין בעד הפקידים הבאים מרוסיה.

וזכרני, שפ"א עיכב אחד ממאמרי. עדיין לא הייתי אז קבוע במערכת „הצפירה", אך שלחתי לעתים מאמרים ממקום מושבי אז, מ מ א ק ו ב. המאמר נגע אל הכתות הדתיות שברוסיה, ועיקרו נעתק, מקצתו מאנציקלופדיה ומקצתו ממה"ע „ספ"ב וויערומוסטי". באתי לעתים קרובות

אולם המהומה שנתעוררה אז בפולין ומצב הרוחות ששרר אז בוורשה לפני המרידה הפולנית לא נתנו ידים לעתון זה להתפתח ולהיות גם למקור מחיה לעורכו; ולכן כאשר הציעה הממשלה לפני חז"ס לקבל עליו משמרת דירקטור של בית-מדרש הרבנים בזיטומיר, קבל עליו חז"ס משמרת פקודתו זו. יציאת „הצפירה" נפסקה בגליון כ"ה, והוא קבע דירתו בזיטומיר והיה גם לצנזור עברי.

כאשר נוסדה בשנת תרכ"ד חברת „מפיצי השכלה בישראל" מלא ועד החברה את ידי הפרופיסור חבולסון שיבוא בדברים את חז"ס, שנבחר באספה הראשונה של החברה ל„חבר נכבד", לחדש את הוצאת „הצפירה", בכדי להפיץ על ידה „ידיעת הטבע והחשבון". חבולסון בא בדברים את חז"ס ואת צדרבוים, שהוציא אז את „המליץ" באודיסה, והציע להוציא על יד „המליץ" הוספה מיוחדת לידיעות הטבע, שחז"ס יהיה עורכה היחידי. לתנאי האחרון הזה לא הסכים צדרבוים והצעה זו בטלה והועד של מפיצי השכלה הציע לפני חז"ס את תנאיו להתחדשות „הצפירה".

בשנת תרכ"ה הודיע חז"ס להועד, כי מוכן הוא להוציא את „הצפירה" בעזרו של אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים) והציע את תנאיו הוא, שביניהם יש תנאי, שהסופרים יקבלו בשכרם מספר ידוע של חוברות, שבהן נדפסו מאמריהם, והוא יקבל מקופת הועד אלף רובל לשנה, ועוד. כל התנאים האלה נתקבלו על ידי הועד, אולם באשר היה אז חז"ס גם מבקר מטעם הממשלה, ועפ"י חוקי הממשלה אין הצנזור רשאי להיות גם עורך עתון, לכן דרש, כי הועד של מפיצי השכלה ישתדל לקבל רשיון מיוחד בעדו להוציא את „הצפירה". הועד ענה, שהוא איננו יכול להתעסק בשתדלנות כזאת ודרש מצדו מאת חז"ס, שיתפטר מכהונת צנזור ויחל להוציא את „הצפירה". לדבר זה לא חפץ הוא לשמוע ויציע לפני הועד, כי אברמוביץ יהיה העורך והוא, חז"ס, יהיה עוזרו, באופן זה תצא גם „הצפירה" לאור והוא לא יוכרח להתפטר מכהונתו. אבל הועד לא הסכים לזה, באמרו, שרק אם שם חז"ס המפורסם והמכובד יקרא על „הצפירה", אז ירבו קוראיה ולא כאשר שם אחר יקרא עליה; ועוד הפעם דרש הועד מאת חז"ס שיתפטר מכהונת הצנזוריה, אבל חז"ס לא חפץ לעזוב מידו משרה ממלכית זו ופסק את המשא והמתן ו„הצפירה" לא נתחדשה אז.

בשנה ההיא עזר לו הועד של מפיצי השכלה להדפיס את ספרו „יסודי חכמת השעור", שנדפס בשנת תרכ"ט. „כחבר נכבד" של הועד הזה היה חז"ס פונה אליו בבקשות שונות לתמוך בידי מוסדים ותלמידים שונים והועד היה שולח את תמיכותיו אלה על יד חז"ס למסרן לתעודתן. בשנת תרכ"ט העיר חז"ס את הועד על מאמר אחד שנדפס ב„קיובליאנין" ע"ד עלילת-הדם ודרש לשלוח את ספרו של חבולסון ע"ד האשמות שהאשימו את היהודים בימי הבינים. כמובן שלח לו הועד את הספרים הדרושים לחלקם בין אלה שימצא לנכון.

בזיטומיר ישב חז"ס עד שנת תרל"ג, באותה שנה נסגר בית-מדרש הרבנים, והוא יצא עוד הפעם לברלין. בשנת תרל"ד החל להוציא שנית את „הצפירה" בברלין בהשתתפותו של הר"ר קאנטור. ובשנת תרל"ה העתיק את משכנו עוד הפעם לוורשה והעתיק אתו גם את „הצפירה", ומאז יצאה כבר בכל שבוע ושבוע בלי הפסק עד שנת תרמ"ו, שאז החלה לצאת מדי יום ביום.

ב„הצפירה" כתב חז"ס מאמרים לעשרות, גדולים וקטנים, בעניני חכמה שונים ורבים מהם נאספו אחר כך ע"י זוסניץ ויצאו בספר מיוחד בשם „מאמרי חכמה", חלק אחד בשנת תרנ"א וחלק שני בשנת תרנ"ד. וגם בקרבו אל שנות התשעים היה כותב עוד לפעמים איזה מאמר ב„הצפירה", כמו ע"ד „מים שלנו" בשנת תרנ"ו.

יותר מששים שנה עבד חז"ס בספרותנו העברית. כל עבודתו הרבה היתה עבודת השכל, עבודת המוח, הלב, הלב האנושי או העברי, לא לקח חלק גדול בעבודתו זו. אור גדול הכניס חז"ס בבתי ישראל, אור המדעים השמושיים והתבונה ההגיונית, הרחיב את חוג מבטם של בני עמו ופקח את עיניהם להבין בטבע ומחזותיו, אולם הַחם לא הָחם האור הזה את הלבבות, לא העיר בקרבם רגשות חדשים, לא קרא אותם לחיים חדשים, לא זעזע אותם ולא הרגיזם. המדעים הקרים והיבשים, וגם אלה מהם שחתרו באמת חתירה עמוקה תחת המסורת, כמו „יסודי העבּור" שלו, לא עוררו נגדו גם את הקנאים היותר גדולים לעָפָר בעָפר לעִמתו וכבודו נשאר יקר גם בבית-המדרש הישן שלנו.

ועורך היה חז"ס. עורך ל„הצפירה" גם בימים שהיתה לעתון חי ושופע חיים, וזרמים שונים התפרצו אל מחנה ישראל והגיעו גם לעתונות העברית והספרות העברית, ו„הצפירה" מתחלת ומתלבטת בין הזרמים השוטפים האלה, וחז"ס, העורך, יושב לו במערכת כמו לגמרי מן הצד. לו אין בעולמו אלא חשבונותיו, מדידותיו ועברונותיו הישנים, עם החקירות השונות המסתעפות מהם, כמו „שמירת יום השבת לאנשי המזרח" וכדומה, והרי לו שנת תרמ"ז, למשל, כשנת תקפ"ז. וגם כאשר תקפתהו פתאם, בהגיעו כבר לגבורות, תשוקה מוזרה לצאת מעולמו זה ולגעת ב„צרכי החיים", הוא יושב וכותב מאמרים על דבר—„נס פך השמן", על דבר—„קטניות בפס"ח", „י"ש פסח מתפוחי אדמה", „תמצית חומץ" וכדומה, שיש להם גם איזו שייכות לחכמת הכימיה. בתקופה זו כבר התעוררה תלונה חרישית בבית-המדרש הישן על „זקן" זה, שיצא מגדרו ומעוגתו והחל להתעסק ב„ענינים" כאלה. אולם גם בתקופה זו התיחסו אליו החרדים בכבוד וענו על דבריו בנמוס גמור, לא רק מפאת „הדרת הזקנה" שרחפה עליו, אלא גם מפני רחשי הכבוד שנשתרשו בלבות העם אל חז"ס במשך עשרות בשנים. רחשי-כבוד אלה נתבטאו ביובל השבעים שלו שחגגו בשנת תר"ם וביובל השמונים בשנת תר"ן.

בשנים האחרונות לחייו חי הזקן רק על העבר שלו, ובר"ח סיון הרס"ד נפטר לעולמו והוא בן תשעים וחמש שנה ונקבר בכבוד גדול.

והעבור שלנו, ומאמר זה הביא לידי פולמוס סופרים ארוך וחריף בין חז"ם ובין צבי פינלס, שנמשך משנת ת"ר עד תרל"א ומפורסם בספרותנו בשם „מלחמת שלשים שנה". בפולמוס זה התערבו אחר כך גם רבנים וסופרים אחרים, והוא התפשט על עמודי „כרם חמד", „היונה", „הלבנון", „המגיד", „הצפירה", „בית התלמוד", הירחון האשכנזי של פראנקל „הכרם", „האסיף" ובחוברות וספרים מיוחדים. ואולם כל הפולמוס הזה לא הזיז את חז"ם מדעתו ומתוצאות חקירותיו בנידון זה, שהדפיסן מקודם בדמות מאמרים ומכתבים, ואחר כך, בשנת תרי"ג, בספר מיוחד בשם „יסודי העבור".

בשנת תר"ב גרמו עניני משפחה לחז"ם לגרש את אשתו הראשונה מזאבלודובה, ומקץ זמן-מה לקח לו לאשה את בת המלומד המפורסם אברהם יעקב שטערן, והשפעת החותן על החתן היתה רבה וגדולה מאד. תחת השפעה זו החל סלונימסקי להתעסק יותר במדעים השמושיים ובמות שטערן שם לבו אל „מכונת החשבון" שנשארה אחריו ותקן אותה ונסע עמה לקעניגסברג; ובשנת תר"ד המציא בעצמו מכונה יותר מתוקנה ונסע עמה לפטרבורג. שם קבל בנללה פרס של אלפים וחמש מאות רובל, וזכה לתואר „אזרח נכבד" ואת עצם המכונה והזכות עליה מכר באנגליה במחיר ארבע מאות ליטרא שטרלינג. בשנה ההיא בקר את ברלין ושם התודע אל הפרופיסורים יעקובי, ריס, אידעלער ועוד*) והדפיס מאמרים ע"ד ה„לוח העברי" ב„ז'ורנאל דער מאטהעמאטיק".

בשנת תר"ו העתיק חז"ם את מושבו לעיר טומאשוב. בכסף, שקבל בעד מכונת החשבון, החיה את נפשו ונפש ביתו והוא השתקע בלמוריו ובהמצאותיו.

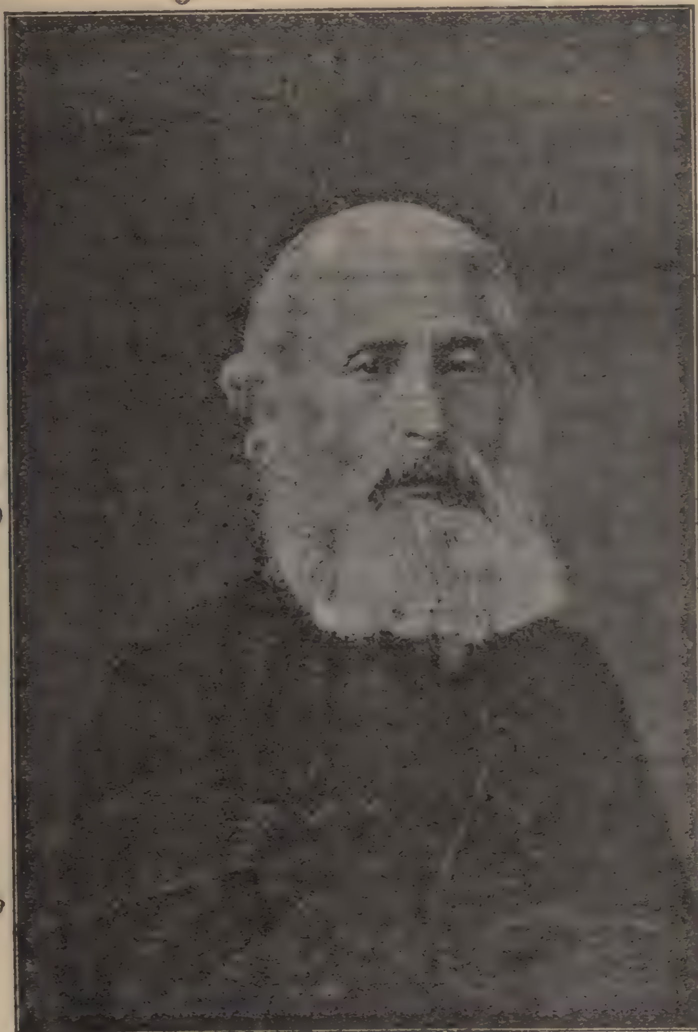
בשנת תרי"ב הדפיס את ספרו „מציאות הנפש וקיומה", שיצא במשך זמן קצר בשלש מהדורות ונמכרו ממנו יותר משבעת אלפים אכסמפלרים, מספר גדול מאד בזמן ההוא, ולאו דוקא בזמן ההוא... אח"כ הדפיס את ספרו „יסודי העבור" הנזכר, שתורגם גם לאשכנזית ואנגלית.

בשנת תרי"ג המציא תחבולה כימית אחת לצפוי כלי ברזל.

*) באנציקלופדיה העברית-רוסית בערך „הומבאלדט" נאמר, כי אלכסנדר פון הומבאלדט הציג בשנת 1844 את חז"ם לפני מלך פרוסיה והשתדל להמציא לו אפשרות להשאר בברלין בתור פרופיסור בקתדרה למתימטיקה. אולם הדברים האלה אינם נכונים, בשנה ההיא לא התודע כלל חז"ם להנ"ז זה, כאשר נראה מהערה אחת של חז"ם ב„הצפירה" תרנ"א, גליון 178. י. נ"ב.

בשנת תרי"ד המציא יסוד חדש למכונת הקיטור ובשנת תרט"ז המציא מכונה לשלוח ארבע טלגרמות בבת אחת; אולם אחת לא יכול החכם הזה להמציא והיא: פרנסה קבועה ובטוחה למחית בני ביתו.

הכסף שהיה לו אפס במשך השנים והוא נוסע במכונותיו וידיעותיו עוד הפעם לברלין, בשנת תרי"ח. שם הוא מתודע למלומד הגדול אלכסנדר פון הומבאלד וחז"ם מחבר לכבודו במלאת לו פ"ח שנה את ספרו „אות זכרון לאלכסנדר פ. הומבאלדט", שנדפס בהוצאת הפ־נסים של העדה העברית בברלין, ובראשו מכתב-תודה בשפה האשכנזית מאת החכם ההוא. ששאל מתחלה את הד"ר מיכאל זקש, אם

חיים זעליג סלונימסקי בזקנתו.

חז"ם מסוגל לבאר בעברית דברי חכמה.

בשנת תר"ך היה חז"ם ברוסטוב ובשובו משם לנסוע לוורשה סר לאודיסה ומאודיסה נסע באניה לווינא ומשם לוורשה. רק סחור סחור דרך חוץ לארץ יכול חז"ם להגיע אל מחוז חפצו. ועל דבר זה התאונן אז הסופר יוסף רבינוביץ ב„ראזסוועט" הרוסי.

בשוב חז"ם לוורשה החל לחשוב ע"ד הוצאת עתון שבועי להפיץ על ידו דעת החכמה והמדעים השמושיים בין העם, דבר ששאף אליו זה יותר מעשרים שנה, וביום ד' אדר תרכ"ב יצא הגליון הראשון של „הצפירה".

י. ניסנבוים.

חז"ס.

(רשימה ביוגרפית).

חיים זעליג בן יעקב סלונימסקי נולד ביום כ"ה אדר שני שנת תק"ע בעיר ביאליסטוק. בעודנו ילד הצטיין בכשרונות מצוינים, בשכל חרוץ, בהבנה ישרה ובתשוקה ללמודים. דרך חנוכו היה כרגיל בימים ההם, למד בחדרים שונים ויצא בנערותו לרשות עצמו — לבית-המדרש.

בבית-המדרש למד את תורתו, את התלמוד ומפרשיו, כדרך שלמדו כל חובשי ביהמ"ד, אולם נטיה מיוחדת היתה לו ל"חשבונות"; ו"הערונה" שבכלאים והמדידות שבעירובין והעברונות והחשבונות שב"קדוש החודש" משכו אחריהם את לב הנער והוא השתקע בהם לעמוד על כל פרטיהם ויצא לו שם "בעל חשבון" בין המתפללים והלומדים בבית-המדרש "יחיאל ניכס", אשר בעירו.

נטיה זו הלכה והתפתחה בקרבו, ובנשאו בשנת תקפ"ח אשה וקבע את דירתו בבית חותנו, אשר בזאבלודובה. וארוחתו מוכנת לפניו, החל לחפש אחרי ספרים עברים — שפה אחרת לא ידע עוד "האברך חיים זעליג" בעת ההיא — המדברים במקצועות החביבים לו, ומצא את "תכונת השמים" לרבי רפאל האנובר, "גאוה קודש" לרבי שמעון וואלמש, "שבילי דרקיע" לרבי אליהו הנבים, "האילים" לישי"ר מקאנדיה ועוד. ובמשך זמן קצר למד אותם מראשיתם עד סופם, אולם צמאונו לדעת גדל עוד יותר. בעת ההיא התודע אל החכם רבי מיכל זאבלודובסקי בביאליסטוק וזה הורהו את האלף-בית האשכנזי וראשית הקריאה בשפה זו, וימציא לו מזמן לזמן ספרי חכמה שונים, ביחוד במקצעות החשבון והתכונה.

האברך חיים זעליג סלונימסקי.

האברך הסמוך על שלחן חותנו, שהיה מחויב להקדיש את ימיו ללמוד התלמוד והפוסקים: להכשיר עצמו להיות רב בישראל, הקדיש את לילותיו להגות בחכמה ולהשתלם במדעים והשכלה כללית. בינתים כלו שלש שנות מזונותיו על שלחן חותנו וסלונימסקי קבל משמרת עבודה בבית-התוך כלי זכוכית, שהיה לאחיו בפנה נדחת אחת. שם המשיך בעתות הפנאי את למודיו, בלע כל ספר חדש שבא לידו וחשב גם כן להיות בעצמו ל"מחבר". כעבור זמן מה נסגר בית-התוך של אחיו וחז"ס שב לזאבלודובה, פתח לו שם חנות של מכולת והושיב בה את אשתו לחנונית, כמנהג הימים ההם, והוא שב לתלמודו ביום ולחכמתו בלילה. בעיר כבר יצא לו שם

"משכיל", הקנאים היותר גדולים למשו עליו עיני זעם, בבית חותנו התלוננו עליו, כי עוסק הוא בדברים בטלים, אולם רדוף לא רדפוהו. רבים עוד כבדוהו על "חכמתו" ועל דעתו לבאר כהוגן ובהסברה נוחה וקלה את כל הסוגיות החמורות שבתלמוד, שיש בהן איזה ענין של "חשבון", "מדידה" או "תכונה". ביחוד האצילה עליו מהודה זו הנקובה פה אחרונה, בת השמים, שהיא "חכמתנו ובינתנו לעיני העמים", וגם הוכוחים, שהתוכחו אתו זקני בית-המדרש, שלא יכלו בשום אופן לקבל את דעתו, כי השמש עומדת והארץ סובבת על צירה, לא היו סוערים ולא הביאו לידי התמרמרות וקנאת נקם.

הוכוחים האלה, שהוא יצא מהם במנצח לרגלי ידיעותיו בחכמת החשבון והתכונה, העירו את רוחו לחלק מחכמתו זו גם לאחיו חובשי בית-המדרש בכל מקום שהם, להאיר את עיניהם ולהעמידם על האמת, ונגש להוציא את מחשבתו זאת אל הפועל: לחבר ספר גדול, שיכלול את כל יסודות המתימטיקה. על חבורו זה עבד שנים אחדות ובשנת תקצ"ד נסע לווילנה להדפיסו, ומפני שלא היה בידו להדפיסו כלו, הדפיס רק חלק ממנו בשם "מוסדי חכמה". בווילנה התודע אל הגאון רבי אבלי פוסבולר והתגורר בבית-מדרשו כשבוע ימים, לקבל ממנו "הסכמה" להדפסת הספר, שבה דבר הגאון בשבח החכמה בכלל ובשבח המחבר הצעיר בפרט. ו"הסכמה" זו נחוצה היתה אז לסלונימסקי, גם מפני שהוא בעצמו היה עוד שקוע ראשו ורובו בעולם זה. בשנת תקצ"ה דברו העתונים ע"ד כוכב-שביט שיראה ברקיע השמים ובני-אדם דנו על זה בשוקים וברחובות, בבתי-מדרש ובכל מקום כנסיה, וכון חז"ס את השעה, שבני עמו מתענינים באחד המחזות של תכונת השמים, וחבר את ספרו "כוכבא דשביט", וספר זה פרסם את שם מחברו בין כל חובשי בית-המדרש ותלמידי חכמים שבדורו, ושמו יצא לתהלה בקרב ישראל.

בשנת תקצ"ח בא חז"ס לוורשה להדפיס את ספרו "תולדות השמים" בדבר למודי התכונה והאופטיקה. בוורשה התודע לא רק אל הרבנים הגאונים, לקבל מהם הסכמות, אלא גם אל הפרופיסורים של "בית הספר הראשי" שבעיר, היא האוניברסיטה, והסכמה קבל מאת הדירקטור של מצפה הכוכבים, ארמינסקי, שהעיד על חכמתו של המחבר העברי ועל תועלת עבודתו להשכיל לבני עמו. בראש הספר הזה באו גם הסכמות חכמי ישראל שי"ר ונחמן קרוכמל.

בשבת חז"ס בימים האלה בוורשה קרה לו המקרה הזה: כידוע היו היהודים הזרים היושבים בוורשה מחויבים אז לקנות להם יום יום כרטיס-ישיבה, שמחירו היה 15 קופ'. וחז"ס, שרעב ללחם, לא השיגה ידו לשלם את המס הזה והיה נחבא מעיני הפוליציה, לן לילה אחד במקום זה ולילה שני במקום אחר, אולם הפוליציה שמה בו עיניה והחלה לשמור את צעדיו, עד שסוף סוף נתפש והושם במאסר ומוכן היה להשלח עם יתר האסירים לעיר מולדתו, ורק לרגלי השתדלותו של הדירקטור ארמינסקי הנזכר הוצא לחפשי והעלימו עין מישיבתו של החכם המסכן בעיר בלי תשלום המס.

בסוף ספרו "תולדות השמים" נמצא מאמר מיוחד מענין בדבר התקופה דרב אדא וזמן התיסרות חשבון המולדות

„הצפירה" לשנת 1912.

בתור עתון יומי כללי יוצא הקורא ב„הצפירה" יום יום את תמציתן של כל החדשות שקרו בעולם הגדול. את החליפות והתמורות במדינות ובממלכות; הארות והערות לשאלת היום בפוליטיקה הכללית.

בתור עתון עברי לאומי נותנת „הצפירה" לקוראיה בהקדם ובזריזות את כל החדשות אשר קרו בעולם היהודים ברוסיה, בארץ ישראל ובכל ארצות הגולה; מאמרים על כל מקצעות החיים, ועל כל מאורעות היום בחיי ישראל בכל המדינות. בפיליטונים ובהוספות ספרותיות של „הצפירה" נדפסים מאמרי ספרות ובקורת, ספורים, ציורים, שיחות פובלי־ציסטיות, ועוד, שבהם משתתפים כמעט כל הסופרים הגדולים העבריים.

הפרסים של „הצפירה":

1) **דור דור ודורשיו** מאת אייזיק הירש וויס. חמשה כרכים בכ' חלקים במקום 9 רק **3** רובל, ובכריכות מהודרות **4,50** רובל: המשלוח **45** קאפ'.

2) **תולדות השלמת האדם** מאת יוליוס ליפפערט, תרגום דוד פרישמאן, בארבעה כרכים ושמונה חלקים, במקום 7.91 רובל רק **3** רובל. ובכריכות מהודרות **4,20** רובל, המשלוח **45** קאפ', ושל שני הפרסים ביחד **65** קאפ'.

3) **האוצר** אוצר לשון המקרא והמשנה. מאת שמואל יוסף פין.

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות, ההוראות הנגזרות מהן והבדלי השמות והפעלים הנרדפים ועם זה זכרון המלים הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמוד בבלי וירושלמי, במדרשים, באגדות ובפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, בהעתקה ללשון רוסית ואשכנזית, וכן כל השמות העצמיים הפרטיים שנזכרו במקרא.

ואת זה אנו צריכים להדגיש ביחוד: הספר הזה איננו רק ספר לבלשנים, העוסקים במקצוע חקירת הלשון, כי אם **ספר הדרוש עתה בכל ביתו של אדם מישראל.**

כל הספר הזה (מן אות א' עד אות ת'), החשוב באיכותו והרב בכמותו,

דוגמא של הכריכות

יחזיק לערך **4320** עמודים גדולים פורמט לקסיקוני

וינתן לחותמי „הצפירה" במחיר זול שלא נשמע כמוהו בשום ספרות למלון לקסי־קוני כזה

ארבעה רובל

(ובכריכות מהודרות **5,40** רובל, המשלוח של כל הכרכים **90** קאפ'.)

פרס נוסף:

4) לבקשת רבים מחובבי הספרות העברית ומשתדלים בהפצתה החלטנו לתת את היכולת לחותמי „הצפירה" לרכוש לביתם במחיר זול מאד,

מלבד הפרסים דור דור ודורשיו, תולדות השלמת האדם והאוצר.

גם קבוצה של ספרי מדע והיסטוריה הרשומים בזה:

דעת אלהים. הולדות הפילוסופיה הדתית בישראל. מאת ד"ר ש. ברנפלד. בשני כרכים וחמשה ספרים.

ספרות ישראל. (כולל תולדות ספרות ישראל מן העת היותר קדומה עד הזמן האחרון). מאת פרופ. ד"ר משה שטיינשניידר, תרגום ד"ר ה. מאלטר.

תולדות הריפורמציון הדתית בישראל. מאת ד"ר ש. ברנפלד. ארבעה ספרים.

קורות היהודים בספרד. מאת א. ש. פריעדבערג.

מוצאי גולה (כולל קורות הגולים מספרד ופורטוגל ונורלם בדורות הראשונים אחרי הגרוש). מאת ש. פ. ראבינוביץ (שפ"ר)

ירמיהו הנביא. מאת פרופ. ד"ר מ. לאצארוס, תרגום ר. בריינין. עם הקדמה מיוחדת מאת המחבר להתרגום העברי.

הליכות המדינה של העברים בימי קדם עד ימי חורבן בית שני, מאת ד"ר וו. נובק, תרגום ב. ק. ואיזק.

את כל הספרים יקרי הערך האלו, המכילים מאה ושלשים וחמש גליונות של דפוס ושמחירם הקצוב הוא **8.78** רובל יקבלו, חותמי „הצפירה" במחיר

שלשה רובל. ובכריכות מהודרות **5.10**. דמי פורטה **45** קאפ'.

הערה בדבר המשלוח לחו"ל:

באוסטריה, גליציה, גרמניה **90** קאפ' בעד כל פרס וכן שני פרסים ביחד; רומיניה, בלגיה, צרפת, טורקיה, הולנדיה, שווייצריה **1.10** רו"כ כל פרס וכן שני פרסים ביחד; אנגליה **1.30** רו"כ כל פרס וכן שני הפרסים ביחד; ואפריקה, קנדה, ארגנטינה, ברזיליה, אינדיה ואמריקה **90** קאפ' מכל חמשה ליטראות ולפי החשבון הזה: „דו"ד" **1.30** רו"כ, „התה"א" **90** קאפ', שני הכרכים הראשונים של „האוצר" **90** קאפ' ושל הפרס הנוסף **1.30** ר'

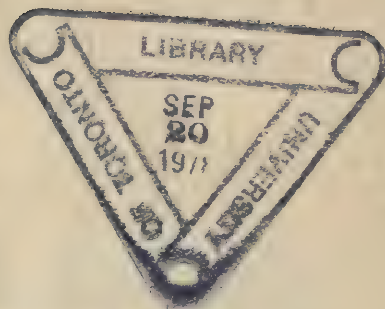
ה א ד ר י ס ה:

Редакція „Гацефира", Варшава, Панская 40—Redakcja „Hacefira. Warszawa, Pańska 40.

ספר היובל

של „הצפירה"

תרכ"ב. תרע"ב.

התכן:

תמונות:

וורשה, תרע"ב.

ברפוס „הצפירה", פאנסקא 40.

СЕФЕРЪ ГАІОВЕЛЪ

ВАРШАВА 1912.

Типографія „Гацефира", Панская 40.

Безплатное приложеніе къ газетѣ „Гацефира".

$25.00

ספר היובל.

1912.